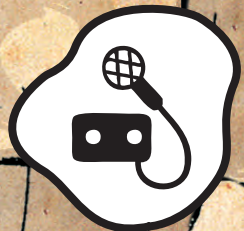

Barbara
Ivančič
Kutin

Živa pripoved v zapisu

[fœ:]

Barbara
Ivančič
Kutin

**Živa
pripoved
v zapisu**

Ethnologica – Dissertationes 3

<i>Urednika zbirke</i>	Jurij Fikfak in Ingrid Slavec Gradišnik Barbara Ivančič Kutin Živa pripoved v zapisu Kontekst, tekstura in prekodiranje pripovedi Tine Kravanja iz Bavšice
©	2011, Barbara Ivančič Kutin, Založba ZRC, ISN ZRC SAZU
<i>Uredila</i>	Ingrid Slavec Gradišnik
<i>Poglavje Opis narečnega govora</i> <i>Fonetične transkripcije</i>	Karmen Kenda-Jež Karmen Kenda-Jež Poglavji Besedila in Opis narečnega govora sta bili pripravljene z vnašalnim sistemom ZRCola (http://ZRCola.zrc-sazu.si), ki ga je razvil Peter Weiss.
<i>Strip in shema o izgubljanju informacij</i>	Ciril Horjak
<i>Jezikovni pregled</i> <i>Prevod</i> <i>Oblikovanje in prelom</i>	Ingrid Slavec Gradišnik Franc Smrke Monika Klobčar
<i>Izdajatelj</i> <i>Zanj</i>	Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU Ingrid Slavec Gradišnik
<i>Založnik</i> <i>Za založnika</i> <i>Glavni urednik</i>	Založba ZRC, ZRC SAZU Oto Luthar Aleš Pogačnik
<i>Tisk</i> <i>Naklada</i>	Littera picta, d.o.o., Ljubljana 300 izvodov
<i>Izid knjige sta omogočila</i>	Javna agencija za knjigo RS (za leto 2011) in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
<i>Slika na ovitku</i>	Ciril Horjak in Monika Klobčar

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

808.543:398.2
398.2(497.473)

IVANČIČ Kutin, Barbara
Živa pripoved v zapisu : kontekst, tekstura in prekodiranje pripovedi Tine Kravanja iz Bavšice / Barbara Ivančič Kutin ; [avtorica poglavja Opis narečnega govora Karmen Kenda-Jež ; strip in shema o izgubljanju informacij Ciril Horjak ; prevod Franc Smrke]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011. - (Ethnologica - Dissertationes / Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, ISSN 2232-3090 ; 3)

ISBN 978-961-254-351-8

259523072

Barbara
Ivančič
Kutin

***Živa
pripoved
v zapisu***

*Kontekst,
tekstura
in prekodiranje
pripovedi Tine
Kravanja iz
Bavšice*

Ljubljana 2011

Vsebina

Beseda h knjigi	9
Uvod	13
Kontekst – okoliščine pripovedovanja	27
Pripovedovalsko folklorno srečanje	27
Čas, prostor, razmerja med udeleženci	29
Čas in prostor	29
Razmerja med udeleženci	31
Vloge udeležencev pri folklornem srečanju	33
Pripovedovalec	33
Sprejemalec	34
Spodbujevalec (motivator)	35
Pomočnik (asistent)	35
Poizvedovalec (detajlist)	35
Pritrjevalec/nasprotovalec (cenzor)	36
Dopolnjevalec (suplent)	36
Pripominjevalec (komentator)	36
Tehnična sredstva za dokumentiranje kot sestavni del konteksta	37
Tekstura – način izvedbe	39
Spremenjena funkcija jezika pri pripovedovanju	41
Jezikovna tekstura	43
Diskurzivni označevalci	43
Besedne in stavčne figure	45
Nejezikovna tekstura	47
Glasovna tekstura	47
Neglasovna tekstura ali ponazoritev s telesom	48
Vpliv tehničnih sredstev za dokumentiranje na teksturo	49
Metodologija na terenu in v kabinetu	51
Opazovanje z udeležbo	53
Motivacijska faza	55
Aktivna faza	55

<i>Pripomočki in tehnična sredstva za dokumentiranje</i>	56
<i>Težave</i>	57
<i>Odnos pripovedovalca do sodelovanja v raziskavi</i>	57
Srečanja na terenu	58
<i>Dogovorjeni sestanek</i>	58
<i>Načrtovana navzočnost raziskovalca</i>	59
<i>Naključna navzočnost raziskovalca</i>	59
Kabinet: prekodiranje terenskega gradiva	60
<i>Urejanje gradiva</i>	60
<i>Transkripcije</i>	61
<i>Redakcija</i>	62
<i>Izguba informacij pri prekodiranju</i>	63
<i>Pri Tini Kravanja v Bavšici</i>	65
Kontekst	66
<i>Bavšica</i>	66
<i>Od iskanja pripovedovalcev v Bavšici do dokumentiranja pripovedi</i>	68
<i>Pripovedovalka Tina Kravanja</i>	69
<i>Vloge udeleženk</i>	73
Tekst	75
<i>Dinamika in rdeča nit pripovedovanja</i>	75
Tekstura	77
<i>Jezikovna tekstura</i>	77
<i>Glasovna tekstura</i>	78
<i>Ponazoritev s telesom</i>	78
Prekodiranja	78
<i>Zvočni posnetki</i>	78
<i>Fonetična transkripcija</i>	79
<i>Knjižnemu jeziku približane priredbe</i>	82
<i>Opombe k pripovedim</i>	83
<i>Pripovedi</i>	85
<i>1. Ženo je treba izbrati premišljeno</i>	85
<i>2. Perte strašijo otroke</i>	87
<i>3. Beseda hudič se ne izgovarja!</i>	90
<i>4. Zacoprano mleko</i>	91
<i>5. Klančar raztroši mlade mačke</i>	95
<i>6. Priročno stranišče</i>	96
<i>7. O gojenju krompirja in »molži«</i>	99
<i>8. Petlarca bi počakala na sonce</i>	102

9. <i>Kaplan ne najde poti domov</i>	104
10. <i>Novotarije iz Amerike</i>	108
11. <i>Čudna senca spremlja dekleti na poti</i>	110
12. <i>Sova – nočna spremljevalka</i>	115
13. <i>Sova – znanilka smrti</i>	117
14. <i>O dveh prepirljivih starkah</i>	119
15. <i>Kako so molili za dež</i>	122
16. <i>Ljubosumna vasovalca</i>	123
17. <i>Radovedneža nalažejo</i>	126
18. <i>Kdo zna najbolje lagati</i>	128
19. <i>Kokoši ne nesejo, če so neslane</i>	130
20. <i>Ljudje se pozimi radi družijo</i>	132
21. <i>Križ v steni</i>	136
22. <i>Potegnjeni vasovalec</i>	139
Opis narečnega govora (Karmen Kenda-Jež)	143
Dosedanje raziskave bovškega govora	143
Govor Bavšice	146
Razčlemba besedila	146
Ugotovitve	155
Sklep	157
Viri in literatura	159
A Written Record of Live Storytelling	171
Od folklornega srečanja do njegove interpretacije (Jožica Škofic)	175

Beseda h knjigi

To delo razvija interes za obravnavo konteksta in teksture folklornih pripovedi (Ivančič Kutin 2005) s posebnim poudarkom na predstavitvi prekodiranja (prenosa) procesa živega pripovedovanja v trajen zapis. Vsebina pripovedovanja je zaradi tega drugotnega pomena. Namen knjige je namreč prikazati pripovedovanje kot dinamičen proces v enkratnem, neponovljivem kontekstu: njegove vzgibe, sprožilce, izmenjavanje vlog med pripovedovalcem in drugimi udeleženci, torej sprejemalci, ki s svojimi komentarji, čustvenimi ter besednimi in nebesednimi odzivi vplivajo na potek pripovedovanja. Številne informacije, ki jih udeleženec folklornega dogodka v živo lahko zaznava s sluhom, vidom in čustvenim doživljanjem (npr. oblikovanje z glasom, premori, smeh, govornica telesa ...) se z zapisom neogibno izgubijo. In vendar sta zvočni zapis oz. posnetek in po njem pripravljena transkripcija edini način, ki omogoča nadaljnje raziskovanje fenomenov pri procesu pripovedovanja.

Prekodiranje je metoda zapisa, ki predvideva čim enakopravnejše upoštevanje sestavin teksta, konteksta in teksture, pa tudi vpliv zapisovalca, ustvarjalca zapisa (Stanonik 1990). Za ohranitev kar največ »nezapisljivih« elementov, tj. tistih, ki se pri prenosu iz žive v konservirano obliko izgubijo, tukajšnja študija ponuja rešitev v kombinaciji natančnega fonetičnega zapisa besedila, simultanih opomb o njegovi izvedbi ter opis širokega spektra okoliščin pripovedovanja. Kljub natančnosti pa je zapis pripovednega procesa v določeni meri tudi interpretacija zapisovalca, ki, v tem primeru kot opazovalec in udeleženec pripovedovanja v živo, na svoj način dojema, doživlja in razume spekter okoliščin in ne/govornih dejanj, kar vse neogibno vpliva na njegov zapis.

S problematiko konteksta in teksture različnih pojavnih oblik folklore, med njimi tudi slovstvene, se v zadnjih desetletjih z najrazličnejših zornih kotov ukvarjajo številni folkloristi, med njimi najpogosteje ameriški. Tu obravnavana problematika v folkloristiki torej ni nova, nova in enkratna pa je vsaka terenska raziskava, ki preučuje neko živo in neponovljivo situacijo z enkratnim prepletom notranjih in zunanjih vplivov. Ta študija je usmerjena v konkretno gradivo: njen namen je predstaviti predvsem probleme, opažanja in interpretacije, ki izhajajo iz lastnega praktičnega terenskega in kabinetnega dela ob empiričnem preučevanju in analiziranju fenomenov v procesu pripovedovanja.

Dokumentiranje pripovednega gradiva za raziskavo konteksta in teksture (Ivančič Kutin 2005) je potekalo na Bovškem med letoma 1999 in 2003, pri čemer je sodelovalo prek 40 informatorjev, tj. pripovedovalcev in drugih udeležencev pri pripovedovanju. Z raziskavo sem skušala dognati, kako si ljudje med seboj pripovedujejo v domačem, zasebnem okolju, v manjši skupini ljudi, ki se med seboj poznajo, nihče izmed njih pa ni vaje nastopanja oziroma ni poklicni pripovedovalec. Za analizo konteksta in teksture je bilo izmed množice zvočnih posnetkov zbranih šest folklornih srečanj, tj. takšnih sre-

čanj z informatorji, ko je bilo med enim terenskim dokumentiranjem zvočno posnetih več folklornih dogodkov (pripovedi) zapovrstjo. V teh srečanjih se je nanizalo od 7 do 47 zapovrstnih enot, skupaj pa 127 enot folklornih dogodkov, pri čemer je pripovedovalo 12 pripovedovalcev, pet žensk in sedem moških; najmlajši je bil v času dokumentiranja star 15 let, najstarejša pripovedovalka pa 80 let. Okoliščine, v katerih je bilo dokumentirano pripovedno gradivo, so se razlikovale po načinu terenskega pristopa, po številu udeležencev, ki so bili navzoči pri pripovedovanju, po njihovi socialni pripadnosti in interesih. Pripovedi so bile dokumentirane v različnih krajih Bovškega (Bovec, Čezsoča, Bavšica, v vasi Na Skali in v lovski koči na Goričici). Za tukajšnjo predstavitev je bilo izbrano folklorno srečanje s Tino Kravanja in njeno hčerjo Vero Černuta iz Bavšice (20. 1. 2001).

Knjigo, z uvodom in sklepom, sestavlja osem poglavij. V uvodnem poglavju so na kratko opredeljeni temeljni pojmi iz teorije slovstvene folklorne in v stripu povzeti problemi, s katerimi se ukvarjam v nadaljevanju (likovno ga je pripravil Ciril Horjak). V naslednjih, tj. osrednjih treh poglavjih, so obdelani posamični fenomeni konteksta in teksture ter metodologija terenskega in kabinetnega dela, ki se sklene s shemo izgubljanja informacij pri posamičnih korakih prekodiranja. V nadaljevanju so opisani elementi konteksta in teksture na primeru pripovednega procesa pri Tini Kravanja iz Bavšice, poudarjeni so tudi konkretni problemi prekodiranja in redakcije besedil za objavo. V naslednjem, najboljšežnejšem poglavju, je objavljeno in komentirano gradivo, tj. 22 pripovedi. Fonetična transkripcija natančno sledi zvočnim posnetkom. Poleg izgovorjenega besedila vključuje tudi (mikro)glasovne elemente (npr. smeh) in elemente, ki sploh niso izraženi z glasom (npr. premolki, premori, govorica telesa ...). Po položaju v sobesedilu in funkciji namreč ti elementi lahko bistveno vplivajo na sporočilnost in konotacijsko vrednost besedila. Vsaka zaokrožena pripoved je zapisana tudi v prirejeni obliki, bližji knjižnemu jeziku. Zapisi besedil (zvočni posnetki, fonetična transkripcija in priredbe) so po načelih prekodiranja pospremljeni z opisi veznih besedil, ki poganjajo pripovedni proces, s čimer je nakazana korelacija med vsebino pripovedi in kontekstom pripovedovanja, dodane pa so še opombe o redakciji besedil in vsebinske opombe.

Vsi ti dodatki skušajo skupaj z opisom splošnega situacijskega konteksta in opombami o načinu izvedbe, ki so umeščene že med transkripcije, nadomestiti izgubo informacij, ki jih zaradi prenosa iz naravnega v tehnični tip komunikacije utrpel folklorni dogodek. Čeprav raznovrsten in natančen, dokumentarni aparat seveda ne zmora postvariti doživljanja in doživetja pripovedovanja, pripomore pa k nazornejši podobi in razumevanju dogajanja v živo. Fonetične transkripcije je pregledala, dopolnila in uredila dr. Karmen Kenda-Jež, pripravila pa je tudi pojasnila k fonetični transkripciji ter dialektološki opis govora Bavšice v zadnjem poglavju. Fotografije pomagajo bralcu, da si ustvari vizualno podobo prostora in predmetnosti, povezane z okoljem pripovedovanja in vsebino pripovedi.¹

Gradivo, tako zvočno kot njegove fonetične transkripcije in priredbe, je lahko uporabno za nadaljnje folkloristične in jezikoslovne obravnave, hkrati pa je pričevanje in

¹ Največ jih je iz arhiva Slovenskega etnografskega muzeja, posnela jih je njihova ekipa pri terenski odpravi na Bovško julija leta 1952.

dokument konkretnega lokalnega okolja, tj. zaprte doline Bavšice na Bovškem, kjer je v preteklosti utripalo težko, a živahno življenje, v letu 2011 pa stalne prebivalce (z izjemo vikendarjev) preštejemo na prste ene roke.

Delo je bilo sprva pripravljeno za elektronsko objavo v zbirki *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva* v sodelovanju Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU (vodja dr. Matija Ogrin) in Odseka za tehnologijo znanja pri Inštitutu Jožef Stefan (vodja dr. Tomaž Erjavec). Elektronska oblika, predvidena za javno objavo v prihodnjem letu, je prilagojena interaktivnemu branju, ki ga omogočajo povezave med besedilom, npr. za neznane besede, ko se ob kliku z miško sinhrono izpiše pomen narečne besede, ter sočasno branje transkripcij in poslušanje zvočnih posnetkov ipd. Za tiskano izdajo je bilo torej treba besedilo prilagoditi klasični obliki. Da bralci tiskane izdaje ne bi bili prikrajšani za zven narečnega jezika in izvorne akustične sestavine, s katerimi pripovedovalka ustvarja in oblikuje zgodbo, so zvočni posnetki na voljo na spletnih straneh Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Iskrena hvala vsem, ki ste me v zadnjem desetletju sprejemali medse in z mano delili čudovite trenutke druženja s pripovednim izročilom naših krajev ter hkrati prispevali gradivo in dragocene informacije za raziskave slovstvene folklore. Še posebej toplo sem hvaležna gospe Veri Černuta, hčeri pokojne pripovedovalke Tine Kravanja, ki je najprej kot udeleženka pripovedovanja sodelovala pri dokumentiranju, v poznejših fazah dela pa si je mnogokrat vzela čas za številna vprašanja, pogovore, avtorizacijo besedil ter prijazno dovolila, da pripovedi njene matere Tine Kravanja izidejo v knjigi. Iskrena hvala ddr. Mariji Stanonik, ki mi je s številnimi strokovnimi nasveti in spodbudami stala ob strani od prvih raziskovalnih korakov; dr. Karmen Kenda-Jež za dolgoletno strokovno sodelovanje, temeljit pregled fonetičnih transkripcij ter študijo o govoru Bavšice, ki je objavljena v zadnjem poglavju knjige; dr. Jožici Škofic za strokovno recenzijo in spremno besedo; Cirilu Horjaku za likovni prispevek v stripu; Damjanu Bojadžijevu za digitalizacijo zvočnih posnetkov; Mateji Komac za novejšje fotografije ter Barbari Sosič iz Slovenskega etnografskega muzeja za fotografsko gradivo iz njihovega arhiva; dr. Ingrid Slavec Gradišnik za temeljit vsebinski in jezikovni pregled ter urejanje knjige in Moniki Klobčar za oblikovanje.

Zahvala tudi ustanovam, ki so omogočile knjižno objavo raziskave: Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Javni agenciji za knjigo RS in Založbi ZRC SAZU.

Iz srca pa se zahvaljujem tudi vsem tistim, ki ste ostali neimenovani, pa brez vašega razumevanja, potrpežljivosti in naklonjenosti knjige ne bi bilo.

Uvod

Besedo *folklor*a je prvič uporabil William John Thoms pod psevdonimom Ambrose Merton v pismu, objavljenem v časopisu *Athenaeum* leta 1846, v katerem je zbiralcem oz. starinoslovcem, ki so se ukvarjali s starimi šegami, navadami, pesmimi, pripovedmi ipd., predložil besedo *folk-lore*, češ da najbolje opredeljuje področje njihovega zanimanja (Thoms 1996 [1846]: 187–189).

Fenomen folklorne so si prizadevali opredeliti številni raziskovalci, vendar pa je skupna in enotna definicija folklorne zaradi njenih številnih pojavnih oblik tako rekoč nemogoča. Poleg tega je folklor povezana s katero koli skupino ljudi, ki jo družijo vsaj en skupni faktor v smislu kolektivne identitete (Dundes 1965). V tej obravnavi je pozornost namenjena eni od oblik folklorne, tj. slovstveni folklori, še natančneje, pripovedni slovstveni folklori v izvorni pojavnih oblikah, torej v živi komunikaciji med ljudmi.

Slovstvena folklor² je najstarejša besedna umetnost, saj je stara, kot je stara beseda sama. Posredovana je z govornim jezikom, zato je navadno v narečju ali drugih govornih vrstah jezika, npr. v pogovornem jeziku (Stanonik 2001: 118–122).³ V izvorni obliki kroži v naravnem, kontaktnem tipu komunikacije, torej po naravnih informacijskih kanalih (to jo tudi ločuje od literature): z izgovorjeno besedo, mimiko, gesto, vselej v živem stiku med udeleženci komunikacije. Od drugih oblik take komunikacije (npr. vsakdanji pogovor) jo loči umetniška, estetska razsežnost (Čistov 2010 [1975]: 147, 154).⁴ Zaradi sočasnega podajanja in sprejemanja je besedilo tvorjeno sproti, prilagojeno okoliščinam, »pripovedovalec ne oblikuje pripovedi na papirju, ampak naravnost pred poslušalci in za poslušalce« (Matičetov 1956a: 122). Slovstvena folklor je tudi *sinkretična*, saj je zanjo značilna hkratnost različnih načinov sporočanja (beseda, gib, mimika, oblikovanje z glasom, pri pesmih tudi melodija, ples ...) (Gusev 1967: 86, 87) in funkcij, ki jih ima v določenem kontekstu, npr. razvedrilna, izobraževalna, normativna, potrjevalna (Bascom 1965; Stanonik 2001: 281–284). Slovstveno folkloro je torej mogoče v celoti sprejemati le z neposredno navzočnostjo v času in prostoru, kjer poteka. Zanj je značilna tudi *variabilnost* (Stanonik 2001: 156–179): pri pripovedovanju je dobesedna ponovitev nemogoča, zato se tudi ista pripoved istega pripovedovalca v ponovni izvedbi lahko ponovi le v obliki variante (Stanonik 1995: 276; Toelken 1996: 33–37). Proizvodi slovstvene folklorne se v svoji naravni obliki vsak hip spreminjajo, nastajajo novi, pa tudi umirajo.

² Termin *slovstvena folklor*a nadomešča nenatančne besedne zveze *tradicijno / tradicijsko / ustno / ljudsko slovstvo*; definirala in utemeljila ga je M. Stanonik (2001: 33–114).

³ Slovstvena folklor v grafični obliki, pa naj so to pripovedna besedila, pesmi na papirju, grafiti, nagrobni napisi ali kratke oblike, ki krožijo med sprejemalci prek spleta, sms - sporočil ipd. zahteva drugačno opredelitev.

⁴ Čistov je poleg naravnega tipa opredelil tudi tehnični, grafični tip komunikacije. S pomočjo teorije informacij je pokazal na razlike med folkloro in literaturo (Čistov 2010 [1975]).

Na spremembe teksta npr. vplivata njegova dolžina in moč njegove sinkretičnosti, kar je najočitnejše pri proznih žanrih, ki jih, za razloček od pesmi, ne stabilizirajo ritem, rima in melodija (Stanonik 1999a: 54). Skupno sporočilo ali vsota vseh dostopnih različic, ki so odvisne od izvajalca, je folklorno delo (Stanonik 1999a: 51).

Slovstvena folklorja obsega vse oblike in načine estetiziranega besednega izražanja z naštetimi lastnostmi. Žanrska klasifikacija – tj. razvrščanje v razrede in teh v širše skupine na temelju različnih lastnosti pregledanih dejstev, pri čemer je izbira lastnosti odvisna od cilja klasifikacije (Stanonik 2001: 188) – je že dolgo predmet folklorističnih raziskav, s katero so se spopadali mnogi raziskovalci (npr. Propp 2005 [1928]; Jolles 1930 [1978]; Thompson 1997 [1932–36]; Lihačov 1972; Oring, ur. 1986 idr.). Vsaka koncepcija (glede na vsebino, funkcijo, formo, strukturo, razmerje do literature, prenos ...) je del teoretičnega razglabljanja v slovstveni folkloristiki, vsaka lahko ustrezno služi namenu, za katerega je bila definirana. Žanrsko klasifikacijo slovstvene folklorje kot teoretično vprašanje je z različnih fenomenoloških vidikov in na podlagi interpretacij drugih raziskovalcev podrobno opredelila Marija Stanonik (2001: 180–256).

Klasifikacija folklornih žanrov po dolžini opredeljuje tri skupine slovstvene folklorje. Najkrajši so *folklorni obrazci*: pregovori, uganke, zagovori, molitve in otroški folklorni obrazci. Druga žanrska skupina so *folklorne pesmi*: pripovedne (bajčne, pravljicne, legendne, socialne, junaške, zgodovinske, živalske) in lirске (pesmi letnega cikla, življenjskega kroga, pesmi interesnih skupin). *Folklorne pripovedi* so najdaljša in najkompleksnejša oblika, ki od pripovedovalca zahteva veliko ustvarjalnega napora. To še posebej velja za najžlahtnejšo obliko prozne folklorje – pravljico (čudežne, realistične, živalske), sledijo povedke (bajčne, legendne, zgodovinske, razlagalne, socialne, šaljive), šaljivke in anekdote ter spominske pripovedi (Stanonik 1999).

Raziskovalci slovstvene folklorje so do konca 19. stoletja obravnavali folklorna besedila tako, da so rekonstruirali genezo snovi, motivov, njihovih selitev in razširjanja. Prav tako so s primerjalnimi metodami skušali razjasniti zgodovino mitologije (t. i. mitološka šola s koreninami v nemški romantiki, npr. pri J. G. Herderju, F. W. Schellingu, G. Görresu, J. in W. Grimmu). Delovali so v smislu zbiranja in obravnav »starega« gradiva in bili v skrbeh, da »najžlahtnejša in najpristnejša« slovstvena folklorja izginja. Zamisel, da je treba iskati in najti potrdilo za narodno samobitnost tudi v mitoloških plasteh slovstvene folklorje, so sprejeli tudi Slovenci, kar se je pokazalo v treh različnih pristopih oz. smereh: prva se je ukvarjala z zapisovanjem gradiva (prvi Matevž Ravnikar - Poženčan v letih 1838–1843, pozneje še Matija Valjavec in Gašper Križnik), druga smer je gradivo osvetljevala s stališča mitologije (npr. Davorin Trstenjak), tretja, znanstvena smer (Gregor Krek) pa je ob razpravljanju o mitu upoštevala predvsem jezik in se pri tem opirala na J. Grimma. Po zgledu tedanjega jezikoslovja je uporabljala zgodovinsko-primerjalno metodo (Stanonik 1999: 25, 26, 27). Znanstveni pristop k zbiranju in raziskovanju slovstvene folklorje na Slovenskem sta nato razvijala Karel Štrekelj in Matija Murko. Karel Štrekelj je v »Prošnji za narodno blago« opredelil predmet folklorje (slovstvena folklorja, šege, zdravilstvo, ljudske igre in ljudsko pravo) in metodo zapisovanja: zapisovalci naj folklorno stvaritev ohranijo takšno, kakršna je bila dobljena na terenu, torej v jeziku in

z jezikom nosilca z ustreznimi spremnimi opombami (Štrekelj 1887: 318–320). Njegov namen je bil k Vrazovi zapuščini folklornih pesmi zbrati še novo gradivo in ga pripraviti za izdajo po filološki metodi z doslednim zapisom besedil (brez posegov zapisovalca) in dodanimi melodijami. Monumentalna Štrekljeva zbirka *Slovenske narodne pesmi I–IV* je izhajala v letih 1895–1923. Matija Murko je leta 1896 ob zarisu poti slovenskemu narodopisju prispeval napotke za terensko raziskovanje (Murko 1962 [1896]: 215–220).

V prvi četrtini 20. stoletja so raziskovalci (npr. v okviru t. i. finske šole in začetkov strukturalizma) namenjali osrednjo pozornost besedilom in so opredelitve žanrov slovstvene folklorne v vezani ali nevezani obliki povezovali z vsebinskimi / motivnimi / strukturnimi / funkcijskimi faktorji. Do konca 20. let 20. stoletja sta Kaarle Krohn in njegov učenec Antti Aarne razvijala geografsko-zgodovinsko metodo, ki je predvidela upoštevanje vseh dostopnih variant istega pripovednega sižeya in njihovo geografsko porazdelitev (Krohn 1926). Z metodo t. i. finske šole, ki je operirala s primerjavo variant, so skušali ugotoviti prvotno obliko pripovedi ter mesto in čas njenega nastanka.⁵ Krohnov tipni indeks za klasifikacijo žanrov folklornih pripovedi je pozneje nadgradil Stith Thompson (1961). Konec 20. in v 30. letih je bilo vse več strukturalističnih obravnav besedil: analiza motivov, žanrov, jezika, pri čemer so se raziskovalci ukvarjali z estetsko vrednostjo, poetičnostjo slovstvene folklorne (npr. Propp 2005 [1928], Jakobson in Bogatyrev 1982 [1929]). Estetsko funkcijo, ki so jo postavili za glavno značilnost slovstvene folklorne, je najtemeljiteje obravnaval Jan Mukařovský (1978 [1934]).

V prvi polovici 20. stoletja so se začele raziskave zavestneje razširjati tudi na dejavnike zunaj teksta: nosilce, tj. pevce oz. pripovedovalce, sprejemalce in druge okoliščine, funkcije slovstvene folklorne in njene sociološke, psihološke, etnološke, jezikovne in druge razsežnosti. Že Matija Murko je pri dolgoletnem terenskem delu in raziskovanju južnoslovanske epske pesmi (1909–1932) opazoval pevce, njihovo življenje, okolje, tehniko petja ter ugotavljal, da so pravzaprav improvizatorji, odvisni od razpoloženja in volje (Murko 1951a, 1951b: 240, 1962: 246; Slodnjak 1962: 11). Prav tako je eksperimentalna raziskava srbohrvaških epskih pesmi Milmana Parrya, začeta leta 1933 (pozneje se je Parryju pridružil asistent Albert B. Lord) pozornost usmerila na procese v kompoziciji pri živem izvajanju (Lord 1953: XXII). V raziskavi sta bila zvočno dokumentirana gradivo (pesmi) in pogovor s pevci,⁶ ki osvetljuje njihov biografski in socialni kontekst, primerjave izvajanja pri različnih ponovitvah ipd. Notni in grafični zapis dosledno sledita zvočnim posnetkom, transkripcije so torej v narečnem jeziku, te pa spremljajo natančni komentarji (o jeziku, izvedbi idr.), »da bi se mogli na ta način izluščiti splošni zaključki, ki bi veljali za ustno pesništvo nasploh« (Parry 1953: XV).

Podobno je madžarski folklorist Gyula Ortutay namenjal pozornost samemu nosilcu slovstvene folklorne, družbeni vlogi pripovedovalca in spletu ekonomskih, družbenih in kulturnih okoliščin, ki so širši okvir nastanka in življenja folklornega pojava. Iz tega sledi potreba po kompleksni analizi (npr. individualnih variant) in sintetičnem interpre-

⁵ Gl. tudi Bošković-Stulli 1967: 7, 8; Stanonik 1989: 17–20; Stanonik 2001: 128, 129; Slavec Gradišnik in Stanonik 2004: 706–707).

⁶ Pri terenskem delu je bil tolmač in pomočnik domačin, guslar Nikola Vujnović.

tativnem opisu, ki vključuje predstavitev funkcij in specifične strukture družbe (Ortutay 1972 [1940]: 51). Njegove raziskave torej natančno opišejo okoliščine življenja, dela in ustvarjanja nosilca ter delo in raziskovalne metode raziskovalca. Na tej metodologiji slo-nijo tudi poznejše študije, osredinjene na nosilca folklorne oz. pripovedovalca (npr. Siikala 1990; Dégh 1995).

V 60. in 70. letih 20. stoletja je skupina ameriških folkloristov (Alan Dundes, Dan Ben-Amos, Roger Abrahams, Kenneth S. Goldstein, Robert Georges, Barre Toelken, Richard Bauman idr.) raziskave usmerila na kontekst in izvedbo, tj. performanco. Folkloro so opredelili kot vrsto človeškega vednja in komunikacije. Posvečali so se individualni ustvarjalnosti, pri čemer so poudarjali poetično in artistično vrednost folklornega izražanja (Hansen 2006: 69), t. i. etnografskim okoliščinam pa so pripisali osrednji pomen: sestava skupine, kdo sodeluje, kje in kdaj dogodek poteka ter vrsta drugih spremenljivk, ki utegne vplivati na pomen, žanrsko sestavo in druge danosti, ki jih lahko razložimo le v povezavi s kontekstom. Behavioristični pristop k raziskovanju folklorne se je oprl na sociolingvistična izhodišča Della Hymesa, utemeljitelja etnografije govora (Hymes 1962, 1996). Na teh izhodiščih se je oblikovala performančna teorija, ki je z izidom zbornika *Toward New Perspectives in Folklore* (Paredes in Bauman, ur., 1972), dokončno premaknila fokus raziskav s teksta na kontekst oz. na vpliv komunikacijskega, socialnega in kulturnega konteksta na folklorno izvedbo in njeno recepcijo. Spojitev terenskih tehnik raziskovanja s kulturno interpretacijo je še danes glavni način raziskovanja folklorne (Hansen 2006: 68). Ben-Amosova definicija predpostavlja, da je treba (slovstveno) folkloro definirati glede na njeno pojavno obliko, tj. v kulturnem kontekstu, in sicer kot komunikacijski proces v dovolj majhni skupini z omejenim številom ljudi; v takšni skupini lahko vsaka oseba neposredno komunicira z drugo (Ben-Amos 2010 [1971]: 131, 132). Ta opredelitev je torej precej podobna Čistovov (prim. Bošković-Stulli 2010 [1983]: 186), vendar Ben-Amos iz nje namenoma izpušča pojma tradicija in ustno prenašanje, saj folklor lahko prehaja iz ustnega prenosa v pisni in nazaj, vsaka folklor pa tudi ni tradicijska (Ben-Amos 2010 [1971]: 133). Večini sodobnih raziskovalcev je skupno, da izvedbo / realizacijo (slovstvene) folklorne predstavljajo kot artistični *dogodek*, katerega osnovno orodje je govorni jezik (npr. Abrahams 1970; Bauman 1988). Že pred tem je Jakobson (1957: 130–147) opredelil dva močno soodvisna dogodka pri pripovedovanju: t. i. *pripovedovani dogodek*, dogodek, o katerem pripovedovalec pripoveduje poslušalcem, in *pripovedni dogodek*, ki se zgodi z izvedbo tega pripovedovanja;⁷ Bahtin je poudaril, da gre pri tem za en sam, čeprav kompleksen dogodek, ki bi ga lahko poimenovali delo kot celota vseh dogodkov⁸ (prim. Bauman 1988: 112). Na to se opira Baumanova analitična strategija, s katero na konkretnih primerih dokazuje, da je izvedba pripovedi (performans) nerazdružljiva celota, sestavljena iz teksta, pripovedovanega dogodka in pripovednega dogodka (Bauman 1988: 7), kroženje slovstvene folklorne pa je umetnostna

⁷ Angl. *narrated events in narrative events* (prim. Bauman 1988: 2).

⁸ Angl. *work in the totality of all its events*.

oblika socialne komunikacije, torej besedna umetnost, ki zahteva poseben način izražanja (Bauman 1988: 2).

Ameriški folklorist Alan Dundes je v 60. letih 20. stoletja začel razvijati teorijo o treh enakovrednih ravlinah slovstvene folklore, tekstu (jezikovne prvine), teksturi (posamična izvedba) in kontekstu (družbena situacija, v kateri se tekst realizira). Dundes je menil, da je treba poleg notranjih dejavnikov, ki so v samem besedilu, upoštevati tudi zunanje, tj. način, kako se (slovstvena) folklorja prenaša (Dundes 1980 [1964]: 20–32). Vse tri ravnine se med seboj prepletajo, delujejo druga na drugo, so neločljivo povezane.

Tekst je verbalno (besedno) sporočilo, ki ga pripovedovalec s pripovedovanjem posreduje občinstvu. Ta segment je za raziskovanje najbolj oprijemljiv, saj z ustreznimi tehničnimi pripomočki besedilo posnamemo (z avdio ali video tehniko) in ga pozneje prenesemo na papir ter s tem omogočimo njegovo nadaljnje raziskovanje.

Tekstura je način, kako je pripoved izvedena. Pri tem so pomembna nebesedna sredstva, ki spremljajo in podpirajo govorno besedilo: mimika obraza, gibi in kinetika telesa (Stanonik 1994: 61).

Kontekst je seštevek vseh okoliščin, v katerih poteka pripovedovanje, ter vseh lastnosti in čustvenega razpoloženja udeležencev folklornega dogodka, tj. pripovedovalca in sprejemalcev. Sprejemalci niso le pasivno navzoči, njihova sestava, vedenje, pripombe ... pomembno vplivajo na pripovedovalca in njegovo oblikovanje pripovedi, tako govornega besedila kakor nejezikovnih znakov, ki jih pri tem uporablja.

Za celostno opazovanje slovstvene folklorje je torej treba upoštevati vse tri ravnine. Dundes je mnenja, da je na ta način vsaki posamični enoti najlažje določiti njen žanr/ vrsto, kar ponazori s pregovorom, ki v drugem kontekstu in z drugačno realizacijo (npr. intonacijo) postane uganka in narobe (Dundes 2010 [1980]: 91).

Iz teorije o pripovedovanem / pripovednem dogodku in triravninske opredelitve (slovstvene) folklorje je izpeljana trikotna shema, ki vse tri ravnine, torej tekst, teksturo in kontekst, povezuje v *folklorni dogodek*, s katerim definira posamično enoto – enota je ena realizirana pripoved (ali pesem) (Stanonik 2001: 115).

Folklorni dogodek.

Folklorni dogodek je torej tista družabna situacija, v kateri se odvija pripovedovanje (ali petje) vsebin, rezultat je folklorna pripoved (ali pesem). Pri tem sodelujejo aktivni udeleženci pripovedovalci (ali pevci), tj. nosilci, in tisti, ki jim je pripovedovanje (ali petje) namenjeno, tj. sprejemalci. Ti pripovedovanje (ali petje) spremljajo s poslušanjem in gledanjem ter na različne načine vplivajo na potek folklornega dogodka.

Čeprav je pripovedovanje že samo po sebi lahko dogodek, pa rado vznikne sredi drugih, širših dogodkov in dejavnosti; tako jih je mogoče obravnavati tudi glede na postavljenost v tak kontekst (Abrahams 1982: 392). V specifičnih družbenih okoliščinah, ugodnih za pripovedovanje, se pogosto zgodi več folklornih dogodkov oz. pripovedi zapored (zgodbe se nizajo druga za drugo, z večjimi ali manjšimi presledki). Situacija, ki zajema vse folklorne dogodke, ki so se zvrstili v istem družbenem kontekstu v omejenem času, in hkrati vse vmesne presledke, t. i. vezna besedila, je poimenovana (pripovedovalsko) *folklorno srečanje*⁹ (Ivančič Kutin 2003: 118).

Še posebej za folklorno pripoved velja, da je vsaka zase neponovljiva, enkratna, saj dobesednih ponovitev ni, so samo variante (Stanonik 1995: 276). Ker so vse ravnine folklornega dogodka in/ali folklornega srečanja prepletene in neločljivo povezane, je treba pri opazovanju folklornega dogodka enakovredno upoštevati vse tri. Za nadaljnje raziskovanje je treba na terenu opazovano gradivo spraviti v trajno, konservirano obliko, kar je zahteven metodološki izziv: transformacija naravnega tipa komunikacije v tehnični tip, posnetek (zvočni ali video) prinese veliko izgubo informacij o kontekstu in teksturi; prekodiranje v zapis iz slovstvene folklorne ustvari literaturo, s tem pa zgubi svojo pravo eksistenco (Stanonik 1982: 71). Pri zapisu pa je treba poleg omenjenih treh sestavin folklornega dogodka upoštevati še bistveni vpliv zapisovalca (Stanonik 1982; Bauman 1988: ix). Način, ki upošteva vse omenjene dejavnike, Stanonikova imenuje prekodiranje. »Vsako zapisovanje folklornega gradiva deluje na to gradivo in ga na poseben način spreminja že s tem, ko ga prenaša iz izvirnega prvotnega konteksta« (Stanonik 1990: 37), kar pomeni, da v praksi popolno prekodiranje ni mogoče.

V 20. stoletju so se slovenski slovstveni folkloristi pri preučevanju proze najbolj posevečali besedilom, in še ožje, tj. snôvi, kontekst in tekstura pa nista bili sistematično obravnavani. Poleg številnih zbiralcev in zapisovalcev sta bila v 20. stoletju najpomembnejša raziskovalca Ivan Grafenauer, ki je s spojitvijo etnološke kulturnozgodovinske in

⁹ Termin je sprva nastal kot opis dogajanja pri dogovorjenih srečanjih z informatorji; pozneje se je pokazalo, da ustrezno opiše tudi okoliščine, ko ne gre za načrtno srečanje, pač pa tudi druge nenačrtovane situacije, v katerih se odvija pripovedovanje folklornih pripovedi. Sledil je premislek o ustreznosti poimenovanja *folklorno dogajanje*, vendar je preveč asociiralo na t. i. *happening* v sodobni uprizoritveni umetnosti. *Happening* (Pavis 1997: 326) sicer ima nekaj podobnosti s folklornim srečanjem (improvizacija, aktivno vključevanje udeležencev), vendar pa tudi nekaj bistvenih razlik. *Happening* je veja sodobne umetnosti, artistična/estetska funkcija je torej glavna (in pogosto edina), je vnaprej predviden javni dogodek, ki ga organizira skupina ali posameznik (umetnik/režiser/organizator), včasih tako dogajanje nosi tudi družbenokritična sporočila, udeleženci (občinstvo) se med seboj načeloma ne poznajo. Zato je ohranjen termin *folklorno srečanje*: navsezadnje gre za srečanje ljudi, dogovorjeno ali naključno, nepričakovano. Pojem *folklorno srečanje* je že bil uporabljen v znanstvenih in strokovnih objavah (npr. Ivančič Kutin 2003, 2005b, 2006b, 2007a).

primerjalne literanozgodovinske metode raziskoval genezo folklorne snovi,¹⁰ in Milko Matičetov, zagovornik geografsko-zgodovinske metode (t. i. finska šola), na kateri sloni npr. njegovo delo *Sežgani in prerojeni človek* (Matičetov 1961).

Milko Matičetov se je zavedal, da sta kontekst in tekstura del pripovedi same, čeprav teh razsežnosti pripovedovanja ni poimenoval s tema terminoma. Zgodbe je zapisoval natanko tako, kakor so bile povedane, torej v narečju, kar dokazuje, da se je zavedal pomembnosti teksture in širšega kulturnega in jezikovnega konteksta. Upoštevanje vseh treh ravnin folklornega dogodka je pri Matičetovem lepo vidno npr. v članku »Pri treh Boganjčarjih, ki znajo ,lagati« (Matičetov 1965–66). Raziskovalec vsakega pripovedovalca najprej predstavi s fotografijo, opiše njegovo življenje in delo, njegove značilnosti in posebnosti med pripovedovanjem ter vse druge značilnosti, ki spremljajo konkretni folklorni dogodek. V raziskovalčevo besedilo se vseskozi vpletajo opombe o kontekstu in teksturi pripovedovanja.¹¹

Zaradi prvenstva, ki so ga pri nas raziskovalci do 80. let prejšnjega stoletja dajali empiričnemu raziskovanju, svojih metodoloških spoznanj večinoma niso povzeli v strnjena izhodišča, vgradili pa so jih v raziskovanje samo.¹² Takšno razmerje med teorijo in prakso je Marko Terseglav označil kot *dopolnjevalno* in *konkretistično* metodo (Terseglav 1983: 180–182). Prva znanstvena monografija pri nas, ki je sistematično, enakovredno in

¹⁰ Npr. o Lepi Vidi (Grafenauer 1943), o Kralju Matjažu (Grafenauer 1951). O metodologiji dela I. Grafenauerja gl. Slavec Gradišnik (2000: 190–198) in Stanonik 2011.

¹¹ Tako npr. srečanje z Martinovim Nacijem opiše tako: *Dosti pravljic je Martinov Naci slišal od svojega očeta, ki je umrl v 72. letu starosti 1944. Ob eni svojih zgodb pravi, da jo je »četu« v neki stari knjigi, pisani v ogrskem jeziku [kontekst]. Lepo in napeto pripoveduje tudi lastne dogodivščine, ko je bil pri vojaki v Makedoniji [tekstura in kontekst]. Naciju gre beseda gladko, nit zgodbe se razpreda, kot bi bral, tudi pri zapletenih, zahtevnejših tekstih. V daljši pripovedi, ki jo je naslovil »Kraljevska« in ki zanjo pravi, da si jo je izmislil sam, je nekje v sredi vprašil za pavzo, da bi si oddahnil, češ da ga duši. Vmes se je udeleževal splošnega pogovora, se šalil in kadil. Ko je dejal, da lahko nadaljuje, je povzel natanko tam, kjer je prej pretrgal, ne da bi mu bilo treba vprašati, kje smo že bili ostali. Miselni napor, potreben za dobro izpeljavo pravljice, se pri Naciju kaže le v tem, da včasih med pripovedovanjem nabira čelo, drugače pa je popolnoma sproščen. Ko sem 1952 zapisoval na roke in je zato šlo malo počasneje, je Naci hodil z roko v žepu gor in dol po prostoru – bili smo pri »Bari«, kjer so čez dan klali – in narekoval, da sem ga komaj dohajal [tekstura]. Zvečer 28. januarja 1964 so pri Eljaševih pripravili polno mizo bučnega semena za lüpanje. Zbralo se je kakih deset ljudi iz sosesčine. Martinov Naci, ki je podnevi slekel kožo enemu prašiču, je bil tisti večer tako pri volji, da se je znebil kar trinajst različnih zgodb, največ krajših in veselih. Družba je živo spremljala pripovedovanje, s smehom odobravanja in priznanja, z medklci in podobno [kontekst]. O hlapcu, ki je nosil putáč (kolo) v vreči, je Eljašova Micka npr. kar vmes vzkliknila: »Je nimák (norec) biúu!«). Med pripovedjo o razbojniku, ki mu je bilo ime Patkov Joško, se je pred Eljaševo hišo ustavil avto. Izstopili so in prišli v hišo trije ljudje – ženska in dva moška – znanci ali sorodniki, ne vem. Prisedli so in prisluhnili; ko pa se je zgodba iztekla, je eden izmed dveh moških dejal: »Naci, feist ste lagali!« [kontekst]. – Sledi dialektološka transkripcija dveh zgodb, pri čemer so v besedilo vključene tudi pripombe ostalih udeležencev; transkripcijski postopek, ki vključuje vezno besedilo in bralcu prinaša pomembne informacije o kontekstu pripovedovanja, je v tem članku, vsaj kolikor je meni znano, uporabljen prvič, Matičetov pa ga utemelji: *da bi to pripovedovanje ne obviselo v zraku, prinašam ob enem komentar poslušalcev. To je najboljši okvir, ki si ga je moč misliti in želeti k ljudski pripovedi. (Nihče ni vedel, da je magnetofon vključen!)* Na koncu je Matičetov primerjal dve izvedbi iste zgodbe, povedane v različnem kontekstu (z vidika časa, udeležencev in tehnike dokumentiranja): prvo je Martinov Naci povedal leta 1952 in je bila zapisana na roko, drugo pa leta 1964, ko je bila posneta na magnetofonski trak.*

¹² Npr. Matičetov si je prizadeval besedila ohraniti čim bližje izvirniku (tj. v narečju): pri objavah gradiva je opisal kontekst, pripovedovalca, njegovo izvedbo (npr. Matičetov 1963–64a, b, 1965–66, 1972).

s številnih zornih kotov obravnavala vse tri ravnine folklornega dogodka, je *Teoretični oris slovsstvene folklore* (Stanonik 2001). V tem delu je Stanonikova z lastnimi tezami, podkrepjenimi z dostopno domačo in tujo, predvsem evropsko strokovno literaturo, skušala zapolniti teoretično vrzel o predmetu raziskovanja, tj. slovsstveni folklori, in disciplino, ki se s tem predmetom ukvarja – slovsstveno folkloristiko – utemeljiti kot samostojno filološko vedo, ki se interdisciplinarno povezuje s številnimi humanističnimi vedami, a ima hkrati izdelano svojo lastno metodologijo raziskovanja.

V zadnjem desetletju so ravninama konteksta in teksture, torej razsežnostma zunaj samega besedila, z različnih vidikov poleg Stanonikove namenjali pozornost tudi drugi slovsstveni raziskovalci slovsstvene folklore: pri obravnavi pripovednih žanrov Barbara Ivančič Kutin, pri drobnih folklornih žanrih Saša Babič (npr. 2010), pri folklorni pesmi Marija Klobčar (npr. 2000), Marjetka Golež Kaučič (npr. 2003), Marjeta Pisk (npr. 2008), Miha Kozorog (npr. 2011). Stanonikova je v delu *Zgodovina slovsstvene folklore: od srednjega veka do sodobnosti* (Stanonik 2010) folklorno snov vseh treh skupin slovsstvene folklore (pripovedi, pesmi, drobni žanri) prikazala v širšem kulturnem in političnozgodovinskem kontekstu različnih obdobj.

Podlaga za premislek o prekodiranju teksta, teksture in konteksta so bile pripovedi neprofesionalnih pripovedovalcev, ki so v referenčni literaturi imenovani tudi pasivni pripovedovalci (Siikala 1990: 156–170; Štefan 1999: 6). Zgodb so se naučili v svojem domačem okolju ali pa jih črpajo iz lastnega spomina, pripovedujejo pa le, če na to nanese priložnost, in sicer v krogu poznanih ljudi. Niso torej folklorni pripovedovalci ali pravljíčarji, ki bi bili v svojem okolju zelo znani ali opazni z bogatim pripovednim sporedom, izrazito pripovedno močjo, s sposobnostjo improvizacije ter zavestno željo in potrebo po pripovedovanju. Takšne pripovedovalce je pri svojem terenskem raziskovanju srečeval Milko Matičetov v 50., 60. in 70. letih prejšnjega stoletja (npr. Joza Kravanja - Marinčič spod Skale na Bovškem, Valentina Pielich – Tina Vajtova iz Rezijske, Anton Dremelj - Resnik iz Petrušje vasi pri Šentvidu pri Stični idr.). Tukajšnji pripovedovalci so torej posamezniki s pripovedovalskim darom, vendar se sami nimajo za pripovedovalce in jih najbrž lahko srečamo v vsaki interesni in socialni skupini. O njih se pogosto reče: »Ta zna povedati zgodbo!«

Problemsko je raziskava pozorna na ravnini konteksta in teksture folklornih pripovedi v domačem okolju, na njuno prepletenost in povezanost z besedilom. Na drugi ravni pa je v ospredju proces prekodiranja živega pripovedovanja v različne načine zapisa: v zvočni posnetek, njegovo fonetično transkripcijo ter poknjíženo priredbo pripovedi. Pri tem je želja pokazati, katere informacije se pri posamičnem koraku zapisa zgubljajo, če jih primerjamo s sprejemanjem (poslušanjem in gledanjem) pripovedovanja v živo. Simultane opombe o njegovi izvedbi ter opis veznega besedila in širšega spektra okoliščin pripovedovanja skušajo ublažiti izgub informacij.

Za predstavitev postopkov prekodiranja so bile iz obsežnega in že analiziranega gradiva po premisleku izbrane spominske in folklorne pripovedi Tine Kravanja iz Bavšice. V primerjavi z drugimi ima ta sklop nekatere prednosti: šlo je za folklorno srečanje s 26

zaokroženimi pripovedmi, kar je za en terenski obisk bogato folklorno srečanje. V pripovedovanju in pogovoru so sodelovale tri udeleženke, zato komunikacija ne teče dialoško (A B A B), temveč se razveji in razvija v številnih kombinacijah. Na takem gradivu je mogoče pokazati večino vplivov, ki sooblikujejo pripovedni proces in so razvidni na ravnini teksta, konteksta in teksture: prevzemanje vlog vsakega udeleženca pri pripovedovanju, izmenjavanje zaokroženih enot ter vmesnega veznega diskurza, s čimer je povezana dinamika pripovedovanja, odzive na verbalne in neverbalne pobude, vsebinsko povezavo med posamičnimi enotami ipd. Sklop pripovedi s tremi udeleženkami je torej na neki način tipičen, hkrati pa je obvladljiv, saj je pri še večjem številu udeležencev shema interakcij bistveno zapletenejša.

Pripovedovalka Tina Kravanja je dovolj večča pripovedovanja, kar kaže z bogato (vendar ne pretirano) teksturo (izvedbo pripovedovanja), kar je glavni problem prekodiranja iz naravne, žive komunikacije v izključno slušno oz. grafično, na papir zapisano obliko. Pripovedi so spominske (iz lastnih izkušenj in spominov) in folklorne (pripovedovalka pripoveduje, kar je slišala pripovedovati druge), tematsko in snovno so dovolj raznovrstne, hkrati pa so povezane z lokalnim prostorom in življenjem v njem v preteklosti.

Za ponazoritev fenomenov konteksta in teksture so mestoma dodani konkretni primeri iz drugih, že analiziranih folklornih srečanj.¹³

Pri pripovedovanju so poleg pripovedovalca nujno navzoči tudi drugi udeleženci, ki jim je pripovedovanje namenjeno, torej (*ciljno*) občinstvo. Ker ti ne samo poslušajo, pač pa pripovedovanje sprejemajo tudi z drugimi čutili (oči, včasih tudi voh in tip) in ga čustveno doživljajo, je zanje raje kot *poslušalec/poslušalci* ali *gledalec/gledalci* izbrano poimenovanje *sprejemalec/sprejemalci* (gl. tudi Stanonik 1999: 52, 53).

Prikaz v stripu na kratko povzema bistvene probleme terenskega in kabinetnega dela, s katerimi se ukvarja to delo.

¹³ Ta so označena s kodami FS1, FS2, FS3, FS4, FS5 in FS6, za vejico pa je, če se primer navezuje na določeno pripoved, dodana še številka zaporedne enote v posamičnem FS. Gl. Ivančič Kutin 2005a: FS1: 54–59; FS2: 60–70; FS3: 71–88; FS4: 89–99; FS5: 100–146; FS6: 147–159.

Pogosto **terenski obisk** raziskovalca ali raziskovalke ob dokumentiranju folklornih pripovedi poteka takole:

Včasih **tekstura** (način izvedbe pripovedi) nadomešča tekst.

Pripovedovalka govori zdaj tiho, drugič glasno.

Poleg udeležencev so del **konteksta** tudi čas, prostor, vzdušje, občutja in vse, kar utegne vplivati na potek pripovedovanja.

Posnetek zajame tudi zunanje zvoke.

Noben medij pa ne zajame: vonjev in okusov ...

... in ne telesnih občutkov, kot so ugodje, toplota ali dotik.

Nobenemu udeležencu se ne sme muditi. Prostor in čas posredno zelo vplivata na pripoved.

Kabinetno delo se začne s poslušanjem in transkribiranjem posnetega. Raziskovalec izbere posnetke, jih uredi, jih obdela ter prilagodi namenu. Za javno objavo izloči tiste dele, ki bi utegnili koga kakor koli prizadeti.

S **fonetično transkripcijo** lahko zapišemo izvorni tekst in ohranimo osnovno fonetiko posameznih besed. Način izreke lahko nakažemo s prozodičnimi znaki, izbiro ločil in opisnimi opombami. Zapis tekstu in konteksta je odvisen od interpretacije in premisleka zapisovalca.

Za širši krog ljudi fonetično transkripcijo približamo knjižnemu jeziku. Pri tem se trudimo, da obdržimo čimveč prvotnih elementov.

Po besedilu B. Ivančič Kutin narisal Ciril Horjak

Kontekst – okoliščine pripovedovanja

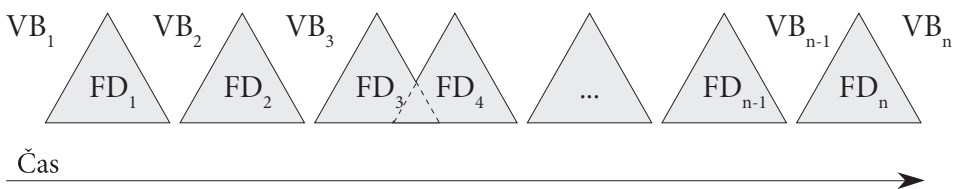
Izraz kontekst označuje vse okoliščine, v katerih poteka pripovedovanje. Razčlenimo ga lahko na več vrst. Jezikovni kontekst obsega jezik komuniciranja in njegove posebnosti v danih okoliščinah, družbeni kontekst ustvarjajo udeleženci in njihova medsebojna razmerja, kraj, čas in okoliščine pripovedovanja, torej kako je pripoved napovedana, kako si pripovedovalec zagotovi pravico do govorjenja, kako sprejema, zavrača pripombe poslušalcev ali kako sklene pripoved. S tem je povezan tudi emocionalni kontekst, ki ga je mogoče razbrati iz odzivov udeležencev na pripoved. Institucija sprejemalca je za folklorno pripovedovanje nujna, saj zgodbe nihče ne pripoveduje samemu sebi (Stanonik 2001: 298, 299). Vsak udeleženec s svojim značajem, znanjem, lastnostmi, ki so posledica njegovega življenja in dela, pa tudi s trenutnim razpoloženjem vpliva na kontekst kot celoto in s tem na pripovedovanje in na vsako pripoved.

Besedilo, opazovano v kontekstu, ob vsaki ponovitvi dobi drugo interpretacijo, saj je kontekst danost, ki se nenehno spreminja. Maja Bošković-Stulli opozarja na primere, ko pripovedovalci vpletajo v svoje narečje knjižne oblike, ki so se jih navzeli v komunikaciji zunaj doma ali iz javnih občil. Hkrati s spreminjanjem govora se spreminja tudi njihovo razmerje do zgodb (Bošković-Stulli 1959).

Pripovedovalec, njegova zgodba (= pripoved) se obnašajo eden do drugega kot deli enega edinstvenega toka, komunikacijskega dogodka. Kot komunikacijski dogodek je slovstvena folklor omejena na majhno skupino, na položaj, v katerem ljudje neposredno komunicirajo. In prav to je poseben kontekst slovstvene folklore. (Stanonik 2001: 293)

Pripovedovalsko folklorno srečanje

Z upoštevanjem opredelitve folklor s kontekstom, tj. kot komunikacije med udeleženci manjše skupine (Ben-Amos 2010 [1971]), je tu model folklornega dogodka horizontalno razširjen. Enota, na podlagi katere sta obravnavana kontekst in tekstura pripovedi in pripovedovanja, ni samo en folklorni dogodek (zaokrožena zgodba), temveč celotno pripovedovalsko dogajanje. Pri terenskem dokumentiranju je to časovni interval od prihoda raziskovalca in/ali pripovedovalca na prizorišče pripovedovanja, začetek, potek in konec pripovedovanja; ta enota je (pripovedovalsko) folklorno srečanje (Ivančič Kutin 2003: 118; 2007a: 38). Okvir za opazovanje izbranih fenomenov se tako razširi na ves niz folklornih dogodkov in njihovih medsebojnih povezav ter tudi na tiste stalne in spre-

Pripovedovalsko folklorno srečanje je niz n folklornih dogodkov (FD) in n veznih besedil (VB) na časovni osi. Časovna os pomeni čas navzočnosti pri folklornem pripovedovanju, v praksi je to največkrat en terenski obisk (srečanje) pri pripovedovalcu ali pripovedovalcih.

menljive sestavine družbenega konteksta, iz katerih vznikne niz s prvo pripovedjo in se v konkretnem srečanju nato množi vse do zadnje pripovedi/zgodbe.

Z opazovanjem verbalnega diskurza in drugih sestavin ravnanja v folklornem srečanju je mogoče bolje razumeti okoliščine (sovpilve med udeleženci, časom, prostorom, položajem ter tudi teksturo pripovedi, ko je pripovedovanje že v teku) in določiti momente, ki poganjajo pripovedovanje. V folklornem srečanju se načeloma zvrsti več zakroženih enot, sklenjenih zgodb (folklornih dogodkov). Vendar pa folklorno srečanje, tudi ko je faza pripovedovanja v polnem zamahu in se zgodbe nizajo druga za drugo, ni sestavljeno samo iz folklornih dogodkov. Njegova sestavina so tudi t. i. *vezna besedila*, to je pogovor, ki ne pripada folklornemu dogodku (zgodbi), čeprav je z njim lahko tesno povezan (Ivančič Kutin 2004: 256). Z vidika verbalne in neverbalne izvedbe spada vezno besedilo na raven vsakdanjega, tj. neumetnostnega govornega jezika in ne pripovedovanja. V pripovedovanju kot specifičnem diskurzivnem tipu so namreč nekatere prvine poudarjene, predvsem sta to dramatskost in estetskost. Mejo med vsakdanjim govorjenjem in pripovedovanjem torej določa način, *kako* je pripoved izvedena (Ivančič Kutin 2004: 257). Pripovedovanje je torej umetnostna funkcijska zvrst govornega jezika (Stanonik 1999: 42, 43). Vezno besedilo kot diskurz med udeleženci se pojavi že pred začetkom pripovedovanja in se z njim tudi konča.¹⁴ Načeloma pa sledi tudi vsaki zgodbi, če ne drugače, vsaj kot kratek odmev na povedano (komentar, smeh, vzklik ...) ali kot daljše besedilo. V spontanah okoliščinah se redko primeri, da folklorno srečanje preide iz enega folklornega dogodka v drugega popolnoma brez veznega besedila. K veznemu besedilu spadajo npr. odzivi na folklorni dogodek – na njegovo vsebino ali način izvedbe – komentarji, asociacije, pa tudi vse druge govorne aktivnosti, ki se aktivirajo zunaj zakroženega folklornega dogodka. Vezno besedilo lahko zasuka nadaljevanje folklornega srečanja v drugo (vsebinsko, tematsko) smer ali pa pripovedovanje zaide v slepo ulico (ne pride do naslednje enote), torej se konča.¹⁵ Vezna besedila so torej pomemben del kon-

¹⁴ V praksi številnih terenskih obiskov v domačem okolju se namreč pripovedovanje ni nikoli začelo in/ali končalo brez začetnega in končnega veznega besedila. Tudi pri pripovedovanju v javnem okolju, na t. i. pripovedovalskih prireditvah, pripovedovanje načeloma pospremi vezno besedilo, npr. napoved nastopajočega pripovedovalca ali sporeda (Ivančič Kutin 2010a: 208).

¹⁵ Za konkretne primere gl. razdelke z opisom veznih besedil v poglavju Pripovedi.

teksta, saj so načeloma gonilna sila v nizanju zaokroženih pripovedi in hkrati kohezivni faktor celotnega folklornega srečanja (Ivančič Kutin 2007b: 38).

Z opazovanjem vsebine in sodelovanja v veznem besedilu (pobude, odzivi) lahko določimo tudi nekatere vloge posamičnih udeležencev. Iz izmenjavanja sosledja in dolžine folklornih dogodkov in veznih besedil na časovni osi opazujemo dinamiko folklornega srečanja: dolga vezna besedila med folklornimi dogodki načeloma kažejo na počasen tok pripovedovanja, torej manj pripovedi in pripovedovanja v določeni časovni enoti, in narobe, kratka vezna besedila in velika gostota folklornih dogodkov so znamenje intenzivnosti pripovedovanja. Še natančnejše bi intenzivnost pripovedovanja opisala shema, ki bi upoštevala časovni parameter trajanja posamičnega folklornega dogodka in veznega besedila. Vzroke za takšno ali drugačno razporejenost folklornih dogodkov in veznih besedil na časovni osi je treba iskati v vseh segmentih konteksta, v katerih poteka folklorno srečanje. Z opazovanjem vsebine veznih besedil in folklornih dogodkov pa je mogoče zasledovati povezovalne elemente, ki ustvarijo folklorno srečanje kot celoto.

Čas, prostor, razmerja med udeleženci

Čas, prostor in razmerja med udeleženci neposredno vplivajo na potek pripovedovanja, zato jih je treba neogibno upoštevati pri opazovanju konteksta vsakega folklornega srečanja. Ta splet okoliščin je v svojem seštevkcu neponovljiv že zaradi časovne komponente. Ponovitev iste pripovedi istim udeležencem na istem mestu z majhnim časovnim presledkom, ne bi mogla biti enaka predhodni varianti. Tudi če bi vse okoliščine ostale enake, bi na drugo ponovitev že vplivala prva izvedba in njena percepcija pri sprejemalcih (Ivančič Kutin 2002).¹⁶

Čas in prostor

Percepcija prostega časa in zasebnosti prostora se je v zadnjih desetletjih močno spremenila. Način življenja v sodobni družbi nudi manj priložnosti za pripovedovanje in poslušanje (folklornih) pripovedi v primerjavi s časom, preden se je v domovih naselila televizija. Zadošča, da se spomnimo na nekatere značilne okoliščine, ki so omogočale druženje in spodbujale pripovedovanje, npr. skupna zimska opravila. Vendar tudi v preteklosti pripovedovanje ni sodilo v kontekst »resnega dela«. ¹⁷ Pripovedovalec ima torej omejen čas, bodisi glede na svoj prosti čas bodisi čas sprejemalca.

¹⁶ To se je jasno pokazalo pri naratološki analizi iste zgodbe, ki jo je pripovedoval isti pripovedovalec, vendar v različnem času (v presledku enega leta), v drugem prostoru (prvič pri njem doma, drugič na obisku pri znancih) in ob drugačni sestavi udeležencev (Ivančič Kutin 2002).

¹⁷ Informatorka iz Bovca je komentirala pripovedovanje pravljicarja Joze Kravanja - Marinčiča iz Vrsnika, ki je pripovedoval vsakomur in ob vsaki priliki, če ga je le želel poslušati: »Saj so ga imeli ljudje radi, pa včasih, če so imeli polno dela [...], pa tudi ni bil dobrodošel. Če je bil pa cajt, ko je bil kak dež, so ga imeli ljudje pa radi.« (Ivančič Kutin 2001: 189)

Le redki pripovedovalci so sposobni zabavati svoje poslušalce dalj časa. Problem tiči poleg časa tudi v pojavu psihične obremenitve za poslušalca, ki se kaže kot miselna odsotnost, po drugi strani pa kot pripovedovalčeva neprepričljivost v hitri krivulji upadanja (tudi gledališke predstave niso daljše od ure in pol). (Šekoranja 1981: 48)

Tudi terenske izkušnje kažejo, da folklorna srečanja v povprečju trajajo uro in pol do dve, tako dolga je bila večina folklornih srečanj, ki so bila predmet podrobnejše raziskave, z izjemo enega, ki je trajalo več kot tri ure (FS5). Prav to srečanje potrjuje vpliv kraja in časa na potek folklornega srečanja: večer v lovski koči, kjer so udeleženci nameravali prespati in se jim ni nikamor mudilo, je bil priložnost za dolgo folklorno srečanje. Pripovedovanje in poslušanje zgodb v koči brez elektrike je redka priložnost za družabno in zabavno preživljanje večera. Asociativni vpliv časa oz. določenega datuma pa potrjuje drug primer, to je folklorno srečanja s sedmimi odraslimi udeleženci (trije moški in štiri ženske) pri neki družini in njihovih prijateljih v Bovcu na dan spomina na mrtve leta 2000 (FS6). Dokumentiranih je bilo 21 pripovedi, od tega 16 strašljivih povedk, ki so motivno povezane s smrtjo oz. strah zbujajočimi dogodki (prikazni, mrlični, nerazložljivi zvoki), poleg teh pa še tri pripovedi o vojnih časih, prav tako povezane s strahom in smrtjo. Kot pripovedovalca sta sodelovala moška (8 oz. 11 povedanih enot), dve zgodbi pa sta povedali ženski. Strašljiv niz je ena izmed udeleženk želela dvakrat prekiniti s pobudo za šaljivo zgodbo, ki je bila s strani najaktivnejšega pripovedovalca uresničena, a takoj zatem je drugi pripovedovalec nadaljeval s prejšnjo tematiko. Zdi se, da je udeležence kar vleklo k pripovedovanju in poslušanju strašljivih zgodb, saj so se ravno vrnili z večerne prvonovembrske slovesnosti na pokopališču (Ivančič Kutin 2006b: 630).¹⁸

Vpliv kraja in prostora na vsebino je ponazorjen z že omenjenim dogajanjem v lovski koči, kjer se je v treh urah zvrstilo 47 pripovedi, izmed katerih je kar 36 enot povezanih z lovom in lovci, nekatere pa se dogajajo prav v tej koči (Ivančič Kutin 2006b: 630–633).

Ko gre za načrtovano dokumentiranje folklornih in spominskih pripovedi, je najbolje, da pripovedovalci sami določijo čas, ki jim najbolj ustreza. Nekateri že upokojeni pripovedovalci radi izberejo dopoldanski čas, ko so drugi člani družine odsotni, spet drugi pa radi vidijo, da je navzoč še kdo od domačih, in raje izberejo popoldanske ali večerne ure. V opazovanih srečanjih z izjemo FS4, ki je potekalo zgodaj popoldne (razen raziskovalke so bili vsi trije udeleženci upokojeni), je bilo to pozno popoldne ali zvečer (FS1, FS2, FS3). Tudi kraj in prostor izberejo pripovedovalci, navadno pri njih doma, kjer se počutijo najbolj samozavestno in domače (FS1, FS2, FS3, FS4). Podobno menijo tudi anketirani zbiralci folklorne proze (Ivančič Kutin 2006a: 18, 19).

¹⁸ Množično obiskana slovesnost na bovškem pokopališču, ki poteka vsako leto 1. novembra ob 20. uri, gotovo lahko zbudi posebna občutja: petje žalostink moškega pevskega zbora pred mrliško vežico, pritagano govorjenje množice, trepetajoči kontrasti svetlobe in senc, ki jih na nagrobnike in ljudi mečejo prižgane sveče, vonj po vosku in krizantemah.

Razmerja med udeleženci

Pripovedovanje je z vsebinskega in izraznega vidika tesno povezano z osebno identiteto nosilca oz. skupine, v kateri se pripoveduje. Slovstvene folklore ne moremo dokumentirati tako, da pridemo k pripovedovalcu na dom z mikrofonom in ga vprašamo, ali nam pove zgodbo. Večina ljudi ne začne pripovedovati kar na ukaz ali željo popolnega neznanca. Potreben je čas, da pripovedovalca spoznamo in ustvarimo vzajemno zaupanje. Sogovornik mora čutiti, da ga raziskovalec ceni in spoštuje kot kolega, sodelavca, in da je prav njegovo znanje pomemben vir za razumevanje raziskovanih pojavov. Že navezane stike bi morali vzdrževati tudi potem, ko je raziskava opravljena.¹⁹ Sprejetje odgovornosti za občutljiva medčloveška razmerja in ohranjanje zaupanja morata biti osnovni etični pravili za raziskovalca, ki dela z ljudmi na terenu (Toelken 1996: 348).

Za razvoj in potek pripovednega procesa so torej pomembni osebni odnosi med udeleženci, saj je s tem je povezana mera zaupanja, sproščenosti, domačnosti, suverenosti. Pri vsakem folklornem srečanju gre za enkratno sestavo ljudi, zato se medsebojnih razmerij udeležencev ne da uokviriti v splošne tipe. Opazovati je mogoče le nekatere splošne značilnosti iz konkretnih situacij. V skupini, v kateri se posamezniki zelo dobro poznajo, beseda lažje in hitreje steče, saj so med njimi že utrjeni zaupanje in prijateljski stiki. V teh primerih je pričakovati več spontanosti in manj negativnih pomislekov o vsebini pripovedovanja, načinu pripovedovanja in navsezadnje tudi o dokumentiranju s tehničnimi sredstvi. Sestava udeležencev lahko vpliva tudi na vsebinsko rdečo nit pripovedovanja. Dober zgled je spet folklorno srečanje v lovski koči: močna interesna skupina treh lovcev, med njimi tudi glavni pripovedovalec, ki je povedal kar 44 od 47 pripovedi, ter trije »gostje«,²⁰ ki so zjutraj nameravali z njimi opazovat divjega petelina. Pripovedi so se vsebinsko nanašale skoraj izključno na lovske dogodivščine, ki so jih poznali vsi trije lovci. Pripovedovanje je bilo sicer namenjeno vsem navzočim, vendar se je na trenutke zdelo, da se glavni pripovedovalec obrača predvsem k svojima lovskima kolegoma. Marsikatera zgodba se pripovedovalcu tudi ni zdelo primerna, da bi jo slišali »nepoklicani gostje«, saj je nekaj pobud drugih dveh lovcev, naj pove določeno pripoved, zavrnil, češ, »ta ni za javnost,« ali pa je brez odgovora nadaljeval po svoje.

Ko se raziskovalec kot manj poznani gost pridruži skupini sorodnikov oz. znancev, ki se bolje poznajo in se tudi pri pripovedovanju vzajemno podpirajo, pogovor steče hitreje, čeravno je navadno motivacijska faza nekoliko daljša kakor med samimi znanci. Kako uspešno se je raziskovalec vključil v tako skupino, se kaže v nadaljevanju, torej v aktivni fazi. Komunikacija med udeleženci pri dokumentiranju pripovedovanja lahko poteka na vrsto načinov med dvema skrajnostma: na eni strani ima raziskovalec zelo

¹⁹ Ljudje, še posebej starejši in tisti, ki živijo sami, se pogosto zelo navežejo na raziskovalca in ga z veseljem pričakujejo, ga pogrešajo, če ga že dlje ni na obisk. Pogosto se zgodi, da pripovedovalec pokliče raziskovalca, češ da se je spomnil še tega in onega. V takšnih primerih ga raziskovalec seveda ne more zavriniti s pojasnilom, da se ukvarja z drugimi stvarmi in ga to ne zanima več (prim. Toelken 1996: 348).

²⁰ Raziskovalka s prijateljema (moški in ženska).

poudarjeno vlogo pri spodbujanju procesa pripovedovanja (pri tem se pripovedovalec in morebitni drugi udeleženci zavedajo, da raziskovalec pač opravlja svoje delo), na drugi pa se raziskovalec skoraj povsem približa vlogi običajnega sprejemalca, ki ga imajo pripovedovalec in drugi udeleženci za enakovrednega člana skupine. Pa vendar se raziskovalec vselej nekoliko odmika od navadnega sprejemalca, saj je največkrat pobudnik konkretnega folklornega srečanja,²¹ če izvzamemo primere, ko je pri kakem srečanju navzoč po naključju (npr. FS6) ali pa je folklorno srečanje dokumentiral tako, da je bil namerno navzoč v okoliščinah, kjer je pričakoval pripovedovanje (npr. FS5). Čeprav si prizadeva, da bi se čim bolj zblížal in spojil s skupino drugih udeležencev ter tako postal del ciljnega občinstva, pa, kakor piše Françoise Zonabend za etnologa, ta vendarle vdira v stvarnost nekoga drugega. In zaradi tega so vse pripovedi po svoje popačene:

Raziskovalec ni nikoli sprejet popolnoma in ni nikoli popolnoma izključen. Je član drugačnega družbenega razreda, imetnik akademskega znanja, [...] zato ostaja tujec. Po drugi strani pa ga ljudje vendarle morajo sprejeti zaradi radovednosti, ki jo kaže do njih ali njihove skupine, zaradi skrbnosti, ko pojasnjuje svoje raziskovanje, in zaradi moči, da lahko podoba družbe prenese navzven. (Zonabend 1993: 11, 12)

Tudi »izvabljene« pripovedi so lahko popačeni odgovori, saj se ne zgodijo spontano, pač pa so rezultat odnosa do raziskovalca, trenutnega položaja itn. (Finnegan 1996: 129).

Razmerja med udeleženci se na jezikovni ravni kažejo v vsebini in v stopnji intimnosti pogovora med njimi, npr. vikanje/tikanje, rabi jezikovnih sredstev (npr. kletvice), iz česar lahko ugotovljamo tudi stopnjo sproščenosti, zaupanja. Če je razdalja med njimi prevelika oz. je razmerje bolj uradno, formalno, zgodb, za katere pripovedovalec presodi, da niso primerne za vsaka ušesa, sploh ne pove. Pogosto samocenzura pripovedovalca ni neogibno povezana s stopnjo uradnosti oz. z raziskovalcem osebno, temveč bolj s tem, da ga skrbi, da bi v primeru objave pripovedi prišle tudi do znanih/neznanih bralcev.²² Drugače pa pripovedovalci, če raziskovalcu zaupajo, povedo tudi pripovedi, ki v splošni kulturi veljajo za nespodobne, npr. obscene ali tabujske²³ pripovedi; vendar ga po koncu pogosto opozorijo, naj tega ne zapiše oz. objavi. Seveda je raziskovalec moralno dolžan upoštevati pripovedovalčeve prošnje in zahteve. Tudi če teh zahtev ni, je samoumevno, da pretehta in oceni, do katere mere je gradivo primerno objaviti brez redakcije.²⁴

²¹ V lastni praksi je bilo tako v veliki večini terenskega dela, v izbranih in obravnavanih srečanjih pa v FS1–FS4.

²² V očeh pripovedovalca so bolj problematični tisti potencialni bralci/poslušalci, ki pripovedovalca poznajo (morebitne zamere zaradi vsebine, mnenje o njem ipd.), popolni tujci pa ne toliko.

²³ Npr. o zločinah, seksualnih praksah in nagnjenjih, o telesni in/ali mentalni prizadetosti, boleznih itn.

²⁴ Pri tem načeloma ne gre za jezik, temveč za vsebino, ki bi utegnila koga osebno prizadeti ali nositi moralne in pravne posledice.

Vloge udeležencev pri folklornem srečanju

Udeleženci folklornega srečanja so vsi, ki z aktivnim sodelovanjem ali s pasivno navzočnostjo spremljajo potek folklornega srečanja ali njegovega dela. Vsak posameznik (tudi raziskovalec) s svojim značajem, znanjem, trenutnim razpoloženjem in vrsto drugih osebnih lastnosti lahko pomembno vpliva na potek folklornega srečanja ter ga po svoje doživlja in razume. Tudi raziskovalčev dokument (posnetek, zapis, transkripcija, komentar ...) je le interpretacija dogajanja/procesa: drug raziskovalec bi isto dogajanje doživljal, zapisal, transkribiral in komentiral drugače.

Če se udeleženci folklornega srečanja poznajo, pogosto poznajo tudi pripovedovalčev repertoar. S tem so povezane nekatere vloge, ki jih prevzamejo posamični udeleženci med folklornim srečanjem. Sorodstvena ali tesna prijateljska skupina lahko deluje kooperativno: pripovedovalčeve pripovedi poznajo, zato lahko sodelujejo s konkretnimi predlogi, npr., katero zgodbo naj pove.

Iz obravnavanih folklornih srečanj (FS1–FS6) je bilo mogoče ugotoviti, da vsi navzoči udeleženci opravljajo vsaj eno, največkrat pa več vlog. Vloga pripovedovalca kot nosilca pripovednega izročila je v tuji strokovni literaturi že temeljito teoretično preiščljena (npr. Abrahams 1982; Siikala 1990), z nekaterih vidikov tudi v slovenskih folklorističnih raziskavah (npr. Matičetov 1956b, 1958; Štefan in Matičetov 2010; Lazar 2010), medtem ko so bile vloge sprejemalcev deležne manjše pozornosti.

Pripovedovalec

Informator je vsak, ki je raziskovalcu vir informacij pri terenskem delu. Vsak raziskovalec na terenu skuša najti svojemu predmetu in namenu raziskave ustrezne informatorje: dialektolog npr. išče govorce značilnega govora v lokalnem okolju, etnolog ljudi z bogatim znanjem o posamičnih segmentih kulture in načinu življenja, pri dokumentiranju procesa pripovedovanja pa je treba poiskati ljudi, ki znajo dobro ali vsaj solidno pripovedovati, torej pripovedovalce in hkrati s tem nosilce pripovednega izročila.

Pripovedovalec je v tej raziskavi pojmovan kot informator, ki zmore prestopiti iz vsakdanjega govornega posredovanja informacij v umetnostno obliko govorjenega jezika in ubesediti pripoved v avtorskem ustvarjalnem procesu. Dober pripovedovalec ima nekaj značilnih lastnosti. Glavna je dar govora oz. sposobnost jezikovnega izražanja. Pri tem ni mišljena zgovornost v smislu količine, temveč način oblikovanja pripovedi – živost, prepričljivost, estetskost, s čimer zbudi sprejemalčevo pozornost. Drugi pomembni lastnosti sta spomin in zavestna želja po pomnjenju besedil, ki jih je slišal od drugih, ter naposled motivacija, da jih posreduje naprej, torej da pripoveduje (Ivančič Kutin 2001: 184, 186).

Uspešnost folklornega srečanja, tj., v kolikšni meri pritegne pozornost sprejemalcev in spodbudi njihove odzive, je odvisna predvsem od pripovedovalca, od njegove besedne

in nebesedne pripovedne moči. Pripovedovanje zahteva psihomentalno in fizično angažiranost, ki se kaže v ustvarjalnosti in avtoriteti, s katerima zbuja in vzdržuje zanimanje navzočih. Vloga pripovedovalca je v različnih folklornih srečanjih različno porazdeljena: lahko je omejena na enega človeka, kar načeloma velja za folklorna srečanja z malo udeleženci. Tako je tudi, če je edini sprejemalec raziskovalec. Ko vlogo glavnega pripovedovalca v skupini več ljudi (npr. štiri ali več) spretno obvladuje ena oseba in pri tem zavrača poskuse, da bi jo kdo prevzel, govorimo o dominantnem pripovedovalcu (gl. FS5).²⁵ V skupini ljudi se vloga pripovedovalca lahko tudi premešča in je bolj ali manj enakovredno razdeljena med več udeležencev.²⁶

Sprejemalec

Navzočnost sprejemalca je konstitutivni člen folklornega dogodka/srečanja. Aktivnost sprejemalca ni omejena le na slušno in vizualno spremljanje pripovedi, pač pa se odziva tudi s pripombami, vprašanji, čustvi (smeh, čudenje, dvom, zgražanje, gnus, navdušenje, prizadetost, razburjanje ...). S temi odzivi sprejemalec kroji potek folklornega srečanja (Jason 1997: 223, 224). V vlogi sprejemalca so vsi udeleženci pri folklornem srečanju, ki trenutno ne pripovedujejo, torej tudi pripovedovalec, če sta v skupini najmanj dva, ki se pri pripovedovanju izmenjujeta. Barre Toelken je sprejemalce (ali po njegovem občinstvo) razvrstil v štiri tipe glede na vpetost v tradicijo in znanje o folklorni aktivnosti: centralno občinstvo, opazujoče občinstvo, zunanje občinstvo in kulturno občinstvo (Toelken 1996: 136–141).²⁷

Tukajšnja opredelitev vlog izhaja iz načinov, kako sprejemalci posegajo v potek folklornega srečanja in kakšna je funkcija teh posegov. Z ozirom na to je mogoče vlogo sprejemalca razčleniti še na šest podrobnejših vlog. Vsaka ima specifične značilnosti, ki so večinoma povezane s predhodnim ne/poznavanjem pripovedovalčevega repertoarja: spodbujevalec (motivator), pomočnik (asistent) pripovedovalca, poizvedovalec o podrobnostih (detajlist), pritrjevalec oz. nasprotovalec (cenzor), dopolnjevalec (suplent), pripominjevalec (komentator) (Ivančič Kutin 2007b). Vloge se pri posamičnem udeležencu, vključno s pripovedovalcem, lahko izmenjujejo in prepletajo.

²⁵ Kakor pri omenjenem folklornem srečanju v lovski koči, kjer je kar 44 zgodb od 47 povedal en sam pripovedovalec. Celo sredi zgodbe, ki jo je začel pripovedovati drug udeleženec, je »glavni« vskočil s svojo zgodbo, tako da se je prekinjena pripoved lahko nadaljevala šele po koncu vrinjene enote.

²⁶ V obravnavanem gradivu so na ta način potekala srečanja z več udeleženci (v številu udeležencev je vključena tudi raziskovalka): pri srečanju s tremi udeleženkami sta sodelovali pripovedovalki v razmerju 24 : 2 enoti (FS3); v skupini štirih udeležencev sta dva pripovedovalca povedala 17 enot v razmerju 7 : 10, od tega sta eno pripoved povedala skupaj, tretja udeleženka je bila sopripovedovalka pri dveh pripovedih (FS 4); v srečanju s sedmimi udeleženci, se je zvrstilo 15 pripovedi, pripovedovala sta dva v razmerju 7 : 8 enot. Sredi tega folklornega srečanja se je pripovedovanje razdelilo na hkraten potek dveh folklornih dogodkov, zaradi česar (govorjenje drug čez drugega) je bil zvočni posnetek neuporaben za transkripcijo – in ravno v tem delu sta se v pripovedovanje vključili še dve udeleženki (FS6).

²⁷ Angl. *central audience, bystander audience, outsider audience in cultural audience.*

Spodbujevalec (motivator)

Ta vloga ima dve različici:

1. spodbujevalec, ki ne pozna pripovedovalčevega repertoarja;
2. spodbujevalec, ki pozna pripovedovalčev repertoar.

Prvega navadno predstavlja raziskovalec, ki skuša iz poklicnega interesa zbrati folklorne pripovedi ter s splošnimi ali konkretnimi vprašanji ali s pripovedmi za zgled pri pripovedovalcu zbuja asociacije na določene vsebine/tematike. S tem aktivira proces pripovedovanja. To vlogo opravlja raziskovalec zlasti pri individualnih srečanjih s pripovedovalcem, katerega repertoar slabše ali pa sploh ne pozna.

V drugem primeru gre za usmerjanje pripovedovalca h konkretni pripovedi; to vlogo prevzemajo udeleženci, ki dobro poznajo repertoar pripovedovalca, največkrat njegovi svojci, prijatelji (npr. *Ali se spomniš takrat ...*, *Povej še tisto o ...*, *Kako je bilo pa ...*).

Pomočnik (asistent)

Pomočnik v pomembnih trenutkih pomaga pripovedovalcu, ko mu iz spomina uidejo podrobni ali obrobni podatki (npr. kako ime, kraj, leto, oseba, natančen citat ipd.). Poleg konkretnih besednih dopolnjevanj lahko pomaga tudi pri ponazoritvah z gibi, obrazom, glasom. To vlogo lahko opravi le nekdo, ki pozna vsebino pripovedi.

Poizvedovalec (detajlist)

Značilnost vloge poizvedovalca je, da med pripovedovanjem vskoči z vprašanjem ali z zahtevo po pojasnilu vedno, ko se mu zdi, da pripovedovalec ni bil dovolj jasen ali nazoren. Včasih se s takim posegom pokaže tudi raztresenost sprejemalca, ker je npr. preslišal del, ki ustreza odgovoru na postavljeno vprašanje. Pogosto se v vlogi poizvedovalca znajde raziskovalec, ki ga zanimajo še druge okoliščine povedane zgodbe: sprašuje, kje, kdaj, kdo mu je zgodbo povedal, ali o drugih podrobnostih. Včasih gre za navidezno podobnost med spodbujevalcem in poizvedovalcem: oba sprašujeta, vendar s pomembnim razločkom: spodbujevalec, ki je že seznanjen z vsebino, sprašuje, da bi spodbudil pripoved v določeno smer, čeprav sam že ve za odgovor, poizvedovalec pa, ker želi dodatno pojasnilo. Vloga poizvedovalca se je pojavljala v vseh raziskanih folklornih srečanjih.²⁸

²⁸ V enem od opazovanih folklornih srečanj se pripovedovalka ni strinjala z zvočnim dokumentiranjem veznih besedil, zato so taka vprašanja, predvsem z začetka in konca pripovedi, iz transkripcije izpuščena (Ivančič Kutin 2005a: 54–59).

Pritrjevalec / nasprotovalec (cenzor)

Vloga je značilna za udeležence, ki že poznajo vsebino (in potek) pripovedi, ker so jo že slišali ali pa so bili sami priča dogodku, o katerem se govori. S komentarji o resničnosti (npr. *to je bilo pa res ...*) ali drugimi odzivi (kimanje/odkimavanje) potrjujejo resničnost povedanega oz. posegajo na mestih, kjer se jim zdi, da pripovedovalec vsebine ne podaja zanesljivo, natančno ali da jo je prikrojil – na teh mestih ga popravljajo. Navadno gre pri tem za manjše popravke (nasprotujejo imenu v pripovedi, času, kraju ipd.).

Dopolnjevalec (suplent)

V tej vlogi je lahko le kdo, ki pozna vsebino pripovedi. Glavnega pripovedovalca dopolnjuje na mestih, kjer se mu zdi, da stvari ni povedal dovolj natančno (vskoči s pripombo o dodatnih dejstvih). Ta vloga včasih preraste iz dopolnjevanja v pripovedovanje, kar pomeni, da eno pripoved pripovedujeta dva ali celo več pripovedovalcev. Vloga se je pojavila le v skupinah z več (vsaj tremi) udeleženci.

Pripominjevalec (komentator)

To vlogo imajo lahko vsi udeleženci, ne glede na to, ali vnaprej poznajo vsebino pripovedi ali ne. Že med pripovedovanjem nekateri sprejemalci pripominjajo, pogosteje pa po sklenjeni enoti folklornega dogodka. Tedaj včasih komentira tudi pripovedovalec. V komentar sodijo opombe in pripombe, ki jih je izzvala vsebina pripovedi, ali način, kako je bilo kaj povedano, npr. o verjetnosti zgodbe (*to se je pa zlagal ...*), čustvenem doživljanju (*kako grozno/smešno...*), o odnosu do vsebine/protagonista (*jaz bi ga nekam brcnil / še to se je manjkalo*) ter vse druge pripombe. Komentar so lahko tudi vsakršne nebesedne reakcije iz vrst sprejemalcev: smeh, vzkliki, žvižgi, gibi rok (zamah, prekrivanje ust, plosk ali ploskanje), izraz na obrazu (čudenje, zgražanje ipd.).

Vse omenjene vloge vplivajo na potek folklornega srečanja, saj vrste posegov v pripoved ali v vezna besedila motivacijsko učinkujejo na pripovedovalca (mu dajejo ali odvzemajo zagon) in ga silijo k prilagajanju kontekstu, ki ga narekujejo sprejemalci. V skupini, ki zaradi poznavanja repertoarja pripovedovalca deluje kooperativno, še posebej, če je med njimi tudi dober motivator, se vloga raziskovalca zmanjša ali pa je celo zanemarljiva (prim. FS3–FS6). Sprejemalci z vlogo motivatorja, ki poznajo repertoar, asistenta in cenzorja, so pomemben dokaz, da je pripoved že bila povedana in slišana.

Tehnična sredstva za dokumentiranje kot sestavni del konteksta

Ta razdelek sloni predvsem na lastnih opažanjih procesa dokumentiranja gradiva na Bovškem. Pri dogovorjenem sestanku so bili pripovedovalci že vnaprej seznanjeni s tem, da bodo njihove pripovedi zvočno dokumentirane. Načeloma so z uporabo diktafona soglašali: pojasnjeno jim je bilo, da ta pripomoček nadomešča hitro pisanje in je neogiben za poznejše dosledno zapisovanje na papir. V enem primeru pripovedovalka ni privolila v dokumentacijo celotnega poteka folklornega srečanja in je bilo treba po vsaki zaokroženi enoti snemalnik izključiti. Pri dokumentiranju iz »zasede«, tj., ko se raziskovalec namenoma vključi v za pripovedovanje ugodne okoliščine, in pri naključni navzočnosti raziskovalca pri folklornem srečanju se je bilo treba o uporabi tehničnih sredstev za dokumentiranje dogovoriti sproti. Če so udeleženci že bili informatorji pri dokumentiranju pripovedi (kar se je v praksi večkrat zgodilo), tudi v nenačrtovani situaciji niso imeli pomislekov glede uporabe snemalnika.

Kočljivejše je snemanje z videokamero. Poleg psiholoških vzgibov, ki so povezani s samopredstavitvijo in pripovedovalčevim odnosom do trajnega vizualnega zapisa, je nezanemarljiv tudi vpliv navzočnosti snemalca. Ta opravlja svoje delo ločeno in ni neposredno vpleten v potek folklornega srečanja, zato utegne njegova fizična navzočnost v prostoru krhati sproščenost.²⁹ Vlogo snemalca bi lahko prevzel tudi raziskovalec, vendar bi raziskovalčevi opravki s kamero motili komunikacijo med njim in pripovedovalcem. Okrnjena bi bila raziskovalčeva vloga sprejemalca, saj se na pripoved ne bi mogel odzivati (ne s kinetiko telesa niti z mimiko obraza, ki ga zakriva kamera). Kamera in snemalec torej opazno spremenita kontekst, saj vplivata na obnašanje pripovedovalca in na druge udeležence folklornega srečanja. Zato je videodokumentiranje pripovedovanja v avtentičnem okolju poseben metodološki problem.³⁰

Prvih poskusov terenskega snemanja z videokamero sem se lotila kar se da obzirno. Tudi sama sem se počutila nelagodno; vprašanje, ali bi pripovedovanje lahko posnela, se mi je zdelo kar nekako predrzno. Pripovedovalci so bili vnaprej naprošeni za snemanje z videokamero, pri tem pa so imeli možnost, da sami izberejo, kaj od svojega repertoarja

²⁹ Za pridobitev kakovostnih videoposnetkov celotnega folklornega srečanja, iz katerih bi bilo mogoče pripraviti npr. dokumentarni film, je seveda treba imeti usposobljenega snemalca (ta posname ves prostor, vse udeležence z različnih zornih kotov, pozoren je na detajle). Za takšno snemanje je potreben vnaprejšnji dogovor.

³⁰ Videodokumentiranje pripovednega procesa v avtentičnem okolju, v zasebnem prostoru, pri čemer se želi raziskovalec zblizati z drugimi udeleženci, se ne more v celoti nasloniti na metodologijo vizualnih raziskav v etnologiji (Križnar 1996). Zaradi vloge raziskovalca kot (so)udeleženca, ki želi dokumentirati čim bolj avtentično pripovedanje, in hkrati ciljnega občinstva, se vizualno dokumentiranje take aktivnosti razlikuje od npr. intervjuja z informatorjem, še bolj pa od dokumentiranja aktivnosti v javnosti (folklorni ples, petje v skupini, šege ipd.). Tu je raziskovalec lahko samo zunanji opazovalec (gl. npr. Maurer-Lausegger 1999; Križnar 2006; Dapit 2006).

bodo povedali.³¹ Večina se je vsaj nekoliko pripravila, posnet je bil torej nekakšen nastop pred videokamero, ne pa avtentično folklorno srečanje.³² Odgovori na vprašanje, ali bi privolili v snemanje z videokamero, so bili različni: od neprikritega veselja do odločne zavrnitve. Večina pripovedovalcev se je ob pojasnilu, da bodo posnetki namenjeni izključno raziskovalnim potrebam (in ne npr. predvajanju na televiziji), strinjala s sodelovanjem. Tako je bilo v letih 2001–2005 posnetega nekaj gradiva za vizualno predstavitev posamičnih pripovedovalcev.³³ V zadnjih letih, ko sem se tej tehniki sama bolj privadila, z mano pa tudi informatorji, s katerimi pogosteje sodelujem, je postalo snemanje z videokamero vse pogostejše, saj gradivo v zvoku in sliki prinaša številne prednosti pri opazovanju konteksta in teksture.³⁴ Vpliv snemanja z videokamero v primerjavi s snemanjem z diktafonom na podlagi primerjave variant iste zgodbe istega pripovedovalca bi bilo treba še preučiti.

³¹ Pripovedovalci so za snemanje praviloma povedali vsak po eno zgodbo. Izbirali so med tistimi, ki so jih povedali že v predhodnem folklornem srečanju. Tako so dokumentirane variante istih pripovedi, ki jih je mogoče analizirati primerjalno.

³² Zaradi okrnjene avtentičnosti se je pri konkretnem zbiranju videotehnika uporabljala le za dokumentiranje repertoarja preverjeno dobrih pripovedovalcev, ki so že soustvarjali folklorno srečanje.

³³ Leta 2010 je iz izbranih videoposnetkov nastala predstavitev pripovedovalcev na Bovškem, ki je na ogled v stalni muzejski zbirki v Stergulčevi hiši v Bovcu (npr. Ivančič Kutin 2010b, c).

³⁴ V zadnjem letu (2010/2011) sem največ uporabljala priročno možnost statičnega snemanja s kamero na stojalu: kamera zajame pripovedovalca in nekaj prostora okoli njega. Postavljena je nekoliko odmaknjeno, hkrati pa je dovolj blizu za diskretno nadziranje, ter je na dosegu roke, če jo je treba ob premiku pripovedovalca iz kadra zasukati. Posnetki so statični, kar je v mnogih ozirih njihova pomanjkljivost. Ta način in tehniko sem doslej preskusila le pri individualnih srečanjih s pripovedovalci. Izkušnje so dobre, pripovedovalci so se na kamero hitro privadili in nanjo včasih celo pozabili.

Tekstura – način izvedbe

O izvajanju folklornega dogodka je Milko Matičetov zapisal:

Nekateri pripovedovalci so nadvse živahni in imajo zelo izrazito mimiko, včasih kar na lepem poskočijo in ponazorijo to ali ono junakovo dejanje, zatulijo, se vržejo na tla, zgrabijo koga izmed poslušalcev in ga pretipajo, se z njim zavrtijo ipd., kakor pač terja dogajanje v zgodbi. Tudi spreminjanje glasu, posnemanje živalskih in drugih naravnih glasov je zelo priljubljeno. Take značilnosti ljudsko pripovedništvo že nekoliko približujejo igralski umetnosti. (Matičetov 1956: 122)

Tekstura kot način izvedbe folklornega dogodka je neločljivo povezana s tekstom in kontekstom in se z njima prepleta. Prav tako kakor kontekst je tekstura neponovljiva in enkratna. Že Jakobson in Bogatyrev sta od tedaj standardnih vprašanj o genezi in posamičnih motivih preusmerila pozornost k izvedbi, ki po de Saussurjevi delitvi jezika na *langue* (jezik kot sistem znakov) in *parole* (jezikovna raba) sodi k slednji.

Dan Ben-Amos, ki se je zavzel ne le za opredelitev, pač pa tudi za raziskovanje slovenske folklorne kot komunikacijskega procesa v kontekstu, trdi, da ni razlike med procesom pripovedovanja in pripovedjo: pripovedovanje pripovedi je hkrati tudi produkt (Ben-Amos 2010 [1971]: 128). S tem se preučevanje pripovednega gradiva premika od teksta h kontekstu, od pripovednega gradiva k izvedbi pripovednega gradiva. Pojem je deloma izpeljan iz lingvistične terminologije (tj. performanca govornih dejanj), vendar z dodatnim pomenom, ki je vsebovan v angleški besedi *performance*: umetniško oblikovanje, predstavljena oblika, posebno več način posredovanja določljivemu krogu poslušalcev. Večina ameriških raziskovalcev pripovedništva uporablja izraz kot vrednostni pojem, da loči umetniško ali načrtno estetsko pripovedno posredovanje od preprostega jezikovnega podajanja, ki ga ni mogoče označiti z izrazom *performanca* (Bausinger 1987 [1986]: 44). Novejša veja umetnosti, v angleščini *performance (art)*, v slovenščini znana kot *performans*,³⁵ je z vidika izvedbe v bližnjem sorodstvu s folklornim pripovedovanjem, vsaj če upoštevamo in primerjamo dve značilnosti: njun nosilec je istočasno idejni avtor dejanja in pogosto tudi edini izvajalec (Stanonik 2001: 257). So pa tudi pomembne razlike. Izvajalec pri performansu uporabi kot izrazno sredstvo svoje telo, ki je v vsakem performansu temeljni in nepogrešljiv element; sestavni del performansa je tudi prostor; s performansom ustvarja razmerje med umetnikom in gledalci, med gledalci in umetniškim delom ter med umetniškim delom in umetnikom. Cilj uprizoritve pa ni kak

³⁵ *Performance* ali *performance art* Igor Lampret prevaja v *gledališče vizualnih umetnosti*, ki z odprtostjo do prestopanja mej med različnimi umetniškimi praksami združuje gledališče, ples, glasbo, video, poezijo in film. Ne dogaja se po gledališčih, temveč po muzejih ali umetniških galerijah. Gre za multitematski, kalejdoskopski diskurz, pri čemer je poudarek bolj na minljivosti in nedokončanosti produkcije kot na uprizorjenem in dovršenem umetniškem delu. Performer ne igra vloge nekoga, ampak govori in deluje v lastnem imenu (Pavis 1997: 531, 532).

določen pomen, temveč bolj ustvarjanje pomena (Feral 1993: 34, 35). Pripovedovalcu je v folklornem dogodku telo *le* orodje, ki podpira jezikovno ustvarjanje. Gibanje, geste, mi-mika kot nebesedna telesna sporočila imajo natanko določen pomen. Cilj pripovedovalca je zadovoljiti sprejemalca tako z jezikovnega, izvedbenega, estetskega in vsebinskega vidika.

Dragoslav Antonijević (1988) je izvedbo folklornega pripovedovanja poimenoval folklorna monodrama. Monolog, ki ga izvaja pripovedovalec, vsebuje dramske sestavine, ki se kažejo v individualni živi besedi, v spremljajočih poudarjenih gibih obraza, rok, telesa in tudi z izrazom pripovedovalčevega psihičnega stanja

Monolog postavlja pred pripovedovalca velike naloge, saj je sam – brez pomoči drugih izvajalcev, brez scenarija in kakršnih koli rekvizitov. Navezan je le na svoj glas in telo. Prizadeva si dobro izpeljati intonacije, oblikovati glas v skladu z upovedanimi osebami in spreminjati frazeologijo posamičnih oseb. Skratka, v enem človeku je več oseb, značajev, usod. Poleg vsebine pripovedi pa je za pripovedovalca najpomembnejše, da je njegova pripoved živa in prepričljiva.

(Antonijević 1988: 20–25)

Pripovedovalca tako lahko primerjamo z igralcem, ki je sicer realna oseba, z igranjem pa si nadene vlogo neke popolnoma druge osebe, včasih celo več oseb (Šekoranja 1981: 44). Pri pripovedovalcu je podobno, pa vendarle tudi precej drugače: pripovedovalec ostaja oseba, ki pripoveduje in le občasno posnema vlogo osebe, o kateri govori. Igra torej od igralca zahteva drugačno, vsestransko poglobljeno vživljanje v vloge, igralec sledi zapisanemu besedilu in didaskalijam. Pripovedovalec pa se zanaša le na ogrodje vsebine zgodbe, ki jo ima v spominu; pripoved, besedno in nebesedno, oblikuje sproti s pomočjo lastnih govornih in ustvarjalnih sposobnosti, opira se na lastno iznajdljivost in se prilagaja hipnim okoliščinam.

Učinkovitost teksture je sorazmerna z dolžino besedila. Čim daljše je besedilo, več različnih možnosti je za izvedbo in s tem tudi več možnosti za spremembe ob vsaki vnovični izvedbi (Stanonik 1999: 52). Pripovedovanje je namreč vselej improvizacija, zato pripovedovalca lahko primerjamo tudi z igralcem v gledališki improvizaciji: slednji mora spontano reagirati na dogajanje na odru in pod njim ter vso koncentracijo usmeriti v hipno situacijo in druge igralce na sceni (pripovedovalec pa na svoje sprejemalce). Nič, kar se zgodi v improvizaciji, ni načrtovano vnaprej, vsak prizor je novost in ima moč kot trenutek realnega življenja (Bernardi 1992: 9, 10). Matija Murko je pri terenskem dokumentiranju južnoslovanske epike v letih 1909–1932 opazil, da pevec isto pesem že po nekaj trenutkih poje drugače, kar pomeni, »da so se vsi naši tiskani teksti le enkrat tako peli ali narekovali, da so vsi pravi pevci do neke mere improvizatorji in znajo pesem izboljšati ali poslabšati. Našel sem celo pevca, ki je pri nareku, poskušnji in petju v fonograf prepeval vsakokrat drugače« (Murko 1951a: 142–143). Brez teksture je slovstvena folklor navzoča samo latentno, fiktivno (Stanonik 2001: 268). Dundes v teksturo vključuje jezik (tj. foneme in morfeme, s katerimi se oblikujejo besede), naglaševanje, višino glasu, intonacijo, onomatopoeičnost (Dundes 2010: 94). Analiza jezikovne teksture

omogoči vpogled v jezikovno strukturo besedila – teksta, ki je struktura kompozicije, sižeja, vsebine (Stanonik 2001: 259).

Raziskovalec je pri izvedbi folklornega dogodka oz. pripovedovanja pozoren na *jezikovno* in *nejezikovno* raven. V tej raziskavi je analiza teksture namenjena estetskemu in slogovnemu oblikovanju pripovedi in pogostnosti teh sredstev; prav ti elementi namreč pripovedovanje ločijo od vsakdanjega sporazumevanja. Sinkretično teksturo tvorijo *glasovni* in *neglasovni* elementi. Prvi so akustični, ki pa sami po sebi niso beseda (glasovni vzkliki, medmeti ...), najmanjša enota je glas (fonem). Neglasovno raven ustvarja govoričca telesa. Pogosto je meja med posamičnimi elementi teksture zabrisana.

Kontekst z vsemi prvinami močno vpliva na to, katere sestavine teksture se bodo zvrstile med pripovedovanjem. Poleg individualnih vedenjskih, značajskih lastnosti pripovedovalca in njegovih govorno-umetniških sposobnosti so pomembne tudi tiste okoliščine, ki določajo stopnjo sproščenosti. Še tako razigran in sposoben govorec lahko podleže pritisku dokumentiranja, npr. z avdiotehniko, in tekstura njegove pripovedi se zmanjša na najmanjšo možno mero.

Spremenjena funkcija jezika pri pripovedovanju

Izgovorjena beseda ni le prenosnik pomena, marveč najpogosteje dobi še kako drugo funkcijo in vrednost. Ni le signal, predvsem obstaja kot zvočni pojav. Bistveno, kar jo loči od signala, so poslušalčeve asociacije, ko si prisvaja besedni pomen (prim. Stanonik 2001: 118).

Jezik slovstvene folklore je živ, govorniki jezik, navadno narečje. Nosilci narečja so pripadniki socialne skupine s skupnimi zgodovinsko-kulturnimi okoliščinami v danem geografskem okolju. Zato je pri raziskovanju slovstvene folklore pomembno čim boljše poznavanje lokalnega narečja, njegovih temeljnih lastnosti in posebnosti, ki se kažejo na vseh jezikovnih ravneh: glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski, besedotvorni in besedoslovni (leksikalno-semantični) (Unuk 1997/98: 307). Na posameznikov narečni govor vplivajo številni dejavniki: izobrazba, stik s knjižnim ali tujim jezikom ter drugimi narečji, stik z javnimi občili, osebnostne značilnosti govornika, trenutno čustveno razpoloženje. Ta kontekst je mogoče, včasih opazneje včasih manj, razbrati tudi iz pripovedi pripovedovalca.

Charles Bally, začetnik jezikoslovnih teorij sloga, je samemu živemu jeziku pripisoval slogovnost s tezo, da je govor izraz življenja in je zato vedno afektiven. Bistvo živega govora je, da reagira na vitalne sile in impulze, ni pa njegov namen ustvarjati estetskih učinkov: teži po lepoti, vendar to ni njegov cilj (Ocvirk 1981: 42). Da je pripovedovanje folklornih pripovedi torej posebna, umetnostna zvrst govornega jezika, se strinjajo skoraj vsi avtorji, ki se ob besedilu posvečajo tudi teksturi. Z vidika dialektologije je jezik slovstvene folklore obravnaval Jerzy Bartmiński. Menil je, da je jezik slovstvene folklorne strukturo in funkcionalno drugačen od vsakdanje govornice, in želel je ugotoviti, po čem se jezik folklornih žanrov loči od govornega jezika (narečja, pogovorni jezik).

Narečje oz. govornjeni jezik ima sposobnost notranje diferenciacije, in slovstvena folklorja je njegova umetnostna oblika. Poetična različica živega, govornjenega jezika nastane po dveh pravilih: 1. z izbiro, 2. s posplošitvijo izbranih govornih elementov, tako da je njihovo delovanje očitno na vsaki ravni jezikovne strukture (Bartmiński 1973; prim. Stanonik 2001: 122).

Vsakdanje govorno posredovanje in pripovedovanje imata veliko skupnega, saj sta obe različici govornjeni, potekata iz oči v oči in sta usmerjeni h konkretnemu naslovniku. Vsakršen diskurz je strukturiran niz jezikovnih izrazov s sporočilnim ciljem, ne glede na zvrst, slog, namen, medij (Kovač 1994: 5). Pripovedovanje kot specifičen diskurzivni tip poudarja nekatere sestavine, predvsem estetske in dramske.³⁶ Pri pripovedovanju ni pomembna le vsebina (kaj), prav toliko ali morda celo pomembnejše je, *kako* je pripoved izvedena. Glavna razlika med vsakdanjim govornim posredovanjem v narečju in pripovedovanjem (tudi v narečju), ki jo pričakujemo, če se opremo na definicijo, da je slovstvena folklorja umetnost narečij oz. govornjenega jezika (Stanonik 1999: 42, 43), izhaja torej iz spremembe funkcije: pri pripovedovanju gre za zavestno željo po oblikovanju, zato je tu povečana estetska funkcija: vsak, posebej pa dober pripovedovalec, natanko ve, kdaj pripoveduje in kdaj ne.³⁷

Zaradi sočasnega oddajanja in sprejemanja pripovedovalec sproti spremlja odzive drugih udeležencev folklornega dogodka in se navadno v skladu z njimi tudi ravna. Zapis teksture je pomembna informacija, vendar na papirju kljub natančni fonetični transkripciji izgubi svoj primarni učinek, na kar je opozoril Matičetov: »*Če koga moti pisana zbirka vzklikov (a, aha, ja, zdaj, ježeš [...]) naj le pomisli, da so te za nevajeno oko le ‚puste črke‘ pravzaprav namenjene ušesu, v vsakem primeru pa so živ in nenadomestljiv del ljudske pripovedne tehnike*« (Matičetov 1956a: 122).

Pripovedi, zbrane na Bovškem, so bile povedane v bovškem govoru, ki se členi na govor posamičnih vasi. Ti se med seboj razlikujejo predvsem na leksikalni ravni, ponekod tudi v glasoslovju (Ivančič Kutin 2007a: 12).³⁸

³⁶ Tipičen primer razlike med vsakdanjim govornim posredovanjem in pripovedovanjem je bilo mogoče opazovati med FS5, pri srečanju s skupino lovcev v lovski koči. Pripovedi glavnega pripovedovalca so bile prave monodrame. Med posamičnimi zgodbami, v premoru, ko je iskal idejo za naslednjo pripoved, se je umiril, diskurz je potekal brez dramatičnih vložkov, morda s kako šalo.

³⁷ Npr. pripovedovalka iz Bovca, ki je želela, da zvočno dokumentiram zgolj pripovedi, ne pa tudi celotnega folklornega srečanja, mi je pred vsako na novo začetno pripovedjo dala znak, da vključim diktafon, ko je s pripovedjo končala, je rekla, naj ga ustavim.

³⁸ Bovški govor in govor Bavšice sta podrobneje predstavljena v poglavju, ki ga je pripravila Karmen Kenda-Jež.

Jezikovna tekstura

Jezikovna tekstura – to so diskurzivni označevalci, besedne in stavčne figure, ponavljanje, elipsa, pretiravanje, dramatični sedanjik ipd. – gradijo slogovno podobo besedila in njegovo semantiko. Ker ima jezikovna tekstura pri pripovedovanju vselej tudi zvočno podobo, je neločljivo povezana s t. i. glasovno teksturo.

Diskurzivni označevalci

Za govorjeno besedilo so značilne sestavine, ki signalizirajo stik med pripovedovalcem, poslušalcem in sporočilom (pripovedjo); to so t. i. diskurzivni označevalci (Wales 1990: 130, 131).³⁹ Z njimi se pripovedovalec obrača neposredno na sprejemalca, ga poziva, ogovarja in navidezno sprašuje (*ne, no, ja, poslušaj, ti, moja ti, veš, vidiš ...*) Imajo številne in različne funkcije: signalizirajo odnose v diskurzu, govorčev odnos do upovedene predmetnosti in njegovo ali poslušalčevo čustveno angažiranost. Podobno vlogo imajo zvalniki, ki signalizirajo družbena razmerja med udeleženci in identificirajo naslovnika (Zuljan Kumar 2007: 44). V pripovedih so na mestih, kjer pripovedovalec stopnjuje napetost ali pa želi poudariti osebno čustveno ali racionalno razmerje do vsebine. Podoben namen in učinek imajo tudi kletvice, vzkliki (*jejžeš, nazarenska mati, madona*) in drugi medmeti.

S folklorističnega vidika teksture (folklornih) pripovedi ti elementi pri nas še niso raziskani, z drugih vidikov pa se v zadnjem času z njimi ukvarjajo dialektologi in frazeologi.⁴⁰ Število diskurzivnih označevalcev načeloma raste premosorazmerno z dolžino pripovedi, razlikujejo se po funkciji, po obliki in vlogi pa so še podrobneje opredeljeni.

Kratki diskurzivni označevalci (tipa *ja, ne, no, ti*) so skladenjsko gledano v različnih vlogah, največkrat kot členkovi pastavki. Poudarjalni členek *ne* je lahko postavljen v sredo, še večkrat pa na konec povedi, npr. *samo zdaj, ko je že stalo skupaj, zastopiš, ne; zato če testo nima soli notri, ne stoji skupaj, ne* (FS5,17). *No* lahko signalizira začetek zgodbe, npr. *No, ... je bil nek čevljar ...* (FS2, 1), ponazarja nadaljevanje že prej povedanega, npr. *No, če jih pripelje, da mu da ...* (FS2,7), ali povzema, npr. *No, zdaj to je bil zadnji večer, ko je klicala* (FS1,7). Poseben primer kratkega diskurzivnega označevalca je zaimek *ti*, ki pa ima popolnoma drugačno vlogo, kakor jo sicer imajo zaimki. *Ti* je diskurzivni označevalec z velikim čustvenim nabojem in se pojavlja pred ali takoj za deli, ki jih pripovedovalec želi čim bolj dramatično poudariti, npr.: *je bilo osmega septembra, zvečer, ti, sva bila z Lojzjem v kuhinji, ti, a ne pride ravno pred okno, ti, cvikat gor na cimber sova* (FS3, 14).

Vse naštetih kratke diskurzivne označevalce je uporabljala večina pripovedovalcev, razen dveh, kar bi morda lahko pripisali dejstvu, da sta pripovedovalca pripovedovala le

³⁹ V anglosaški literaturi so ti elementi označeni s terminom *discours markers* oz. *discours signals* (Wales 1990: 130, 131), v slovenščini so to *diskurzivni označevalci* (Zuljan Kumar 2007: 44).

⁴⁰ Npr. Danila Zuljan, Karmen Kenda-Jež, Irena Stramljič Breznik, Nataša Jakop.

enemu sprejemalcu (tj. raziskovalcu), ki ga ni bilo treba posebej motivirati za poslušanje, saj je bilo zanimanje očitno (npr. pri FS1 in FS2).

Z diskurzivnimi označevalci v obliki *vprašanj in pozivov* pripovedovalec neposredno nagovarja navzoče, npr.: *poslušaj!, veš, moja ti, vidiš!; vidiš?liš?liš?liš? misliš? ti povem, da ...; saj si ga poznala ...* Tudi ta tip diskurzivnih označevalcev je redkejši v folklornem srečanju z dvema udeležencema, pri drugih folklornih srečanjih pa so v različnih oblikah uporabljeni pogosteje: *Glej, takle hlod je prišel* (pokaže) ... (FS6, 4); *Čakaj, zdaj povem pa še jaz eno smešno* (FS6, 12); *Čakaj, ... Snemaš, ne?* (FS1, 6); *Veš, niso bile poštene ...* (FS3,12); *Ja pa veš, kaj smo se tudi bali* (FS4, 15); *Sem jo zagrabil, veš, tako ...* (FS5, 7); *Aaaaaajej, da jih vidiš!!!* (FS5, 9). Vprašanja in pozivi so retorični, saj v resnici od udeležencev ne zahtevajo ali pričakujejo odgovora; z njimi pripovedovalec skuša navezati stik in si zagotoviti pozornost, kar se kaže tudi v tem, da so načeloma v drugi osebi ednine, čeprav pripovedovalec pripoveduje skupini ljudi: *Je zagledal tisti semafor, tiste luči, zastopiš ...* (FS5, 20).

Kletvice in drugi vzkliki (slednji najpogosteje s sestavinama *Jesus* in *Marija*) so diskurzivni označevalci, ki podkrepijo vsebino, stopnjujejo napetost, poudarjajo ali izražajo pripovedovalčev čustveni odnos do povedanega. Uporaba kletvic je gotovo povezana z osebnimi jezikovnimi navadami pripovedovalcev, upoštevati pa je treba tudi druge okoliščine, predvsem stopnjo sproščenosti: tudi pripovedovalci, ki bi v povsem zasebnem okolju uporabljali kletvice, se jim v drugih okoliščinah raje izognejo (navzočnost raziskovalca, diktafon), ali pa uporabijo nekoliko bolj evfemistično obliko. Tako so bile kletvice dokumentirane samo pri dveh, pri enem tudi v eksplicitnih oblikah, pri drugem pa samo v evfemističnih, medtem ko so vzkliki s sestavinama *Jesus*, *Marija* in izpeljankami pogoste pri vseh pripovedovalcih: *Dijoporko, ti, prideva, nas je zagledala ...* (FS5, 43); *Ene par jih je ratalo, jebiga* (FS5, 44); *Ma kaj, hudiča, da jim ne morem ...*(FS6, 3); *... vzamem, kar nož, oštja malora, če noče dol ...* (FS6, 9); *... je pa šel, nazarejska mati, kot da bi ga veter nesel!* (FS3, 2); *Radovedna!!! Jeeeejš, jeeejš!!* (FS3, 19); *Ja kaj, madona!!! včasih so naredili več škode kot dobička!* (FS3, 22); *Iiijejš, notri so perlmandelci. In vpijejo ...*(FS4, 12).

Diskurzivni označevalci v obliki *vzklikov*, npr. *o, ooo* ali *o-la*, se pojavljajo predvsem na začetku zgodbe ali na začetku povedi, opozarjajo pa na nov vsebinski sklop. Ena izmed pripovedovalk (FS1) s takim diskurzivnim označevalcem začne kar štiri od sedmih pripovedi, pogosto pa jih je mogoče zaslediti tudi pri drugih pripovedovalcih: *Oo-la, zdaj povemo pa še eno novo pravljico* (FS1, 2); *Ooo, zdaj povem pa še to, od tiste zlate verižice* (FS1, 4); *Ooo, in zdaj so se zmenili, ne, fantje, da bodo ...* (FS6, 7). Raba diskurzivnih označevalcev pa je značilna tudi za sprejemalce. Z njimi sproti potrjujejo pozornost in zanimanje, izražajo strinjanje oz. nestrinjanje z vsebino ali izražajo čustven odmev na pripoved (*mhm, ja, a res, ne, ajej, joj, ojej*); izraženi so lahko tudi neglasovno (kimanje, odkimavanje, obrazna mimika ipd). Značilni so za kratke premore (ko pripovedovalec zajame sapo, začne novo poved ...) ali spremljajo pripovedovalčev govor (Reuster-Jahn 2005: 163).

Diskurzivni signali, tudi če pripadajo drugim besednim vrstam, imajo načeloma medmetno funkcijo, saj imajo sporočanjško-pragmatični pomen: izražajo razpoložene, posnemajo šume in gibe,⁴¹ velevajo, prepovedujejo ali zapovedujejo (Toporišič 2000: 451–463). Njihov pomen se nanaša izključno na situacijo in kontekst, odločilnega pomena pa je tudi intonacija (Stramljič Breznik 2002: 71).

Besedne in stavčne figure

Za dramatičen učinek in s tem za estetsko oblikovanost besedila je pomembna izbira besednih in stavčnih figur, kot so ponavljanja, pretiravanja, okrasni pridevki, dvodelne forme, slikovite primere, rekla, premi govor, eliptični stavki, dramatični sedanjik ipd. Pripovedovalec jih v pripoved vpleta spontano, vendar z zavestjo, da ti elementi razgibajo besedilo, s tem pa se vzdržuje pozornost in zanimanje drugih udeležencev pri folklornem dogodku. Tudi pogosta raba istih veznikov in prislovov (*in, potem*: v bovškem govoru imata prislov *potem* in veznik *in* isto obliko *šie* ali, v daljši obliki, *šiede*), vprašanja (*kaj sem hotel povedat/reči*) učinkujejo kot slogovno sredstvo, razkrivajo pa tudi pripovedovalčevo obotavljanje, neodločnost, razmislek.

Ekspresivne besede in besedne zveze dajejo besedilu slikovitost, nekatere pa so tudi metaforične. Izrazna moč besed je pogosto vezana na kontekst, v katerem je izrečena, izvzeta iz njega pa deluje povsem vsakdanje: npr. knjižna besedna zveza *zlata verižica* (FS1, 4) deluje v kontekstu narečnega besedila veliko bolj svečano kakor pa *zlata ketnica*, kakor bi to bilo v vsakdanjem bovškem govoru. Vsakdanje besede in besedne zveze so lahko močno ekspresivno obarvane tudi z zvočnimi učinki (načinom, kako so izrečene).

Ponavljanja lahko pomembno prispevajo h koheziji besedila (Zuljan Kumer 2007: 41): ponavljanje istih besed, stavkov ali celo večjega dela besedila je lahko posledica povzemanja glavnih poudarkov po prekinitvi, ki pride iz vrst sprejemalcev (lahko tudi po dolgotrajnem smehu), pripovedovalec si z njim pridobiva čas za nadaljevanje, pogosto pa ponavlja dele, ki so sprožili burne odzive, ali pa poudari pomembnost povedanega. Ponavljanje je lahko tudi sredstvo za stopnjevanje napetosti: *Prideva na Žago. »Zdaj tu ustavi!« Je pa plačal vsej oštariji. Prideva na Most. »Ustavi!« Plača vsej oštariji. Sva prišla k Žvikarju – vsej oštariji plačal. Saj jih ni bilo notri kot dva, trije, pa plačal pa je* (FS5, 20). Ponavljanje istih besed zapored včasih nadomešča prislov *dolgo* ali *zelo*: *gleda*,⁴² *gleda, gleda* (dolgo išče) (FS1, 4); *je grulil, grulil, grulil* (dolgo grulil) (FS5, 4); *je bila temna, temna reč* (zelo temna) (FS3, 12).

Ponavljanja pa niso vselej posledica izbire in želje po oblikovanju besedila: npr. za razloček od načrtovanih ponavljanj so lahko znak obotavljanja, iskanja rdeče niti, trenutka nezbranosti ipd.

Iz transkripcij so razvidni tudi številni **obrazci** (stalne besedne zveze), npr: *čez in čez* (povsod) (FS3, 6); *leto za letom* (FS6, 18), **primere**, npr.: *kot je veter potegoval, tako je*

⁴¹ Diskurzivni označevalci, ki posnemajo šume in gibe, so opisani v nadaljevanju, saj kažejo na ponazoritev z glasom in telesom.

⁴² Glagol »gledati« v bovškem govoru pomeni »iskati«.

pleh butal ob kamen (FS4, 2); *je bil trd* (pijan) *kot žebelj* (FS5, 29); *zvezd je toliko, kolikor ima osel dlak* (FS2, 3), in **dvodelne forme** - *ena ven, druga noter* (FS3, 10); *ena je bila nervozna, druga pa ni bila pri pravi* (FS3, 16); *ni vedel, ali iti naprej ali nazaj* (FS4, 6); *pri enem kraju so ležale cajtenge, pri ta drugem pa klobasa* (FS1, 5). Nekateri pripovedovalci ta slogovna sredstva uporabljajo pogosteje kakor drugi. Najskromnejša so v FS2, medtem ko se posamezne oblike dokaj pogosto izmenjujejo v pripovedih vseh drugih pripovedovalcev.

Stopnjevanje, elipsa in pretiravanje se navadno uresničujejo v okviru ene ali več povedi in hkrati ustrezajo dvema ali celo vsem trem oblikam. »Folklorna pripoved je pod vplivom afektov, ki najbolj udarijo na dan prav na skladijski ravnini« (Hadalin 1993: 170). Skladijska struktura pri pripovedovanju je, če bi jo razčlenjevali s pomočjo stavčne analize, lahko zelo zapletena. Jelka Hadalin opozarja na razdružene povedi, ki so včasih posledica čustvene razvnetosti, ko misel prehitava govor, drugič pa prefinjeno sredstvo dramske zgradbe (Hadalin 1993: 170), saj stopnjujejo napetost: [...] *sem slišal zajca!!! Pa ga nisem videl. Slišal sem ga, se je videlo kot čez dan. O polnoči* (FS5, 35). Dramatične so tudi nekatere oblike povedi, ki so skladijsko vprašalne, pragmatično pa so trdilne, večkrat z ironično konotacijo: *A ni vzelo elektriško!* (Zmanjkalo je električnega toka) (FS5, 16); *A ni nesla še njemu kur!* (Tudi njemu je (lisica) odnesla kokoši.) (FS5, 13). Prav tako stopnjujejo napetost stavki z elipso glagola: *Kar naenkrat – klobuk dol z glave* (FS5, 4); in odvisniki z elipso glavnega stavka: (*odločil se je / sklenil je ...*) *Da bo to lisica, da bo rešil Bovec pred to grozečo nevarnostjo ...* (FS5, 13); (*mislila sta / trdila sta ...*) *Da jima bukev dela senco!* (FS5, 46). Pripovedovalci v pripoved radi vpletajo tudi pretiravanja: *se je cel Bovec smejal* (FS5, 29); *cela Bavšica je bila povabljen* (FS3, 2).

Najpomembnejša stavčna figura, ki poleg dramatičnosti vpliva tudi na strukturo besedila pri pripovedovanju, je **premi govor**. Čeprav so spremni stavki v veliki večini klišejski (*je rekel, je dejal, pravi* ipd.), pa so dobesedni navedki izrazito učinkoviti: pripovedovalec z izrekanjem v prvi osebi *odigra* vlogo govorečega protagonista ter ga s tem okarakterizira (njegov jezik, način govorjenja, mišljenje, značajske lastnosti). Dobesedni navedek torej ob predmetni vsebini in vrsti jezikovnih sredstev (npr. posebna leksika, preskok v drugo socialno zvrst ali celo v tuj jezik idr.) vsebuje tudi akustične sestavine (način izgovora) in telesno govorico. Premi govor med pripovedovanjem sprejemalca dodatno informira: s posnemanjem protagonista ali položaja lahko pokaže na odnose med protagonisti v zgodbi in/ali pripovedovalčev odnos do njih oz. do vsebine ipd. Zato je premi govor neogibna sestavina pripovedovanja, in prav vsi obravnavani pripovedovalci so ga, seveda v različnih odmerkih, vpletali v svoje pripovedi. »V pripovedi seveda prevladuje epsko, toda dialog daje močan pečat dramskega, v prostoru med golimi, lahko tudi grobimi besedami pa se ustvarjajo tudi lirična občutja« (Hadalin 1993: 163).

Dramatični sedanjik načeloma napoveduje ali pa je že del vsebine, ki jo želi pripovedovalec poudariti. Kot slogovno sredstvo deluje na poslušalce motivacijsko, saj, ko ga zaznajo, samodejno pozorneje prisluhnejo. Isto funkcijo kot dramatični sedanjik pogosto prevzemajo tudi že omenjeni stavki z elipso glagola.

Nejezikovna tekstura

Nejezikovna tekstura je posledica neposredne interakcije, ko vsaj dva udeleženca pogovora zavestno gledata drug drugega (Duncan 1992: 21). Jezikovna in nejezikovna glasovna tekstura sta neločljivo povezani: vsaka beseda ima tudi svoj zven, in od takega ali drugačnega zvena iste besede je odvisen njen pomen. Tako je npr. beseda *dobro* v nevtralnem obliki bovškega govora akutirana na prvem zlogu (*dó:bro*), če pa je cirkumflektirana (*dò:bro*), dobi povsem drug pomen (*že prav*). Fonetična transkripcija, ki natančno sledi pripovedi, omogoča sprotno razbiranje dolžin in tonemske naglašenosti. Z ločili, tudi dvojnimi ali trojnimi, pa je mogoče nakazati fonetiko stavkov in povedi. K nejezikovni teksturi spada glasovna tekstura, tj. oblikovanje z glasom, in neglasovna tekstura, tj. oblikovanje oz. ponazarjanje s telesom (Duncan 1992: 22). Načini oblikovanja s temi sredstvi lahko pomembno prispevajo k dramatizaciji besedila.

Glasovna tekstura

Kakor je razvidno iz omenjenih zgledov, je nejezikovna glasovna tekstura tesno povezana z jezikovno. Glasovno oblikovanost besedila ustvarjajo zvočnost, naglaševanje, višina glasu, intonacija, onomatopoeičnost.⁴³ Glasovna izrazna sredstva ali parajezik, kakor jih imenujejo nekateri jezikoslovci (Wales 1990: 334),⁴⁴ oblikujejo prozodijo besed in stavkov. Vse to je treba upoštevati tudi, ko se govori o vrednosti jezika kot sredstva, ki ustvarja estetske učinke (Ocvirk 1981: 46).

Medmeti oponašajo zvoke iz žive in nežive narave npr.: *Čefšeeek, sem naredil – plunf – klobuk dol z glave* (FS5, 4); *Pa veš, kako se je oglasil!!! Owow! Wow!* (FS5, 43); ter medmeti, ki nadomeščajo besedno ponazoritev, npr. *Cak! Puf! Pa je bila* (zelo hitro je bilo opravljeno) (FS5,12). **Ekspresivna izreka** besed in besednih zvez je lahko izražena npr. s skrajno dolžino vokalov, ki navadno nadomešča prislov *zelo* oz. veliko: *Je kuhaaaaril. Peeekel in vse skupaj* (veliko kuhal, veliko pekel) (FS5, 43); *»Se nimam kaj bati.« Kora-aajžen* (zelo korajžen) (FS6, 8). K nejezikovni glasovni teksturi sodijo tudi premori in nekateri medmeti, ki razkrivajo pripovedovalčevo obotavljanje, premislek, pridobivanje časa (*khmm, eee ...*).

Način izgovora besed in stavkov je pomembna razsežnost dramatizacije besedila, ki pa se v prepisu skoraj popolnoma izgubi. S fonetično transkripcijo in ločili (tudi dvojnimi in trojnimi), ki so za ponazoritev glasnosti ali poudarjenosti zapisani tudi sredi stavka, je način izreke mogoče le nakazati, npr. poudarjenost, naklon, dolžino ali skrajno dolžino vokalov. Pripovedi pa ni mogoče zapisati tako, da bi se že iz zapisa videlo, kdaj, npr., je bil pripovedovalec ciničen, je morda kaj povedal s prizvokom posmeha ali

⁴³ Gl. tudi Stanonik 2001: 259.

⁴⁴ Parajezik, ang. *paralanguage* ima različne definicije (prim. Wales 1990: 334).

užaljenosti. Prav tako se iz transkripcij ne vidi, kdaj je šepetal, kdaj vpil ali če je moški oponašal ženski glas. Pripovedovalec z glasom oblikuje vsako besedo, besedno zvezo, stavek, poved. Odsotnost zapisa teh elementov teksture je torej pri prekodiranju besedila iz pripovedovanja v živo na papir nenadomestljiva. Zato je nujno, da vsaj na mestih, ki se z zvočnega posnetka zdijo najbolj akustično oblikovani, skušamo z opisi načina izreke v besedilu ohraniti tisto, kar se z zapisom sicer zgubi. To velja še toliko bolj za premi govor, saj so spremni stavki v folklornih pripovedih, kakor rečeno, povečini klišejski (*je rekel/ je dejal*). Dobesedni navedek je, že od zunaj gledano, postavljen v usta drugi osebi, o kateri govori pripovedovalec, zato je pomembno, kako je pripovedovalec to izrekel. *Ooo, Tona je tisto videl (jezno): »Bom pa jaz tebi zdaj pokazal ...«* (FS1, 5); *Gospodinja ga vidi, pravi (začuden): »Pa kaj je to za ena pošast?!«* (FS2, 9); ... *Bali. Noreli mimo tistega (dramatično)! Kako pojdeš gor na kor!?* (FS4, 16); *Je rekel (se razburi, zelo hitro): Bejži, prekleta mona hudičeva! Kaj me zajebavaš, kaj porečejo ljudje!!!* (FS5, 10); *Je dejala (utiša glas): »Tu sta dva Ljubljancana ...«* (FS5, 10).

Poleg načina izgovora in vsebine pripovedovalec »osebo« okarakterizira tudi s **preskokom v drugo socialno zvrst** jezika: v drugo narečje, knjižni ali celo tuj jezik. *»Tega guspoda tuki buli srce«* (FS5, 10); *»Da te nije stid, životinja jedna!«* (FS5, 9); *»Ši, ši, filje. Da ima filje, tanto filje«* (FS6, 3). Takšni preskoki v transkripciji niso posebej označeni z opombo v oklepaju, saj je že iz transkripcije razvidno, da gre za jezik, ki se ne ujema z bovškim govorom.

Neglasovna tekstura ali ponazoritev s telesom

Neglasovna izrazna sredstva so ponazoritve s telesom, tj. sporočanje z obrazno mimiko, gibi rok in telesa (Wales 1990: 322, 323). Neil Thompson je nebesedno komunikacijo, ki spremlja govor in mu krepi pomen, razdelil v naslednje kategorije: izraz na obrazu, očesni stik, drža telesa, orientacija obraza (proti komu, kam je pretežno usmerjen obraz), razdalja med udeleženci, drobni gibi, veliki gibi, obleka in predmeti: pripovedovalec je npr. oblečen svečano, ima pri roki npr. svinčnik, s katerim se med pripovedjo igra, kar razkriva vznemirjenost, z dolgočasnost ipd. (Thompson 2003: 97–99). Z vidika folklornega dogodka prvine neglasovne teksture prevzamejo nase nezanemarljiv del sporočilnosti. Potekajo hkratno in soglasno z besedno izraženo pripovedjo, jo podpirajo, včasih pa jo tudi popolnoma nadomestijo: »obraz pripovedovalca se odkriva kot izreden medij, sposoben za izražanje najbolj skritih vzgibov. Fiziologija jezikovnega izražanja se mora v globini ujeti z motorično linijo melodike in dinamično linijo ritmike pripovedovalca. Govor in geste so tedaj v eni in isti psihološki doživljajski zvezi, ustvarjalni jezik in gib sta usklajena v enotno celoto« (Stanonik 2001: 275). Kazalni zaimki, npr. *tam, tale*, so navadno dopolnjeni z nebesednim sporočilom: *Doktor je sedel pa tule* (pokaže). *Tisti je bil pa tu* (pokaže stol) (FS5, 10). Še bolj to velja za prislov *tako*, saj zahteva dopolnilo npr.: *... je bila temna temna reč in takole visoko* (kaže višino nad glavo) (FS3, 12).

Ti elementi dramatizacije so posledica živega stika med pripovedovalcem in sprejemalcem: sprejemalec neposredno gleda pripovedovalca. Zato je pri transkripcijah treba kot spremno didaskalijo v oklepaju opisati vsaj tiste gibe, brez katerih bi bilo besedilo

nerazumljivo ali pomembno prikrajšano. Včasih gibi kažejo tudi na to, da se je pripovedovalec resnično spojil s pripovedjo, npr.: *so gledali z daljnogledom tja v Polovnik, tja po hribih, tako so gledali* (pograbi diktafon, ga uporabi za daljnogled, vstane in kaže, kako so gledali), *da kje so partizani* (FS6, 13).

Govorno šibkejši pripovedovalec primanjkljaj pri oblikovanju z besedami lahko nadomesti s poudarjeno neglasovno teksturo (Žele 1996: 553). Ta pomanjkljivost pa se jasno pokaže, ko je besedilo transkribirano na papir.⁴⁵

Vpliv tehničnih sredstev za dokumentiranje na teksturo

Na vsako pripovedovanje vpliva kontekst, ki je sestavljen iz okoliščin časa, kraja, prostora, udeležencev ter njihovega vedenja, motivacije, trenutnega razpoloženja idr. V nadaljevanju je poudarjena specifična okoliščina, tj. uporaba tehničnega pripomočka za zvočno dokumentiranje. Že v 60. letih 20. stoletja je Niko Kuret zapisal, da je zvočni posnetek, tedaj še na magnetofon, neogibni pripomoček folklorista, saj raziskovalec z njim ohranja ne le besedilo, ampak tudi izvorni glas, dikcijo in intonacijo, česar svinčnik ne more zapisati (Kuret 1960–61: 3). Snemanje povzroča psihološki pritisk na pripovedovalca, saj se zaveda, da trajen zapis omogoča ponovno poslušanje, analizo, vrednotenje in možnost, da bo gradivo objavljeno ter s tem dostopno tudi drugim, ki trenutno niso ciljno občinstvo. Zato ga skrbi njegova podoba, ki jo ustvarja z jezikom, tj. besednim in nebesednim, in seveda tudi z vsebino.⁴⁶ Različica narečja vsakega posameznika je vedno odvisna od starosti, kraja in drugih življenjskih okoliščin (izobrazbe, dela, kraja bivanja, stikov z ljudmi in javnimi občili), kljub temu pa je opaziti razločke med pripovedovanjem in jezikom, ki ga je pripovedovalec uporabljal v vsakdanjem govoru pred pripovedovanjem. To se na glasoslovni ravnini kaže kot večji ali manjši pomik v nadnarečno ali knjižno izreko, kar v primeru bovškega govora pomeni predvsem manj ukanja in izgovor nenaglašanih ejev, ki so sicer zreducirani v polglasnik (*žalust'n* → *žalosten*), veznik *an* → *in*. Na ravni besedišča je opaziti rabo nadnarečnih besed: veznik/prislov (*šie* → *in, pa, potem; putr* → *maslo; grozno zlo soudu* → *ogromno denarja*). Zmanjša se ali izgine raba mašil (*eee*), vulgarnih besed in kletvic, mlajši informatorji pa opustijo sleng (*ful* → *zelo, grozno zlo*). Na skladdenjski ravnini je najopaznejša zamenjava bovškega arhaičnega pogojnika s knjižnim (*sem ga bil vzel, če sem ga bil imel* → *bi ga vzel, če bi ga imel*). Pri večini dobrih

⁴⁵ Tako npr. pri pripovedovalcu Pepiju z Žage. V živo je bilo kaj videti, saj je skoraj vsako besedo pospremil tudi z gibi, včasih pa so gibi celo nadomestili besede. Ko je bilo besedilo preneseno na papir, je torej utrpelo precejšnje izgube. Ko sem ga obiskala prvič in sem snemala z diktafonom, se je, medtem ko je govoril o ženski, ki je ležala na parah, ulegel na kavč, zaprl oči in sklenil roke na trebuhu. Ko smo ga drugič snemali s kamero in smo bili na prostem, je pri tem prizoru vstal s stola, se nagnil nazaj, zaprl oči (Ivančič Kutin 2005a, 265–267, 285).

⁴⁶ Pripovedovanje pripovedovalca v FS5 se je ob vključitvi diktafona močno spremenilo: zgubilo je prejšnjo živahnost, zginile so kletvice, ki so bile pred tem pogoste, in sicer v funkciji poudarjanja, čudenja, stopnjevanja napetosti. Čez čas, ko je pripovedovalec na diktafon nekoliko pozabil, se je pripovedovanje vrnilo v prejšnjo obliko, z vsemi izraznimi sredstvi vred.

pripovedovalcev spremembe jezika zaradi tehnike trajajo le krajši čas, dokler se nanjo ne privadijo ali pozabijo.

Metodologija na terenu in v kabinetu

Zaradi sinkretičnosti slovstvene folklorne (hkratnost besede, giba, glasu ...) je sodobna folkloristična metodologija izrazito interdisciplinarna (Matičetov 1956: 130; Terseglav 1980: 46, 47; Stanonik 1982/83: 78, 2001: 333–391; Golež Kaučič 2001). Z združitvijo filoloških, literarnozgodovinskih, kulturnozgodovinskih geografsko-statističnih in drugih prijemov je izoblikovala svojo lastno metodologijo. Ko je Matičetov govoril o sodobni folkloristični metodi zapisovanja, je mislil na konserviranje čim bolj avtentičnega podajanja pripovedi iz ust pripovedovalcev, torej dobesedno in v narečju (Matičetov 1952: 189). S sodelovanjem med folkloristom in dialektologom se je strinjala tudi Maja Bošković-Stulli (1959), a je opozorila, da raziskave narečij zahtevajo drugačne metode od folklorističnih: folklorist išče dobre pripovedovalce,⁴⁷ dialektolog pa predvsem ljudi, katerih govor je značilen za določen kraj in niso neogibno tudi dobri pripovedovalci (Stanonik 2001: 361). Slovstvena folkloristika se pri terenskem delu močno naslanja na etnografske metode. Pri kabinetnem delu pa folklorist v večjem obsegu uporablja jezikoslovne in literarnoteoretične metode. Sinkretičnemu predmetu torej ustreza sinkretično raziskovanje in pa kot piše Stanonikova - raziskovalec je najprej pustolovec in detektiv, ko išče in zbira gradivo, nato je sprejemalec, ki mora biti večš navezovanja stikov, pridobivanja zaupanja, končno - je strokovnjak, dolžan čim previdneje konservirati gradivo, da bi bilo čim manj poškodovano in okrnjeno, dosegljivo še drugim. Ta operacija pa je zahtevna in ne prestanejo je uspešno vsa besedila. V zameno za trajnost pisanega teksta je treba žrtvovati dramatičnost neposrednosti. Tisto, kar slovstveno folkloro ohranja za zanamce, jo hkrati tudi maliči (Stanonik 1982: 72).

Pripovedovanje v živo je hkraten proces podajanja (pripovedovanja) in sprejemanja (poslušanja, gledanja).

Pripovedovalec, njegova pripoved in poslušalci se obnašajo eden do drugega kot deli enega, edinstvenega toka, komunikacijskega dogodka. Kot komunikacijski proces je slovstvena folklor omejena na majhno skupino, na položaj, v katerem ljudje med seboj neposredno komunicirajo. (Stanonik 2001: 293)

Sinhronost sporočanja in sprejemanja omogoča in/ali povzroča vplive vseh okoliščin, v katerih poteka pripovedovanje. Najpomembnejše med njimi so čas, kraj, prostor in udeleženci z vsemi trajnimi in trenutnimi značilnostmi (znanje, osebne lastnosti, trenutno razpoloženje, zdravje, življenjska ali poklicna pot itn.).

Poleg tega na sprejemalce vplivata vsebina in izvedba pripovedi, in narobe: sprejemalci vplivajo na proces pripovedovanja z besednimi (komentarji, vprašanja, dopolnila

⁴⁷ Lastnosti dobrega pripovedovalca so opisane v Ivančič Kutin 2001: 184, 187, 188.

ipd.) ali nebesednimi odzivi (smeh, vzkliki, zmajevanje z glavo idr.). Pripovedovalec se jim prilagaja s pripovedjo in obnašanjem.

Za preučevalca procesa pripovedovanja z gledišča konteksta in teksture je spremljanje folklornega pripovedovanja v živo osrednjega pomena, saj prinaša številne prednosti pri poznejšem kabinetnem delu (transkripcije, interpretacije, analize). Samo tehnična dokumentacija folklornega srečanja namreč ne zajame vseh vidikov, ki jih lahko človek z vsemi čutili in razumom neposredno zazna v živi situaciji. Ali: samo z navzočnostjo v času in prostoru, ko in kjer se pripoveduje, je mogoče dojeti/razumeti/občutiti/zaznati prvine neponovljivega konteksta časa, prostora in udeležencev. Enako velja za elemente teksture, saj se odvijajo neposredno pred očmi in ušesi navzočih in so tesno povezani z neponovljivim kontekstom, v katerem se uresničujejo. Dokument, ki nastaja vzporedno z doživljanjem v živo (npr. zvočni posnetek, fotografija, terenski dnevnik), je sam po sebi zgolj interpretacija opazovanih fenomenov.

Dokumentiranje folklornega pripovedništva na terenu zahteva temeljito pripravo. Obsega postavitev ciljev (npr. vrsta želenega gradiva in njegov namen pri nadaljnjih raziskavah) in približno opredelitev geografskega območja, na katerem bo raziskava potekala, pripravo okvirnega vsebinskega vprašalnika, izbor tehničnih pripomočkov za dokumentiranje ter simbolična zahvalna darilca za pripovedovalce.

Tudi ob skrbni pripravi je delo na terenu vedno nepredvidljivo in zahteva od raziskovalca prilagodljivost, iznajdljivost in improviziranje.

Raziskava konteksta in teksture folklornih pripovedi, na kateri temeljijo spoznanja te obravnave, je geografsko zajela širše Bovško,⁴⁸ namen pa je bil pridobiti gradivo, ki bi čim bolj predstavljalo to območje. Cilj dokumentiranja so bile folklorne in spominske pripovedi, torej prozni žanri slovstvene folklore, v običajnem življenjskem okolju. Dokumentirano gradivo je bilo podvrženo analizi konteksta in teksture pripovedovanja. Za ta namen je bilo treba pridobiti dobre nosilce/posrednike, tj. pripovedovalce v njihovem domačem okolju. Posnete so bile številne situacije, v katerih so pripovedovali. Za analizo so bili izbrani posnetki, ki so ustrezali merilu za produktivno folklorno srečanje, tj., da se je zapored zvrstilo več enot/zgodb, pri čemer je bil dokumentiran celoten pripovedni proces od začetka prek vmesnih veznih besedil do sklepa.

Zaradi interdisciplinarnosti slovstvene folkloristike (Golež Kaučič 2001; Stanonik 2001: 335–390) so bile v procesu zbiranja, dokumentiranja, transkribiranja in interpretacije gradiva posamič ali kombinirano uporabljene metode etnologije, jezikoslovja (predvsem dialektologije), literarne vede in sociologije. Raziskava je potekala v dveh raziskovalnih fazah: terenski (empirični) in kabinetni. Med terenskim delom je bilo gradivo zbrano z metodo opazovanja z udeležbo (tehnika usmerjenega pogovora, polstrukturirani intervju, biografska metoda) in dokumentirano z zvočnimi (redkeje vizualnimi) posnetki ter s terenskimi zapiski. Pri kabinetnem delu oz. interpretaciji na terenu doku-

⁴⁸ Tj. območje od Srpenice na jugu do Predela in Vršiča na severu; ujema se z mejami občine Bovec. Z dialektološkega vidika pa gre za bovški govor; zaradi krajevni posebnosti tudi zanj velja pregovor, da ima vsaka vas svoj glas).

mentiranega gradiva so bile uporabljene dialektološka metoda fonetične transkripcije, metode literarne vede (za obravnave slogovne oblikovanosti besedila) in etnolingvistike (za obravnavo krajevnega narečnega govora), metoda kvalitativnega raziskovanja (fenomenološka analiza) idr. Nekateri izsledki v zvezi s kontekstom in teksturo so bili preverjeni z anketo, na katero so odgovorili terenski zbiralci folklornih pripovedi (Ivančič Kutin 2006a).⁴⁹

Opazovanje z udeležbo

Pripovedovanje je miselno, psihično in izrazno izjemno zahtevna aktivnost. Določajo jo spleti okoliščin in drugi dejavniki, povezani s pripovedovalcem, njegovim znanjem, nadarjenostjo, pripravljenostjo za sodelovanje in navsezadnje tudi s pripovedovalčevim razumevanjem, kaj raziskovalec želi oz. pričakuje od njega. Zato pri zbiranju in dokumentiranju folklornih pripovedi ne zadošča klasični intervju na podlagi vnaprej pripravljene vprašalnika.⁵⁰ Za raziskavo procesa pripovedovanja v domačem, zasebnem okolju je bila zato najpomembnejša metoda opazovanja z lastno udeležbo.

Raziskovalec se z vključevanjem v prostor, kjer namerava dokumentirati gradivo, seznanja z navadami ljudi, krajevno zgodovino, kulturo, jezikom. To omogoča navezovanje osebnih stikov s člani skupnosti, po tej poti pa pride tudi do ustreznih pripovedovalcev. Potencialnega pripovedovalca večkrat obišče, z njim naveže osebni stik, polagoma spozna njegovo življenje in delo, značaj, osebno zgodovino, navade. Osebni stiki krepijo zaupanje, ki je pri pripovedovanju v domačem okolju neogibno – pripovedovanje je namreč osebna izpoved, ki velikokrat razkriva intimnejše lastnosti, čustva, nazore pripovedovalca. Strategije iskanja informatorjev in ravnanje raziskovalca na terenu je nazorno opisal Barre Toelken (1996: 349–353). Udeleženosť na domačem terenu, tj. v okolju, kjer raziskovalec živi in ga zato najbolj pozna in razume, prinaša številne prednosti. Če je raziskovalec domačin in ga ljudje poznajo (ali poznajo vsaj njegovo družino), mu lažje in hitreje zaupajo kakor popolnemu tujcu. Poznavanje ljudi, lokalne zgodovine in kulture ter najpomembnejše – obvladanje domačega narečja, v katerem ob prvem stiku nagovori človeka, raziskovalcu na domačem terenu utira pot tudi do pripovedovalcev, ki ga ne poznajo osebno. Domače okolje torej omogoča hitrejšo in učinkovitejšo širjenje mreže informatorjev.

⁴⁹ Anketa je bila avgusta 2004 poslana 38 terenskim zbiralcem, ki so sodelovali pri zbirki folklornih pripovedi *Glasovi*. Odgovorilo jih je 25. Vprašanja so se nanašala na terensko zbiranje, na probleme konteksta, teksture in zapisovanja.

⁵⁰ Imela sem sicer pripravljen okvirni vprašalnik, ki je me je opozarjal na pozorno dokumentiranje podatkov o pripovedovalcu in njegovem repertoarju. Vseboval je tudi izhodiščne teme, ki so pomagale spodbujati asociacije (vprašanja o bajčnih bitjih, nenavadnih doživetjih, naslove bolj znanih pripovedi iz pripovedovalčevega okolja), vendar sem ga uporabljala zelo diskretno, saj se je med srečanjem treba izogibati vsakršnim dejanjem, ki bi se utegnili zdeti preuradna in bi zavirala sproščen pogovor in poznejše pripovedovanje.

Iskanje informatorjev je najlažje začeti kar v širši družini in pri prijateljih,⁵¹ tj. v krogu ljudi, kjer zaupanje že obstaja. Skoraj v vsakem krogu ljudi kdo pozna koga, ki zna dobro povedati zgodbo, seveda pa gre pri tem upoštevati subjektivno oceno oz. podobo o dobrem pripovedovalcu.⁵² Na ta način se mreža informatorjev in pripovedovalcev hitro širi. Na omejenem geografskem območju pa raziskovalčevi interesi postanejo kmalu širše znani in včasih se kdo za informatorja ponudi tudi sam. Predvidevanja, kje bi utegnili najti pripovedovalce, se včasih pokažejo za zmotna, domači teren pa za past, saj zaradi čustvene navezanosti na domači kraj in ljudi lahko raziskovalca zanese mimo zastavljenih ciljev.⁵³

Pri prvem obisku izbranega informatorja, morebitnega pripovedovalca, raziskovalec pojasni, kaj ga zanima, kako zapisuje (razloži namen tehničnih pripomočkov) in zakaj bo potreboval gradivo. Z metodo vodenega pogovora skuša ponazoriti vsebinska izhodišča, in sicer s fragmentarnimi primeri, asociativnimi vprašanji, z zgledi pripovedovanja ipd. T. i. vzorčno pripovedovanje je pripovedovanje raziskovalca: včasih pogosto koristi zgodba, ki jo raziskovalec pozna: vključevanje v folklorno srečanje s pripovedovanjem raziskovalca zmanjša razdaljo med raziskovalcem in drugimi udeleženci, kar prispeva k homogenosti skupine. Hkrati je to uspešna strategija za spodbujanje pripovedovanja pri drugih udeležencih (gl. o aktivni fazi v nadaljevanju).

Iz informatorjevih odzivov je načeloma mogoče razbrati npr. njegovo zanimanje in poznavanje posamičnih žanrov: nekateri se bolj zanimajo za strašljive povedke, zato so si jih dobro zapomnili in jih tudi z veseljem pripovedujejo. Komu drugemu pa prav ta žanr ni priljubljen (strašljive povedke se mu zdijo za lase privlečene, zato si jih ni zapomnil, in tudi če si jih je, jih ne želi pripovedovati), zato pa raje pove kako šaljivo zgodbo ali »zgodovinsko« pripoved o lokalnem okolju in življenju v njem. Največkrat informator, še posebej, če je dober pripovedovalec, že pri prvem obisku začne pripovedovati. Sicer pa se, če je pripravljen, z raziskovalcem dogovorita za naslednji obisk. V tem času informator premisli, o čem bo pripovedoval, navadno povpraša še svoje sorodnike in znance, ki vedo, o čem zna pripovedovati. Nekateri si na listek zapišejo naslove zgodb, drugi za

⁵¹ V anketi so to potrdili tudi drugi zbiralci in zapisovalci folklornih pripovedi (gl. vprašanje 1 v Ivančič Kutin 2006a).

⁵² Ljudje na splošno dobro ocenijo pripravljenost na sodelovanje drugih in kdo je primeren pripovedovalec, čeprav so med predlaganimi največkrat starejši ljudje, ki »veliko vejo«, niso pa pripovedovalci. Pri najstarejših informatorjih je včasih težava zaradi pešanja spomina, vendar to ni pravilo.

⁵³ Leta 2001 sem se iskanja lotila v domu starejših občanov v Tolminu. Predvidevala sem, da imajo veliko časa, so izkušeni, polni spominov, osamljeni in veseli vsakršnega obiska – še posebej iz domačih krajev. Med njimi bi se zato utegnil najti tudi kak dober pripovedovalec. Temeljito sem se pripravila: poklicala sem v dom, da bi izvedela za število upokoencev z Bovškega, za njihovo zdravstveno stanje in za čas, primeren za obisk. Nato sem se individualno ali v paru (mož in žena, dve ustanovalki iz iste sobe ter mati in sin, pri čemer pa mati zaradi visoke starosti ni aktivno sodelovala) srečala z večino, tj. z okoli 20 ljudmi. Vsi so bili obiska veseli in tudi nadvse zgovorni. Med dolgimi klepeti, ki so se povečini sukali okrog zdravja, otrok, pa tudi preteklega življenja v domačem kraju, sem skušala ljudi pripraviti, da bi povedali kako zaokroženo zgodbo. Na pobude, npr. z vprašanji (ali so vam kdaj pripovedovali o strahovih; česa ste se bali ipd.), sem sicer dobila odgovore o mnogih bajčnih bitjih, zgodbe pa nobene. Z nekaterimi sem se dogovorila za sodelovanje, ki pa tudi po nekaj tednih ni prineslo rezultatov za raziskavo. Zvedela pa sem veliko novega in v zadoščenje mi je bilo, da je bil tudi zanje obisk prijetna popestritev. Vsaj s kratkim pozdravom sem se tudi pozneje oglašala pri njih.

opominjanje zadolžijo koga, ki pozna njihov repertoar in bo pri srečanju navzoč kot poslušalec.

Pravo terensko delo se začne z raziskovalčevim prihodom na kraj predvidenega pripovedovalskega folklornega srečanja. Na podlagi lastnih praktičnih izkušenj ga je mogoče razdeliti v dve fazi: 1. *motivacijsko*, pri kateri se udeleženci sproščeno pogovarjajo, raziskovalec medtem skuša čim bolj neprisiljeno speljati pogovor na teme, ki so blizu pripovedovanja; in 2. *aktivno fazo* folklornega srečanja, ko pogovor preide v pripovedovanje, pri čemer se drug za drugim nizajo folklorni dogodki.

Motivacijska faza

Ob dogovorjenem času se raziskovalec oglasi z vso opremo pri pripovedovalcu na domu oz. na drugem predvidenem kraju. Vselej je dobro najprej začeti sproščen klepet o vsakdanjih in aktualnih stvareh. Priljubljena tema, ob kateri udeleženci radi pozabijo na tremo, kar še posebej velja za starejše, je pogovor o zdravju ter o življenju in delu njihovih najbližjih, posebej otrok, vnukov. Raziskovalec sodeluje v pogovoru, in če informator ne začne sam od sebe (kar se primeri pogosto), počasi spodbuja pogovor tako, da pripovedovalec pove še kaj o sebi, svojem poklicu, konjičkih, spominih na otroštvo, kako so se igrali, česa so se bali ipd. Tako se počasi začne t. i. aktivna faza, ko je treba vključiti diktafon.⁵⁴ To je še posebej občutljiv korak, ki nekatere zmede in nekoliko prestraši. V večini primerov pa po nekaj trenutkih treme pozabijo na tehnično sredstvo, saj so že poučeni, da snemanje nadomešča hitro pisanje in omogoča natančen prepis na papir. Diktafon je primerno postaviti na mesto, kjer ni preveč očiten in moteč, a kljub temu učinkovit (npr. na mizi, kjer so navadno tudi druge drobnarije, lahko pa ga raziskovalec sproščeno drži v rokah).⁵⁵

Aktivna faza

Aktivna faza folklornega srečanja nastopi, ko pripovedovalec iz vsakdanjega jezikovnega posredovanja preide na pripovedovanje. Navadno se v tej fazi folklorni dogodki vrstijo drug za drugim, pomembne pa so tudi vmesne asociacije pripovedovalca, udeležencev, ki kaj pripomnijo (tudi raziskovalec), ali pa namerne raziskovalčeve spodbude. Pri tem je treba upoštevati ves spekter dejavnikov, ki sestavljajo kontekst. Seveda pa folklorno srečanje ni nepretrgan niz zaokroženih zgodb, vezno besedilo se velikokrat nanaša tudi na oddaljene teme, in tedaj je raziskovalčeva naloga, da počasi preusmeri pogovor tako, da privede do novih zgodb. Potek folklornega srečanja je v vsakem konkretnem primeru drugačen, saj je odvisen od okoliščin, razpoloženja navzočih in nadarjenosti pripovedo-

⁵⁴ Diktafon mora biti pripravljen: z dovolj praznega »spomina« pri digitalni napravi (zelo pomembno je, da posnetke sproti odstranjujemo z diktafona, da jih po nesreči pri naslednjem snemanju ne poškodujemo) oz. s polnimi baterijami in prazno kaseto, obrnjeno v ustrezno smer pri »klasičnem« diktafonu. Tako se izognemo hudo neprijetnemu presenečenju, do katerega zlahka pride, če smo pri dokumentiranju premalo zbrani, da npr. dobro folklorno srečanje sploh ni bilo posneto!

⁵⁵ O pripravah na teren gl. tudi Toelken 1996: 347–358.

valca ali pripovedovalcev, če jih je več. »Zbiralec si mora vzeti čas, potrpežljivo čakati in napeljevati vodo na svoj mlin, pred uspehom biti pripravljen tudi na težave in celo razočaranja« (Matičetov 1973b: 192).

Ni torej nujno, da motivacijski fazi sledi tudi aktivna. Če informator ni dovolj motiviran, zbran ali ni v pravem razpoloženju – lahko se celo pokaže, da sploh ni pripovedovalec – do aktivne faze ne pride. V večini primerov (raziskovalec namreč že prej predvidi, da je informator dober ali soliden pripovedovalec) se po uvodnem sproščenem in motivacijskem klepetu o vsakdanjih stvareh razvije folklorno srečanje, katerega rezultat je niz folklornih pripovedi. Tudi posamična enota pripovedi ni vselej linearna, tj. »čista« od začetka do konca (v idealni formi uvod, zaplet, vrhunec, razplet). Mnogo pripovedovalcev pripoveduje »vejnatost«: med pripoved vključijo zgodbe in opise, ki so povezani s protagonisti, dogajalnim prostorom, dejavnostjo ..., včasih so ti »zunanji deli« zgodbe v zgodbi, kdaj drugič pa niso pomembni ali konstruktivni za pripoved. Pri t. i. vejnatem pripovedovanju se pripovedovalci sami vrnejo na točko, kjer so se odmaknili od glavnega toka pripovedi, in tam nadaljujejo, lahko pa zgodba izzveni nedokončano. Interes raziskovalca je, da dokumentira celo, zaokroženo enoto, zato v tem primeru skuša pripovedovalca usmeriti nazaj na začetno pripoved.

Sestava udeležencev vpliva na to, kako se pleče ta niz pripovedi: če sta pripovedovalec in raziskovalec sama, se mora raziskovalec toliko bolj živeti v vlogo poslušalca, saj bi pripovedovalcu, če bi ravnal kot nepristranski udeleženec (tj. raziskovalec, ki ga zanima le vsebina pripovedi), manjkalo občinstvo, ki pa je neogibno za pravo pripovedovanje (FS1, FS2). V primerih, ko so pri folklornem pripovedovanju navzoči vsaj trije ali več, se ta vloga raziskovalca nekoliko zmanjša, saj so poleg glavnega pripovedovalca dejavni tudi drugi udeleženci, bodisi z asociacijami na določeno pripoved, pobudami ali z občasnim prevzemom vloge pripovedovalca.⁵⁶ Med pripovedovanjem raziskovalec pozorno posluša in se vključuje toliko, kolikor zahteva konkretni potek. Ob zastojih pa skuša pomagati z uvodoma opisanimi načini, ki spodbujajo pripovedovanje.⁵⁷

Pripomočki in tehnična sredstva za dokumentiranje

Najpomembnejši in hkrati neogibni tehnični pripomoček za zvočno dokumentiranje folklornih pripovedi je diktafon. Še skoraj pred desetletjem, ko je bilo dokumentirano gradivo za to raziskavo, je bil to snemalnik s klasičnimi kasetami, zato je bilo vedno treba skrbeti za zadostno zalogo praznih kaset in baterij. Današnji digitalni diktafoni imajo dovolj spominskega prostora in manjšo porabo baterijske energije, tudi kakovost posnetega zvoka je boljša, avtomatsko zapisujejo nekatere metapodatke (datum, čas, dolžino posnetka). Njihova največja prednost pa je, da omogočajo neposreden prenos zvočnih datotek v računalnik in s tem lajšajo transkripcijo, posnetke pa je mogoče enostavno obdelovati z računalniškimi programi.

⁵⁶ Glej tudi opise veznih besedil v 5. poglavju.

⁵⁷ Raziskovalec postavlja konkretna in asociativna vprašanja (*Ste že slišali zgodbo o ...*, *Ste poslušali zgodbe kot otrok ...*, *Kdo vam je pravil ...*, *Ste kdaj slišali, da so komu kaj zacoprali ...*) ali z vzorčnim pripovedovanjem.

Videokamera je odličen pripomoček za hkratni zapis zvoka in slike, filmu namreč ne uide zapis teksture, ki je pomembna sestavina vsakega pripovedovanja. Marsikaterega pripovedovalca uporaba kamere moti. Zato je bila uporabljena le izjemoma, z vnaprejšnjo privolitvijo in dogovorom vseh sodelujočih.⁵⁸ Videokamero z neprimerno skromnejšim učinkom – po načelu boljše kaj kakor nič – nadomesti fotoaparati. Večina pripovedovalcev ne nasprotuje, če ga ob koncu srečanja prosimo za fotografijo. Fotografiranje med samim pripovedovanjem pa bi ga lahko zmedlo.

K terenski opremi kljub tehnološkemu napredku še vedno spadata tudi pisalo in terenski dnevnik. Vanj se poleg osnovnih podatkov zapisujejo dejstva o udeležencih, času, kraju, vmesne opazke, še posebej o prvinah teksture (npr. opis ponazoritev s telesom), ki jih diktafon ne zazna. Vse to je koristno zapisati še isti dan, ko je še sveže v spominu (prim. Toelken 1996: 353–360).

Težave

Delo na terenu je delo z ljudmi, zato so težave lahko povezane tudi s fizičnim in psihičnim stanjem udeležencev. Zgodi se, npr., da že dogovorjeno srečanje odpade iz objektivnih razlogov (bolezen, nepričakovana odsotnost ipd.) ali pa se informator srečanju izogne, si premisli zaradi treme ali nasprotovanja sorodnikov.⁵⁹ Kakovost zvočnih posnetkov je lahko slabša, če se pripovedovalec giba po prostoru in je včasih preveč oddaljen od mikrofona; če pride do prekrivajočega oz. hkratnega govora (Zuljan Kumar 2007: 40), ko več udeležencev govori naenkrat; če pripovedovalec po naravi govori tiho. Nekateri pripovedovalci želijo, da je diktafon vključen le, ko pripovedujejo sklenjeno zgodbo, vmesnega pogovora pa ne dovolijo posneti, čemur ne gre oporekati.

Odnos pripovedovalca do sodelovanja v raziskavi

Informatorji, posebej pripovedovalci, so zadovoljni, da so lahko povedali svoje zgodbe in da bodo nekatere zapisane. Nekaterim je v veselje, da so pomagali ohraniti del izročila – osebnega, družinskega ali splošno lokalnega, drugi so zadovoljni, ker so jih drugi predlagali kot dobre pripovedovalce, tretji se veselijo objave, nekateri pa privolijo v sodelovanje le, da bi s svojim znanjem pomagali raziskovalcu osebno.⁶⁰ Vse omenjene motive so v anketi potrdili zbiralci folklornih pripovedi pri zbirki *Glasovi*.⁶¹ Raziskovalec mora poskrbeti tudi za povratno informacijo o pripovedovalčevem prispevku: vsak pripovedovalec je vesel, ko dobi v roke kopijo transkripcij svojih pripovedi, nekateri to tudi pričakujejo. Odzivi ob tem so podobni: nekoliko jim je nerodno, vendar z veseljem preberejo, kaj so povedali, in se včasih temu tudi čudijo. Vsekakor pa jim raziskovalec s tem pokaže, da je bilo delo resno in njihov trud ni bil zaman.

⁵⁸ Gl. razdelek Tehnična sredstva za dokumentiranje kot sestavni del konteksta.

⁵⁹ Takih primerov je bilo zelo malo, dva do tri.

⁶⁰ Ena od pripovedovalk (FS1) je dobrohotno sodelovala, da bi jim pomagala »pri nalogi za šolo«; take pomoči gotovo ne bil deležen kdor koli.

⁶¹ Gl. vprašanje 16 (Ivančič Kutin 2006: 24).

Srečanja na terenu

Izhodiščni situacijski kontekst je bil opredeljen glede na način, kako je raziskovalec vstopil v situacijo, iz katere se je razvilo folklorno srečanje. Pri tem so bile upoštevane le situacije, v katerih informatorji ustrezajo merilom dobrega ali vsaj solidnega pripovedovalca in v katerih je bilo folklorno srečanje dokumentirano v obliki, da ga je mogoče obdelovati (trajen zapis z avdio ali video tehniko).

Obravnavana folklorna srečanja in druge terenske izkušnje kažejo, da je izhodiščni situacijski kontekst treh vrst (Ivančič Kutin 2003: 117–124):

1. dogovorjeni sestanek z informatorjem;
2. raziskovalec je namenoma navzoč v okoliščinah s potencialnimi možnostmi za ureničitev folklornega srečanja in
3. naključna navzočnost raziskovalca pri folklornem srečanju z dvema različicama:
 - a. zgodi se spontano, ne raziskovalec ne pripovedovalec nanj nista vnaprej pripravljena, ali pa
 - b. pripovedovalec sam poišče raziskovalca, da bi mu povedal kako folklorno pripoved.

Dogovorjeni sestanek

To je najpogostejši izhodiščni položaj, v katerem so bile dokumentirane folklorne pripovedi, saj je zaradi možnosti priprave nanj tudi najbolj predvidljiv in obvladljiv. Raziskovalec ima pri dogovorjenem sestanku z informatorjem pripravljeno opremo za dokumentiranje morebitnega folklornega srečanja, saj je le trajno ohranjeno gradivo, ki ga pozneje lahko prenesemo na papir, uporabno za nadaljnje analize (besedil, konteksta, tek-sture, procesa pripovedovanja itn.). Tudi pripovedovalec je nekoliko pripravljen, saj do časa srečanja navadno vsaj okvirno premisli, kaj bo povedal. Nekateri pripovedovalci ali njihovi domači se pripravijo tako, da na listek zapišejo nekaj naslovov pripovedi, ki jih nameravajo povedati. Dogovorjen sestanek je za informatorja lahko tudi obremenjujoč in vznemirljiv, če raziskovalca pričakuje s tremo.⁶² Prav zato je nujno, da se raziskovalec pred začetkom pripovedovanja potruži, da v *motivacijski fazi* ustvari sproščeno ozračje, ki je podlaga za uspešno *aktivno fazo*. Diferenciacija vloge raziskovalca, pripovedovalca in drugih udeležencev je logična in se je udeleženci zavedajo že vnaprej, saj se pri dogovorjenem srečanju folklorno srečanje začne na raziskovalčevo pobudo. Njegova vloga vodenja in usmerjanja je zaradi tega na začetku nekoliko bolj poudarjena, sčasoma pa glede na možnosti v konkretnem položaju skuša postati čim bolj neopazen del skupine.

⁶² Zakonca iz Čezsoče sta povedala, da sta skoraj vso noč pred srečanjem premišljevala o zgodbah. Žena je opazila, da se tudi mož premetava v postelji, in ga je vprašala, ali tudi on ne more spati. Odgovoril je: »Molči, raje razmišljaj, kaj boš jutri povedala!«

Načrtovana navzočnost raziskovalca

Z gledišča raziskovalca je ta način precej podoben prejšnjemu. Razložek je v izhodiščnem situacijskem kontekstu, saj pripovedovalec in drugi udeleženci, če jih je več, niso vnaprej seznanjeni z raziskovalčevo namero. Raziskovalec je na morebitno folklorno srečanje pripravljen, s seboj ima opremo za dokumentiranje, saj iz izkušenj ali drugih virov ve, da je v določenih okoliščinah velika verjetnost, da bo prišlo do pripovedovanja. Zavestno in z namenom, da bi pridobil gradivo, se vključi v dejavnost ali dogajanje v skupini ljudi, ki jo pozna, npr. na zabavi, kjer se srečajo prijatelji, na obisku pri sorodnikih ali v domu starejših občanov, pri bedenju ob mrliču, v lovski koči ... Od splošnega in osebnega razpoloženja udeležencev ter drugih okoliščin je odvisno, ali se bo folklorno srečanje razvilo ali ne, vsekakor pa je to pogosto odvisno tudi od spodbud raziskovalca. Če se pripovedovanje razvije, je treba pridobiti privolitev za zvočno dokumentiranje, z njim pa se lahko ustvari spet nov, drugačen kontekst. S tem dejanjem se raziskovalec razkrije in tako hote ali nehote dobi drugačen položaj v skupini, kontekst pripovedovanja pa se nekoliko spremeni. Dokumentiranje se torej začne, ko je aktivna faza že v teku, raziskovalec pa se v nadaljevanju prilagaja podobno kakor pri dogovorjenem sestanku. V najboljšem primeru zgolj kot sprejemalec.⁶³

Naključna navzočnost raziskovalca

Tak raziskovalni položaj lahko predstavimo z dveh različnih vidikov navzočnosti raziskovalca glede na osnovni situacijski kontekst, ki pripelje do folklornega srečanja. V obeh primerih se raziskovalec v takih okoliščinah znajde nenačrtovano: 1. folklorno srečanje se razvije po spletu naključij, zato nihče izmed udeležencev ni nanj pripravljen, in 2. pripovedovalec poišče raziskovalca, da bi mu povedal kako folklorno zgodbo.

1. Raziskovalec je pogosto nenačrtovano (po naključju) navzoč pri folklornem srečanju. Primeri se, da se znajde v ugodnih okoliščinah, kjer zaradi lastnega interesa spodbudi folklorni dogodek ali pa izrabi kak povod iz okolice. Raziskovalec je lahko priča folklornemu srečanju pasivno (neopazno prisluškuje neznanecem),⁶⁴ vendar ga ne more dokumentirati – saj je etika terenskega dela nad raziskovalno vnemo – torej ne smena brez vednosti udeležencev.⁶⁵ Ker v takšnih primerih ni zvočno posnetega gradiva, tudi niso predmet tukašnje obravnave.⁶⁶ Zato pa so dragocenejši primeri, ki se zgodijo v okoliščinah, da raziskovalec folklorno srečanje lahko posname. Zaradi nepripravljenosti in nepričakovanosti je folklorno srečanje, ki se razvije po spletu okoliščin, najbolj sponta-

⁶³ Iz take vrste izhodiščnega konteksta je bilo dokumentirano triurno folklorno srečanje v lovski koči na Goričici. Že prej sem namreč vedela, da si lovci, ko nameravajo prespati v koči, večere velikokrat krajšajo s pripovedovanjem in poslušanjem zgodb. Folklorno srečanje se je v tem primeru razvilo brez vsakršnih spodbud s strani raziskovalke in se tako nadaljevalo tudi, ko je začelo teči zvočno dokumentiranje.

⁶⁴ Npr. v gondoli na smučišču, v avtobusu, v gostilni idr.

⁶⁵ V takšnih okoliščinah raziskovalec lahko vpraša za dovoljenje za dokumentiranje (sama te možnosti nisem nikoli preskusila).

⁶⁶ Zapis o dogodku, zgodbah, okoliščinah in drugih opažanjih sodijo v terenski zvezek in utegnejo biti uporabni ob kaki drugi priložnosti.

no, ujeto v avtentičnem okolju, čeprav k razvoju takega folklornega srečanja včasih nekoliko pripomore izkušen raziskovalec. Tako pridobljeno gradivo je izjemnega pomena, saj tako kakor pri načrtovanih srečanjih omogoča opazovanje različnih vidikov prozne slovstvene folklorne: kateri položaji so ugodni za pridobivanje proznega folklornega gradiva, kateri žanri se ob tem pojavljajo, struktura udeležencev in njihova vloga itn.⁶⁷

2. K naključni navzočnosti raziskovalca pri folklornem srečanju sodijo tudi primeri, ko pripovedovalec poišče raziskovalca, da bi mu pripovedoval. Od prejšnje različice se torej loči po tem, da je pripovedovalec na folklorno srečanje pripravljen vnaprej, raziskovalec pa ne. Ta možnost se praviloma uresniči v okolju, kjer so raziskovalčevi interesi splošno znani. Na ta način je bilo pridobljenih le nekaj zaokroženih enot.

Kabinet: prekodiranje terenskega gradiva

Urejanje gradiva

Videoposnetki terenskega gradiva, ki sočasno ujamejo zvok in sliko, so najbližji posnetek živega dogajanja. Žal pa v praksi na ta način ni dokumentiranega veliko uporabnega gradiva⁶⁸ in se je treba zadovoljiti z zvočnimi posnetki. Ti zajamejo govorni (narečni) jezik, njegovo zvočno podobo in zvočne učinke pri izvedbi besedila: oblikovanje pripovedi z glasom, intonacijo in poudarjanje besed, besednih zvez, stavkov, (ekspresivni) način izreke, premore, smeh, vzklike idr.

Kabinetno delo se začne s popisom in urejanjem terenskega gradiva (zapiskov in posnetkov). Pri intenzivnem delu je gradiva lahko zelo veliko in je, glede na specifiko raziskave, uporaben le manjši del. Zvočne posnetke, videokasete in terenske zapiske je koristno urediti čim prej. Tudi posnetke na digitalnem diktafonu čim prej presnamevamo v računalnik in pripravimo varnostno kopijo. Vse vrste posnetkov opremimo vsaj z osnovnimi metapodatki (datum in kraj snemanja, imena udeležencev, ime in starost pripovedovalcev) ter oštevilčimo z zaporedno številko, če smo na istem mestu posneli več kakor eno enoto (kaseto). Še isti dan po prihodu s terena zapišemo poglobitvena opazanja o poteku folklornega srečanja, teksturi in kontekstu ter podrobnosti o udeležencih. Posnetke čim prej poslušamo, da preverimo kakovost zvoka in označimo mesta, kjer je šlo za nebesedno ponazoritev; takrat se še spomnimo, kako je pripovedovalec npr. kaj pokazal. V tej fazi okvirno že izberemo gradivo, primerno za transkribiranje in nadaljnjo obravnavo. Drugo gradivo arhiviramo z vso pripadajočo dokumentacijo, saj utegne biti uporabno kdaj pozneje.

⁶⁷ Tako je bilo, npr., ko sem se ob vračanju s terena nenapovedano oglasila pri bovških sosedih (pri sebi sem še vedno imela opremo za dokumentiranje). Na obisku so imeli sorodnico in prijatelja. Z majhno spodbudo z moje strani se je razvilo folklorno srečanje, v katerem so bili aktivni vsi navzoči. Pripovedi so večinoma govorile o grozljivih in strašljivih temah, kar sem povezala s praznikom dneva vseh svetih (stik s pokopališčem, misel na umrle).

⁶⁸ Gl. razdelek »Tehnična sredstva za dokumentiranje kot sestavni del konteksta«.

Transkripcija

Natančnost in vrsta transkripcije sta povezani z namenom uporabe gradiva in predvidenim naslovnikom. Za poljudne in strokovne objave so primerne priredbe: od poenostavljene narečne transkripcije z osnovnimi metapodatki, poknjiženih oblik, vse do literariziranih predelav. Transkripcija za znanstvene namene je natančnejša, z ustreznim dokumentarnim aparatom, natančna fonetična dialektološka transkripcija je najstrožja oblika, ki pa je najboljša podlaga za obravnavo pripovednega procesa. Podlaga zanjo je zvočni posnetek.⁶⁹ Pri prekodiranju zvoka v grafično obliko je treba upoštevati vsa pravila jezikovne in dokumentarne akribije (Stanonik 2001: 335, 337). Kljub natančnosti in vestnosti pri prekodiranju zvoka prozna folklorja veliko izgubi: močno je okrnjena tekstura (izpadejo vsa nebesedna slogovna sredstva), in kontekst. To je mogoče deloma nadomestiti s sprotnim opisom teksture in natančnim opisom konteksta.

Dialektološka fonetična transkripcija je natančen zapis akustično izraženih prvin: z znaki za posebne narečne glasove, znaki za dolžino samoglasnikov in prozodičnimi oznakami za njihovo tonemskost sledi besedilu na zvočnih posnetkih. Z dodajanjem znakov za premore in njihovo dolžino je mogoče ponazoriti tudi tempo pripovedovanja. Taka transkripcija zahteva natančno poslušanje zvočnega gradiva; zapisovanje je zaradi številnih znakov zahtevno opravilo, ki zahteva veliko zbranosti in potrpljenja. Je pa edini način, ki ohranja največ prvin, s katerimi je pripovedovalec oblikoval pripoved (Stanonik 2001: 336). Fonetične transkripcije so nadgrajene s sprotnimi opombami o tistih akustičnih elementih, ki jih ni mogoče grafično ponazoriti (način izreke, smeh, vzkliki ipd). Za čim popolnejši opis načina izvedbe so na nekaterih mestih dodane še opombe o telesnih ponazoritvah (kimanje, kazanje z rokami, izraz na obrazu), ki so včasih nosilke sporočilnosti, včasih celo nadomeščajo besedo. S takim prekodiranjem se pri prenosu iz naravnega tipa komunikacije (govor – poslušanje) v tehnični (pisava – branje) ohranja največja mogoča stopnja avtentičnosti umetnosti pripovedovanja, z njim se ublažijo izgube informacij, ki jih pri živi navzočnosti doživljamo s sluhom, vidom in soustvarjanjem konteksta. Ker prekodiranje zajema samo zaokrožene enote (zgodbe), je treba k vsemu dodati čim natančnejša pojasnila o veznih besedilih in celotnem poteku pripovedovanja.

Knjižnemu jeziku približana oblika zapisa je korak prekodiranja, kadar je gradivo namenjeno (tudi) širšemu krogu naslovnikov. Če priredba želi ohraniti vsaj približen stik z izvornim govorjenim besedilom, načeloma sledi fonetični transkripciji, vendar v poenostavljeni obliki, ki vsakomur omogoča enostavno branje: ohranjeni so besedni red, lokalizmi, opombe o načinu izvedbe (kjer je to bistveno), označbe večine akustičnih prvin pa so opuščene (naglasni, premori, zareki, ponovitve, ki so posledica pomote itn.). Z branjem priredb se bralec seznanja z vsebino in nekoliko tudi z načinom pripovedovanja, kar lahko prispeva k razumevanju akustičnih posnetkov in/ali branju fonetičnih transkripcij.

⁶⁹ Včasih tudi videoposnetek.

Redakcija

Redakcija fonetičnih transkripcij

V dialektoloških fonetičnih transkripcijah ni posegov, ki bi olajšali branje, pač pa je v njih vse, kar je mogoče razbrati s posnetka (pri tem niso izpuščena niti ponavljanja ali mesta, kjer se pripovedovalcu kaj zareče, napačni oz. popravljeni začetki, pripombe drugih udeležencev ipd). V tej objavi so izpuščeni le deli zunaj zaokroženih folklornih dogodkov in mesta, kjer zaradi slabe kakovosti zvoka transkripcija ni bila mogoča. Priprava besedil za objavo zahteva nekatere redakcijske posege, ki so pogosto povezani z etičnimi vidiki vsebine pripovedi (npr. preosebne pripovedi, žaljiva ali obrekljiva vsebina, v kateri bi se prepoznali protagonisti ali njihovi svojci, z morebitnimi moralnimi in pravnimi posledicami ipd.).

Različni zapisovalci so se tega problema lotevali na različne načine: od zapisa brez poseganja, do zapisovanja imen z začetnicami, spreminjanja imen ali izpusčanja »spornih« zgodb.⁷⁰

Redakcija zvočnih posnetkov za objavo

Priprava zvočnih posnetkov zaokroženih pripovedi (brez veznega besedila) za objavo zahteva posebno previdnost: vsekakor jih je treba redigirati in izločiti nepomembne dele. Le redko katera enota (zgodba) ima popolnoma določljivo točko začetka, saj se pripoved pogosto navezuje na predhodno vezno besedilo, na predhodno pripoved oz. njenega protagonista, dogajanje ipd. Zato pripovedovalec pogosto izpušča dejstva, s katerimi se sicer običajno začnajo zgodbe (kdo, kdaj, kje, kaj). Podobno se zgodi v položaju, ko je pripoved odgovor na konkretno vprašanje ali asociacijsko spodbudo katerega izmed udeležencev, npr. *kako pa je bilo tisto, ko je ta in ta naredil to in to*. Poslušalcem, ki pripovedovanje spremljajo v živo, so izpuščena dejstva razvidna iz konteksta. Enako težavna utegne biti določitev konca pripovedi. V živi situaciji namreč udeleženci, sprejemalci, pa tudi pripovedovalec sam na povedano zgodbo nizajo še dodatne, za zgodbo pomembne informacije. Sklepu pripovedi načeloma sledijo še odzivi sprejemalcev o vsebini ali nači-

⁷⁰ O redakcijskih posegih v besedila so odgovarjali zapisovalci besedil za zbirko slovenskih folklornih pripovedi *glasovi*. Vprašanje 15: *Kako ste posegali v besedilo pri zapisu lastnih in zemljepisnih imen v primerih, ko bi vsebina utegnila biti za ljudi, ki bi prepoznali v zgodbi sebe ali bližnje, žaljiva? Odgovori: a) niste srečali takih primerov, b) brez poseganja, c) spreminjanje imen oseb, č) zapis imen z inicialkami, d) drugo*. Največ jih je odgovorilo, da s tem niso imeli težav, saj jim informatorji niso povedali ničesar, kar bi utegnilo biti sporno. (Ivančič Kutin 2006a) Ob tem se ponuja misel, da je samonadzor (avtocenzura) besedil vgrajen že pri pripovedovalcu (gotovo vsak dober informator pozna tudi »sporne« zgodbe). Vprašanje pa ostaja pri tistih, ki so samonadzor prekoračili, namreč, zakaj so to storili. Morda so se ob pripovedovanju tako razvneli, da so nanjo pozabili, morda jih je raziskovalec prepričal, da tega ne bo zlorabljal, morda zato, ker je informator brez predsodkov, in še kaj. Vsekakor je takšna »prekoračitev« povezana s širšim in ožjim kontekstom pripovedovanja. Raziskovalec mora v takšnih primerih skrbno premisliti o primerni redakciji, saj je z objavo soodgovoren za vsebino.

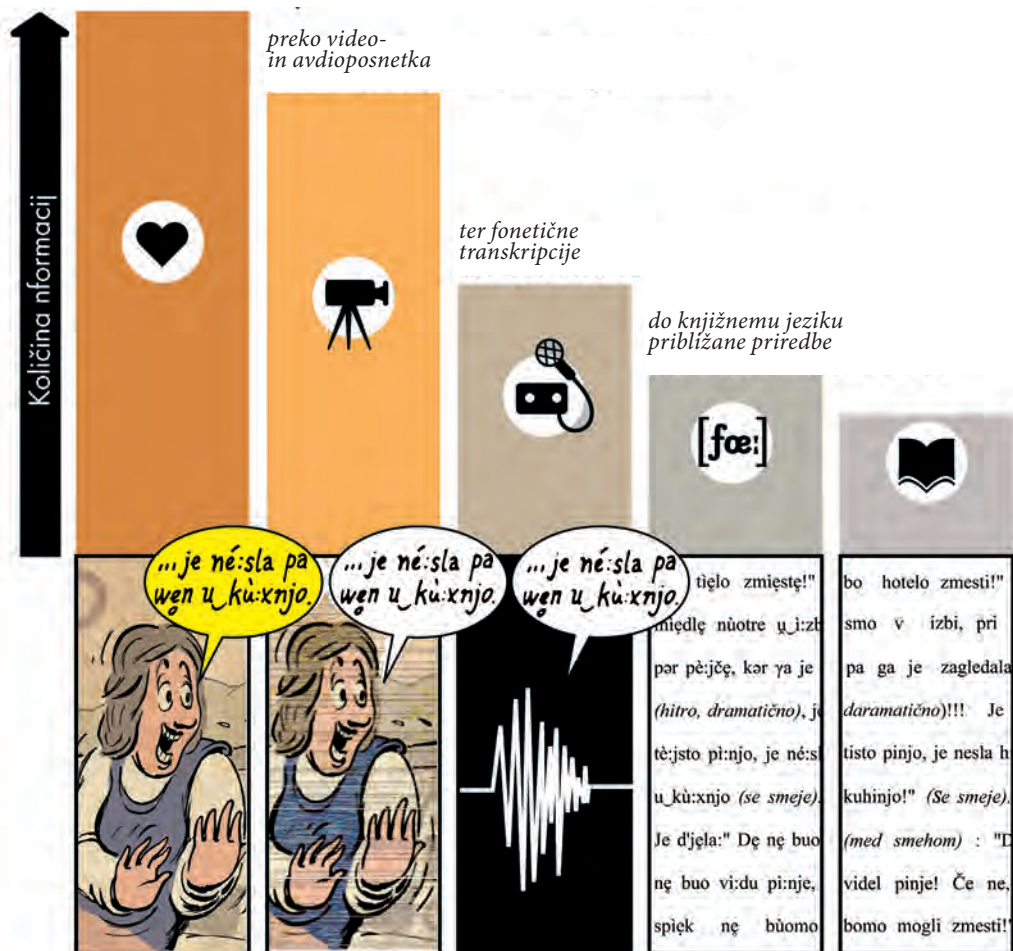
nu izvedbe: odzivi ali komentarji so lahko verbalni (npr. *ta je pa dobra, ta je pa smešna, to pa si povedal* ipd.) ali neverbalni, npr. medmetni (smeh, vzkliki), ali izraženi s telesno govorico (npr. zmajevanje z glavo, nasmihanje). Pri grafični objavi, četudi brez veznih besedil, so informacijske vrzeli zlahka zapolnjene z opombami, pri zvočnih posnetkih pa je to težavnejše. Rešitev se ponuja v montaži zvočnega posnetka (rezanja, sklapljanja, prestavljanja). Pomemben komentar o povedani zgodbi, izražen z odmikom (udeleženci se npr. čez krajši čas vrnejo k prej povedani zgodbi), je lahko premaknjen neposredno za enoto, na katero se nanaša, vmesni del pa je odstranjen. Od kod do kod naj sega zaokrožena enota posnetka, ali je besedilu z montažo smotrno dodati še kakšen delček, ki bi sicer ostal v okviru veznega besedila, je tako pogosto stvar premisleka in odločitve raziskovalca, ki besedila »izreže« iz konteksta. Vsi redakcijski posegi, še tako neznatni in drobni (npr. izbris kašlja, hrkanja, da bi bil posnetek zvočno kakovostnejši), kaj šele, če so iz zvočnega posnetka in njegove transkripcije izločeni beseda, poved, odstavek, bistveno vplivajo na podobo besedila in pripovedi ter jo oddaljujejo od tega, kar se je zgodilo med živim pripovedovanjem. Redakcijske posege je mogoče nekoliko ublažiti z natančnimi pojasnili, npr. na ovitku zvočnega nosilca ali v publikaciji, ki ji je zvočni posnetek priložen.

Izguba informacij pri prekodiranju

Vsak korak prekodiranja zahteva premislek o metodoloških in tehničnih rešitvah. Prekodiranje besedil v tri oblike zapisa je poskus, da bi pripovedi približali *bralcu*, ki v času pripovedovanja ni bil naslovnik, tj. predstaviti pripovedovanje kot dinamični proces v enkratnem, neponovljivem kontekstu: njegove vzgibe, sprožilce, izmenjavanje vlog med pripovedovalcem in drugimi udeleženci, torej sprejemalci, ki s komentarji, čustvenim in verbalnim odzivanjem vplivajo na potek pripovedovanja. Vendar pa je že izločitev posameznih pripovedi iz enotnega zvočnega posnetka folklornega srečanja rezultat raziskovalčeve presoje, včasih celo montaže. Fonetična transkripcija – kje in kakšno ločilo postaviti, ter zapisovanje opomb o načinu izvedbe – je posledica raziskovalčeve interpretacije, knjižnemu jeziku približane priredbe s spremenjeno socialno zvrstjo jezika pa pripoved še bolj oddaljijo od prvotne oblike. To pomeni, da se iz faze v fazo zmanjšuje informacijska in artistska vrednost besedil. Tehnika torej težko enakovredno prekodira že samo besedilo, še težje zvočne in vizualne elemente, občutij pa sploh ne more. Zato so zapisi, tako zvočni kot grafični, ter pripadajoče opombe le pripomočki, ki bralcu/uporabniku omogočajo boljše razumevanje ter podobo o dogodku in njegovi vsebini, ne morejo pa nadomestiti estetskega in čustvenega doživetja ob sprejemanju v živo. Ob tem je treba upoštevati, da vsak udeleženec pri pripovedovanju po svoje sliši, vidi in si razlaga spekter okoliščin in ne/govornih dejanj. Zato je zapis in opis pripovedovanja interpretacija zapisovalca, ki, v tem primeru kot opazovalec in udeleženec pripovedovanja v živo, na svoj način dojema, doživlja in razume ta proces.

Izgubljanje informacij pri prekodiranju

od žive pripovedi

Shema o izgubljanju informacij (slike: Ciril Horjak).

Pri Tini Kravanja v Bavšici

Folklorno srečanje se je odvijalo 21. 1. 2001 popoldne v Zabrajdi, tj. v vhodnem delu doline Bavšice na Bovškem. Soustvarile so ga glavna pripovedovalka Tina Kravanja, njena hči in občasna pripovedovalka Vera Černuta in raziskovalka.⁷¹

Udeleženke folklornega srečanja v Zabrajdi v Bavšici: z leve proti desni pripovedovalkina hči Vera Černuta, pripovedovalka Tina Kravanja, raziskovalka Barbara Ivančič Kutin (fotogram z videoposnetka: Miha Peče; videoposnetek pripovedi *Križu v steni* je nastal 10. 11. 2001, kamera Miha Peče).

⁷¹ Srečanje je bilo dokumentirano s kasetnim snemalnikom na dve 60-minutni avdiokaseti brez zunanjega mikrofona. V letih 2001 in 2002 je bila po tonskih posnetkih pripravljena fonetična transkripcija besedil, in sicer skoraj v celoti; opuščenji so bili le za raziskavo nebitveni deli veznih besedil. Transkripcije so bile objavljene v razdelku »Folklorno srečanje 3« (FS3) v Ivančič Kutin 2005a: 71–88.

Kontekst

Bavšica

Bavšica je dolina z istoimenskim razloženim naseljem, ki ga sestavljajo zaselki Zabrajda, Podčelca, Spodnja in Zgornja Bavšica ter Logje. Pripovedovalka Tina Kravanja je v tej dolini, z izjemo nekaj mladostnih let, preživela vse svoje življenje. Domači prostor je torej nedvomno zaznamoval njeno življenje, delo, izkušnje, poglede in navsezadnje njen pripovedni repertoar.

Bavšica nekoč (foto: Boris Orel. Teren 8 – Trenta – Bovec, 1. 7. – 31. 7. 1952; Arhiv SEM T8_264).

Bavšica danes (foto: Mateja Komac, 2011).

Bavšica leži v posoških Julijskih Alpah na dnu ledeniško preoblikovane in kake štiri kilometre dolge doline med Briceljkom (2346 m), Pelcem (Visoki Pelc, 2388 m), Bavškim Grintavcem (2347 m) in Planjo (Vrh Planje, 1965 m) (Lipušček 1995: 73). Dolina, ki je v celoti v Triglavskem narodnem parku, se razteza v smeri vzhod–zahod: na spodnjem zahodnem delu se odpira v Bovško kotlino, zgornji zahodni del pa se nadaljuje v gorski dolini Balo in Bukovec, ki se končata z visokimi pašniki, kjer so domačini v preteklosti imeli ovčje planine. Po dolini Bavšice teče potok Šumnik (domačini mu pravijo Šunik), ki izvira na zgornjem južnem delu doline in se na koncu doline kot desni pritok izliva v reko Koritnico.

V dolini je 22 hiš. Ob štetju prebivalstva leta 1869 je tod živelo 82 ljudi, nato se je število počasi zmanjševalo. Leta 1971 je bilo tam še 22 stalnih prebivalcev, leta 1991 le še šest (Miklavčič Brezigar 1996: 123). V zadnjih dvajsetih letih je bila večina domačij preurejenih v počitniške hišice, morda se je zaradi tega pri štetju prebivalstva leta 2002 število prijavljenih zvišalo na 11 (SURS). Zdaj (leta 2011) v Bavšici stalno prebiva sedem ljudi, od tega pet v zaselku na Zabrajdi.

Od iskanja pripovedovalcev v Bavšici do dokumentiranja pripovedi

Ko sem leta 2000 v Bavšici iskala pripovedovalce zgodb, sem po očetovem namigu povprašala tudi Vero Černuta, saj naj bi skoraj zagotovo »znala kakšno povedat«. Gospa Vera je hitro razumela, kaj me zanima, in me opozorila, da bi še z večjim veseljem in »iz prve roke«, pripovedovala njena mama Tina Kravanja. Verin sin in Tinin vnuk je šaljivo pripomnil, naj prinesem večjo zalogo praznih kaset. S Tino sem se prvič srečala 20. novembra 2000, ko sem prišla k Veri, da bi se natančneje dogovorili za prihodnje srečanje. Kmalu smo sproščeno klepetale in ob tem se je na avdiokaseto že posnelo nekaj pripovednega in drugega gradiva. Vera je pokazala in posodila zvezek z zbranimi narečnimi besedami.⁷² Dogovorile smo se, da se kmalu spet srečamo.

Vera in Tina sta me 20. januarja 2001 popoldne po predhodnem dogovoru po telefonu že pričakovali na Verinem domu. Tina je sicer z možem stanovala v najbližji sosednji hiši. Vera je gostoljubno postregla s kavo in sokom, v peč je naložila nekaj drv ter prisedla. Sede na kavču in fotelju smo najprej klepetale o najrazličnejših stvareh, potem je beseda spontano prešla na pogovor o življenju v Bavšici v preteklosti, kar je bila glavna snov pogovora že ob novembrskem obisku. Ozračje se je kmalu toliko sprostito, da sem vključila diktafon.⁷³ Govorila je v glavnem Tina, Vera pa jo je pogosto spodbudila, naj še pove to in ono – na listku je imela zapisanih nekaj naslovov Tininih zgodb. Sama sem skušala biti predvsem poslušalka (sprejemalka) in sogovornica, pri čemer sem komentirala.

⁷² To besedje je bilo pozneje uvrščeno v *Slovar bovškega govora* in je nazorno prikazalo leksikalne razlike med krajevnimi govori na Bovškem (Ivančič Kutin: 2007a, gl. tudi Ivančič Kutin 2005a: 71, 72).

⁷³ Informatorki sta bili že na začetku seznanjeni z namenom tehničnega dokumentiranja, ki naj bi nadomestilo hitro pisanje in omogočilo natančno transkripcijo. Za dovoljenje, da uporabim gradivo, nastalo na tem srečanju (zvočni posnetki in fonetične transkripcije), sem februarja 2009 prosila Vero Černuta, saj je bila pripovedovalka Tina Kravanja takrat že pokojna.

rala ali spraševala po podrobnostih. V trenutkih, ko je pogovor nekoliko zastal, sem si z vprašanji, komentarji ali z lastnim pripovedovanjem prizadevala poiskati izhodišča, ki bi morebiti spodbudila asociacije na še katero izmed zgodb.⁷⁴ Pri tem je Vera odlično pomagala. Ob koncu srečanja se je kot pripovedovalka izkazala tudi Vera, in sicer z dvema pripovedma. V približno dveh urah se je zvrstilo 26 vsebinsko in smiselno zaokroženih pripovedi.

Pripovedovalka Tina Kravanja

Tina Mlekuž, poročena Kravanja,⁷⁵ se je rodila leta 1922 kot druga od devetih otrok pri Matijevih v Bavšici. Sprva je šolo obiskovala kar v veliki izbi svoje domače hiše, kjer so imeli pouk za vse *bavške* otroke skupaj.⁷⁶ Nato je krajši čas hodila v šolo v Koritnici. Med fašistično okupacijo med obema vojnama pouk ni bil reden, kar ga je bilo, je potekal izključno v italijanščini. Tudi drugače ob navzočnosti italijanskih uslužbencev in vojakov slovenska beseda ni bila dopuščena. Tinina mati Jožefa (Pepa), primožena iz Jablenc, in oče Ivan (Vanc) sta do druge svetovne vojne številno družino preživljala le z delom na majhni kmetiji,⁷⁷ zato je Tina že kmalu, kot devet- ali desetletno dekletce, odšla od hiše. Za pastirico ter za pomoč pri živini in v gospodinjstvu sta jo k Mišču v Bavšici vzela samska brat in sestra brez svojih otrok. Ko je ženska umrla, je Tina tudi kuhala, pri hiši je ostala kakih deset let.⁷⁸

Stara okrog 20 let je Tina odšla za gospodinjo v Trbiž k neki avstrijski družini s Koroškega, kjer se je naučila še nemščine. Nato sta s sestro Mari odšli služiti v Legnago ob Adiži, kjer sta delali kot gospodinjski pomočnici in varuški vsaka v drugem gospodinjstvu, a dovolj blizu, da sta se pogosto videvali. Ker pa Tininemu zdravju podnebje ni ustrezalo, se je po letu in pol vrnila domov, sestra pa je ostala še poldrugo leto. Vojna leta je preživela doma in pomagala staršem na kmetiji. Leta 1947 se je poročila z Alojzom Kravajem h Kravajnu na Zabrajdo, rodila se jima je edina hči Vera. Skrbela sta za manjšo kmetijo. Ob potoku Šumnik, nedaleč od hiše, so imeli manjšo žago in mlin, kamor so prihajali mlet koruzo ne le iz Bavšice, temveč tudi iz Koritnice in Loga pod Mangartom, Bovca in Čezsoče. Žago so uporabljali predvsem prebivalci Bavšice. V 60. letih 20. stoletja je Tinin mož v mlinski objekt sam vgradil turbino in v hišo napeljal elektriko (Bavšica je javno elektriko dobila šele leta 1979). Mož je tudi čebelaril in veliko slikal. Umrl je leta 2002, Tina dve leti za njim, v 82. letu življenja.

⁷⁴ Čeprav sem imela med srečanjem vtis, da pogovor in pripovedovanje uspešno potekata z mojimi minimalnimi spodbudami, se je pri poslušanju posnetkov in transkribiranju pokazalo, da so moja vprašanja, pobude in vzorčno pripovedovanje precej sooblikovali potek pogovora in pripovedovanja.

⁷⁵ Že po materini smrti je podrobnosti o njenem življenju po spominu povedala njena hči Vera Černuta (2009), zato so podatki o letih šolanja in služenju približni.

⁷⁶ V tistih časih so v Bavšici živele mnogočlanske družine, tudi z več kot deset otroki, zato so se pri pouku komaj vsi nagnetli v sicer veliko izbo.

⁷⁷ Med vojno je oče delal v rudniku Rabelj. Med šestdnevnim delovnim tednom je prebival v tamkajšnjih kasarnah.

⁷⁸ Tudi ko je bila poročena, je še skrbela za starčka, ki je umrl star prek 90 let. Zapustil ji je hiško in kos zemlje.

Miščeva hiša, kjer je Tina preživela mladost (foto: Boris Orel. Teren 8 – Trenta – Bovec, 1. 7. – 31. 7. 1952; Arhiv SEM T8_267).

Mišček hlev (foto: Boris Orel. Teren 8 – Trenta – Bovec, 1. 7. – 31. 7. 1952; Arhiv SEM T8_268).

Kravanjev čebelnjak (*šunik*) (foto: Boris Orel. Teren 8 – Trenta–Bovec, 1. 7. – 31. 7. 1952; Arhiv SEM T8_259).

Vloge udeleženk

Udeleženki folklornega srečanja sta raziskovalko poznali s prejšnjega srečanja in jima je bila vloga informatork že nekoliko domača: seznanjeni sta bili z zanimanjem raziskovalke, s pomenom diktafona, ki je ves čas vključen na mizi (vedeli sta, da raziskovalki nadomešča pisanje in ji omogoča, da se prepusti poslušanju). Vse to je ugodno vplivalo na sproščenost pri ponovnem srečanju, kar je bilo razvidno (tudi) iz razmeroma hitrega prehoda iz motivacijske v aktivno fazo, torej k pripovedovanju. K temu je gotovo pripomoglo, da pripovedovanje in pogovor o starih časih Tini nista bila v breme, pač pa v veselje. Pripovedovalkina hči Vera je s svojim vedenjem in dobrim poznavanjem materinega repertoarja in lokalnega izročila pomembno soustvarjala potek folklornega srečanja. Ves čas je bila v oporo pripovedovalki in raziskovalki: s sodelovanjem v pogovoru med veznim besedilom – z vprašanji in spomini – je spodbujala k pripovedovanju. Pripovedovalko je podpirala s pritrjevanjem, dopolnjevanjem drobnih podatkov, lastnimi spomini in komentarji (največkrat o vsebini pripovedi oz. s svojim stališčem do povedanega).⁷⁹ Na srečanje se je celo pripravila, zapisanih je imela nekaj naslovov iz Tininega repertoarja. Nevsiljivo, v primernih trenutkih, je mater spomnila na konkretno pripoved, največkrat z vprašanjem (npr. *Kako pa je bilo takrat, ko je ...*). Vera je ob koncu srečanja prevzela tudi vlogo pripovedovalke.⁸⁰ Zaradi njenega sodelovanja je bila raziskovalkina vloga motivatorke (spodbujevalke) zmanjšana: pogovor je usmerjala le, kadar je nekoliko zastal (nakazala je sorodne ali nove teme, ki bi se utegnile razviti v pripovedovanje), ali pa je postavljala vprašanja in podvprašanja, povezana s tekočim pogovorom ali zgodbo, enkrat tudi z vzorčnim pripovedovanjem. Pri posamičnih folklornih dogodkih je bila raziskovalka največkrat poizvedovalka (o podrobnostih, povezanih z zgodbo), s kratkimi spontanimi pripombami je potrjevala pozornost in zanimanje ter se čustveno odzivala na pripoved (*mhm, a ja, a res, ojoj, ajej ...*),⁸¹ po končani pripovedni enoti (včasih tudi vmes) pa je s komentarji o vsebini ali načinu izvedbe ali s čustvenimi odzivi (npr. smeh) bila v vlogi pripominjevalke. Med pripovedovanjem si je prizadevala delovati kot del običajnega ciljnega občinstva, ki mu je namenjena pripoved.

⁷⁹ Npr. komentarji o verjetnosti oz. resničnosti dogodka, o protagonistih v zgodbi ipd.

⁸⁰ Povedala je zadnjo (22.) izmed objavljenih pripovedi.

⁸¹ Ti odzivi, še posebej ko gre za potrjevanje pozornosti (*mhm, kimanje*), se nenehno ponavljajo, zato so v priredbah upoštevani le na mestih, kjer zapolnjujejo premor (ti komentarji tudi niso popisani v tabeli).

Tabela 1: **Vloge udeleženk.**
 Z zvezdico (*) so označene pripovedi, ki so bile po redakciji izločene iz objave.

Zgodba	Pripovedovalec	Spodbujevalec	Pomagalec	Poizvedovalec	Pritrjevalec	Dopolnjevalec	Pripominjvalec
1. Ženo je treba izbrati premissljeno	Tina					Vera	<i>smeh</i>
* Rezijanka se primoži v Bavšico	Tina	Vera		Barbara		Vera	<i>smeh</i>
2. Pirte strašijo otroke	Tina	Barbara					<i>smeh</i>
3. Beseda hudič se ne izgovarja	Tina	Barbara					
4. Zacoprano mleko	Tina	Vera			Vera		Vera, Barbara; <i>smeh</i>
5. Klančar raztroši mlade mačke	Tina				Vera		
6. Priročno stranišče	Tina			Barbara			<i>smeh</i>
7. O gojenju krompirja in "molži"	Tina			Barbara			Barbara; <i>smeh</i>
8. Petlarca bi počakala na sonce	Tina	Vera		Barbara			<i>smeh</i>
9. Kaplan ne najde poti domov	Tina	Vera				Vera	<i>smeh</i>
10. Novotarije iz Amerike	Tina	Vera				Vera	<i>smeh</i>
11. Dekletki spremilja po poti prikazen	Tina	Vera	Barbara	Barbara			Vera
12. Sova – nočna spremljevalka	Tina	Barbara				Vera	
13. Sova – znanilka smrti	Tina	Vera			Vera		Barbara
* Na Klužah tice strašijo	Tina	Barbara					Vera
14. O dveh prepirljivih starkah	Tina	Vera		Barbara			<i>smeh</i>
15. Kako so molili za dež	Tina	Barbara	Vera				Vera
16. Ljubosumna vasovalca	Tina	Vera	Vera	Barbara	Vera	Vera	<i>smeh</i>
17. Radovedneža nalažejo	Tina	Barbara	Vera	Barbara		Vera	<i>smeh</i>
18. Kdo zna najbolj lagati	Tina	Vera	Vera				Barbara, Vera; <i>smeh</i>
19. Kokoši ne nesejo, če so neslane	Tina	Vera	Vera	Barbara			Barbara; <i>smeh</i>
20. Ljudje se pozimi radi družijo	Tina	Barbara	Vera	Barbara	Vera	Vera	<i>smeh</i>
* O priimkih Mlekuž in Kravanja	Tina	Barbara					
21. Križ v steni	Tina	Barbara				Vera	
22. Potegnjeni vasovalec	Vera	Tina, Barbara	Tina	Barbara	Tina	Vera	Barbara; <i>smeh</i>
* Padec v gnojnico	Vera	Tina					<i>smeh</i>

Tekst

Dinamika in rdeča nit pripovedovanja

Med folklornim srečanjem v živo se je zvrstilo 26 zaokroženih enot, objavljenih je 22. Žanrsko so opredeljene kot folklorne oz. spominske, in sicer glede na vir, iz katerega so prišle v pripovedovalkin repertoar: pripovedi, pri katerih je bila pripovedovalka pričevalka oz. očitvidka, so označene kot spominske, tj. 12 od 22 objavljenih pripovedi. Druge so postale del njenega repertoarja po pripovedovanju drugih in so opredeljene kot folklorne, tj. 10 od 22 enot (največ jih je pripovedovalka sprejela po pripovedovanju in izkušnjah svojih staršev in starih staršev). Zadnjo pripoved je povedala hči. Tematsko so pripovedi pretežno šaljive (15 od 22), k bajčnim so prištete tiste, ki imajo opraviti z bajčnimi bitji, tri od 22 imajo grozljivo oz. strašljivo tematiko, ena je razlagalna. Med štirimi neobjavljenimi pripovedmi so tri spominske (dve šaljivi in ena bajčna) in ena folklorna (razlagalna). Vse so vpete v lokalni prostor, iz zgodb pa je mogoče izluščiti najrazličnejše odseve materialne, socialne in duhovne kulture v preteklosti v Bavšici in širše na Bovškem.

Dinamika pripovedovanja je bila z izmenjavanjem veznih besedil in pripovedi dokaj razgibana. V vezno besedilo so se enakovredno vključevale vse tri udeleženke, med pripovedjo pa sta bili soudeleženi predvsem sprejemalki. Najdaljši strnjeni niz zaokroženih enot se je zvrstil v drugi polovici srečanja, ko si je skoraj brez veznih besedil sledilo pet enot⁸² (od *Kako so molili za dež* do *Kokoši ne nesejo, če so neslane*); pri tem ima ves niz skupno temo: zgodbe govorijo o tem, da je kdo koga nalagal. Drugi najdaljši je bil niz treh pripovedi o vaških posebnostih (v dveh nastopa isti protagonist): *Klančar raztroši mlade mačke*, *Priročno stranišče* in *O gojenju krompirja in molži*.⁸³ Sicer pa so se vrstile po ena (desetkrat) ali dve (štirikrat) pripovedi naenkrat, sledilo je krajše ali daljše vezno besedilo. Tudi za kratke sklope z dvema pripovedma je značilno, da jih povezujeta ista ali sorodna tema ali protagonist (gl. Tabela 1: Dinamika folklornega srečanja).⁸⁴

Vsebinsko so bile pripovedi šaljive, razen ob koncu prve polovice, ko se je s tremi zaporednimi zgodbami o prikaznih, slutnjah oz. napovedi smrti ozračje prehodno zresnilo, med daljšim klepetom, ki je sledil, pa so udeleženke spet prešle k vedrejšim temam, k nadaljevanju s šaljivimi zgodbami.

⁸² V folklornem srečanju enote 15–19.

⁸³ Med folklornim srečanjem v živo v prvi četrtini (zgodbe 6–8).

⁸⁴ Dinamika pripovedovanja je podrobneje razvidna iz opisov veznih besedil.

Tabela 2: Dinamika folklornega srečanja: pripovedovanje kot niz veznih besedil in folklornih dogodkov.

Z zvezdico (*) so označene pripovedi, ki so bile po redakciji izločene iz objave. Tri pike (...) v stolpcu označujejo mesto, ko je pripovedovanje prekinjeno z veznim besedilom.

Folklorni dogodek / vezno besedilo	Pripovedovalec / govorec	Navezava	Vir / Tema	Konkretna pobuda
...	Vse udeleženke			
1. Ženo je treba izbrati premišljeno	Tina	vezno besedilo	folklorna, šaljiva	
* Rezijanka se primoži v Bavšico	Tina	prejšnja zgodba	spominska, šaljiva	Vera: In ko je šel po ženo?
...	Vse udeleženke			
2. Pirte strašijo otroke	Tina	vezno besedilo	spominska, bajčna	Barbara: So pravili o pirtah?
...	Vse udeleženke			
3. Beseda hudič se ne izgovarja	Tina	vezno besedilo	Spominska, bajčna	Barbara: Pa od kakih skrateljev ali da se je komu hudič prikazal so tudi pravili?
...	Vse udeleženke			...
4. Zacoprano mleko	Tina	vezno besedilo	spominska, bajčna	Barbara: Pa o kakih coprnica? Vera: Kako je že bilo tisto, ko je nekdo zacopral mleko, da se ni zmedlo?
...	Vse udeleženke			
5. Klančar raztrosi mlade mačke	Tina	vezno besedilo	folklorna, šaljiva	
6. Priročno stranišče	Tina	prejšnja zgodba	folklorna, šaljiva	
7. O gojenju krompirja in molži	Tina	prejšnja zgodba	folklorna, šaljiva	
...	Vse udeleženke			
8. Petlarca bi počakala na sonce	Tina	naslov na listku	folklorna, šaljiva	Vera: Kako je pa tista sonca čakala pri vas?
9. Kaplan ne najde poti domov	Tina	prejšnja zgodba	spominska, šaljiva	
...	Vse udeleženke			
10. Novotarije iz Amerike	Tina	vezno besedilo	folklorna, šaljiva	Vera: In kako so kuhali kavo?
...	Vse udeleženke			
11. Čudna senca spremlja dekleti na poti	Tina	vezno besedilo	spominska, grozljiva	Vera: ... o strahovih, ko sta z Mari šli iz Soče ...
...	Vse udeleženke			Barbara: omemba sove
12. Sova – nočna spremljevalka	Tina	vezno besedilo	spominska, grozljiva	
13. Sova – znanilka smrti	Tina	prejšnja zgodba	spominska, grozljiva	Vera: Pa ko je rajni oča umrl, ko je prišla na okno cvikat sova?
...	Vse udeleženke			
*Na Klužah tice strašijo	Tina	vezno besedilo	spominska, bajčna	Barbara: So res tice na Klužah?
...	Vse udeleženke			
14. O dveh prepirljivih starih	Tina	vezno besedilo	folklorna, šaljiva	Vera: Pa Zorča in Miška, kaj sta bili?
...	Vse udeleženke			
15. Kako so molili za dež	Tina	vezno besedilo	Spominska, šaljiva	
16. Ljubosumni vasovalec	Tina	naslov na listku	spominska, šaljiva	Vera: Od tistih dveh sosedov, ki sta hodila hodila mimo hiše?
17. Radovedneža nalažejo	Tina	prejšnja zgodba	folklorna, šaljiva	
18. Kdo zna najbolje lagati	Tina	predhodna zgodba	folklorna, šaljiva	Vera: Kaj se je že rajni oča izmislil, ko so rekli, da bodo lagali?
19. Kokoši ne nesejo, če so neslane	Tina	naslov na listku	folklorna, šaljiva	Vera: Katera je imela pa kure neslane?
...	Vse udeleženke			
20. Ljudje se pozimi radi družijo	Tina	vezno besedilo	Spominska, šaljiva	Barbara: Kdaj so se ljudje zbirali po hišah?
...	Vse udeleženke			
*O priimkih Mlekuž in Kravanja	Tina	vezno besedilo	folklorna, razlagalna	Barbara: Veste, od kod sta priimka Mlekuž in Kravanja?
...	Vse udeleženke			
21. Križ v steni	Tina	prejšnja zgodba	folklorna, razlagalna	Barbara: Kako je nastal pa križ tule nad vašo hišo?
...	Vse udeleženke			
22. Potegnjeni vasovalec	Vera	vezno besedilo	spominska, šaljiva	Tina: Povej pa še o sebi. Kaj si naredila, da se je vse smejalo?
* Padeč v gnojnico	Vera	prejšnja zgodba	spominska, šaljiva	

Tekstura

Pripovedovalka Tina Kravanja pripovedi pospremi, podpira in nadgrajuje z bogato in raznovrstno, vendar ne pretirano teksturo in s tem krepi estetsko vrednost besedil. S slogovnimi sredstvi teksture torej presega vsakdanji govor in ga premika v polje pripovedovanja; to pa je, po definiciji, umetnostna zvrst govornega jezika. Elementi teksture so vselej v sozvočju s konkretno situacijo, so plod sprotnega, hipnega, miselnega procesa, ki je, še posebej na ravni govornice telesa, mnogokrat nezavedno. Sprejemalec jih z različnimi čutili (vid, sluh, občutki) zaznava kot celoto, medtem ko v drugotnih, konserviranih oblikah ostanejo le v sledovih. Tako so pripovedi Tine Kravanja, prenesene na papir, le še bled približek pripovedovanja v živo: posnetki in transkripcije pač ne morejo zajeti učinkov teksture v celoti, opombe pa so zgolj informacija, ki bistveno ne prispeva k doživljanju *branega* besedila.

Jezikovna tekstura

V jezikovno teksturo je pripovedovalka vpletla številne figure. Z njimi je stopnjevala napetost, dramtizirala, nakazovala svoj odnos do povedanega, skrbela za pozornost drugih dveh udeleženk ipd. Diskurzivni označevalci so vseh vrst (zvalniki, vzkliki, medmeti), z izjemo kletvic – te se med besedili pojavljajo redko, kot evfemizmi. V pripovedih so diskurzivni označevalci na mestih, kjer pripovedovalka stopnjuje napetost ali pa želi poudariti svoje čustveno ali racionalno razmerje do vsebine (npr. *jejžeš*, *nazarenjska mati*, *madona* ...).⁸⁵ Z izjemo ene objavljene in treh neobjavljenih enot je pri vseh pripovedih vpleten premi govor in pri veliki večini dramatični sedanjik, bolj ali manj pogosto tudi druga slogovna sredstva, npr. primere, ponavljanja, stalne besedne zveze, dvodelne oblike, stopnjevanje, elipsa, pretiravanje ali druge oblike besednih in stavčnih figur. Pri premem govoru so spremni stavki klišejski (*je rekel*, *je dejal*, *pravi*), medtem ko izreka v dobesednem navedku z besednimi (jezikovnimi) in akustičnimi sestavinami (mnogokrat pospremljena tudi s telesno govornico) označuje protagonista. S posnemanjem pripovedovalka pokaže na razmerja med protagonistom zgodbe in/ali svoj odnos do njih oz. do vsebine ipd. Včasih doseže ekspresivnost besed, besednih zvez ali celih povedi s preskokom iz domačega narečja v drugo socialno zvrst jezika ali z intonacijo, hitrostjo ali posebno dolžino vokalov (npr. *radoveeeeden* = zelo radoveden). Poleg ponavljanj, s katerimi kaj poudari ali doda poseben pomen (npr. *hitro*, *hitro* = zelo hitro; *cele ure*, *ure*, *ure* = zelo dolgo), se med pripovedovanjem pojavljajo tudi nenačrtovana ponavljanja; z njimi pripovedovalka pridobiva čas (išče pravo besedo, trenutek nezbranosti ipd.).

⁸⁵ Največ jih je v zgodbi *Senca spremlja dekleti*.

Glasovna tekstura

Glasovna tekstura kljub natančni fonetični transkripciji zgubi primarni učinek oz. se lahko popolnoma zgubi. Da bralec ne bi bil povsem prikrajšan, transkripcije vsebujejo opombe o načinu izreke (*poudarjeno, glasneje, šepetaje, nejevoljno* ipd.). Podobno kakor ponavljanja pri besednih figurah so premolki lahko zvočna figura, ki krepi napetost, pogosto pa so premori nenamerni (premislek, iskanje prave besede).

Ponazoritev s telesom

Govorica telesa je pri Tini Kravanja vselej spontana in sinhronizirana z besedilom: med pripovedovanjem mirno sedi, gibanje njenih rok, glave, oči je sicer živahno, vendar nikoli pretirano in zaigrano. Intenzivnost se poveča le kdaj pa kdaj, skladno z vsebino: komunikacija z obrazno mimiko, gibi rok in telesa, očesnim stikom diskretno prevzema del sporočilnosti, neposredneje pa na mestih, ko dinamika telesa delno ali v celoti nadomešča besedo, npr. ob kazalnih zaimkih (*tam, tale, tako*), ko s kretnjo roke, s prstom ali z zasukom glave usmeri pogled sprejemalca.

Prekodiranja

Pripovedi Tine Kravanja so bile prekodirane v tri oblike zapisa: v zvočni zapis, narečno fonetično transkripcijo in knjižnemu jeziku približano obliko. Da bi predstavili pripovedi v širšem kontekstu procesa folklornega srečanja, je vsaki enoti dodan opis veznega besedila (sobesedilni kontekst), v katero je ugnezdena posamična pripoved. Dva in dvajset enot tako zapisanega pripovednega gradiva je lahko podlaga za nadaljnje folkloristične in dialektološke analize ter druge filološke in etnološke raziskave.

Zvočni posnetki

Z zvočnimi posnetki je mogoče razbrati akustično podobo narečnih besedil in njihove oblikovanosti z glasovnimi (slušnimi) učinki. Za tukajšnjo rabo so bili posnetki najprej digitalizirani;⁸⁶ tako je bila omogočena nadaljnja računalniška obdelava posnetega zvoka: zaradi spremenjenega namena (javna objava) je bilo treba zvočne posnetke nekoliko prilagoditi. Iz izvirnega terenskega zvočnega posnetka so bile izločene samo zaokrožene enote, medtem ko so vezna besedila, v katera so vpete pripovedi, predstavljena opisno pri vsaki enoti posebej (gl. opombe o veznem besedilu). Od šestindvajsetih zaokroženih

⁸⁶ Zvok je s kasetnih trakov v digitalno obliko pretvoril in obdelal Damjan Bojadžiev (Institut Jožef Štefan). Zvok na izvirnih posnetkih je zaradi slabe zmogljivosti tehničnih pripomočkov (diktafon s kaseto brez zunanega mikrofona) precej slabe kakovosti; v digitalizirani obliki je bil zvok kolikor mogoče očiščen šuma.

enot dokumentiranega folklornega srečanja so bile izločene štiri: dve sta bili povedani fragmentarno,⁸⁷ ena ni bila dokončana,⁸⁸ ena pa je bila umaknjena na željo pripovedovalkine hčere.⁸⁹ Vseh 22 enot, ki so ostale po opravljeni redakciji tonskega posnetka, si sledi v zaporedju, kakor so potekale v živo.

Tudi posamične enote same so bile ponekod deležne manjših redakcijskih posegov, največkrat reza, na mestih:

- ki bi preveč razkrila identiteto protagonista/protagonistaov, vendar samo v besedilih, katerih vsebina bi utegnila prizadeti svojce (odstranjeni so bili nekateri priimki, hišna imena, včasih krajši deli besedila);
- ko se pripovedovalka preveč oddalji od rdeče niti (odstranjeni so bili deli, kjer pojasnjuje obrobne, za zgodbo nepomembne reči);
- kjer je bilo slišati zunanje zvoke (hrkanje, kašelj, pasji lajež, zvonjenje telefona ipd.);⁹⁰
- montaže na koncu pripovedi: za zgodbo je bil dodan pomemben poznejši pripovedovalkin komentar, ki bi sicer ostal v izločenem veznem besedilu.⁹¹

Redakcijski posegi so opisani v opombah k posamičnim zgodbam.

Fonetična transkripcija

Fonetična transkripcija je usklajena s spremembami pri redakciji zvočnih posnetkov. Po vseh pravilih dialektološke akribije sledi zvočnim posnetkom na vseh jezikovnih ravninah: na glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski in leksikalni. Tako npr. s prozodičnimi znaki na ravni glasu označuje tonemskost, dolžino samoglasnikov, posebne narečne glasove; z ločili nakazuje intonacijski potek delov besedila; z znaki za različno dolge premore kaže dinamiko pripovedovanja. Transkripcijo dopolnjujejo komentarji o neglasovno izraženi teksturi (npr. način izreke, govornica telesa).⁹²

⁸⁷ Pripoved zgodbe je potekala dialoško, s številnimi vprašanji in drugimi posegi obeh soudeleženk, zato je bila nepovezana, s številnimi prekinitvami.

⁸⁸ Pripovedovalka je med pripovedovanjem zgodbe začela pojasnjevati nekatere okoliščine in pri tem mimogrede prešla na drugo temo, začete pripovedi pa ni končala.

⁸⁹ Zvočni posnetki so bili po redakciji dani v poslušanje hčeri pokojne pripovedovalke, da je privolila v njihovo rabo in objavo. Okoliščine pri eni enoti so po njenem mnenju preočito razkrile identiteto protagonista.

⁹⁰ Deloma so bili izrezani predvsem zato, ker so v besedilu delovali moteče (sicer pa dejansko marsikaj povedo o kontekstu). Vseh zvokov ni bilo mogoče odstraniti, saj so se pogosto pojavljali hkrati s pripovedovanjem, povzročali so jih zunanji dejavniki ali soudeleženki, ki sicer takrat nista govorili.

⁹¹ Taka montaža je npr. v pripovedi *O gojenju krompirja in »molži«*, ko je pripovedovalka po daljšem smehu, ki je zaokrožil povedano zgodbo, čez čas dodala še ime protagonista in odgovori na raziskovalkino vprašanje, od kod je bil protagonist. Ob tem je pripomnila, da je bil to star mož, ki se ga komaj spominja iz otroštva. Zaradi teh pojasnil se bralcu razširi kontekst povedane zgodbe (čas dogajanja, življenjske okoliščine protagonista).

⁹² Skladnost zvočnih posnetkov z zapisom je od glasu do glasu preverila in popravila Karmen Kenda-Jež iz Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, vnesla popravke in sodelovala s številnimi nasveti. Pripravila je tudi pojasnila k fonetični transkripciji. – Za natančno opravljeno delo se ji iskreno zahvaljujem. Za morebitne napake in nedoslednosti v fonetičnih transkripcijah odgovarjam sama.

Pojasnila k fonetični transkripciji (Karmen Kenda-Jež)

Način zapisovanja govornega besedila v slovenskem jezikoslovju še ni ustaljen. Pravzaprav doslej med raziskovalci govornega jezika še ni prišlo niti do širše razprave o potrebnosti usklajevanja med različnimi disciplinami glede standardiziranja stopenj natančnosti fonetičnega zapisa – od široke (kar se da poenostavljene) do ozke (čim bolj podrobne) transkripcije – ali glede določitve enotnega označevanja nadbesednih prozodičnih lastnosti, zarekov, tihih ali zapolnjenih premorov (t. i. zvokov ali šumov obotavljanja), paralingvističnih prvin (tonska višina), glasovnih refleksov ter pojasnil o okoliščinah in sobesedilu.⁹³

Za klasični dialektološki zapis narečnih besedil v osrednjem slovenskem prostoru je bila do začetka 90. let prejšnjega stoletja sicer predpisana uporaba veljavne slovenske fonetične transkripcije, v vseh drugih prvinah pa se ni bistveno razlikoval od (siceršnjih) zapisov (folklornih) pripovedi. Zapisovalci so besedila ob spremembi prenosnika navadno prilagajali, podrejali so jih tako slogovnim načelom pisanega besedila kot žanrskim pravilom, zato so bila redigirana, izpuščeni so bili zareki, ponavljanja, zastranitve (prim. Logar¹1975, ²1993). Prvi poskus ohranjanja značilnosti govornega jezika v zapisu, dokumentiranja konsituacijskih prvin in vseh prepisovalčevih posegov v besedilo je nastal ob zbirki narečnih besedil iz Zadrečke doline (zgornejasavinjsko narečje) v magistrskem delu Petra Weissa (1990: 180–244), pri čemer je bil sestavljen tudi prvi seznam posebnih znamenj za tak zapis, oprt na sorabistične in slovenistične zapisovalske izkušnje iz nemškega govornega prostora.⁹⁴ Ta model je bil izhodišče za poznejše zapise govornih narečnih besedil (npr. Kenda-Jež 2002: 166–167, 2005: 125; Zuljan Kumar 2007: 17), vendar še vedno ne moremo govoriti o enotnem ali dogovorjenem načinu zapisovanja.

Prav tako se med seboj v zapisu razlikujejo dela, ki z različnih vidikov obravnavajo (tudi) druge zvrsti govornega jezika, npr. tista z besediloslovnim/pragmatičnim (npr. Kranjc 2006; Smolej 2006) ali sociolingvističnim pristopom (npr. Valh Lopert 2005; Krajnc Ivič 2009: 101), prvi poskusi zasnove govornih korpusov in njihove razčlenbe (npr. Verdonik 2007: 29–34; Zemljarič Miklavčič 2008: 93–128) ter prvi referenčni korpus govorne slovenščine GOS (<http://www.korpus-gos.net>; Zwitter Vitez idr. 2009). Za vse sta značilni bodisi zelo široka fonetična ali t. i. ortografska (poknjižena) transkripcija.⁹⁵ Korpusni pristopi pri tem upoštevajo splošna priporočila združenja za označevanje in transkribiranje govornih podatkovnih zbirk (prim. Zemljarič Miklavčič 2008: 93–108).

⁹³ Trenutne razmere in njihova umestitev v mednarodni kontekst so zelo na kratko orisane v Zwitter Vitez idr. 2009).

⁹⁴ Prim. poglavje Trije besedilni vzorci ustnega ljudskega izročila v delu *Leksikalni popis slovenskega ljudskega jezika na Koroškem* (LISVK 1980).

⁹⁵ Z vprašanji rabe (mednarodne) fonetične transkripcije (IPA, SAMPA) v slovenskem prostoru se ukvarjajo tisti prispevki, ki so usmerjeni v fonetične raziskave (npr. Gros 2000; Zemljak Jontes idr. 2002; fonetične razprave Petra Jurgca). GOS govori o dveh ravneh zapisa, t. i. »pogovornem« (ortografskem 'z uporabo veljavnega slovenskega črkopisa') in knjižnem zapisu (Zwitter Vitez idr. 2009: 440).

Podoba tako oblikovanih zapisov se vedno vzpostavlja glede na knjižni zapis in »zborno izreko« (Zwitter Vitez idr. 2009: 440) ter je tako posredno odvisna od strukture tega jezikovnega različka. Zato je usmerjena v zapisovanje odmikov od (pravopisne/pravorečne) norme, ne pa npr. v dosledno zapisovanje istih glasov z istimi črkami oz. črkovji.⁹⁶

Središče »jezikovnega sveta« folklornega pripovedovalca je navadno nestandardni jezikovni različek – v primeru pripovedi iz Bavšice bovški govor obsoškega narečja –, ki pa je vpet tudi v stilistiko folklornega besednega ustvarjanja, v ustvarjanje posebne besedilne vrste s številnimi nadnarečnimi in medzvrstnimi jezikovnimi prvinami. Samo natančen fonetični zapis lahko ohrani vse jezikovnostrukturne razsežnosti besedila, obenem pa bosta verjetno šele večja zbirka tako transkribiranih besedil in njihova primerjava omogočili natančnejšo skladenjsko in stilistično razčlenbo folklornih pripovedi.

Pri zapisu besedila se je zato zdelo smiselno nadaljevati s prakso, ki je bila v okviru narečjeslovnih raziskav zastavljena v dosedanjih zbirkah narečnih besedil Petra Weissa (1990: 181) in Karmen Kenda-Jež (2000: 166–167, 2005: 129–130): ozka narečna transkripcija, natančen popis nejezikovnih prvin in označevanje prekrivnega govora. Tak zapis omogoča podrobnejše raziskave spremenljivosti fonetičnih prvin (in morebitnega preklapljanja med jezikovnimi različki), popravljanja pri tvorjenju besedila pa lahko marsikaj poveje tudi o načrtni izbiri jezikovnih sredstev pri oblikovanju pripovedi (prim. npr. napačni začetek, po katerem je prišlo do zamenjave prislova *spomladi* z narečnim in starejšim *teblazema: ję š'la spum ...* {zarek} *tęblà:zęma ...*). Še vedno pa ostaja kompromisno označevanje poteka stavčnih intonacij: raba velikih začetnic in uporaba ločil (čeprav ta ni v skladu s stavo ločil v pisanem besedilu) naj bi olajšala branje transkribiranih besedil širšemu krogu bralcev.

Narečno besedilo je zapisano v transkripciji, kakršna se od srede 70. let prejšnjega stoletja uporablja v slovenski dialektologiji (t. i. »nova nacionalna«, lahko bi rekli tudi Logarjeva transkripcija, ki sledi osnovnim načelom transkripcije Slovanskega lingvističnega atlasa (OLA) pri zapisovanju prozodičnih prvin (prim. Kenda-Jež 1996: VIII–IX). Za prepis so bili vsi posnetki razdeljeni na manjše glasovne izsečke, ki si jih je bilo mogoče ogledati v programu Praat, prosto dostopnem računalniškem programu za fonetično analizo (<http://www.fon.hum.uva.nl/praat>), in tako ne samo slušno, ampak tudi strojno preveriti lastnosti posameznih glasov. Zaradi slabše kakovosti posnetkov je bilo marsikdaj težko slediti načelom natančnega fonetičnega zapisovanja, npr. pri razločevanju glasov kontinuantov *ń* – *ń/n'/jn* –, *-o/-u* v dajalniški končnici samostalnikov moškega in srednjega spola, distribuciji *ə* in *ę* ali pridihnjjenih *ḃ*, *ḋ*, *ḡ*, zlasti pa zanesljivo določati tonsko vrednost samoglasnikov.

⁹⁶ V javnih navodilih Gosa (http://www.korpus-gos.net/Content/Static/Javna_navodila_za_transkribiranje_pogovorov.pdf, 19. 10. 2011) je npr. za »pokrajinsko specifične foneme« predpisana raba *<u>* ali tudi *<i>* za *u* s preglasom in *<h>* ali tudi *<g>* za zveneči primorski *h*.

Uporabljena znamenja

.	kadenca (in morebitni premor)
,	polkadenca (in morebitni premor)
. / .. / ...	(rabljene nestično) premor za nevisoko padajočo polkadenco, nedokončano pol-, proti- ali navadno kadenco ali nenadno prekinitvijo intonacijskega vzorca; število pik izraža relativno razmerje med različnimi dolžinami premora
!	vzklična intonacija
?	konec vprašalne povedi
ə::	polglasniški zvok obotavljanja
{xxx}	pojasnila k nejezikovnim glasovnim prvinam – smeh, šumi obotavljanja, glasovni refleksi {kašelji} ipd.
	zaznamuje začetek odlomka, na katerega se nanaša pojasnilo v zavutih oklepajih
{??}	negotov zapis
[...]	izpust dela besedila
[xxx]	pojasnila vsebine izpuščenih odlomkov
(xxx)	pojasnila o načinu izreke in govorici telesa

Knjižnemu jeziku približane priredbe

Na podlagi fonetičnih transkripcij so nazadnje nastale še knjižnemu zapisu približane priredbe zgodb. Prirejena transkripcija omogoča enostavno branje, pri katerem se bralec seznanja predvsem z vsebino (manj z načinom pripovedovanja), kar je lahko v pomoč pri razumevanju zvočnih posnetkov in/ali branju fonetičnih transkripcij.

Glavna dilema, ki jo je bilo treba razrešiti pri pripravi priredb v knjižnemu jeziku približano obliko, je bila, ali naj taka transkripcija ohranja pripovedovanje (proces pripovedovanja) ali pripoved (zgodbo oz. vsebino zgodbe). Pri prekodiranju žive komunikacije v tehnično, pisno obliko pripoved izgubi bistveni del, ki je namenjen ušesom in očem sprejemalca v živo, saj izpadejo akustične in vizualne prvine, ki podpirajo pripoved in ji dajejo pomembno estetsko in dramatično razsežnost. Na papir zapisana zgodba, prikrajšana za te pomembne, če že ne bistvene elemente, je samo še skromna senca tistega, kar je bilo mogoče doživeti v živo. Zato je obveljalo načelo, da se skuša bralcu predstaviti potek pripovedovanja, v katerem se je kot rezultat vseh udeležencev in okoliščin oblikovala pripoved.

Za folklorno pripovedovanje v živo so značilni klišejski spremni stavki (*je rekel, je dejal, pravi ...*), ki se pogosto vrivajo tudi med dobesečni navedek in ga prekinjajo, npr: *Pa je del: »Veš kaj, Pepa,« je del naši mami. »Veš kaj, Pepa, to,« je del, »je zacoprano.«* S spreminjanjem spremnih stavkov, ki bi nakazovali način izvajanja/izrekanja dobeseidnega navedka ali drugih delov pripovedi (npr. *jezno ugovarja, zašepeta* idr.), bi pripoved delovala umetno, popačeno. Posebni akustični elementi, s katerimi pripovedovalec oblikuje pripoved, so zato navedeni v opombi oz. didaskaliji v oklepaju med besedilom,

in sicer največkrat pred delom, na katerega se opomba nanaša. Na enak način so bile v besedilo vstavljene opombe o tem, kako se je pripovedovalka oprla na izražanje s telesom (ko npr. kaj ponazarja/kaže z rokami). Poseben problem je bil, npr., tudi zapis smeha, tj. elementa, ki pomembno vpliva na akustični vtis in podobo pripovedi: ga zapisati kot opombo (npr. *smeh*, *dolg smeh*) ali kot medmet, ki je del besedila (npr. *hahaha*)? Ker je pri zapisu medmeta težko določiti njegovo dolžino (število zlogov) in njegovo natančno zvočno podobo (kar se je pokazalo že med fonetično transkripcijo), je prevladala odločitev za zapis v opombi. Pri tem pa je omenjen udeleženec, ki se smeji. Opombe o načinu izvedbe so stvar interpretacije zapisovalca, prav tako pa tudi mesta postavitve in vrste končnih in nekončnih ločil, ki skušajo slediti zvočnemu poteku pripovedovanja.⁹⁷

Priredbe zgodb kar se da dosledno sledijo zvočnemu zapisu, vendar brez prozodičnih označb (tonemskost, dolžina vokalov): ohranjen je besedni red; besedje, ki se od knjižnega jezika razlikuje le v glasovju, je zapisano v knjižni obliki, prav tako so v poknjiženem zapisu ohranjeni lokalizmi, ki so pojasnjeni na koncu vsakega besedila. Mesta zarekov (ko se je pripovedovalka očitno zmotila, npr. začela poved v napačnem sklonu, nato pa jo ponovila v pravem) so izpuščena. Ostale označbe, npr. premolki, izpusti, ki so nastali kot posledica redakcije zvočnih posnetkov, so enake kakor pri fonetičnih transkripcijah (gl. *legendo*).

Opombe k pripovedim

Zvočnemu posnetku, fonetičnim transkripcijam in priredbam z opisanimi lokalizmi so dodane opombe, ki pomagajo vsako pripoved postaviti v kontekst ter s tem bralcu predstavijo dejstva in poglede, ki jih je iz samih besedil težje ali celo nemogoče razbrati.

Opombe o redakciji: K vsaki zgodbi so dodana pojasnila o redakciji, tj. o posegih v zvočne posnetke, in s tem tudi v transkripcije: kaj in kje je bilo kaj izločeno, skrajšano, zmontirano.

Opombe o vsebini pojasnjujejo morebitne vrzeli v pripovedi, ki so nastale zaradi izločitve pripovedi iz širšega pripovednega konteksta, npr. identifikacijo/opis protagonista, situacije, čustveni odziv pripovedovalke (izvedba) ipd. Vsebinske opombe skušajo opozoriti na družbeno-zgodovinsko in kulturno podlago, ki jo med vrsticami sporoča pripoved. Tako je predstavljeno življenje ljudi v tej gorski dolini z vidikov materialne, družbene in duhovne kulture.

Opombe o sobesedilu se nanašajo na vezno besedilo med zaokroženima enotama. S tem so besedila postavljena v pomenljiv kontekst, s čimer bralec vendarle dobi popolnejši pogled na širši besedilni in situacijski kontekst, ki je bil pri folklornem srečanju v živo hkrati vzrok, posledica in gonilna sila vseh dokumentiranih pripovedi.

⁹⁷ Pri fonetičnih transkripcijah ločila ločujejo prozodične enote in ne sledijo vedno pravopisnim pravilom, medtem ko so priredbe bolj podrejene pravopisu.

Pripovedi

1. Ženo je treba izbrati premišljeno

Fonetična transkripcija

Tina: Šeđ je 'du: »Səm_'(m)u ŋk'ret d'no,« je d'jou, »'xe::j, šę »nùo sëm pa kar xmà:u poštediëru,« je d'jou .. »al bùo zę ná:šo xí:šo al 'ne,« je d'jou, »kər γó:rę pər 'nes je triéba z'lo ręcù:nu diéłęte,« je 'deu k je siëru, pərdà:ju skú:to n 'sər, 'ne {slabo razumljivo}. Šeđ je d'jou: »Səm je dà:u,« prà:f_»(f)à:jn pupiër, šbi:nčnik an šę sëm d'jou, ‚Z'dej . nərè:đ pa 'takle n 'tekle ręcù:n' ... Je 'deu: »Ni znà:la jx zępisá:tę. Ni znà:la ręcù:na nərđi:tę niti zępisá:tę.« Je 'deu: »Pa tũodi,« je 'deu, »k sëm bĩ:du, dę nę znà: bė:ŋya ręcù:na nərđi:tę, pa sëm kar kó:nc nęriëdu.« Ję d'jou: »Səm 'dięu: ‚Ti: pa na 'boš zę ná:šo xí:šo' bí:šno je d'jou, »kər ta {slabo razumljivo} pər 'nes je triéba fè:jst ərčù:ne diéłęte.« | Šeđ je dà:u pou ki:le {smeh} | skú:te {med smehom} (*posmehljivo*) | jà:, fè:jst ręcù:ne {Verin smeh} ..

Vera: Ję pərskú:šu kar s takęmlię ...

Priredba

Tina: Je del: »Sem imel enkrat eno,« je del, »sem jo pa kar kmalu poštudiraj, ali bo za našo hišo ali ne. Ker gor pri nas je treba zlo računov delati,« je del, saj je siril in prodajal skuto in sir. In je del: »Sem ji dal,« pravi, »lepo papir, svinčnik in sem del: ‚Zdaj naredi pa en takle in takle račun!‘ Ni znala zapisati. Ni znala računa narediti niti zapisati. Pa tudi,« je del, »ko sem videl, da ne zna nobenega računa narediti, pa sem kar konec naredil! In sem del: ‚Ti pa ne boš za našo hišo.‘ Bišno je del, da: »Pri nas je treba fejst račune delati.« {smeh} (*posmehljivo*). Fejst račune! {med smehom} In ji je dal pol kile skute. {Verin smeh}

Vera: Kar takole je preizkušal ...

je del – je dejal, je rekel

zlo – veliko

poštudirati – ugotoviti kaj, priti čemu do dna

bišno – najbrž, verjetno

fejst – veliko

Redakcija

Ni redakcijskih posegov.

Opombe o vsebini

Pripoved teče o tem, kako vaški posebnež izbira nevesto: potencialno nevesto preskuša, ali se spozna na dejavnosti, s katerimi so se preživljali nekateri domačini v Bavšici, tj. reja drobnice, pridelava skute in sira, volne ter prodaja teh izdelkov. Zgodba odseva tudi slabe razmere na področju izobraževanja – marsikdo ni bil pismen.⁹⁸ Leta 1907 je bilo v listu *Gorica* zapisano, da je »[p]lotovalna šola v Bavšici sicer zelo potrebna, vendar se je bati, da bo prav težko dosegla svoj namen, kajti pozimi je večkrat nemogoče gaziti po globokem snegu, poleti pa je prav malo ljudi doma, ker so skoraj vsi na pristajah in planinah« (Komac 2007: 68). V naslednjih letih so uvedli pouk, vendar ni bil vsakodneven ali reden in tudi ni imel stalne lokacije.⁹⁹ V ponavljajočih se obdobjih, ko pouka v vasi sploh ni bilo, so otroci obiskovali šolo v Bovcu ali v Logu pod Mangartom, vendar ne vsi. V času fašizma, predvsem po letu 1930, je pouk potekal izključno v italijanščini, nekaj časa tudi pri Matijevih v izbi (v hiši informatorka Tine Kravanja) ali na Koritnici, vendar tudi ne redno. Reden je bil pouk v Bavšici le v letih 1956–1960, nato so šolo dokončno ukinili, šoloobvezne otroke pa nastanili v dijaškem domu v Bovcu, od koder so se domov vračali le vsakih štirinajst dni.

Opombe o besedilnem kontekstu: vezno besedilo pred začetkom pripovedovanja

Dokumentiranje se začne, ko so udeleženke že nekoliko sproščene, raziskovalka pa z vprašanji že spodbuja pogovor tako, da bi se začelo pripovedovanje. Sprašuje, kje in kako so se nekdaj ljudje družili. Informatorka Tina pove, da dostikrat tudi pri njih doma, saj sta njena brata *godla* (igrala na harmoniko) in so večkrat plesali pri njih. Ko so se naveličali, so šli k sosedovim, h Klumpčevim, kjer se je tudi veliko pripovedovalo. Včasih se je tam nabralo veliko ljudi, cela Bavšica. Tina pove, da je neki sosed pogosto pripovedoval šale, je del: »No, zdaj narajali smo se in nagodli tudi, zdaj se bomo menili pa od riti.« Včasih, pravi Tina, je »kako tko vrgel na dan, da te je bilo tako sram kot ne vem kaj!« Če/ko so dekleta ob pogovoru začutile nelagodje (spolnost, vulgarnost), so odšla domov. Ta sosed je šel rad na obisk po hišah, kjer je vedno kaj pripovedoval. Predvsem je rad govoril o ženskah. Ob tem se Tina spomni, kaj je pripovedoval njenemu očetu, in pove prvo zgodbo (1. Ženo je treba izbrati premišljeno).

⁹⁸ Henrik Tuma leta 1910 o domačinu Ivanu Mlekužu iz Bavšice piše, »da je krepak, visok mož 55 let, jako inteligenten. Izučil je sam svoje otroke čitati in pisati, tekem dolgih zimskih dni, ko dremlje vsa Bavšica pod snegom« (Tuma 2000: 226).

⁹⁹ V istem spisu Tuma piše, da je bil v hiši Ivana Mlekuža v Zgornji Bavšici nastanjen v šolski sobi, kjer hranijo posteljo za potovalnega učitelja (Tuma 2000: 226). Potovalni učitelj je izmenično poučeval v Bavšici in Koritnici (Komac 2007: 69).

Vezno besedilo med 1. in 2. pripovedjo

Med prvo in naslednjo pripovedjo je vezno besedilo le Verino vprašanje oz. spodbuda, naj pripovedovalka pove, kako se je protagonist iz prejšnje zgodbe oženil. Pripovedovalka se na pobudo takoj odzove s pripovedovanjem. Ob pripravi besedil za objavo je bila ta pripoved izločena.¹⁰⁰ Po tej enoti raziskovalka sprašuje po podrobnostih, nato pa se udeleženke spet vrnejo k izhodiščni temi – druženju ljudi pri Klumpčevih. Pripovedovalka se spominja, kako so plesali, ob tem se razgovori o rezijanskih copatih, *štepkih* (copati iz blaga s podplatom iz več plasti blaga), v katerih se je dalo zelo dobro plesati. Rezijanka, ki se je primožila v Bavšico, jih je Tini z veseljem posodila za ples. Pripovedovalka nato naniza še nekaj spominov na protagonista prvih dveh pripovedi. Raziskovalka med drugim poizveduje tudi o jeziku omenjene Rezijanke. Tina in Vera se spominjata, da se je naučila *po naše*, vendar je vpletala tudi *ta nje*, tako da jo je bilo prav zanimivo slišati. Pravo rezijanščino je govorila le, kadar sta jo prišli obiskat mati ali sestrična, vendar le, če ni bilo drugih sogovornikov.¹⁰¹ Tina pove še, da je razumela le, ko je bila kakšna beseda italijanska, drugega pa ne.

Nato raziskovalka naveže pogovor na eno izmed prejšnjih srečanj, ko je tekla beseda o strahovih, o čemer so se, kot je tedaj dejala Tina, starejši zelo radi pogovarjali. Pri Tininih starih starših so se zbirali bolj *ta stari*, tj. starejši ljudje, prijatelji njenega očeta, ter pravili *tiste starodavne pripovedke in lagali drug drugemu*. Ker se pripovedovalka ne spominja nobene pripovedi, raziskovalka vpraša, ali so kdaj pripovedovali o pertah. Pripovedovalka odgovori s pripovedjo (2. Perte strašijo otroke).

2. Perte strašijo otroke

Fonetična transkripcija

Barbara: So prá:bl̩ ud 'kɛʃnɛx piərt? ...

Tina: 'Aɦ 'tiste pierte so .. t̩:stɛ so 'nɛs stərxwá:l pa čɛ smo xud̩:l sɛ pl̩ɛzɛt u'kou̩ .. {zavzdihne} Zvečier̩ k je b'la lú:na, smo sɛ š'lɛ ɣá:rɛt kər 'tam pu 'kaʃnɛx di:l̩jɛx – k sa lɛ .. saj 'pouk ní:smo miɛlɛ, sɛni: ní:smo smiɛl̩ uziét, dɛ jx nɛ pul̩ommo – smo š'lɛ 'ɣor u 'kaʃn̩ briɛx, smo dj̩:l̩ kar di:l̩jo ta pud 'ərt, . |šɛ smo se ɣú:zɛlɛ {vzdih} ... J̩:, šɛ so pa đ̩ɛlɛ: »Pri:jo pierte!« Dɛ 'nes pierta punɛ:se ta n̩otər .. u .. puđ ɛn xri:ɸ, kər jɛ 'tem ud n̩:še xí:še tɛk'le n já:čɛk, dɛ tmi:š n̩otrɛ jɛ pa pierta. |»J̩:, saj_(j)o ní:smo ɲkò:l bí:dɛlɛ {jezikavo, nejeverno)!« »J̩:, . čɛz d̩:n sɛ nɛ pərká:že, pa zvečier̩, čɛ xuódjo mù:l̩jɛ un u'kou̩ (žuga), prí:de, 'wɛs pa punɛ:se!« Tak'biš je má:lu 'nɛs ustr̩à:... ə: ustr̩à:šlo, dɛ smo .. š'lɛ žɛ ɣó:re nɛ p̩ɛ:jč.

¹⁰⁰ V tej komični pripovedi se preočitno razkriva protagonistova identiteta.

¹⁰¹ Če je bil kdo zraven, pravi Tina, »sta se silili po naše«.

Priredba

Barbara: So pravili od kakšnih pert?

Tina: A, tiste – perte! Tisto so nas strahovali pa, če smo se hodili plezat okoli {zavzdihne}. Zvečer, ko je bila luna, smo se šli garat kar z diljami, saj povk nismo imeli, sani pa nismo smeli vzeti, da jih ne polomimo. Smo šli gor v breg, smo deli kar diljo tja pod rit pa smo se guzali {med smehom}. Potem so pa deli: »Pridejo perte!« Da nas perta ponese tja notri pod en hrib. – Ker tam blizu naše hiše je en jaček, da tam notri je pa perta. »Saj je nismo nikoli videli (*jezikavo, nejeverno*)!!!« »Ja, čez dan se ne prikaže. Zvečer pa – če hodijo mulji zunaj okoli (*žuga*), pride, vas pa ponese!« Toliko nas je ustrašilo, da smo že šli vsi gor na peč!

plezati se – smučati se / sankati se

perta – bajčno bitje, bela žena (v nekaterih različicah s črno obleko)

strahovati – strašiti, ustrahovati (navadno otroke)

garati se – sankati se / smučati se (Bavšica)

dilja – deska

povke – otroške sani

guzati se – spustiti se po zadnjici; premikati se tako, da spodnja površina premikajočega se predmeta drsi po podlagi

jaček – votlina

mulji – otroci, otročad

ponesti – odnesti

Redakcija

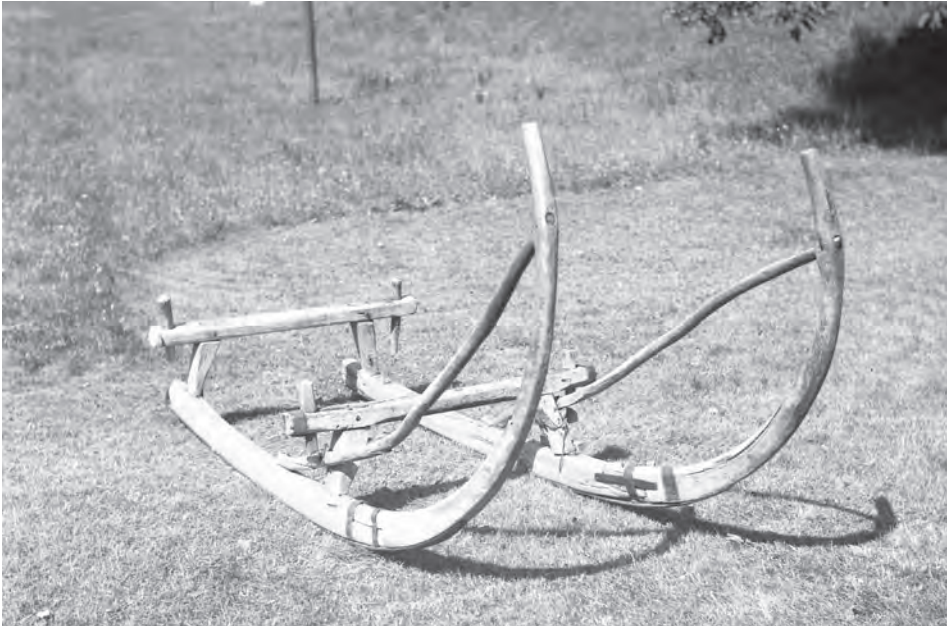
Iz zvočnega posnetka zgodbe so izločeni nekateri šumi (hrkanje, kašelj).

Opombe o vsebini

Kratka zgodba govori o vzgojnih prijemih: starši so otroke strašili s pertami (= pehtra baba, žensko bajčno bitje; gl. Kropelj 2008: 325), da se niso potepali predolgo v noč. V pripovedi so omenjeni otroška igra (sankanje), nekaj različnih narečnih izrazov za to dejavnost (*garati se, guzati se, plezati se*) in *povke* (otroške sani). Beseda sani se v narečju uporablja le za velike delovne sani (za prevažanje sena, gnoja). Sani so bile v gorskem svetu pomembno delovno orodje, zato jih otroci za igro niso smeli uporabljati.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 2. in 3. zgodbo

Zapisovalka se z vprašanjem naveže na peč, ki je omenjena v zadnjem delu prejšnje pripovedi. Vera opisuje, kako je bilo to »fajn«, kako je bil urejen prostor na peči in okoli nje: lahko si zlezel nanjo, tudi okoli so bile klopi, da se je lahko nagnetla polna izbja ljudi. Spominja se, da so si ljudje tedaj veliko pripovedovali, vendar je bila premajhna, da bi si

Sani za prevoz drv. Spodnja Trenta pri Vanču (foto: Boris Orel. Teren 8 – Trenta – Bovec, 1. 7. – 31. 7. 1952; Arhiv SEM T8_61).

Sani z nameščenim košem za prevoz gnoja. Spodnja Trenta pri Vanču (foto: Boris Orel. Teren 8 – Trenta – Bovec, 1. 7. – 31. 7. 1952; Arhiv SEM T8_62).

kaj zapomnila. Tina se strinja, da so si pripovedovali vse sorte, vendar si ni prav ničesar zapomnila. Raziskovalka skuša spodbuditi pripovedovanje s konkretnimi asociacijami – sprašuje, ali so kaj pripovedovali o škrateljcih ali morda o tem, da se je komu prikazal hudič. Zdaj Tina nadaljuje z naslednjo kratko zgodbico oz. spominom (3. Beseda hudič se ne izgovarja).

3. Beseda hudič se ne izgovarja!

Fonetična transkripcija

Barbara: A ud 'kɛʃnɛɰ šk... škɾà:tɛlɕu a so g'da prá:blɛ 'kej ... al pa dɛ se j kiɛɾmu 'kej xudí:č pɔrká:zu ... al pa . 'kej tá:ʒɣa ...

Tina: A tù:ste ɥčà:sɛx ... so b'lɛ tùodi, jà:, dɛ so pò:rʃlɛ 'kakʃnɛ ti slà:bɛ. Sà:jɔ . ti stà:r ní:so ɣwə:rlɛ xudí:č al pa zlùodi, smù: tɛ slà:bɛ, 'ne, tù: j ... dɛ:: ... dɛ prí:de tɛ slà:p z roɣmì:. Čɛ bùojo klɛlì:, dɛ 'bojo jmɛnɰà:l hudí:ča al pa zlùodja, se pa mù:lɛ pər'ɸɛç nɛwà:djo kliɛtɛ, | a ɸiɛʃ, 'bɔrʃ so b'li tiɛ ldiɛ {Verin smeh} pubuóznɛ (*kima*).

Priredba

Barbara: A so o kakšnih škrateljcih kdaj pravili ali pa, da se je komu hudič prikazal ...?

Tina: A, tisto včasih ... so bili tudi, ja, so temu rekli, da ... so prišli kakšni ti slabi. Saj ta stari niso govorili hudič ali pa zlodi. Samo ta slabi, ne, da pride ta slabi z rogmi. Če bodo kleli ali imenovali hudiča ali pa zlodja, se pa mulji preveč navadijo kleti, a veš. So bili ljudje {Verin smeh} bolj pobožni (*kima*).

ta slabi – hudič

ta stari – ljudje iz prejšnjih generacij

zlodi – hudič

mulji – mularija, otročad

Redakcija

Izločeni so nekateri zunanji šumi.

Opombe o vsebini

Kratka pripoved, ki bi ji pravzaprav težko rekli zgodba, prinaša nekaj različnih poimenovanj, med njimi tudi evfemistično (*ta slabi z rogmi*) za hudiča, ter verovanje ljudi iz prejšnjih generacij, da teh besed ni dobro izgovarjati, po pripovedi sodeč, predvsem iz vzgojnih razlogov.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 3. in 4. zgodbo

Raziskovalka sprašuje o morebitnem skrivnem jeziku, v katerem so govorili odrasli, kadar so želeli, da jih otroci ne bi razumeli. Sogovornici hkrati odgovorita, da se je to dogajalo, vendar se kljub različnim podvprašanjem ne spomnita nobenega konkretnega primera. Zato raziskovalka preusmeri poizvedovanje k čaranju oz. h konkretnim dogodkom v zvezi s tem. To Vera spomni na dogodek, o katerem začne Tina pripovedovati v naslednji zgodbi (4. Zacoprano mleko).

4. Zacoprano mleko

Fonetična transkripcija

Vera: 'Čaj, tù:ste k so, k je ðè:nə zèçò:ùpru zè miéštè. A s ti tù:ste prá:bla? ... | A j b'lu pər 'wes?

Tina {govori hkrati z Vera}: Ajà:, tù:ste j b'lu yó:r pər 'nes! .. {Verin smeh} Jà: .. ə: .. 'peč pulliète sè je rá:du mièdlo, 'ne, kər sè je . je krá:wa pá:sla 'wəŋə, 'peč je blù: ... bù:lje ə: dó:bra ə: pá:ša ... an tù:đi mièdlo se je rá:du. Puzi:me 'peč, kər jè krá:wa jò:dla smù: tù:stè sèŋù: an žè kà:ka rièč bí:la nùotrè 'bèč hərjù:pa, dè ... ni pà:šèlo 'peč ... jè b'lu pa šè hərjù:po mlièko. À::n (*poudarjeno*) mà:ma jè pusnièmèla tètjsto ... smiètèno, smo mi: yudljà:lè tu tètjstè | pi:njè, (*poudarjeno, naglas, z nasmeškom*) pu cèliè ù:re, ù:re, ù:re {smeh}.

Barbara: Jò:j ..

Tina: À::n ə: ... smo djà:lè: »J bí:šno pər'bèč mò:rzlo.« Mà:ma je dièla s pì:njo urièđ yó:r nè pè:jè ... »Jà:, 'bomo mièdlè pa jù:trè nèprè:j.« Ja 'kej! mi ... 'nèč ní:smo mó:yłè zmiéštè! An je pè:ršlu {zarek} 'duka z Lùoγa 'dèŋ Klà:nčər ... nùotrè... nùotrè s Kuri:tènce, tè Zà:njè Kuri:đènce 'dèŋ mùòš ... {Vera pritrjuje, nerazumljivo} 'Ku so mo dièl žiè? Jwà:nc?

Vera: Jà: ...

Tina: Ja 'peč 'tis je p'rou 'biy z no cumpərni:jo bí:šno ... Šè je pà:ršu nùotrè zvéčier (v Bavšico, op. a.), je 'dèy, čè b mó:yu nùotrè pər 'nes spà:tè. Mà:ma xí:tro j usà:zγa spərjé:la, šè meγà:r, čè j pà:ršu nè bièm kièr, jè usà:zγa spərjé:la ... Šèdè je 'dèla (*tarnažoče*): »l'ja::jš,« je 'dèla, »kakšèŋ kri:š mà:mo,« jè 'dèla, »s tèm mièdènjèm,« jè dièla, »nè mùormo 'nèč zmiéštè.« jè dièla. Šè je 'dèy: »Bièš 'kej, Pè:pa,« jè 'dèy ná:ši mà:mè, »bièš 'kej, Pè:pa,« jè 'dèy ... »tù:« jè 'dèy, »je zèçò:ùprèno ... {se smeje} Tù: jè zèçò:ùpərno,« jè d'jou, »kər se nè mùore zmiéštè.« .. »In, 'jejš« mà:ma ná:š... {se posmeje}, »kièr je pa tù: zèçò:ùpru?!« ... Šè {se smeje} .. Z'dej – je ni:ki ne kri:že dièlu tem u'kou 'tiste pi:nje ... nièki ne kri:že (*kaže z rokami*), je 'dèy (*se zresni*): »Dà:jte n kó:šèč krú:xa,« jè dièy. Je 'dala mà:ma má:lo krú:xa, je d'jou yó:re nè . pukrò:uc ud 'tèste pi:nje. Šèdè je dièy .. »Z'dej,« jè dièy, »tè:js k prí:de ncùo tèpè:rò tu xì:šo, 'tejs je pa zèçò:ùpru.« Z'dej {se smeje} jè pà:ršu pa ... {med smehom} lix sùosèđ, je 'bèy pərjà:tu ud nà:šèx pùobu (Tininih bratov, op. a.). 'No, saj šè ná:šo ... mó:jo sé:stro je š užé:nu tètjstè. »'Tis_k prí:je tè pà:rf tu xì:šo,« jè 'dèy, »'tejs

'wem je pa zècò:upru, dè nè muòrte zmièstè!« An lix tèt:jesto fčier – (*zàčudeno*) nè vè:m, 'kaj_(j)e b'la zè na cupèrni:ja – lix 'tèsto fčier se je 'nèm zmièdlo! {smeh} Lix tèt:jesto fčier se je 'nam pa zmièdlo!! Má:ma je dièla (*vzklikne, glasneje*): »Vi:dèš, hwà:la Buỳù:, Bùoγ 'dej zrà:ùlja mužù:«, je 'dèla, »saj sègm mo še nì:ki dá:la zè lùn, je d'jala, k je 'bių tukliè duóbər,« jè | dièla nà:ša má:ma {med smehom} ... »dè jè 'nes rièšu, an puvíèdu, kièr je 'tès putièp, jè 'dèla, dè jè zècò:upru.« 'Al še kər {se posmeje} kər γa ni b'lu 'bèč mužà: dò:uka z Lùoγa, pa spiè se ni tièlu zmièstè. An tèt::m jè bundrà:la čèš tèt:jzγa bùozγa ri:wèza, kar skùos – on šè zè tù: ni bièdu, al mièdèmo al 'ne – jè p . xó:... on je xó:du šè zmièrèm 'dou .. »Pà:le jè pà:ršu tiè cò:upèrènk,« je dièla. »'Zej pa 'le spiè s nè 'bo,« je dièla, »tièlo | zmièstè!« {med smehom} Mi smo mièdlè nùotər u i:zbè, nùotər pər pèt:jè, kər γa j zèγlièdèla (*hitro, dramatično, poudarjeno*), jè pupà:dla 'ti:sto pí:njo, | jo j né:sla pa 'vèn u kù:nxjo (*poudarjeno*) {smeh}. Je ðjà:la: »Dè nè 'bo ví:du {glasen smeh} . je 'dèla, dè nè bùo ví:du pí:nje, dərγà:čè bùomo brès . spièk nè bùomo mó:γlè zmièstè! | O, jè:jš, 'jèžèš! (*zmaja z glavo*) {Verin smeh}

Barbara in Vera: {smeh}

Priredba

Vera: Čakaj, a tisto, ko je eden zacopral mleko, a tisto si ti pravila? A je bilo pri vas?

Tina: Aja! Tisto je bilo pa gor pri nas. {Verin smeh} Ja ... pač, poleti se je rado medlo, ne, ko se je krava pasla vene. Je bila dobra paša in tudi medlo se je rado. Pozimi pač, ker je krava jedla samo tisto seno, in še kaka stvar je bila notri vmes gorjupa, da ... ni pašalo, ... pač, je bilo pa še gorjupo mleko. In (*poudarjeno*) mama je posnemala tisto smetano, smo mi godljali v tisti pinji (*poudarjeno, naglas, z nasmeškom*) po ceeele ure, ure, ure {smeh}.

Barbara: Joj!

Tina : In ... smo rekli: »Je bišno preveč mrzlo.« Mama je dela s pinjo vred gor na peč, je dela: »Ja, bomo pa jutri medli naprej.« Ja, kaj! Mi ... nič nismo mogli zмести! Pa je prišel dol iz Loga en Klančar, ... iz Koritnice, iz ta zadnje Koritnice en mož. (*Vera pritrjuje*) ... Kako so mu že deli? Ivanc?

Vera: Ja.

Tina: Tisti je pač bil prav za eno coprnijo, bišno! ... Je prišel notri (v Bavšico, op. a.) zvečer, je del, če bi mogel notri pri nas spat. Mama hitro je vsacega sprejela, pa magari če je prišel ne vem kdo. Je vsacega sprejela. In je dela (*tarnajoče*): »Ijeejš,« je dela, »ka-kšen križ imamo,« je rekla, »s tem medenjem. Ne moremo nič zмести.« Pa je rekel: »Veš kaj, Pepa,« je del naši mami. »Veš kaj, Pepa, to,« je del, »je zacoprano.« {se smeje} »To je zacoprano,« je del, »ker se ne more zмести.« In, »Jejš,« mama naša {se posmeje}, »kdo je pa to zacopral?!« ... {se smeje}... Zdaj – je neke križe delal takole okoli tiste pinje (*kaže z rokami*), je del (*se zresni*): »Dajte en košček kruha!« je rekel. Je dala mama malo kruha, je del gor na pokrovec od pinje. [...] Je rekel (*prepričano, odločno*): »Zdaj!« je rekel. »Tisti, ki pride noco ta prvi v hišo, tisti je pa zacopral.« Zdaj {se smeje} je prišel pa {med smehom} ravno sosed, ki je bil prijatelj od naših pobov (pripovedovalkinih bratov, op. a.) – no, saj je še našo ... mojo sestro oženil tisti. »Tisti, ki pride ta prvi v hišo, tisti vam je zacopral,

da ne morete zmesi.« In lih tisto večer (*začudeno*) – ne vem, kaj je bila to za ena coprnija – lih tisto večer se nam je pa zmedlo. {smeh} Lih tisti večer se nam je pa zmedlo! Mama je rekla (*vzklíkne, glasneje*): »Vidiš!!! Hvala Bogu! Bog daj zdravlja možu!« je rekla. »Saj sem mu za lon še nekaj dala,« je rekla naša mama {smeh}, »ker je bil tako dober, da nas je rešil, in povedal, kdo je tisti potep, ki je zacopral!« {smeh} In potem, ko ni bilo več moža dol z Loga, pa spet se ni hotelo zmesi. In taaaam je bondrala čez tistega ubogega reveža kar skozi – on še vedel ni, ali medemo ali ne – on je hodil še zmerom dol – je dela: »Pale je prišel ta coprnik! Zdaj se pa spet ne bo hotelo zmesi!« Mi smo medli v izbi pri peči. Ko pa ga je zagledala (*hitro, dramatično, poudarjeno*), je popadla tisto pinjo, jo je nesla hitro ven v kuhinjo! {smeh} Je dela {glasen smeh}: »Da ne bo videl pinje, drugače bomo spet brez ... spet ne bomo mogli zmesi!« O, jejš, ježeš, ja. (*zmaja z glavo*)!

Barbara in Vera: {smeh}

vene – zunaj

mesti – iz smetane izdelovati maslo v leseni pripravi, pinji

pašati – ustrezati

gorjup – grenek

godljati – mešati tekočino

bišno – najbrž, verjetno

vsak, vsacega – vsak, vsakega

magari – čeprav

lih – ravno

pokrovec – pokrov

noco – nocoj

zdravlje – zdravje

dati kaj za lon – v zahvalo (denar ali kako drugo darilo)

potep – nepridiprav

bondrati – jeziti se, godrnjati

skozi – venomer

pale – spet

Redakcija

Izločeni so zunanji šumi (kašljanje).

Opombe o vsebini

Pripoved govori o konkretnem dogodku, iz katerega je mogoče razbrati verovanje (v tem primeru nekoliko skeptično), da imajo nekateri ljudje posebne moči oz. sposobnosti, da kaj začarajo oz. da ta učinek izničijo s pomočjo čarnih pripomočkov in postopkov. Taka oseba je bil Klančar, posebnež iz Loga pod Mangartom, ki se je spoznal na zelišča, imel je posebne bukvice, s katerimi je zdravil ljudi in živino, spoprijel pa se je tudi s čaranjem (vse to izvemo iz veznega besedila v nadaljevanju). Pripovedovalka ga ne poimenuje ne-

posredno coprnik ali čarovnik, z distančno opombo, da je bil za coprnijo, pa mu vendarle pripisuje, da se na zadevo spozna. V pripovedi je opisan postopek, s katerim je Klančnik odžaral mleko oz. smetano, ki se ni hotela zmesti: s koščkom kruha,¹⁰² ki ga je položil na pokrov pinje, je s posebnimi kretnjami, s katerimi je zarisoval križe, odgnal urok. Pripovedovalka ne omenja besedila, ki bi ga Klančar ob tem izrekal. Po opravljenem postopku je povedal, kako lahko ugotovijo, kdo je mleko začaral – kdor je po postopku prišel prvi na obisk. V tekstu ni naveden način povzročitve škode, lahko samo domnevamo, da gre za povzročitev škode z zlim pogledom (gl. Mencej 2006: 57), saj protagonistka, ko ugotovljeni pozročitelj pride ponovno na obisk, hitro odnese pinjo v sosednjo sobo, da jo umakne spred njegovih oči. V pripovedi je v obrisih nakazan postopek izdelave masla (posnemanje smetane, godljanje v pinji) in nekatere praktične ugotovitve: mleko za izdelavo masla je kakovostnejše poleti, ko se krava pase zunaj; smetana se lažje zmede pri višji temperaturi. Pripovedovalka pove zgodbo dramatično. S smehom med pripovedovanjem tudi izraža svoje stališče do dogajanja v zgodbi: ne verjame povsem, da je domnevni povzročitelj res kaj začaral, in hudomušno gleda na materino naivnost, medtem ko ne zavrne povsem Klančarjevega čarovniškega znanja, kakor lahko potrdi vezno besedilo v nadaljevanju. Pripovedovalkina hči Vera pa je prepričana, da se je Klančar, ki je »rešil zacoprano mleko«, samo pozabaval z naivnostjo stare matere.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 4. in 5. zgodbo

Celotno vezno besedilo se suče okoli povedane zgodbe (komentarji, razmišljanja, mnenja, prepričanja). Raziskovalka takoj po koncu zgodbe izrazi mnenje, da je mati najbrž verjela, saj je postopek pomagal. Tina prikimava, meni, da jo je prepričalo Klančarjevo ravnanje s kruhom in zarisovanje križev z rokami. Vera nato pojasnjuje, da se je človek, o katerem govori zgodba, raznih spretnosti, ki jih drugi niso znali, najbrž naučil iz knjig:¹⁰³

To je bil star mož. Ložani so pravili, da mu je nekoč nekdo dal neko knjigo o zdravilnih zeliščih in zdravljenju z njimi. On je to knjigo pregledal ter začel zelišča zbirati – v Koritnici je bilo tega dovolj – in vsi so hodili k njemu. Če je bilo kaj ali da so bili otroci bolni, so rekli: »Klančar nas ozdravi!« – so ga imeli kar za zdravnika. In so ga zelo cenili. Samo zato, ker je vedel malo, kako se kako stvar ozdravi s kakim zeliščem.

Tina nato ponovi razmišljanje, da je njena mati vse verjela zato, ker je hotel imeti kruh, ker je križe delal z gibi rok in nekaj govoril ali molil. Vera to zavrne, češ da se je samo pretvarjal, ko je videl, da mati verjame. Tina se spomni še drugega dogodka, povezanega z istim protagonistom: začne pripovedovati naslednjo zgodbo (5. Klančar raztroši mlade mačke).

¹⁰² Zagovarjalci pogosto molijo »na kruh«. Tj. ostanek verovanja v moč, ki so jo nekoč pripisovali blagoslovljenemu kruhu, zdravilu za človeške in živinske bolezni (Kotnik 1952: 128).

¹⁰³ O prenosu znanja s čarovniškimi knjigami in o *čarovniških knjigah* podrobno piše Mirjam Mencej (2006: 119–126).

5. Klančar raztrosi mlade mačke

Fonetična transkripcija

Tina: ɛŋk'ret jɛ nɛbá:su (Klančar, op. a.) ... ɛn žá:kɫ mà:čk tɛx mlá:dɛx an šiɛ jɛx je striěšu, kà:mər mo je pò:ršlo – 'ɣo u Lùoh, an ta 'doʊ nɛ Psti:no n tu Bɛ:c, pu 'sɛx krà:jɛx je niěsu 'tɛste mà:čke. Je 'dɛʊ (*trmasto*): »Jɛz žwà:ʊ nɛ ɣriɛm ubi:wɛt,« je 'dɛʊ, »kər ɛldiɛ,« je 'dɛʊ, »jɛx bùojo nù:cɛɫɛ,« je 'dɛʊ, »an šɛ jɛx pù:stɛm,« je 'dɛʊ »kiɛrbùoð 'kej.« Šɛ ti drù:x so jɛx miɛl smi: pù:xno, šɛ šɛ 'tɛste mà:čke so mà:jŋkɛɫ (*cinično*)! So b'le 'tiste mà:čke striěšɛne čriɛs ɛn čriɛs.

Priredba

Tina: Enkrat je nabasal (Klančar iz prejšnje zgodbe, op. a.) en žakelj mačk ta mladih in jih je strešal, kjer mu je prišlo – gor v Log, dol na Pstino in tja v Bovec, po vseh krajih je nesel tiste mačke. Je del (*trmasto*): »Jaz živali ne grem ubivat,« je del, »ker ljudje jih bodo nucali,« je del, »in jih pustim,« je del, »kjer bodi kaj.« In drugi so jih pa sami imeli polno, pa še tiste njegove mačke so manjkale (*cinično*)! So bile mačke strešene črez in črez!

enkrat – некоč

žakelj – vreča

strešati – stresati, raztresati

ubivati – ubijati

nucati – potrebovati

strešen – raztresen

črez in črez – čez in čez, povesod

Redakcija

Ni redakcijskih posegov.

Opombe o vsebini

V tej šaljivi zgodbi nastopa protagonist iz prejšnje enote (4), zato v zgodbi ni poimenovan. Glavna tema je odnos do živali, konkretno mačk, ki je drugačen od nekdanje razširjene prakse, da so mačke, če so se preveč razmnožile, pobijali (največkrat utopili). Ker je imel protagonist v lasti tudi posebno knjigo (gl. 4. enoto in vezno besedilo), s pomočjo katere je zdravil in premagoval uroke (zelo verjetno *Kolomonov žegen* ali *Duhovno brambo*), ni izključeno, da je gledal na mačke kot na živali s simbolnim pomenom in čarnimi lastnostmi, ki npr. lahko napovedujejo prihodnost (Ovsec 2001: 160, 166–169).

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 5. in 6. zgodbo

Raziskovalka se naveže na predhodno vezno besedilo (med 4. in 5. zgodbo) z vprašanjem, kdo naj bi Klančarju dal tisto knjigo. Vera ne ve natančno, zdi se ji, da neki duhovnik. Obe, Tina in Vera, komentirata, da je bil Klančar star mož. Tina pripomni, da je bil en revež tako, kakor tale dol pri žagi – in začne pripovedovati naslednjo zgodbo (6. Priročno stranišče).

6. Priročno stranišče

Fonetična transkripcija

Tina: Te dó:le pərə:: . žà:γę, je bių dę:n, k je mù: žà:γo te dó:l zę węduó ...

Barbara: Məɦə ..

Tina: Šęđę .. je 'moų ni:ki no . uprà:ųk dó:l u Γurí:cę ... 'Šęđę:: ... je 'dęų, dę mùora dò:ųka u Γri:co zərà:t pərmužę:jna ni:ki, dę 'bo 'moų ni:ki n pərpi:s. 'Šęđ je 'dęų to (*pokaže*) zę pà:s d'no γabè:to! .. d'no γabè:to!! .. 'Šęđę . 'ja so dięł: »Pa kej bùoš 'toų s ti:stę γabè:tę u kurjè:rę, 'ne?« {smeh} Je 'dęų: »Tùo γabè:to« je 'dęų, »bùom 'moų pa čę mę bùo tęščá:lo srè:t ęn scà:t« .. Je 'dęų, dę bùo 'moų tù:ste | pu kurjè:... {sogovornica se začne smeјati, zato sredi besede plane v smeh} »Jà::jš, jè:jšuš,« so dięł (*osuplo*), »saj 'tęγa jà: nę smieš dięłętę!« »Jà:,« j 'dęų, (*samoumevno*) »čę me prí:me tu kurjè:rę dę:, kè:mbi pò:jdęm!?!« {smeh}

Priredba

Tina: Tu doli pri žagi, ... je bil eden, ki je imel žago tule dol za vodo ...

In ... je imel neki opravek doli v Gorici ... da mora dol v Gorico zaradi premoženja nekaj, da bo imel neki prepis. Pa je dal tu (*pokaže*) za pas eno gabeto. ... Eno gabeto!! In ... so deli: »Pa kaj ti bo ta gabeta na korjeri, ne?« {smeh} Je del: »To gabeto bom imel pa, če me bo tiščalo srat in scat!« ... Je del, da bo imel tisto na korjeri. {smeh} »Jaaaajš, jejšuš,« so deli (*osuplo*), »saj tega ne smeš delati!« »Ja,« je del (*samoumevno*), »če me prime v korjeri, ja kembi pojdem!« {smeh}

gabeta – menažka, dvodelna vojaška posoda, gavetka

korjera – avtobus

kembi – kam neki le

Redakcija

Ni redakcijskih posegov.

Razvaline žage na potoku Šumnik danes (foto: Mateja Komac, 2011).

Opombe o vsebini

Pripovedovalki asociacijo na šaljivo pripoved zbudi prejšnja pripoved (5), saj se spomni še enega vaškega posebneža, ki je bil podoben čudak kakor Klančar (njuno obnašanje ni bilo skladno s splošnim prepričanjem in ravnanji). Čeprav so imeli po drugi svetovni vojni redno avtobusno povezavo med Bovecem in večjimi kraji v dolini, se je večina ljudi le izjemoma (npr. zaradi urejanja pravnih zadev) odpravila v Tolmin, Gorico, Novo Gorico. Marsikdo se ni nikoli peljal z avtobusom, kar je razvidno tudi iz te pripovedi. Protagonist očitno ni povprašal ljudi z izkušnjami; v skrbi, ali bo zdržal dolgo pot z avtobusom, je pokazal svojevrstno iznajdljivost, ki pa se je zdela drugim nespodobna in nesprejemljiva. Cesto v Bavšico so začeli graditi šele leta 1951, slovesno pa je bila odprta leta 1956, ko je v dolino pripeljal celo avtobus (Komac 2007: 81).¹⁰⁴ Do takrat pa so morali domačini vse stvari v dolino in iz nje po strmeh klancu nesti peš ali tovoriti na konju, oslu ali kravi, saj se je dalo z vozom pripeljati samo do Zabrajde. V pripovedi je bežno omenjena gospodarska dejavnost: protagonist je imel žago na potoku Šumnik.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Po odprtju ceste je v dolino občasno pripeljal tovornjak z naročenimi živili (Komac 2007: 81).

¹⁰⁵ Žagali so predvsem les, ki so ga posekali v Bavšici, tako da so v Bovec in okoliške vasi odpeljali že razrezanega. Žaga je bila nekdanj v lasti gradu, ki je, po pripovedovanju, stal na mestu, kjer so pozneje zgradili spodnjo trdnjavo Kluže. Že pred stoletji jo je odkupila Kravanjeva domačija, in v njihovi lasti je še zdaj. Žaga je prenehala delovati v 90. letih 20. stoletja. Ob povodnji leta 2001 je bila že nekaj let zapuščena žaga

Mlin na potoku Šumnik, lastnik Andrej Kravanja (foto: Boris Orel. Teren 8 – Trenta – Bovec 1.7. – 31.7. 1952; Arhiv SEM T8_274).

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 6. in 7. zgodbo

Vezno besedilo na tem mestu je raziskovalnikovo vprašanje, ali se je protagonist v prejšnji zgodbi samo šalil. Tina zatrdi, da je »imel za res«, torej se ni šalil, ter takoj nadaljuje s pripovedovanjem naslednje zgodbe, v kateri nastopa isti protagonist (7. O gnojenju krompirja in »molži«).

popolnoma uničena, saj jo je voda skoraj v celoti odnesla (take povodnji informatorka Tina Kravanja ni pomnila). Na potoku Šumnik je bil tudi mlin (last Tininega očeta), kjer so Bavšičani ter drugi okoličani mleli koruzo. Marsikatero poletje sta se žaga in mlin na potoku Šumnik ustavila, saj je bilo premalo vode za pogon. V 60. letih 20. stoletja mlin ni bil več veliko v uporabi, zato so ga preuredili v manjšo elektrarno, ki je z elektriko oskrbovala hišo pri Kravanjevih. Javna elektrika je bila v Bavšico napeljana šele leta 1979.

7. O gojenju krompirja in »molži«

Fonetična transkripcija

Tina: 'Šeđe .. tù:di .. sku'pou ni ñkò:l 'neč .. 'on je pu'riëbu čuompe .. tu jè:sëņe aņ kar tuki:š je pù:stu n drù:γo lięto kar tuki:š usà:đu. 'Ni ne {nerazumljivo} uku'pou no'bena rięč, kù:kər . ə:: .. kər je b'lu cà:jt zę γriępst, je 'šu γriępst, šę je 'mou γuòrš čuompe, ku tę drù:γę.

Barbara: Ajà:?

Tina: M'ħə .. (*kima*) 'Šeđe ję 'mou krá:wo, .. kər je ustá:lo uđə tęliéte, tù:ste mlięko ję pa 'on pu'sou. Ni 'neč pumù:zu węn, je 'šu kər s:ët! {Vera se smeje}

Barbara: 'Kej_(j)ę?

Tina: Je kar pu'sou tù:ste mlięko, kər je ustá:lo ə:: uə:: . kə b ustá:lo u krá:be, 'ne. [...] Je pə:ršla tlię, k je bi'la tì:sta stà:ra té:ta tlię, kər je 'męla tè:jsto 'tisto stà:ro xí:š|co, {Vera se smeje} je pə:ršla 'dou, ję 'dęla: »Je čiępu dó:le,« ję 'dęla, ję pa vì:dęla, dę s:è:. | Šę ję 'dęla (*osuplo, z zgražanjem*): »Sęm djà:la: {nerazumljivo} 'ki uγà:njęš!?'« {smeh} »Jà:ħ,« ję 'dęu . ję 'dęu: »Té:le ni u'sęγa pusà:lo, aņ kər je ustá:lo,« ję 'dęu, (*mirno*) »zej pu... pucù:zęm pa 'jest węn!« {dolg smeh} Fró:nčęč so mo dejà:l ..

Barbara: Tlię, a t'lę z Bà:ušce?

Tina: Ja, tlię dó:le zę wędùo cęlù:. Dol pər žà:γę, 'ja .. Jà:, je 'biu pa s'ter mùož_(ž)ię 'jes lix kabi:š dę γa puòbnęm.

Priredba

Tina: In tudi skopal ni nikoli nič! (vaški posebnež iz predhodne pripovedi, op. a.) On je pogrebel čompe v jeseni in kar takole je tudi pustil in drugo leto kar takole vsadil. Ni ne okopal ne nobene reči, kakor ... In ko je bil cajt za grebst, je šel grebst, pa je imel gorše čompe kot drugi.

Barbara: A ja?

Tina: (*kima*) In potem je imel kravo ... Kar je ostalo od teleta, tisto mleko, je pa on poseal. Nič ni pomolzel ven, je šel kar sesat. {Vera se smeje} [...]

Barbara: Kaj je?

Tina: Je kar poseal tisto mleko, ki je ostalo v ... kravi, ne [...] Je prišla tule enkrat tista stara teta, ki je imela tisto staro hišico, je prišla dol, je dela: »Je čepel doli,« ję pa videla, da sesa. Je dela (*osuplo, z zgražanjem*): »Sem dela: ,Ja pa kaj uganjaš!?'« {smeh} »Ja,« ję del, »tele ni vsega posesalo, in kar je ostalo,« pravi (*mirno*) »zdaj pocuzam pa jaz ven!« {dolg smeh} Frončič so mu pravili.

Barbara: A tu iz Bavšice?

Tina: Ja, od tu doli za vodo. Doli za žago. Je bil star mož, že jaz ravno toliko, da ga pomnim.

cajt – čas

pogrebel – izkopal, pokopal

čompe – krompir

gorše – boljše

pocuzati – posesati

Redakcija

Z zvočnega posnetka sta na začetku izloženi povedi, ko zaradi raziskovalkega vprašanja informatorka še enkrat ponovi isto. V sklepnem delu pa so izpuščena dodatna vprašanja raziskovalke in premori, ko informatorka razmišlja o odgovarjanju – odgovori so z montažo strnjeni v zadnji povedi. Izločenih je tudi nekaj motenj: kašelji, pasji laježi.

Opombe o vsebini

Protagonist je isti kot v prejšnji pripovedi (6. enota), pripovedovalka ga prvič poimenuje z osebnim imenom (*Frončič*) šele na koncu te pripovedi. Tudi ta zgodba govori o ravnanju, ki velja za čudaško: v težkih življenjskih razmerah se je bilo treba za preživetje potruditi s trdim delom, skrbno obdelovati majhne zaplate slabo rodovitne zemlje in gospodarno ravnati z vsemi dobrinami. Protagonistovo ravnanje je bilo v nasprotju s splošno uveljavljenim načinom dela, saj je bil pri delu (gojenje krompirja) nemaren, neresen. Na začudenje drugih pa je imel kljub temu dober pridelek. Začudenje, zgražanje in posmeh drugih ljudi je protagonist sprožil tudi z neobičajnim ravnanjem s preostankom mleka (kar ga tele ni posesalo), ki so ga sicer ljudje skrbno pomolzli v vedro in ga dali v predelavo (maslo, kisanje) ali ga zaužili pri obroku,¹⁰⁶ on pa je počepnil pod kravo in mleko enostavno posesal.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 7. in 8. zgodbo

Raziskovalka komentira in poizveduje o podrobnostih o tem protagonistu: ali so se mu otroci posmehovali, ga zbadali ... Tina razlaga, da je bil otrokom v zabavo in smeh, vendar mu niso nikoli nagajali. Za nadaljevanje pripovedovanja nato poskrbi Vera: na listku ima zapisanih nekaj naslovov iz Tininega repertoarja in pripovedovalko spomni na naslednjo pripoved (8. Petlarca bi počakala na sonce).

¹⁰⁶ V nasprotju z drobnico, ki je bila čez poletje bodisi na planini Bala ali na planini Bukovec, kjer so izdelovali sir in skuto, so bile krave vedno v dolini. Kravjega mleka niso sirili, iz njega so delali le maslo (Komac 2007: 65).

Tako oboravajo krompir (*čompe*) in koruzo (*sirk*). Bavšica, pri Vrhu (foto: Boris Orel; Teren 8 – Trenta – Bovec 1.7. – 31.7. 1952; Arhiv SEM T8_262).¹⁰⁷

¹⁰⁷ Fanči Šarf se spominja, da je na fotografiji rekonstrukcija nekdanjega opravila. Leta 1952 ta način oranja in oboravanja (ljudje v vpregi) ni bil več v navadi. Pogovor s Fanči Šarf, 22. 11. 2011.

8. Petlarca bi počakala na sonce

Fonetična transkripcija

Vera: Ku je 'tęsta . ə::: sù:nce čà:kęla ȳó:r pər 'wes.

Tina: À:, ȳò:rę pər 'nes je 'b'la na žé:na k je ... 'na píętlərca je bí:la. J pè:rš'la puzí:mę. K ję 'b'la še rà:jnka má:t ží:wa. 'Šędę . ję 'peč prusi:la, ję 'dęla zę jé:rparę, dę b mò:ȳla ... đę čę jo uzá:męjo ȳ jé:rperę .. pərnuči:šće, 'ne .

Barbara: Məfiə ..

Tina: .. 'šędę .. zjú:tro je fà:jn sędięla kar 'ȳor nę pè:jčę (*preplete roke v naročju in se udobno namesti*) ... »À::,« ję 'dęla, »zej nę ȳrięm še,« ję 'dęla, »ŋkà:męr,« ję 'dęla . »pa pučà:kęm,« ję 'dęla, »sù:nca.« Šę rà:jnka má:t je 'dęla (*vzroji*): »Pa šli:š,« ję 'dęla, »kier te 'bo rędi:ȳ, ję 'dęla, ȳso zmùo,« ję 'dęla, »dę 'b'loš čà:kęla sù:nce! | Kier te buo rędi:ȳ tri: mięs'ce (*jezno*) {smeh}!?'« .. 'Šęd ję 'dęla (*začudeno*) {pasji lajež}: »Zę'kej!?'« »Jà:,« prà:bę, »sà:mu sù:nce prí:je 'šelę zę tri: mięs'ce! Saj tri: mięs'ce ȳa 'ni!« 'Biš ó:na je 'dęla .. dę buo čà:kęla pa sù:nca, đę prí:je sù:nce, šęd pó:jde nùotre p'reč. {smeh}

Priredba

Vera: Kako je tista sonca čakala gor pri vas?

Tina: A, gor pri nas je bila ena žena, ki je ... ena petlarca je bila. Je prišla pozimi, ko je bila še rajnka mati živa. In ... je, pač, prosila, je dela za jerprge, ... da če bi mogla, če jo vzamejo v jerprge, prenočišče, ne. In ... zjutraj je, fajn, sedela kar gori na peči (*pripovedovalka preplete roke v naročju in se udobno namesti*). »Ah,« je dela, »zdaj ne grem še nikamor,« pravi, »počakam,« je rekla »sonca.« In rajnka mati je dela (*vzroji*): »Pa sliš, kdo te bo redil,« je rekla, »vso zimo, da boš čakala sonca?! Kdo te bo redil tri mesece (*jezno*)?« {smeh} (petlarca začudeno, op a.): »Zakaj!?'« Pravi: »Ja, samo sonce pride šele za tri mesece. Saj tri mesece ga ni!!« Vidiš, ona je pa dela, {med smehom} da bo čakala pa sonca, da pride sonce, potem da pojde notri preč. {smeh vseh udeleženk}

petlarca – beračica

jerprge – brezplačno prenočišče

sliš = slišiš – poslušaj (medmet, diskurzivni označevalec)

notri preč – od tam

Redakcija

Ni redakcijskih posegov.

Od pozne jeseni do zgodnje pomladi je dolina Bavšice zavita v senco (foto: Dana Ivančič, jesen 2010).

Opombe o vsebini

Tudi v te odmaknjene kraje so nekdaj zatavali berači, petlarji, in ljudje so se nanje različno odzivali,¹⁰⁸ največkrat pa so bili čuteči in so se jih usmilili (Ramšak 2002: 83), včasih tudi zaradi strahu, da bi hišo doletela nesreča (božja kazen), če ne bi pomagali človeku v stiski. V že tako težkih razmerah so bila dodatna lačna usta breme, ki ga ni bilo lahko prenašati dlje časa. To je jasno izraženo tudi v tej pripovedi, čeprav stiska gostiteljice navzven deluje kot situacijska šala (beračica ne ve, da je Bavšica pozimi brez sonca, česar se gotovo zaveda tudi gostiteljica).

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 8. in 9. zgodbo

V tem odseku je bilo vezno besedilo kratko, vendar je zaradi menjavanja kasete ostalo nedokumentirano. Vera pa je imela zapisan naslov naslednje zgodbe (9. Kaplan ne najde poti domov).

¹⁰⁸ V času fašizma je bilo beračenje prepovedano (Komac 2007: 74).

9. Kaplan ne najde poti domov

Fonetična transkripcija

Tina: 'Dɛn kɛplà:n, k je pərniɛsu pərbi:diŋɔ tɛ stà:rɛm tu Bà:uʃco, 'nɛ, 'tis k ní:so mó:ɣɛl x spù:ɓɛd iti: wɛn u Bɛ:c ... Šɛ so se zbrà:le tɛ stà:re žé:ne s 'tistmɛ ... s 'tistmɛ çð:rnɛmɛ fi|çuolɛ (*udari po kolenu*), 'tiste rá:sɛste .. rá:sɛste ki:kɫje so miɛle, ... [govori o volni, valjalnici in vrstah oblačil, ki so jih nosile starejše ženske, da jim je bilo bolj toplo]. Šɛ so se zbrà:le tiɛ žé:ne ... Jà:, 'kej! 'Mi (otroci, op. a.) smo mùorɛ .. k je pər'ʃu . ɣuspùod an mé:jžnɔr, k so pərʃ'lɛ tu xi:šo, smo mùorɛ m'sɛ pukɫɛkni:t 'dɔu, muli:tɛ .. šɛ tuki:š so xudí:le 'tiste žé:ne d'na zɛ to drù:ɣo . pò:rʃla 'na wɛn pa ta drù:ɣa nùotər spùobɛɟɛ ... No, šɛɟ 'tejs... 'tis mé:jžnɔr je šù:, je pù:stu kɛplà:na n je šù: dɛmò:ɥ .. 'toɥ ré:jçɛ: »Biɛž, 'bo žɛ pò:rʃu!« .. Đɛ 'tis bùox kɛplà:n stà:rɛ ni biɛdu ... ni: viɛdu skùod jɛti:. So djà:l: »Tì:na, biɛž z n'jɛm 'duka nɛ pùot.« 'Jez ɣ'rɛm 'dɔuka z.. .. nɛ ɣlà:ɥno pùot z n'jɛm. Sɛm djà:la: »'Zej 'bo žɛ z'noɥ iti: ... 'saj bo bi:šno bùo biɛdu, .. skùot .. kùod jɛ pò:rʃu.« 'Ja – je b'lu zɓɛɟɛr, je pò:rʃu 'dɛn .. sùosɛɟ, . prà:bɛ: . »Sɛm 'biɥ 'wɛnɛ pərt xi:šo,« prà:bɛ:, »bi:dɛm 'no čá:rno riɛč ta pud Rùoɸ, .. žɛ ta prùot nùojçɛ 'ɣor u Bà:uʃco, 'ne ... Ta nuòtər pud rubmi: ta 'ɣor prut xri:ɓo,« p'rap, »vi:dɛm 'no čá:rno riɛč ...« Prà:b: »Uzá:mɛm,« p'rap, »špiɛɣu, puɣɫiedɛm, bi:dɛm,« .. p'raɓ, »dɛ jɛ fà:r ... | Jà:« je 'dɛɥ, »sɛm 'dɛɥ, 'zej 'kem pó:jde (*ironično*)!« ... Prà:bɛ: »'Jas_(s)e nɛprà:bɛm, ɣriɛm 'zɛ n'jɛm ..« Prà:b: »Žɛ ɣriɛ tam nuòtrɛ, 'zɛ ta ɥ stərmì:no, kiɛr sɛ ɣ're skù:s jɛsɛ:jnja ... k je pùot 'ɣor nɛ Ì:zyora. | – Tà:ta bùo žɛ viɛdu, skùod je ɥ .. ta ɥ Mɛlí:na an s'kus jɛsɛ:nje, 'on bo žɛ viɛdu, .. 'ki jɛ 'tista pùot (*Barbari*). – P'rap: »'rɛ tabi:š .. jà: sɛm d'jɔu: 'Ja, pa kà:m ɣriɛste?'« ... »Jà:« pr|à:bɛ:, {udarec po podlagi} »ɣ'rɛm u Bɛ:c.« | »Ja,« prà:bɛ:, »jà: pa kukù: pa 'boš_(š)u pu xri:ɓɛx?!« Šɛ ɣa jɛ mùoru pɛlá:t 'šɛle n to ɣlà:ɥno pùot, an 'šɛɟɛ je pò:rʃu . mùoʃ 'dɔu nɛ to ɣlà:ɥno pùot, đɛ đɛ .. priɛk_(k)ù:kər je bí:la ta tà:rða nùojç, đɛ je bí:šno šù: pu pùot ... | Čɛ se ni zɣù:bu spìɛk! {smeh}

Priredba

Tina: (Je bil) en kaplan, ki je prinesel previdingo ta starim v Bavšico, ne, tistim, ki niso mogli k spovedi ven v Bovec. ... In so se zbrale te stare žene s tistimi ... s tistimi črnimi facoli (*udari po kolenu*), tiste rasaste kijklje so imele [... *daljši odsek o oblačilih, valjalnici, tkanju, načinu oblačenja v preteklosti*]. No, in so se zbrale te žene. Ja, kaj! Mi (*otroci*, op. a.) smo morali, ko je prišel gospod in mežnar v hišo, smo morali vsi poklekniti dol, moliti ... In tako so hodile tiste žene ena za drugo – je prišla ena ven, pa druga noter – noter (v drugo sobo, op. a.) k spovedi. No, in tisti mežnar je šel, je pustil kaplana in je šel domov, je hotel reči: »Eh, bejži, bo že prišel.« In tisti ubogi kaplan stari ni vedel ... ni vedel skod iti. So rekli: »Tina, bejži z njim dol na pot.« Jaz grem dol na glavno pot z njim. Sem dela (*sama pri sebi*): »Zdaj bo že znal iti. Bo ja vedel, skod je prišel.« Ja, je bilo zvečer, je prišel en ... sosed ... pravi: »Sem bil zunaj pred hišo,« pravi, »vidim eno črno reč tja pod Rob ...

že tja pod noč, gor v Bavšico, ne. ... tja noter pod Robmì gor proti hribu,« pravi, »vidim eno črno reč ...« Pravi: »Vzamem,« pravi, »špegel, pogledam, vidim,« pravi (*ironično*), »da je far!!«... »Ja,« je del, »sem del, zdaj kam pojde?!« ... Pravi: »Jaz se napravim, grem za njim.« Pravi: »Že gre tja notri v strmino, kjer se gre skozi jesenje, kjer je pot na Izgora.« – Tata bo že vedel, kod je tja v Melina in skozi jesenje, on bo že vedel, kje je tista pot (*Barbari*). – Pravi: »Gre tja gor, sem rekel: ‚Ja, pa kam greste?‘« ... »Ja,« pravi, »grem v Bovec.« »Ja,« pravi, »pa kako pa pojdeš, gor po hribu?!« Potem ga je moral peljati šele dol na glavno pot, da je prišel mož na glavno pot prej, kot je bila trda noč, da je šel po poti ... Če se ni zgubil spet. {smeh}

je hotel reči – si je mislil sam pri sebi
skod – kod
previdinga – zakramenti maziljenja
facol – naglavna ruta
rasast – raševinast
kiklja – krilo
špegel – daljnogled
far – župnik
deti – dejati, reči
jesenje – jesenov gozd

Redakcija

Na začetku je spuščen daljši odstavek, ko informatorka govori o valjalnici volne, izdelkih, načinu oblačenja ipd., pri tem pa se preveč oddalji od rdeče niti pripovedi.

Opombe o vsebini

Iz pripovedi o starem kaplanu,¹⁰⁹ ki je izgubil orientacijo v gorski dolini – kar se zdi domačinom neverjetno –, so razvidne nekatere delovne obveznosti duhovnikov na Bovškem pred drugo svetovno vojno. V spremstvu mežnarja so nekajkrat na leto peš obiskali oddaljene zaselke in nudili duhovno oskrbo vernikom, ki se zaradi starosti ali šibkega zdravja niso mogli udeležiti obredov in zakramentov v cerkvi (Bavšičani so sicer ob nedeljah hodili k bogoslužju v Bovcu, včasih tudi v podružnično cerkev na Koritnici ali pa v Logu pod Mangartom). Obisk duhovnika v vasi je narekoval posebna pravila obnašanja: ljudje so se zbrali v eni hiši, domači otroci so ob prihodu mežnarja in duhovnika pokleknili, nato pa so molili. Odrasli, v tej pripovedi so omenjene le starejše ženice, so v izbi med molitvijo čakali na spoved ali maziljenje, ki je potekalo v drugem prostoru, navadno v kamri (spalnici). Pripovedovalka opiše tudi značilno nošo starejših ženic, ki so se za to priložnost napravile nekoliko bolj svečano.

¹⁰⁹ Nekateri kaplani zaradi bolezni ali drugih okoliščin niso mogli ali smeli napredovati v višji naziv.

Pepa Švajcova, vsakdanje, dopolnilno oblačilo (foto: Milko Matičetov. Teren 8 – Trenta – Bovec 1.7. – 31.7. 1952; Arhiv SEM T8_325).

Mica Kukčeva s črno ruto (facolom) (foto: Milko Matičetov. Teren 8 – Trenta – Bovec 1.7. – 31.7. 1952; Arhiv SEM T8_326).

Stari Gajger iz Bavšice, star 80 let, prišel peš v Bovec. Moška vsakdanja noša (foto: Boris Orel. Teren 8 – Trenta – Bovec 1. 7. – 31. 7. 1952; Arhiv SEM T8_275).

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 9. in 10. zgodbo

Raziskovalko zanimajo podrobnosti o protagonistu. Tina pove, da je bil nastavljen za kaplana v Bovcu, bil je pomočnik znanega župnika Klobučarja, ne ve pa natančno, od kod je bil sicer doma in kako mu je bilo ime. Tina nato razlaga, kako so otroci iz Bavšice hodili na Ravne dvakrat tedensko k verouku (ob glavni cesti Bovec–Log pod Mangartom). Pripoveduje še o dogodku z istim kaplanom: Enkrat smo zamudili, smo videli, da že gre po cesti proti Bovcu, smo pa fejest na prste žvižgali za njim (*med smehom*). In kaj! Je rekel: »Koliko sem se jaz matral,« je rekel, »najprej sem imel nauk tam v Koritnici in prej kot sem prišel skozi Kolovrat (*Kuluré:t*), je rekel, in gor na Ravne, sem toliko časa čakal, vas ni bilo ... In ker vas ni bilo, sem šel nazaj dol v Bovec.« Raziskovalka nato sprašuje o življenju informatork: Tina razlaga, od kod so bili njeni starši, kje vse je sama bila. Po daljšem pogovoru Vera z listka prebere napisano iztočnico za naslednjo zgodbo (10. Novotarije iz Amerike).

10. Novotarije iz Amerike

Fonetična transkripcija

Vera: 'Ku so kú:xęļę kó:fe tũođ? ...

Tina: A kó:fe? 'Ja, su'rou kó:fe su puslá:l z Amè:rike, 'ne, šę so ęa dięļ kú:xęļę kar tuk'biš. So dięļ: »Smo ęa kú:xęļę cięų dà:n, je b'lu šę zmięřęm tãřđũ:!
{Barbara in Vera se smejeta} 'Bišno 'tekãrt ní:so šę puznã:lę kó:fe. Ja 'šęđę, đę:n je pa umrũ: u Amè:rikę .. šę so puslá:lę 'tist pupięų. Šę p'rej kũ:kãr ă:: je pã:ršlo pí:smo, je pã:ršu pupięų prięđ. 'No, šę so dięļę: 'Ĝutó:wo kãr .. je . tu 'tisti škã:rklę, kãr je .. tũ: se prã:b, đę je 'kęšna . zęči:mba, 'ne, bí:šno zę tu kã:ko žũ:po al tu minjè:štro.« {smeh} Tũ: so m'so žę pujó:dļę prięť, kũ:kãr je pãrš'lo | pí:smo (*vzklíkne*)! | Šę je pã:ršlo pí:smo, je pã:ršla pí:smo {smeh, Tina se pridruži}. Prã:b tẽ:jstę, đę j »'Tę n tę čló:bęk je 'tem umã:ru an šęđę smo ęa zęžęã:lę, smo puslá:l pupięų, đę ęa tlię pu... puyré:bęte.« | Jã:, 'zej 'kej so b'li puļęriębęļę (*cinično*)?! {smeh}

Vera: | So djã:l: »'Se smo ęa žę pujó:dļę!
{se smeje}

Tina: | So ęa pujó:dļę {smeh} žię prięđ {smeh}.. jè:jš, jã: .. 'e, tũ: so prã:blę, šę {nerazumljivo}, al je rięs al 'ne. {smeh}

Priredba

Vera: Kako so kuhali pa kofe?

Tina: A kofe? ... Ja, surovo kofe so poslali iz Amerike, ne, in so ga dali kuhat kar takole, (celega, op. a.). So deli: »Smo ga kuhali cel dan, je bilo še vedno trdo!« {Barbara in Vera se smejeta} Bišno takrat še niso poznali kofe. ... Ja, in eden je pa umrl v Ameriki. In so poslali tisti pepel. In prej kakor je prišlo pismo, je prišel pepel prej. »No,« so rekli, »gotovo je to, v tisti škatli, ker je, kakšna ... začimba, ne, bišno za v župo ali za mineštro.« {smeh} To so

že vse pojedli prej, ko je prišlo pismo. In (*vzklikne*) je prišlo pismo {smeh}, je prišlo pismo {s smehom se pridruži še Tina}, pravi: »Ta in ta človek je umrl, smo ga zažgali, smo poslali pepel, da ga tu pogrebete! {med smehom} Ja, zdaj, kaj bi bili pogrebli (*cinično*)?! {smeh}

Vera: So deli: »Saj smo ga že pojedli!« {se smeje}

Tina: So ga pojedli {smeh} že prej. ... Ješ, ja, ... to so pravili, ne vem, ali je res ali ne.

kofe – kava

župa – juha

pogrebsti – pokopati

Redakcija

Izločenih je nekaj besed (zareki).

Opombe o vsebini

Preprosta komična zgodba o prvem srečevanju z novostmi, ki so prihajale iz tujine. Zgodba o kuhanju celih kavnih zrn je znana tudi v drugih slovenskih pokrajinah (gl. npr. Tončič Štrancar 2005: 234; Ožbolt 2004: 300–301; Kerševan 2003: 215, 216). Drugi del pripovedi med vrsticami sporoča globljo družbeno razsežnost: domačini so se v iskanju boljših življenjskih razmer izseljevali, vendar ohranjali stik s svojci in domovino, skušali so jim tudi pomagati: pošiljali so jim večinoma denar pa tudi stvari, ki jih je bilo mogoče poslati po pošti (obleke, nekatera živila). Poštne zveze so bile počasne, tudi nezanesljive. Domotožje izseljencev se v tej folklorni pripovedi kaže v želji, da bi bili pokopani v rodni zemlji.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 10. in 11. zgodbo

Povedana zgodba sproži veliko smeha. Raziskovalka doda komentar o starih časih, ko so bile take zgodbe pomemben del zabave ljudi. Tina začne naštevati, česa vse ni bilo in kaj je bilo, opisuje, kako so si ljudje ob večerih razsvetljevali prostor (za predenje ali pletenje). Daljši pogovor o načinu življenja v preteklosti Vera prekine z vprašanjem, kako je že bilo v tisti zgodbi, ko sta šli Tina in teta Mari iz Soče (11. Čudna senca spremlja dekletu na poti).

11. Čudna senca spremlja dekleti na poti

Fonetična transkripcija

Vera: Ní:səm znà:la u zà:djno u'seɣa puviéd̥t̥e, kù:kər.. sta s té:to Mà:ri 'tiste str::ɛxi: 'tem s_(S)uóče 'douka pər:~...

Tina: 'Aja, tù:ste, . tù:ste se pa še v̥ečk̀rà:t zmi:səm, đe ... me je pa še 'zej ɣrò:za ...

Barbara: Aña ..

Tina: J̥e b'lu t̥eścà:jt partizà:nu ... An 'š̥eɣe ... š̥ti̯e:r̥eṅš̥ti̯er̥deśé:tha lié̯ta j̥e b'lu .. Š̥e so b'li 't̥eš partizà:n, 'tist rà:nj̯eṅe so b'li .. 'čaj ku se prà:b̥e, a sa b'la {zarek}, p'raɸ, ɣó:r ud ciér̥kve ɣor n̥e li̯e̯vi strà:n, n̥e L̥emò:ul̥j̥e, 'a s̥e prà:ɸ Pər n̥e Ská:l̥e?

Barbara: N̥e L̥emò:ul̥j̥e j 'dou.

Tina: [...] Jà:!. An š̥e so di̯e̯l̥e, de so rà:nj̯eṅe 'tiš hó:re, an š̥e so .. smo n̥ebrà:l nì:ki má:lo 'bul .. h'bišno má:lo rà:j̯za an pà:šte, má:lo 'kešno bù:lš ri̯eč, ... an ə: pù:tr̥e .. já:jca .. má:lo cù:kra .. 's̥ak j̥e nì:ki 'đau. So di̯e̯l̥e, de 'naj n̥e:swa z Mà:ri, mó:j̯o sé:stro, 'ta k je ɣó:r pər D̥em̥e:n̥e, 'naj n̥e:s̥emo 'tist̥em rà:nj̯eṅeṅem .. {se odkašlja} So di̯e̯l̥e (*stogo*): »Pa 'ne .. de pù:sta ke d̥à:r̥ye. Mùorta s̥emi̯e ɣó:r̥e n̥e:st̥e.« Š̥e swa p̥əš'le 'dou_(u) Kuri:đanco, ... š̥e so bli̯e t̥e ž̥e:ne 'tem, so di̯e̯l̥e 'kem ɣri̯e̯wa. Swa di̯e̯l̥e, de ɣri̯e̯wa ɣó:re x rà:nj̯eṅeṅem, de j̥em nì:ki n̥e:s̥ewa .. ɛn ži:beš. ... | »N̥e:, 'ne, ni tri̯eba, de bùota xudí:le ɣó:re, psti:ta tli̯e, pun̥e:s̥emo mi: (*prepri̯e̯valno*)!« | S̥em 'de̯la (*odločno*): »'Nama so n̥eɣuó̯le, de mùorwa s̥emi̯e n̥e:st̥e!« ... Ti̯e bá:be 'tem u Kuri:đanc̥e pa ní:so bli̯e z̥e tù:!. De b̥e . swa mò:ɣle 't̥em sti:t̥e, de so bli̯e ó:ne n̥e:sle, s̥emù: de j̥e b'lu ustá:lo 'njim 'kej. | Vi̯eš (*sumničavo*), ní:so bli̯e tù:di pušt̥e:ne, de b_(b)li̯e ó:ne 'se j̥em d̥à:le. So n̥e:sle ta ɣó:re .. an 'š̥eɣe .. ɣó:re ru... {zarek} pər Rùož̥ne swa se ustá:ble, 't̥esta rà:j̯nka Pà:ula – ud̥a... sa 'til utrò:c saj j umò:rla pri̯et [...] ... (*tišje, žalostno*) umò:rla mlá:đa – Pà:ula j̥e š'la z nà:ma Rùož̥n̥ewa ... An š̥e so b'li 'tejs bù:x rà:nj̯eṅe ɣó:re – (*poudarjeno našteva*) s̥e so b'li T̥elj̯a:n̥e, so b'li Rù:s̥e, so bli ná:š̥e ... š̥e d̥ò:uxt̥er je 'bi̯u pa 's̥ak ɛn cà:jt, 'tis k j̥e mù: cà:jt, j̥e 'bi̯u pa d̥ò:uxt̥er .. 'ɣor pər 't̥est̥ex ri:w̥ež̥ex .. 'No, š̥e swa bli̯e ɛncà:jt ɣò:re . | {nerazumljivo}

Barbara {govori hkrati s Tino}: Kj̥e: so b'li, tu 'kašni b̥erà:ki, xí:š̥j . kj̥e: so l̥ež̥á:l̥e? [...]

Tina: Jà:, 'ɣor u ... 'jes n̥e vi̯em {nerazumljivo} .. 'na xí:š̥ca j̥e bí:la al b̥erà:ka ... ni̯eki ne xí:ša so bli̯e ɣó:re, pa n̥emà:ra b̥a.. {zarek} n̥e bi̯em, pà:r xi:š̥ je b'lu ɣó:r̥e, n̥e tri: n̥emà:ra ... 'No, s̥e j̥e b'lu 'lix .. je b'lu 'lix 'tis_(s)et Jùož̥ef an prì:mo s̥em 'dou, ž̥e b̥a.. {zarek} 'b̥el pó:zno pupudà:n .. ɣó:re pər Nà:j̯mun̥e – sa z'dej 'tista Nà:j̯mun̥owa xí:ša je prà:zna, n̥e vi̯em, n̥emà:ra ni 'ben̥eɣa ɣó:re – ɣó:re pər Nà:j̯mun̥e so pa rà:j̯e̯l̥e. À: š̥et ká:bi, ml̥e̯di̯e swa bli̯e, swa se ustá:ble ɣó:re – ja 'peč 'tu m̥eđ̥bi̯e swa rá:de rà:j̯e̯l̥e – 'ja, ta de d̥bi̯ex pu'pou̯nu̯i: . Š̥i̯e ɣri̯e̯mo s̥em 'dou s 'tisto Pà:ulo Rùož̥n̥ewo. Pà:ula je di̯e̯la ə: ... »Ustá:pta s̥e to pər 'nes, pò:jta jù:tr̥e, bùota spà:le 'to pər 'nes!« Swa dj̯á:le, de 'ne. »Đ̥arž̥b̥uo mà:wa, b̥ò:jwa se 'ne, m̥eđ̥bi̯e ɣ'r̥e̯wa n̥epr̥e:j . ɣ'r̥e̯wa d̥ò:uka de Kuri:t̥e̯nce, d̥ò:uka de té:te, bùowa d̥ó:le spà:le, š̥e pó:wa jù:tre d̥emò:u tu Bà:uš̥co. (*pomolči*) Mò:ja ti:! (*vzklikne, dramatično*) – p'ri̯e ku prì:dwa n̥eđ̥bi̯e 'douka puđ Klá:nc, 'ti!, swa š̥li:š̥e̯le

'tem ud wé:de 'šem tí:co ščò:rkętę, kù:kęr tètjsto 'yor nę Klù:žęx. Je 'naj žę kar tiscà:jt zyrùozlo. Swa 'dęle: »ęltà: tí:ca, dù:bi: 'kem nà:j bùo kumpęnięręla.« 'A:n yrięwa nęprè:j ta 'dou, šli:šwa skù:s tètjsto tí:co, prí:dwa dou ku 'konc ə: ə: xi:š tlię ud Šùoštęrja 'dou kù: sę tę zà:nja xí:ša .. tù: so .. nę vięm, ku se klì:če 'dou pęr . tètjstę xi:šę, nę vięm, čà: ję ... 'yor put Klá:ncęm .

Barbara: Mřim ..

Tina: . prí:dwa tbi:š 'douka u 'konc 'tęstęx xi:š, 'tęsta tí:ca kar tę zrà:un nà:j(j)ę – an 'ti! – (zgroženo) sę pęrká:že 'ti 'na psó:ka, tèt:mna rięč ta pęrd ná:ma, zrà:un(n)à:ję ... 'Ti! – je nà:j absù:la kar yró:za!!! 'Jes(s)ęm 'dęla (potiho in zgroženo): »Mà:ri,« sęm 'dęla, »a vi:dęš?« »Jà:,« ję dięla, drù:zȳa 'nęč. An 'ti, swa š'le mędbię xi:tro, je š'lo tù:ste tù:đ pa kar tękù: (kaže z obema rokama), kar 'do pu cięsti, kar zrà:węn nà:ję. Čę swa š'le mędbię xi:tro, je š'lo tùodi tù:ste, čę swa š'le pučà:so, pa rà:uno tukù:. Tuki:š dę ję 'bių zmięřęm ta zrà:węn, tukù: ta zrà:un, (pokaže) dę swa 'loxno ubię ví:dęle .

Barbara: Mřim ..

Tina: Jà: ... An 'tęsta tí:ca – pa kar skùos! ... 'A:nə tù:ste ję š'lu ęncà:jt ta 'dou z nà:ma, nędbię 'nęč drù:zȳa kù:kęr mučá:le, swa zęčięle muli:tę ųsà:ka pu só:jęm ... An nęzà:j ȳa ni b'lu zę iti:, nędbię yrięwa nęprè:j, 'tęm dò:le, 'ti, 'tista tí:ca yèn:ja ščò:rkętę an tù:ste se j zȳù:blo (poudarjeno, zaprepadeno)! 'Kò:r:r: zȳù:blo, 'kær . 'kær 'ta sprięd uči:, 'kær zbięyęnlo! An 'tista tí:ca j yèn:jęla. 'Tiscà:jt je nà:j pęrjé:la 'takabi:š yró:za ... swa dięle: »Nęprè:j mùorwa iti:« Swa š'le kær nęprè:j. Tù:ste publięwa ... nej tét:tę, 'ki sę ję .. 'ki swa .. sę ję doyà:jęlo – »Jà:,« prà:bę, »tù: s... ję kri:ųda sęmù: ud tètjstęx bùotru pęr kårstę, kær ní:so p'rou udȳuwà:rjęlę!« Zętù: swa pa nędbię tù:ste bí:dęle. ... So dięl (očitajoče): »Tètjst buótrę, k so wà:ma b'li pęr kårstę, ní:so znà:l p'rou udȳuwà:rjętę, kar bę mò:ylę, tù:ste je kri:bda.« [...] An šę so dięlę, dę sta mięle še sré:jčo, k swa tukù: ká:kšęnmo publiđdęle tę stà:ręm, dę swa mięle sré:jčo, dę swa še kabi:š blię kurá:jžne, dę swa š'le nęprè:j, dę čę swa se b'le wærni:le, dę ję b'lu pa slà:bišę. Dę ję 'loxno waj b'lu tù:dę stà:ręlę. So ná:ma pa wøjè:lę. An kajkrà:t se tù:di sęmię še męnà:wa ud 'tęȳa.

Barbara: Mřim ..

Tina: Jà:

Priredba

Vera: Nisem znala zadnjič vsega povedati, kako sta s teto Mari ... tiste strahi dol iz Soče ...

Tina: Aja, tisto! Tisto se pa večkrat spomnim ... Me je še zdaj groza! Je bilo tistcajt partizanov. In potem ... Štiriinštiridesetega leta je bilo. So bili partizani, tisti ranjenci so bili – čakaj, kako se že pravi gor (v Soči, op. a.) od cerkve na levi strani, na Lemovlju, ali se pravi Na Skali?

Barbara: Na Lemovju.

Tina: [...] Ja! In so deli, da so ranjenci tam gori. In smo nabrali nekaj bolj ... malo riža in pašte in malo kakšne boljše reči ... in puter, jajca, malo cukra, vsak je nekaj dal. So deli, da naj neseva z Mari, mojo sestro, tisto, ki je gor pri Domenhu, naj neseva tistim ranjencem. {se odkašlja} So rekli (*strogo*): »Pa ne da pustita kje drugje! Morata sami gor nesti.« Sv

prišli dol v Koritnico, ... so bile te žene tam, so dele, da kam greva. Sva deli, da greva gor k ranjencem, da jim nekaj neseva, en živež. »Ne, ne, ni treba, da bosta hodili gor! Pustita tu, ponese mi (*prepričevalno*)!« Sem dela (*odločno*): »Nama so naročili, da morava sami nesti!« ... Te babe tam v Koritnici pa niso bile za to. Da bi morali tam pustiti, da bi one nesle, samo da bi ostalo njim kaj. Veš (*sumničavo*), tudi niso bile vse poštene, da bi one vse jim dale ... In sva šli naprej [...] in potem sva se gor pri Rožnu ustavili. In tista rajnka Pavla [...] – saj je umrla mlada (*tišje, žalostno*).. [...] – In Pavla je šla z nama, Rožnova ... In so bili tisti ubogi ranjenci gor (*poudarjeno našteva*): so bili vsi, so bili Taljani, so bili Rusi, so bili naši. In dovhtar je bil pa vsak en cajt. Tisti, ki je imel cajt, je bil pa dovhtar gor pri tistih revežih. Nekaj časa sva bili gor [...]

Barbara: Kje so pa ležali, v baraki, hiši?

Tina: Ne vem, kako je danes. Ena hišica je bila ali baraka ... neke hiše so bile gor [...], ne vem, par hiš, ene tri nemara. ... No, saj je bilo lih za svet Jožef, in pridemo sem dol (v dolino, op. a.) že bolj pozno popoldan. Gor pri Najmunu – saj zdaj je tista Najmunova hiša prazna, nemara ni nobenega gor – gor pri Najmunu so pa rajali. In kabi, mladi sva bili, sva se tam ustavili, – ja, pač, tudi midve sva radi rajali – ja – tja do dveh po polnoči. Potem gremo naprej dol po dolini s Pavlo Rožnovo. Pavla je dela, ko pridemo do nje: »Ustavita se tu pri nas, pojdetajutri, bosta spali tu pri nas.« Sva deli, da ne. »Družbo imava, bojiva se ne, midve greva naprej! Greva do Koritnice, dol do tete, bova tam spali in pojdeva jutri naprej domov v Bavšico. (*pomolči*) »Moja ti!!! (*vzklikne, dramatično*), prej kot prideva midve dol pod Klanec, ti!, sva slišale od vode sem tico ščrkati, kot tisto gor na Klužah. Je naju že kar takrat zgrozilo. Sva rekli (*utiša glas*): »Tale tica, kdove kam naju bo kompanirala.« In greva naprej, tja dol, slišiva skozi tisto tico. Prideva do konca hiš, tu od Šoštarja dol ta zadnja hiša ... ne vem, kako se kliče tam pri tisti hiši, čakaj ... pod Klancem, prideva na konec tistih hiš, tista tica kar zraven naju – in ti!!! (*zgroženo*) – se prikaže, ti, ena taka visoka temna reč pred nama, zraven naju. ... Ti! – je naju obsula kar groza!!! Sem rekla (*potiho in zgroženo*): »Mari, a vidiš?« »Ja,« je dela, drugega nič. In, ti, sva šli midve hitro, je šlo tudi tisto, kar takole (*kaže z obema rokama*) po cesti zraven naju. Če sva šli midve hitro, je šlo tudi tisto, če sva šli počasi, pa ravno tako. Tako da je bilo vedno zraven, tako zraven (*pokaže*), da sva lahko obe videli. Ja, in tista tica – pa kar skozi! In tisto je šlo en cajt tja dol z nama, midve nič drugega kot molčali, sva začeli moliti vsaka po svojem. In nazaj ni bilo za iti – midve greva naprej. Tam doli naprej, ti, tista tica genja ščrkati in tisto se je zgubilo (*poudarjeno, zaprepadeno*). Kar zgubilo, kar zgubilo, kar izpred oči, kar zbegnilo (*presenečeno*)! In tica je genjala. Takrat naju je prišla taka groza ... sva deli: »Naprej morava iti!« Sva kar šli naprej. Tole poveva teti, kaj se je dogajalo, [...] »Ja,« pravi, »to je krivda samo od tistih botrov pri krstu, ker niso prav odgovarjali!« Zato sva pa midve tisto videli! So deli (*očitajče*): »Tisti botri, ki so vama bili pri krstu, niso znali prav odgovarjati, kar bi morali, to je krivda!« [...] In so še rekli, ko sva pravili starejšim, da sva imeli še srečo, da sva bili toliko korajžni, da sva šli naprej. Da če bi se bili vrnili, da bi bilo še slabše. »Lahko bi vaju bilo tudi strgalo.« So pa verjeli. In kolikokrat se tudi sami še meniva od tega. Ja.

strahí – strahovi
tistcajt – v času
pašta – testenine
puter – maslo
dovhtar – doktor, zdravnik
lih – ravno
rajati – plesati
kabi – seveda, kakopak
tica – bajčno bitje, duša, ki nima pokoja
kompanirati – spremljati
skozi – venomer, ves čas
zbegniti – izginiti, izgubiti se
genjati – nehati

Redakcija

Kmalu po začetku je izločen del, ko udeleženke v prekrivnem govoru razčiščujejo, kje je Lemovje. V delu, ki govori o razmerah pri ranjencih, je spuščen krajši odlomek, ko je zaradi številnih vprašanj in pojasnil pripoved raztrgana, dialoška, odgovori na vprašanja se ponavljajo ali pa so fragmentarni. Enako velja za izpust krajšega odlomka v drugi polovici, ko raziskovalka poizveduje o podrobnostih v zvezi s prikaznijo.

Opombe o vsebini

Dogajalni čas je dan svetega Jožefa (19. marca) 1944, torej med drugo svetovno vojno, v tem kontekstu lahko opazujemo posamične segmente etnološke problematike. Prvoosebna potopisna pripoved o sestrah, ki sta nesli ranjencem živež, kaže na solidarnost in pripravljenost na pomoč ljudem v stiski: vsak je kaj dal, nekaj »boljšega« živeža, torej dragocenejših dobrin, ki jih je sicer primanjkovalo (maslo, testenine, moka, sladkor, jajca). Protagonistki spoštujeta navodila (iz povedanega ni mogoče ugotoviti, kdo je organiziral akcijo), da naj pot, peš iz Bavšice prek Koritnice v Sočo (pribl. 12 km), nato še vzpon na Lemovje¹¹⁰ ter po isti poti nazaj, opravita sami v celoti, saj v splošnem pomanjkanju nekoliko dvomita o poštenosti žensk, ki se ponujajo v pomoč.

Čeprav ni natančnega opisa razmer v taboru za ranjence, lahko sklepamo, da te niso bile najboljše: hrane je primanjkovalo, ranjenci različnih narodnosti (*Talijani, Rusi, naši*) niso imeli strokovne zdravniške oskrbe (*zdravnik je bil pa tisti, ki je imel čas*), iz česar ni razvidno, ali je šlo pri tem za prave zdravnike ali za takšne, ki so zdravniško pomoč v danih razmerah nudili po svojih močeh.

¹¹⁰ Lemovje je zaselek približno osmih hiš na pobočju Bavškega Grintavca. Do njega je mogoče priti samo peš po planinski poti iz Soče (pribl. 40 minut hoje). Še leta 1949 je v vasi živelo približno 50 ljudi, otroci so vsak dan hodili v šolo v Sočo, 400 višinskih metrov nižje. Okoli leta 1972 je Lemovje zapustila zadnja družina (gl. Praprotnik 2008). Hiše z značilnimi stavbami so zapuščene, nekatere so že popolnoma propadle.

Iz opisa dogodkov na poti domov lahko razberemo, da kljub vojnim razmeram družabno življenje ljudi ni povsem zamrlo: mladi dekleti izkoristita priložnost in se ustavita pri hiši, kjer je zabava, da bi se tudi sami malce naplesali in poveselili.

Glavna tema in vrhunec te pripovedi – pripovedovalka ga znatno podpre z dramatičnim oblikovanjem glasovnih prvin pripovedovanja, s katerimi poudari notranje doživljanje (strah, grozo) – pa je nočno srečanje s prikaznijo, nedoločljivim bajčnim bitjem (visoka piramidasta senca), ki jo spremljajo še tice,¹¹¹ to so nočnim metuljem podobna bajčna bitja, ki jih človek ne vidi, vendar čuti njihovo opletanje s krili in sliši cvrčeče zvoke (prim. duše umrlih, Kropelj 2008: 277, 278). Na Bovškem je pojav najbolj znan pri trdnjavi Kluže nad globoko sotesko reke Koritnice. Osebne izkušnje s ticami so potrdili številni Bavšičani in Ložani, ki so ponoči šli peš ali s kolesom tam mimo. Po pripovedovanju (in prepričanju) ljudi pa tice sliši in čuti le tisti, ki ima dovolj močne živce, da to lahko prenese. Pripovedovalka Tina Kravanja jih je neštetokrat slišala, natančno je opisala predel, na katerem so se pojavljale. Osebno izkušnjo s ticami ima tudi pripovedovalkina hči Vera.

Zadnji del pripovedi prinaša razlago vzroka dogodka in mogočih posledic, pri čemer je jasno izraženo verovanje starejših ljudi v obstoj takih prikazni, saj jih dogodek, o katerem dekleti poročata, sploh ne preseneti. Čeprav srečanje s prikaznijo in ticami protagonistki močno prestraši, vendarle zmoreta dovolj poguma za pot naprej, sicer se, po mnenju starejših ljudi, zanju morda ne bi dobro končalo (*lahko bi vaju tudi raztrgalo*). Za to, kar sta doživeli, so po njihovem prepričanju krivi njuni krstni botri, ker pri krstu niso pravilno odgovarjali na vprašanja; morda pa gre celo za personificirano krivdo, podobno kot so ljudje poosebljali nadloge, kot so smrt, bolezn, mrak (Kropelj 2008: 298), na kar nakazuje formulacija povedi.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 11. in 12. zgodbo

Zaradi močne čustvene vpletenosti pripovedovalke v povedano zgodbo se ustvari precej resno ozračje. Udeleženke razpravljajo o ne/verjetnosti dogodka, vendar pripovedovalka trdno in z nekoliko užaljenim tonom nasprotuje Verinemu razmišljanju, da je bila prikazen morda le njuna senca. In poudari, da so jima vsi verjeli in da se s sestro še zdaj večkrat pogovarjata o tem dogodku. Udeleženke so še nekaj časa pod vtisom te zgodbe. Tina v podkrepitev resničnosti pove, da je večkrat slišala tice tudi na Klužah, pa ne le ona, tudi drugi Bavšičani so bili navajeni ščrkanja tic. Tokrat pritrjuje tudi Vera in pripoved dopolnjuje s svojimi izkušnjami. Razmišlja tudi o razlagah takih pojavov: pravili so, da so to verne duše, ki kaj potrebujejo. Tina se spominja, da so starejši ljudje večkrat pripovedovali, da se jim je kaj prikazalo. Raziskovalka poskuša spodbuditi še pripoved o drugih prikaznih, vendar pripovedovalki ne pride na misel nič konkretnega. Omemba sove, ki naznanja smrt, pa pripovedovalko takoj spomni na dogodek, o katerem oblikuje naslednjo pripoved (12. Sova – nočna spremljevalka).

¹¹¹ Tica pomeni v bovškem govoru 'vešča, nočni metulj'.

12. Sova – nočna spremljevalka

Fonetična transkripcija

Tina: Jà:, (*prikimava*) 'tiste só:we, tù:ste só:we, tù:ste sëm pa šë sá:ma prò:bëla. Tù:ste pa .

Barbara {govori hkrati s Tino}: A'ja?

Tina: . viëm šë sá:ma, jà:, k sëm bí:la t'le γó:re {se odkašlja} pər Mi:šcë, ... an 'šëdë k je bí:la njó:γa sé:stra tù:đ ud 'tëγa Mi:šca, jë bí:la bó:una. An šë zëčëier so pà:ršle dbië stá:re žé:ne, susiëde, .. ta x n'jëm, . sta še muli:le, sta bí:šno viëdëde, dë 'bo umà:rla. 'Jes_(s)ëm š'la spà:t nùotər u kà:mro, .. 'no, šë je b'lu prot jú:tro, je pà:ršu tië n'jë brët, tië . mùoš më jë pà:ršu klí:cët – 'tiste đbië žé:n sta 'peč žë prië š'le – më je pà:ršu klí:cët, je 'dëu, dë naj γriëm pu tië dbië žé:në, k sta blië priëđ, 'ne. 'Ja, mé:ne j b'la s.. je b'lu strà:x – je b'lu lix zë s'vete 'ri krá:lje – tē:ma je bí:la, jë dëlè::č!!! .. m:: no jà: (*pojasnjuje*), zë mië je b'lu dëlè:č tiëkərt, se sëm b'la še wut'rok ..

Vera: Bó:|sa ..

Tina {govori hkrati z Vera}: na biëm ta nùotər skùos γó:st. .. 'Ja, γ'rëm ta nùotər ud xí:še, 'ja, hó:re nëđ mà:no je zëčëiëla pa só:wa cbí:këtë. Me je b'lu tuki:š γró:za, ja 'kej nú:ca, k sëm mùorla jëti: (*obupano in malce jezno*)!!! Sëm mùorla, 'ne, dë sëm puviëdëla 'tem, sëm 'dëla, dë jë Mi:šcuka umà:rla, dë čë pri:tta 'ta. Šë jë 'dëla: »Biëš_(š)e dò:uka Flà:jsukë.« [...] 'No, sëm š'la šë tbi:š 'dou. »Nò:« so diële, »žë pri:dmo!« 'Jes_(s)ëm mi:sla, dë pri:je 'kakšna z mà:no, dë bùom miëla dəržbùo, so 'dële: »Pri:dmo.« 'Na jë 'dëla: »Mà:m šë to nì:ki zë nərđi:të, m'saj ó:γen zëkú:rëm,« čëp'rou je b'la šë tē:ma. 'Ja – (*poklapano*) 'jes sëm mùorla pa nęzà:j jëti: sá:ma spiëk! Me je b'la pa s'pëk γró:za, k sëm mùorla nęzà:j pri:t sá:ma. Šë sëm puviëdëla, dë bùojo pà:ršle.

Priredba

Tina: Ja, (*prikimava*), tiste sove, to sem pa še sama probala! Tisto pa. To pa vem še sama, ja, ko sem bila tu gor pri Mišču. Je bila sestra od tega Mišca, je bila bolna. In zvečer sta prišli dve stari ženi, sosedi, k njim, sta še molili, sta bišno vedeli, da bo umrla. Jaz sem šla spat notri v kamro. No, potem je bilo proti jutru, je prišel ta njen brat, ta mož (Mišč, op. a.), me je prišel klicat – tisti dve ženi sta pač že šli, – me je prišel klicat, je del, da naj grem po tisti dve ženi, ki sta bili prej, ne. Ja mene je bilo strah – je bilo lih za svete tri kralje – tema je bila, daaaaaaleč! No, ja, zame je bilo daleč takrat, saj sem bila še otrok.

Vera: Bosa.

Tina: ... In notri skozi gozd! Ja – grem tja od hiše – ja! – gor nad mano je začela pa sova cvikati. Me je bilo tako groza – ja, kaj nuca, ko sem pa morala iti (*obupano, malce jezno*)!!!! Sem morala, ne, da sem povedala tam, sem dela, da je Miščevka umrla, da če prideta tja. In je dela: »Beži še dol k Flajsovki.« [...] No, sem šla pa še tjale dol. »No,« so

dele, »že pridemo!« Jaz sem mislila, da pride kakšna z mano, da bom imela družbo. So pa rekle: »Pridemo.« Ena je dela, »imam še tu nekaj za narediti, vsaj ogenj zakurim,« čeprav je bila še tema. Ja – (*poklapano*), jaz sem morala pa nazaj iti, sama spet! Me je bila pa spet groza, ker sem morala nazaj priti sama. In sem povedala, da bodo prišle.

gljeh – ravno

cvikati – skovikati

nucati – pomagati

beži – pojdi

kakšna – katera

Redakcija

Izloženi so zunanji šumi (kašelji) ter krajša pojasnjevanja sorodstvenih razmerij. Pripovedovalka je pripoved sklenila s komentarjem: *Ah, beži, beži*, vendar je bil posnetek zaradi tehnične napake že prej odrezan.

Opombe o vsebini

Pripovedi o sovi kot napovedovalki smrti so na Bovškem še vedno pogoste in jih ni težko slišati, saj ljudje večinoma pripovedujejo o svojih lastnih izkušnjah oz. o izkušnjah svojih bližnjih s pojavom, ki je v literaturi imenovan predsmrtni spomin ali rok (Orel 1944: 303, 304; Kropelj 2008: 329). To potrjuje tudi ta pripoved, saj je prvoosebna, spominska. V njej so omenjene nekatere šege ob smrti (molitev ob umirajočem, takojšnje ustno obveščanje o smrti, molitev ob umirajočem in mrliču).¹¹² Vlogo sla opravlja deklica, ki jo sredi noči zbudijo in pošljejo, naj pove novico o smrti v sosednjih, vendar oddaljenih hišah. Naloga je velika psihična obremenitev za otroka, ki mora ponoči sam skozi gozd z zloveščo novico in morda tudi s svežimi vizualnimi vtisi mrliča, za nameček pa še sova skovika v krošnjah. Vendar se s strahom in posledično stisko deklice ne ukvarja nihče od odraslih, pa tudi otrok sprejme nalogo kot nekaj, kar je pač treba opraviti brez ugovaranja ali razlaganja svojih občutij.

¹¹² Mrlič je ležal na *parnah* (mrtvaškem odru) v domači hiši, ob njem so celo noč bedeli svojci in mnogo ljudi iz vasi: molili so *roženkranc vseh svetnikov* – molitev je vodila kaka starejša ženica, se pogovarjali in peli nabožne pesmi, včasih pa je pogovor prešel tudi na manj resne, celo šaljive teme. Preden so odnesli mrliča iz hiše, so imeli v veži poseben obred trkanja po vratih in izgovarjanja besed, ki se jih danes nihče več ne spominja (Komac 2007: 73). Tak obred je bil znan tudi v Soči in Trenti; najbrž je bilo tudi v Bavšici njegovo besedilo podobno: preden so mrliča odnesli iz hiše, so zaprli vrata in potrkali nanje. Domači so vprašali: »Kaj nam zapuščaš?« V imenu umrlega je nekdo odgovoril: »Zdravje in veselje in dolgo življenje vsej družini v hiši« (Komac 2003: 103). *Truglo* (krsto) so nato odnesli peš, pozimi s sanmi, do Kluž, kjer so jo naložili na voz, ki ga je vlekel konj. Malo pred Bovcem so krsto vzeli z voza in jo peš odnesli do cerkve in pokopališča. Med prvo svetovno vojno, ko zaradi fronte pogreb v Bovcu ni bil mogoč, so umrle Bavšičane pokopavali na pokopališču v Logu pod Mangartom.

Opombe o sobesedilu

V tem delu je vezno besedilo samo Verino vprašanje, ali se pripovedovalka spominja podobnega dogodka: kako je sova ščrkala ob smrti starega očeta; Tina na to pobudo takoj odgovori z nadaljevanjem pripovedi (13. Sova – znanilka smrti).

13. Sova – znanilka smrti

Fonetična transkripcija

Vera: Pa k je rà:jnk ó:ča umà:ru, se zmi:š, k je 'ɣo nɛ ó:kno pè:ršla cbi:kɛt só:wa?

Tina: Jà: ... a 'ɣor nɛ ó:kno? .

Vera: Jà: ..

Tina: 'Tisto j 'dɛla má:ma, jɛ 'dɛla: »Je pè:ršla,« je 'dɛla, »só:wa 'ta nɛ ó:kno.« 'Šɛdɛ tiɛd k je biɥ ó:ča 'neš bulà:n, 'ne, swa b'le zbɛçičɛr ɣó:re dɛmà:, swa pərš'le – 'no, saj jɛ umà:ru lix zɛ silvè:stər ... 'ne, pərt silvè:stɛrɛm jɛ umà:ru – swa pərš'le sɛm 'doɥ punó:çɛ 'le u'kou xí:še, ti:, 'kar dbiɛ só:ɥ sa cbi:kɛle, se zmi:slɛš {Veri}? Bi:š, tù: je tù:di ... prà:bjo, dɛ . je na žwà:ɥ tù:dɛ, dɛ çú:tɛ! 'Lej .. tliɛ ɥ 'tej b̀à:jtɛ (z *glavo kaže smer*) je bi'la .. je bi'la ti:sta žé:na dó:le ɥ Puđbó:rđɛm .. à:nə zveçičɛr, ... je b'lu wé:sməɣa ... wé:sməɣa . sɛptɛ:mbra, zbɛçičɛr, ti:, swa bla z Lò:jzɛm dó:l u kú:xnjɛ, ti:, a nɛ prí:de 'lix wɛn pərd ó:kno, ti:, cbi:kɛt 'ɣor nɛ cí:mɔər .. ə:: só:wa! ... 'No, sɛm djà:la (*začudeno*): »Kà:j_(j)e pa tù:!?« Sɛm djà:la: »'Kej kli:če? .. Kiɛr bùowa š'la,« sɛm diɛla .. sɛm u'sɛ diɛla .. »A,« jɛ 'dɛɥ, »Bí:šno k bi:d lù:č!« »Mà:,« sɛm djà:la, »viɛš 'kej, saj lù:č je zmiɛrɛm. sɛm djà:la . Pa ɛncùo se m çú:dno zdi:, dɛ prí:de tbi:š pərd ó:kno cbi:kɛt, tbi:š nɛ cí:mɔər.« 'No, ɛn drù:x dà:n so pè:ršlɛ prà:bɛt, al so puslà:l telefò:n, dɛ je ta té:ta umà:rla dó:le pud B́:rđɛm (*resno, kima*). Pa 'jes nɛ viɛm .. ta žwà:ɥ nɛmà:ra p'rou niɛki çú:t. Tù: je nɛmà:ra pa riɛs p'rou, 'jes nɛ viɛm (*resno*).

Priredba

Vera: Pa ko je rajnki oča umrl, se zmisliš, ko je gor na okno prišla cvikat sova?

Tina: Ja ... a gor na okno?

Vera: Ja.

Tina: Saj je rekla mama: »Je prišla sova gor na okno.« In ko je bil oča naš bolan, ne, sva bili (z Vero, op. a.) zvečer gor doma (pri Tininem očetu, op. a.), sva prišli – no, saj je umrl glih za silvester ... ne, pred silvestrom je umrl ... – sva prišli sem domov ponoči, tu okoli hiše, ti, kar dve sovi sta cvikali!!, se zmisliš {Veri}? ... Veš to je tudi ... pravijo, da je ena žival tudi, da čuti! Glej tu v tej bajti, (*z glavo nakaže v tisto smer*), je bila tista žena v Podbrdu (v domu ostarelih, op. a.). In zvečer, je bilo osmega septembra, zvečer, ti, sva bila z Lojzem doli v kuhinji, ti, a ne pride lih ven pred okno, ti, cvikat gor na cimber

sova! »No,« sem dela (*začudeno*): »Kaj je pa to!?« Sem dela: »Kaj kliče? Kateri¹¹³ bova šla?« sem dela ... »A,« je del, »bišno, ker vidi luč.« »Ma,« sem dela, »veš kaj, saj luč je zmerom,« sem dela, »pa noco se mi čudno zdi, da pride tja pred okno cvikat, tjale na cimber.« No, in drug dan so prišli pravit, ali so poslali telegram,¹¹⁴ da je ta teta umrla doli v Podbrdu (*resno, kima*). Pa jaz ne vem ... ta žival nemara prav nekaj čuti. To je nemara pa prav res, jaz ne vem (*resno*).

zmisliti se – spominjati se, spomniti se

cvikati – skovikati

bajta – hiša

lih – ravno

cimber – zgodnja vrsta slive, ringlo (?)

noco – nocoj

Redakcija

V prvem delu je izločen niz nerazločnih besed in fragmentaren opis okolja, v drugem delu pa pripovedovalkin zarek.

Opombe o vsebini

Pripoved, tako kot prejšnja, potrjuje verovanje v predsmrtne znake, ki jih ljudje razberejo iz skovikanja sove. Resničnost pojava ponazarjata dva dogodka, smrt Tininega očeta in Tinine tete, ko je prišla sova cvikat (skovikat) na okno oz. na drevo pred njim. To po verovanju ljudi prinaša nesrečo (Ovsec 2001: 37), v konkretnih primerih sporoča novico o smrti.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 13. in 14. zgodbo

To vezno besedilo je najdaljši premor med posamičnimi pripovednimi enotami. Pogovor se po povedani zgodbi še naprej suče okoli zloveških izkušenj, ki so povezane z oglašanjem sove: vse udeleženke se strinjajo, da imajo podobne izkušnje številni ljudje, raziskovalka pove, da je številne podobne zgodbe že dokumentirala. Povzame tudi zgodbo, kako se je nekdo v Klužah prestrašil tresočega se grma, ko je kolesaril mimo. Tako se pogovor spet vrne na tice (gl. tudi vezno besedilo med enotama 11 in 12), ki ponoči ščrkajo na Klužah. Tina in Vera začeta nizati svoje izkušnje: natančno opisujeta, na katerem mestu je tica običajno začela in kje je prenehala ščrkati, ter kaj se je dogajalo: nekaj si čutil okoli glave, videl nisi pa nič. Raziskovalka sprašuje, ali so to doživljali tudi drugi domačini. Obe se strinjata, da mnogi, vendar ne vsi, saj je veljalo, da to občutijo in doživijo samo ljudje dovolj močnih živcev, da to lahko prenesejo. Sprva je bil ta del

¹¹³ Kateri od naju bo šel?

¹¹⁴ V izvirniku se pripovedovalka zmoti in reče, da so poslali telefon, ne telegram, kar v resnici misli.

besedila obravnavan kot zaokrožena enota, vendar je bil pozneje izločen zaradi dialoško-
sti in raztrganosti (premolki, večkratna ponavljanja podobnih misli itn.). Nato se začne
pogovor o prebivalcih Bavšice. Tina razlaga, koliko ljudi je nekoč živelo v dolini, ki je
danes skoraj prazna. Dotakne se tudi zapuščenega in že propadlega mlina, ki ga je za-
dnje deževje dokončno odplaknilo – takšne povodnji Tina ne pomni, opisuje dogodke,
povezane s povodnijo. Ko pogovor nekoliko zastane, raziskovalka povpraša, ali so kdaj
poleg Rezijanov v Bavšico hodili še drugi ljudje, tujci, npr. Cigani. Vera se zdaj spomni
na zgodbo o Zorči in Miški, ki sta v Bavšico prišli kot begunka med prvo svetovno vojno.
In Tina začne pripovedovati (14. O dveh prepirljivih starkah).

14. O dveh prepirljivih starkah

Fonetična transkripcija

Vera: Pa tē:jste Zùorča pa ena Mi:ša, 'ki sta bliē?

Tina: Ajà:, tēscà:jt ũé:jske tē yó:re? Pər Mi:šcɛx k sta bliē? 'Na je bi:la Zùorča, 'na pa
Mi:ška.

Barbara: Kiēre ste ... A tu sa b'le dvē: žé:nē?

Tina: Dbìē žé:nē, jà:. K je ũla wá:jska, 'peč, bē mór:yle jēti: ũ beγù:nstvo, šēt sta š'le 'le
yó:re x 'nēm stá:rēm, k so bliē stá:re sēmìē, 'ne. 'Šēd d'na jē bi'la nər̀vò:zna, d'na je bí:la
pa bùl ə:: .. tukù: ... ni bi'la pər ti prà:vi. An 'tem so diēl, 'tiste dbìē žé:jnske, kar skù:s so
se pərpiérēle. Kar skùos so se kriēyle. Šēt .. prà:p, dó:le nē xliēp sa spà:le, kə ní:so miēl
yó:r ũ xi:š pərstuóra. So spà:le d'na tu siēnē, d'na pa . tu lí:stjē. An dē je b'lu pərγrē:jēno,
ni:sta . ni:sta tiēle spá:tē ubiē tu siēnē al pa ubiē tu lí:stjē. Sta mùorle bí:tē usà:ka nē 'nej
strá:nē. D'na tu lí:stjē, d'na tu siēnē. An šē skùos ti:ste plà:jnke sta se mùorlē kriēyētē. Kar
skùos. {smeh} Šēt .. prà:bē, 'zej ēn dà:n, prà:vē ... je z::γubì:la d'na žò:k tē štri:kēn, γa ni
mó:yla ēŋkiēr dubì:tē. An prà:bē, je kabì:š ũyà:njēla s tùo drù:yo, dē γa je ukrà:dla an ni
b'lu dər̀yà:cē, prà:bē ēn drù:x žò:k nər̀dí:la, prà:bē, jē pa tà:m 'tēzγa šēt nēzà:j dubì:la. Je
dubì:la pa 'tēzγa nēzà:j, 'ne, zēwà:ljēŋγa bí:šno tu lí:sti .. {smeh} 'No, šē prà:bē .. so pər:ršlē
bujá:kē, k so b'li t'le yó:re ũ... šē.. Waũstri:cē, 'ne.

Barbara: Məñə ..

Tina: So b'li bujá:kē, p'rà:p, šē so nusí:l 'kake cú:nje prà:t. Prà:bē, je pərniēsu bujá:k, je
ũprà:la d'na .. dŋ'mo . ti:zd... {zarek} há:če an bí:šno pa tu drù:ye. P'rap, tu drù:ye mo
je dá:la nēzà:j .. p'rà:bē, γá:če j ubliēkla pa ò:na! {smeh} P'rà:b, jē š'la spum... {zarek}
tēblà:zēma, prà:vē, kə so pərklá:dēlē γnù:j, 'ne, k so ukupá:lē çuompe .. 'šēt . so nēnē:slē
γnù:j ta pu ní:bē, ti: s mùoru pa z rēkùo tu x usà:ki çuompe pu ēn kùos γnùjù: diētē.
Prà:bē, je pərklá:dēla γnù:j, saj je žē b'la í:ca .. (cinično) prà:bē, šēd jē miēla 'tiste γá:če
'douka zē krēki:. Je zēbìxà:la 'tiste γá:če yó:rē, prà:bē, dē j miēla busiē tá:ce, an šə {se
smeje} prà:b, je pər:rš . 'tis bujá:k, . jē xó:du kar skù:s fiēxtēt, dē na mo dà: γá:če nēzà:j.
Je 'dēla (med smehom): »Saj jēx nù:cēm 'jes tùodi!« {Barabara se smeje} ... Ja 'šēdē ...
puzì:mē jē prà:la, .. 'ja .. əə .. 'peč puzì:m, ja sù:nca ní blù:, 'peč je pór:šla pa lù:na, 'ne.

Še (*dramatično*) ta pər lú:nə jə zbešà:la pa 'tiste cù:nje, 'ne. 'Šeđe .. 'ja so diəle: »Pa 'kej zbiəšəš cù:nje!? Saj biəš, de zmà:rnzjo!« Je diəla (*lahkotno*): »Če sù:nce pušù:ši, 'beł pušù:ši tù:di lú:na.« 'Šeđe je miəla zbiəšəne 'wəne pər lú:nə 'təste cù:nje, zú:tra je miəla pa 'kar rù:x, {smeh} k je u'se zmà:rnzjeno .. {smeh}

Priredba

Vera: Pa tisti Zorča in Miška, kje sta bili?

Tina: A tacajt vojske? Pri Mišču, ko sta bili? Ena je bila Zorča, ena pa Miška.

Barbara: A to sta bili dve ženi?

Tina: Dve ženi, ja. Ko je bila vojska, pač, bi morali iti v begunstvo, pa sta šli tu gor k enim starim, ker sta bili stari sami, ne. In ena je bila nervozna, ena je bila pa ... tako ... ni bila pri ta pravi. In tam, so deli, sta se tisti dve ženski, kar skoz sta se prepirali. Kar skoz sta se kregali. In, pravi, dol na hlevu sta spali, ker niso imeli gor v hiši prostora. Sta spali ena v senu, ena v listju. In da je bilo pregrajeno. Nista hoteli spati obe v senu ali obe v listju. Sta morali biti vsaka na eni strani. Ena v listju, ena v senu. In še skozi tiste planke sta se morali kregati. Kar skoz. {smeh} In, pravi, zdaj en dan, pravi, ... je izgubila ena žok ta štrikan. Ga ni mogla nikjer dobiti. In, pravi, je toliko uganjala s to drugo, da ga je ukradla in ni bilo drugače, pravi, da ji je en drug žok naredila, pravi, je pa tistega potem nazaj dobila. Je dobila pa tistega nazaj, ne, zavaljenega, bišno, v listju {smeh}.

No, in pravi, so prišli vojaki, ki so bili tukaj gor ... Avstrijci, ne. So bili vojaki in so nosili kake cunje prat. Pravi, je prinesel en vojak, je oprala ena enemu gače in, bišno, drugo. Pravi, ta drugo mu je dala nazaj, pravi, gače je oblekla pa ona! Pravi, je šla tablazema, ko so prikladali gnoj, ne, – ko so okopali čompe, so nanесли gnoj tja po njivi in ti si moral z roko tja k vsaki čompi en kos gnoja dati. – Pravi, je prikladala gnoj – saj je bila že ica – (*cinično*) pravi, in je imela tiste gače dol za kraki. Je zavihala tiste gače gor, da je imela bose tace in potem {se smeje}, pravi, je prišel tisti vojak, je hodil kar skoz fehtat, da naj mu da gače nazaj. Je dela {med smehom}: »Saj jih jaz nucam tudi!« {Barbara se smeje} ...
... Ja, potem ... pozimi je prala, pač, pozimi, ja, sonca ni bilo, je prišla pa luna, ne. In (*dramatično*) pri luni je zvešala pa tiste cunje, ne. In so rekli: »Ja pa kaj zvešaš cunje?! Saj veš, da ti zmrznejo!« Je rekla (*lahkotno*): »Če sonce posuši, posuši tudi luna!« In je imela zvešene veni pri luni tiste cunje, zjutraj je imela pa kar rog {se smeje}, ker je bilo vse zmrznjeno. {smeh}

skoz – venomer, kar naprej

planka – lesena pregrada

žok ta štrikan – iz volne pleten copat

dobiti – najti

uganjati – kregati se, ozmerjati

bišno – verjetno, najbrž

gače – spodnje hlače

tablazema – spomladi

prikladati – prilagati
čompa – krompir
ica – vročina
dol za kraki – do gležnjev
cunje – obleka, perilo
zvešati – obešati, razobešati
imela je rog – bilo je trdo (kot rog)

Redakcija

Izločenih je bilo nekaj podvprašanj raziskovalke in šumov (kašelj, hrkanje).

Opombe o vsebini

Pripoved je sestavljena iz treh šaljivih dogodkov iste protagonistke (in njene sestre). Iz njih je mogoče razbrati nekaj utrinkov iz življenja ljudi v Bavšici med prvo svetovno vojno. Ljudje iz Bovške kotline so morali oditi s svojih domov v begunstvo.¹¹⁵ V Bavšici, ki je bila za streljaj odmaknjena od soške fronte, so ljudje smeli ostati doma,¹¹⁶ k njim pa so se zatekli nekateri prebivalci iz Bovške kotline (večinoma sorodniki), ki niso mogli ali hoteli na pot. Veliko takih beguncev se je moralo, ne glede na starost, sprijazniti s prenočiščem v senu ali listju. Družini, ki jih je gostila, pa so po svojih močeh pomagali pri vsakdanjih opravilih in delu.

Civilno prebivalstvo pomaga vojakom: avstrijski vojaki nosijo ženskam prate perilo (cunje), iz pripovedi ni razvidno, ali gre za prostovoljno pomoč ali je to delo, za katero je predvideno plačilo, najverjetneje pa gre za menjavo usluge za hrano (Stres 1988: 17).

Omenjenih je nekaj elementov oblačilne kulture: pleteni copati (*štrikani žoki*), ki jih ženske napletejo same brez posebnega truda in so marsikomu, predvsem ženskam, edina obutev. Dolge spodnje hlače (*ta duge gače*) so pomemben kos tople vojaške garderobe v zimskem času – vojak, ki so mu bile take hlače odtujene, vztrajno prosi, da bi jih dobil nazaj. Protagonistka si jih prisvoji morda v zameno za plačilo (tega ne izvemo), jasno pa je, da jih ne namerava vrniti, saj jih tudi ona potrebuje. Očitno je, da jih nosi tudi v toplem vremenu in se ne ozira na delitev oblačil na moška in ženska, kar, če izvzamemo čudaštvo protagonistke, kaže na splošno pomanjkanje oblačil.

¹¹⁵ Begunci iz Bovške kotline, tj. iz Bovca, Plužen in Čezsoče, so morali zapustiti domove 24. maja 1915 do 21. ure, tj. dan pred zasedbo. Večina se je za tri mesece izselila v Trento, nato za mesec v Podkoren, od koder so nekateri odšli v begunsko taborišče Bruck ob Litvi, drugi pa v taborišče Wagnerja pri Lipnici na Koroškem, nekateri so dobili začasen dom na kmetijah, kjer so pomagali pri delu. Prebivalci Srpence, Žage in Loga Čezsoškega, ki so bili na italijanski strani soške fronte, so bili evakuirani v razne kraje severne Italije (Stres 1988: 11, 13, 15).

¹¹⁶ Še naprej so se ukvarjali z rejo drobnice, na poljih so pridelovali krompir in fižol. Mlečne izdelke in poljščine so z vojaki zamenjevali za sladkor, moko, sol in konzerve. Od županstva so dobili tudi karte, na katere so vsakih 14 dni dobili moko, sladkor in slanino. Kljub temu so bili prebivalci bolj lačni kot siti (Stres 1988: 17).

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 14. in 15. zgodbo

V zgodbi raziskovalka ni dobro razumela nekaterih bavških besed (npr. *gare*), in se zanima za pomene; informatorki jih z veseljem razlagata. Del veznega besedila za tem zaradi menjavanja kasete ni dokumentiran. Medtem se tema pogovora spremeni: raziskovalka sprašuje, ali so bili tudi v Bavšici ob hudi suši plesi prepovedani tako kot na Koritnici, kakor ji je pred kratkim povedala druga informatorka. Tina ne pozna te navade, iz otroštva pa se spomni, da so hodili molit za dež na Koritnico in pove naslednjo zgodbo (15. Kako so molili za dež).

15. Kako so molili za dež

Fonetična transkripcija

Tina: Muli:t smo xudi:l zmięřęm, kęř je bį:la řu:řa tam u Kuri:dņę, je bį:la . 'tam pęř tę:tę. 'Takat řęm b'la ře ... 'tistęx wę:řęm li:t (*povzdigne glas*) »ęncuo je mą:řa zę dę:ř!« .. Ką:bi so bli bį:řno pęř mą:řę, je bį:řno zę .. ję řu:pnik, bį:řno tę tę:jęřt bį:řno 'dęř Klębų:čęř ję bį:řno zę ũzną:nu, on je zę 'moũ bį:řno 'kęřřno pęřprą:wo, dę ję pą:jęlo, .. dę je pą:ju bį:řno ą: ũnię ...

Vera: Tlą:k ..

Tina: Zrą:k ja 'řędę.

Vera: Tlą:k!

Tina: Tlą:k ja. An ę ... ję 'dęũ: »Mųorte muli:tę,« ję 'dęũ, »dę prį:de dę:ř!« Ja, ęř drų:h dą:n xį:tro 'tem .. na .. 'tem u Ką:lę, 'tista Mą:lija Ką:ũřčuwa, 'i, 'tista ję pa zmięřęm mulį:la . 'tam nęřręj, 'ne . řuozęnk'ranc. An 'tamę smo ř'lę . muli:t ta ũ cįęřku, ję::jř za nązęř:řnska mą::tę! 'Tem je muli:lo 'ęno 'bulj ku tu drų:ję, je tięlo kar pęřřmą:řęřę, le 'dęř ję 'bulj ku tę drų:řę: »Dę se uli:ũ dę:ř řrę:j ko prį:mo dęmų:ũ. .. Bųox 'dej dę:ř an dębį:ca Męřį:ja an Bų:x 'nem pumą:j, de .. dę nę zęřmųodę ũřę:řa!« 'No, řę nę kuónc za ..zę dwą: dņi: ję pa .. řa li:lo ũčą:řęx ku ta ř_(ř)ką::fa. .. Tki:ř ... so mięł 'nes ũčą:řęx tų:dę zę nų:řca. Bįęř, ó:n so řię mi:ęł prięřř 'tiste: pęřprą:be, so 'bem bįędęłę, . krą:t {zarek?} tlą:k pą:ja, řę so pa ũznęřń:lę, dę čę nę bųote muli:lę, dę nę 'bo pą:řřu dę:ř.

Priredba

Tina: Molit smo hodili vedno, ko je bila suša tam v Koritnici, tam pri teti. Ja, sem bila tistih osem let (*povzdigne glas*): »Noco je maša za dež!« Kabi, so bili biřno pri maři, je biřno řupnik, ta tehan, ta Klobučar, je biřno oznanil. On je ře imel biřno kakřno pripravo, da je padalo ... da je padal ...

Vera: Tlak.

Tina: Zrak, ja.

Vera: Tlak!

Tina: Tlak, ja. In je del: »Molite, molite,« je del, »da pride dež!« Ja, in drug dan hitro tam v Kalu, ta Malija [...], i, tista je pa zmerom molila naprej, ne. Roženkranc. In tam smo šli molit tja v cerkev, jeeeeeežeš, nazarenska mati! Tam je molilo eno bolj ko drugo, je hotelo kar pregmagati, le eden bolj kot drugi: »Da bi se ulil dež, prej ko pridemo domov. Bog daj dež in devica Marija in Bog nam pomagaj, da ne bi zasmodilo vsega!« No, in na koncu, drug dan, ... za dva dni, ga je pa lilo včasih ko iz škafa. Tako ... so imeli nas včasih tudi za norca. Veš, oni so že imeli pred tiste priprave, so že vedeli, kdaj tlak paja, potem so pa oznanili, da če ne boste molili, da ne bo prišel dež.

noco – nocoj

kabi – seveda

tehant – dekan, predstojnik dekanije

pajati – padati

pregmagati – do onemoglosti kaj početi, iti preko meja

pred – prej, v starih časih

Redakcija

Na začetku je izloženo raziskovalnikino podvprašanje, na katero pripovedovalka ni odgovorila, in sicer, ali se tudi ona spomni, da na Koritnici ob suši niso smeli plesati, kakor je to slišala od druge informatorke.

Opombe o vsebini

Iz pripovedi je razbrati, kako so se ljudje ob neugodnem vremenu v skrbi za pridelek zatekli k priprošnji za dež, kar so spodbujali tudi duhovniki.¹¹⁷ V pripovedi je jasno izražen pripovedovalkin dvom o učinkovitosti obreda.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 15. in 16. zgodbo

Vera ima že pripravljeno še eno iztočnico: Tino vpraša, ali ima kaj povedati o dveh znanih vaških posebnejših. Tina takoj začne pripovedovati (16. Ljubosumna vasovalca).

16. Ljubosumna vasovalca

Fonetična transkripcija

Tina: 'A, t'le yó:re sta b'la dwà: 'buljə rí:yna. ... Šə sta xudí:la pu wé:s ta yó:r u Bà:uščo, ... sta miəla zmiəřəm . zmiəřəm pù:xno ljù:p, ɛŋkò:l ni:so zmà:jŋkəle.

Barbara: Sta bla liépa? Sta bla fè:jst zə puylíčdətə?

Tina: {slišen vdih} Sta bla d'wa rí:wəža. Sə 'loxnu Lò:jza š_(š)e puznà:la.

¹¹⁷ O suši v Kalu - Koritnici in ukrepih zoper to nadlogo (prepoved plesa in veseljačenja) – govori tudi pripoved Fani Cuder (gl. Ivančič Kutin 1998: 65, 66).

Vera: Mâ:ri jâ: .. jâ: .. {Vera se smeje}

Tina: 'Ja šë 'tis njé:ya brèt:t je 'biu pa lix tukù:. Sta xudí:la, čë so b'li ... sta xudí:la zmiëřëm ýó:re x 'nem. 'Šët čë sta bi:dëla, dë so b'li 'kajšëñ 'yor pør 'nes, sta š'la pa mi:mó. Sta se næriëdla fi:na, .. 'ku čëš ó:nadwa mà:ta pa . pù:xno të drù:zëx čiëč. Sta š'la pa ta ýó:r u yurè:njo Bâ:ušco.

Vera: 'Pa so se u'se nó:rca diëlle z nji:më, 'ne.

Tina: 'No, 'šëdë, k so .. je biu dë:n, k je 'šu pa nezá:j, ni mó:yu jëti: dò:uka kë pu ciëstë, k je b'la pùot 'tëm uđ nâ:še xí:še. Je mùoru p'rou dò:uka mi:mó ná:še bâ:jte iti. – 'Mi smo b'li zmiëřëm 'yor në yâ:jñkë, čë j biu 'kajšëñ ýó:re – jë pa . zëčiëu pa piëtë (*oponaša*): »Jâ:, tu je sâ:ma pærziëtност, tu je sâ:ma pærüziëtност,« së j zëčiëu diëlëtë .. pærziëtност .. »Jâ:, në mà:rëm, në mà:rëm Bâ:ušëñčëna, në mà:rëm Bâ:ušëñčëna,« prâ:bë (*nekoliko poknjižena izgovarjava*), »mâ:m rà:jšë .. mà:m rà:jšë Bëčâ:na, pu pærfü:mu dëši:, ə: nië, në mà:rëm Bâ:ušëñčëna, kër pu kó:zlu smërđi: .. {smeh} Sëmù: tù:ste je piëu pa dó:uka mi:mó xí:še, 'kajk .. 'kajk je xó:du ta 'dou, sëmù: tù: je piëu 'kër nëpré:j.

Barbara: {smeh} .. dë ste jâ: | slí:šëlë?

Tina: {govori hkrati z Barbaro} Šë n drù:x . šë n drù:ý dà:n, kër ni b'lu bé:nyga, je pè:ršu ... »Jâ:,« sëm mu đjâ:la, »a 'zej .. 'zđej smo pa dó:brë, 'zej, k ni bè:đñëha?« »Pærüziëtne (*vpije*)!! Pærüziëtne!! Pruziëtne!!« je diëlu .. »M'se ste pærziëtne!« Prâ:bë: »Kër mà:te 'këšnyga drù:zga, šë puylëdëte 'nëš 'ne,« šë prâ:bë, »kër .. kër.. ni:mëte drù:zga, smo pa mi: dó:brë {med smehom}!«

Priredba

Tina: Ah, tule gor sta bila dva bolj revna ... In sta hodila po vasi gor v Bavšico. Sta imela vedno polno ljub, nikoli niso zmanjkale.

Barbara: Sta bila lepa? Sta bila fejest za pogledati?

Tina: {vzdih} Ehhh, sta bila dva reveža. Saj lahko Lojza si še poznala?

Vera: Mari ja.

Tina: In tisti njega brat pa lih tako. Sta hodila zmerom gor k nam. In če sta videla, da so bili kakšni gor pri nas, sta šla pa mimo. Sta se naredila fina, češ onadva imata pa polno druzih čeč. Sta šla tja gor ta v ta gorenjo Bavšico ... [...]

Vera: Pa so se vsi norca delali z njima.

Vera: No, in ko je bil eden, ko je šel nazaj, ni mogel iti po cesti, ker je bila pot tam od naše hiše. Je moral prav mimo naše bajte iti. – Mi smo bili zmerom gor na ganku, če je bil kdo gor (pri nas na obisku, op. a.), je začel pa peti (*oponaša*): »Ja! To je sama prevzetnost. To je sama prevzetnost,« je začel delati. »Prevzetnost! Jaaa, ne maram, ne maram Bavšničana, ne maram Bavšničana,« pravi »imam rajši Bovčana, ki po parfumu diši, ne maram Bavšničana, ki po kozlu smrdi (*nekoliko poknjižena izgovarjava*)!« {smeh} Samo to je pel tam mimo hiše, kolikor je hodil mimo. Samo to je pel kar naprej.

Barbara: {smeh} ... da ste ja slišali?

Tina: In kak drug dan, ko ni bilo nobenega, je prišel, »Ja,« sem mu dela, »a zdaj smo pa dobri, zdaj ko ni nobenega?« »Prevzetne (*vpije*)!! Prevzetne!! Prevzetne!!« je delal. »Vse

ste prevzetne!« Pravi: »Ko imate koga drugega, še pogledate nas ne,« in pravi: »ko nimate drugega, smo pa mi dobri!« {med smehom}

hoditi po vasi – hoditi v vas, hoditi na obisk
mari ja – gotovo, kajpada
fin – vzvišen
drug, družega, družih – drug, drugega, drugih

Redakcija

V prvem delu je izločen opis sorodstvenih razmerij protagonista. Pripoved je v izvorniku še nekoliko daljša, saj pripovedovalka doda še odstavek, v katerem Tina in Vera skupaj opišeta še druge protagonistove vasovalske prigode; ta del je bil zaradi prepoznavnosti vpletenih oseb izločen.

Opombe o vsebini

Pripoved govori o dveh vaških posebnostih in družbenih stikih na vasi. Medtem ko so se v zimskih dneh ljudje družili ob peči v izbi, ki je bila navadno največji bivalni prostor, pa je bilo prizorišče druženja v toplejših mesecih na ganku (če seveda ni šlo za ples). Gank, daljši hodnik vzdolž daljših pročelij stanovanjskih zgradb, večinoma vgrajen v nadstropju stavbe (Hazler 2004: 139) je značilen arhitekturni element, ki so ga na Bovškem in tudi v Bavšici nekdanj imele skoraj vse hiše.

Na Bovškem je bilo zelo razširjeno zbadanje med sosednjimi vasmii, zato je tudi vsaka vas za svoje ljudi dobila od sosedov kako zbadljivo ime:¹¹⁸ tako so bili Bovčani Peteruše in Prfumarji, Čezsočani so bili Kilci, Pluženčanom so rekli Figači ali Vihajci, Žagarji so bili Bularji, Bavšičani pa so dobili vzdevek Smrdetoni ali Povki,¹¹⁹ saj so živeli od živine (Komac 2007: 16). Na Bovškem so še danes znane številne zbadljive rime, s katerimi so se v šali (pa tudi bolj zares) obkladali prebivalci sosednjih vasi, nekatere med njimi so bile tudi že objavljene (gl. Komac 1995). Zbadljivka, omenjena v tej pripovedi, zaradi rime nekoliko odstopa od narečja in se približuje knjižni izgovorjavi: ne maram Bavšničana, imam rajši Bovčana, ki po parfumu diši, ne maram Bavšničana, ki po kozlu smrdi. Fanta iz Bavšice jo pojeta Bavšičankam, zato kljub šaljivosti iz nje veje občutek zapostavljenosti, ki ga mladi Bavšičani doživljajo celo pri domačih dekletih.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 16. in 17. zgodbo

Veznega besedila med 16. in 17. enoto skoraj ni, saj se po nekaj komentarjih, ki se nanašajo na 16. zgodbo in so njen del, pripovedovanje nadaljuje z drugo zgodbo, v kateri nastopata ista protagonista (17. Radovedneža nalažejo).

¹¹⁸ O nastanku nekaterih zbadljivih imen prebivalcev obstajajo razlagalne povedke, npr. kako sta nastali imeni Kilec in Peteruša (gl. Ivančič Kutin 2005b: 39).

¹¹⁹ *Povk* je v bovškem govoru kozel. Od tod tudi na Bovškem znan primerjalni frazem: *smrdiš kot povk*.

17. Radovedneža nalážejo

Fonetična transkripcija

Tina: Stá:ra sta žę b'la. Šę sta ubà: teškù: ɣuwə:rla tùodi ... Radubiędna!!! O jè:::jš, jè:::jš!! Ud bà:jte dę bà:jte sta xudì:la kar skùos. Šę ni:ję má:tę je bí:la tù: radubiędna, pa dę j 'kej kà:ko rieč pərné:sęta, dę bùo pa ó:na tù: biędęla 'kej. Ja, šęť u'sak jęx ję ɣliędu lę nęlęɣà:tę. Šę 'tem se je pa ó:na çù:dla, p'rap: »Tà:kęlę ręçi: se doɣà:jęjo,« {smeh} prà:vi .. »Bù:x wà:r prà:p çę b ó:nadwa nę pərné:sla tęx ręçi:,« prà:bę, .. »bę 'jes 'nęč nę biędęla.« Čę j b'lu pa ɣse'kop là:š!

Barbara: A s_(s)ę ɣdà:j 'kej tá:zɣa zmí:sęlnę?

Tina: Jà:. So jęx zmięřęm 'kej nęlęɣà:lę, çę j . ęŋk'ret, dięn je d'jou ... ə:: »Šli:š,« ję 'dęwə, 'a: »kaj tę . 'kaj tę .. 'kaj t je punù:ju, p'rou zę krá:wo?« K je bių 'dęn 'kar tukù: ta pər 'ne xí:šę, p'rap: »'Kaj t je punù:ju, p'rou zę krá:wo?«

Vera: Pa kar mì:mo njé::ɣa, 'ne, so se męnà:lę.

Tina: Jà: {nerazumljivo}

Barbara: P'rou dę ję šli:šu, 'ne? {nerazumljivo}

Tina: Jà:, ja:. »Kaj t je punù:ju zę krá:wo?« »Jà:, ɣrò::zno, ɣrò:zno z'lo . ɣrò:zno z'lo dná:rja m je punù:du!« »Jà:, prà:bę (*osuplo*): »jà:, šę kukù: šę, jo nę dá:š?« Prà:p (*odloč-no*): »Kər je žę sà:m ka'biš punù:du,« prà:bę, »ja sęm mę zęřęçù:nu pa še 'bęč!« je d'jou. »Šę 'zej nę vięm,« je d'jou, »a bùo pà:ršu pu njùo al 'ne.« 'Tę:js (*ironično*) xi:tro lé:ti pa mà:təřę prá:bęť, .. dę 'kaj ɣrò:zno dubò: zę krá:wo! šę:d je .. pé:lų nę radù:no, ni dubi:ų pa 'nęč zę njùo. P'rap: »'Biš, 'kašna ɣulfi:ja ję (*prizadeto*)! {smeh}

Barbara: À:::jej ..

Tina: Kukù: šę pri:je 'dęn ɣliędęť krá:be, 'kaj . 'dęn punù:dę, tlię dubùoš pa smù: 'no malé:jŋkost.« 'Biš, so jęx mięl učà:sęx tù:đi ...

Barbara: Jò:j ..

Tina: .. smù: dę so se smęjà:l, 'no. Šę 'kęř so b'li raduvi:ędņę, so jęx pa nęlęɣà:lę pa še bù:Í, k so mó:ɣlę.

Priredba

Tina: (Sta bila dva brata, op. a.). Stara sta že bila in oba sta težko govorila tudi. Radovedna!!!! O jeeeejš, jeeeejš! Od bajte do bajte sta hodila kar skoz. In njuna mati je bila tudi radovedna, da ji kakšno reč prineseta, da bo tudi ona vedela kaj. Ja, in vsak ju je gledal le nalagati. In tam se je ona čudila, pravi: »Takele reči se dogajajo,« {smeh} pravi, »bogvari,« pravi, »če bi onadva ne prinesla teh reči,« pravi, »bi jaz nič ne vedela!« Je bilo pa vse vkup laž.

Barbara: A so se kdaj kaj takega spomnili?

Tina: Ja, so ju zmerom kaj nalagali. Čakaj ... Enkrat je eden del: »Sliš,« je del, »koliko ti

je ponujal, prav za kravo?« Ko je bil eden tu pri hiši, pravi, »Koliko ti je ponujal prav za kravo?«

Vera: Pa kar mimo njega, ne, so se menili.

Tina: Ja.

Barbara: A tako, da je slišal?

Tina: Ja, ja. Koliko ti je ponujal za kravo?« »Ja, groozno, grozno zlo. Grozno zlo denarja mi je ponudil!« »Ja,« pravi (*osuplo*), »ja, in kako, da je ne daš?« Pravi (*odločno*): »Ker je že sam kabiš ponudil,« pravi, »ja, sem mu jo zaračunal pa še več.« Je del: »In zdaj ne vem, ali bo prišel ponjo ali ne.« Tisti (*ironično*) pa hitro leti materi pravit, da koliko grozno dobi za kravo! Pa potem je peljal (svojo kravo, op. a.) na raduno, ni dobil pa nič zanjo. Pravi (*prizadeto*): »Vidiš, kakšna goljufija je! {smeh}

Barbara: Ajej ...

Tina: »Kako, če pride en gledat krave, koliko lahko ponudi! Tule pa dobiš samo eno malenkost.« Veš, so ju imeli včasih tudi ...

Barbara: Joj ...

Tina: ... samo, da so se smejali, no. In ker sta bila radovedna, so ju nalagali pa še bolj, ko so le mogli.

bajta – hiša

sliš – poslušaj, slišiš (vzklik)

grozno – zelo

zlo – veliko

kabiš – toliko

raduna – živinski sejem

Redakcija

Izločen je kratek del, ko se komentarji prekrivajo s pripovedovanjem.

Opombe o vsebini

Pretirana radovednost ni bila nikoli cenjena lastnost. V času, ko so med ljudmi novice krožile pretežno ustno, pa so bili radovedneži, še posebej, če so bili hkrati tudi naivni, tarča norčevanja. Živinoreja kot najpomembnejša gospodarska panoga, s katero so se preživljali prebivalci Bavšice, tj. reja ovc in koz ter le malo goveda,¹²⁰ ni prinašala velikih dobičkov, nad čemer tarna protagonist, ko za prodano govedo na *raduni* (živinskem sejmu) iztrži le pičel zaslužek. Poleg omenjenih domačih živali je večina hiš v Bavšici imela še prašiča in kokoši (Komac 2007: 65). Pripovedovalka omeni, da sta protagonistista težko govorila, kar v narečju pomeni, da sta imela katero od t. i. govornih napak (npr. jecljanje).

¹²⁰ Pri nobeni hiši niso imeli več kot dve kravi, nekatere hiše pa jih sploh niso imele (Komac 2007: 65).

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 17. in 18. zgodbo

Vera se ob pripovedi o laganju spomni na podobno zgodbo, o kateri sta se s Tino ravno pred kratim pogovarjali. Vpraša jo, kako je že bilo, kar je oče vedno pravil ... Tina pripoveduje (18. Kdo zna najboljše lagati).

18. Kdo zna najboljše lagati

Fonetična transkripcija

Vera: 'Čaj tù:ste, ku je rà:jŋk ó:ča – smo se u zà:dnjo mēná:lę – kukù: je, so diel kə 'wən u kasà:rŋę, ku 'bojo lęgá:lę, dę kięr bù:lŋ zlá:že. Pa 'kej je žę rà:jŋk ó:ča se zmì:slu?

Tina: Ajà:, 'wən u kasà:rŋę u Rà:bęlnę k so b'li? Šęť p'rap, se ní:so biédęlę 'kej pərprà:ft zę męnè:t, prà:bę, k so pə:ršlę š_(š)i:xta, so pujé:dlę, . prà:bę: »'Zej 'ki se 'bomo mēná:lę?« Jà:, šę 'dęŋ je 'dęu: »Ja bi:š 'kej, 'bomo pa mà:lo lęgá:lę. Bùomo pa mà:lo lęgá:lę.« Šęť ə:., jà:, usà:k je 'moŋ bi:šno 'kašno rięč, sę je 'kej zlá:yu. Šę 'neš ó:ča, xì:tro tù:j zę lęgá:tę – »Jà:«, je 'dęu, »takabi:š ūrəči:na,« je 'dęu, »ję bí:la,« je 'dęu, »sęm šù: krá:wo mù:st,« je 'dęu, »sęm pomù:zu tu é:jmər kì:sęlo mlięko. Prà:u kar tu ví:mŋę.« p'rap, »sę je skì:sęlo!« {Barbara se smeje} 'Šę:ť {med smehom} z'dej je 'biŋ t'le dó:le tę Pè:pjju, z ęa puzná:la še?

Barbara: Lò:xko, tkù: nę vi:dez, sęmù: nę vé:m ...

Tina: Jà:, (*dramatično*) je pa xó:du šę mé:ne t'le . prá:bęť: »Ja pa šli:š,« je 'dęu (*z velikim zanimanjem*), »a je tu rięš?!« je 'dęu, »kər je ó:ča prá:bu wən u | Rà:bęlnę, dę je 'dęu sę je skì:sęlo mlięko tu ví:mŋę. P'rab dę je šù: mù:st, p'rau, ję b'lu kar kì:sęlo mlięko tu é:jmərję!« P'rab: »A j b'lu tu rięš?« ję 'dęu ..'Zej ó:n red je biŋ vərjè:u, dę je rięš, pu 'nę strá:nę bi:šno pa skò:rę zęu:pu 'ni. .. Šę je 'dęu: »Pa šli:š, a ję rięš?« »Jà:«, sęm 'dęla, »čę je ó:ča prá:bu,« .. sęm 'dęla, »vi:šno je b'lu rięš.« Sęm 'dęla, »Mé:ne ję prá:u tù:di ęŋk'rat, dę je b'lu kì:sęlo mlięko.« Šę ni víędu, pər čę:m je. {smeh}. An ó:n pa kaj'biš: »Pa šli:š, a j b'lu rięš tù:«, je 'dęu, »dę je ó:ča kì:sęlo mlięko bə.. bə.. | pumù:zu?« {smeh poslušalk}

Vera: pumù:zu {hkrati s Tino}

Barbara: Jò:joj .. tà: ję pa rięš dó:bra. {Verin smeh}

Priredba

Vera: Čakaj tisto, kako je rajniki oče – ko smo se zadnjič menali – kako je, ko so deli zunaj v kasarni, da bodo lagali, da kdo se bolj zlaže. Pa kaj se je že rajniki oče zmisлил?

Tina: Aja, veni v kasarni v Rabeljnu, ko so bili? Pravi, se niso vedeli kaj pripraviti menat, pravi, ko s prišli s šiḥta. So pojedli, pravi: »Zdaj, kaj se bomo menali?« »Ja,« je en del, »ja, veš kaj, bomo pa malo lagali. Bomo pa malo lagali.« In ... ja, vsak je imel bišno kakšno reč, da se je kaj zlagal. In naš oča, hitro, tudi za lagati! »Ja,« je del, »takale vročina,« je del,

»je bila,« je del, »sem šel kravo molst,« je del, »sem pomolzel v ejmer kislno mleko.« »Kar v vimenu,« pravi, »se je skisalo!« {se smeje} In je bil tule dol Pepi, a si ga poznala še? [...]

Barbara: Ja, morda na videz.

Tina: Ja, (*dramatično*) je pa hodil še meni tu pravit (*z velikim zanimanjem*): »Ja, sliš,« je del, »ali je to res?!« je del, »kar je oča pravil zunaj v Rabeljnu {se smeje}, da se je skisalo mleko v vimenu. Pravi, da je šel molst in da je bilo kar kislno mleko v ejmerju!« Pravi: »A je bilo to res?!« Zdaj – on bi rad verjel, da je res, po eni strani bišno pa skoraj zaupal ni. In je del: »Pa sliš, a je res?« »Ja,« sem dela, »če je oča pravil, bišno je bilo res.« Sem dela: »Meni je tudi enkrat pravil, da je bilo kislno mleko.« Potem ni vedel, pri čem je. {smeh} In on pa toliko: »Pa sliš, a je bilo to res, da je oča kislno mleko ... pomolzel?«

Vera: Pomolzel.

Barbara: Joj, joj, ta je pa res dobra!

menati se – meniti se, pogovarjati se

šiht – delo

pripraviti se + nedoločnik – začeti

ejmer – vedro

sliš – slišiš, poslušaj

bišno – verjetno, najbrž

Redakcija

Izločen je priimek protagonista in opis njegovih sorodstvenih razmerij.

Opombe o vsebini

Tako kot moške iz drugih krajev na Bovškem so tudi nekateri iz Bavšice dobili zaposlitev v rabeljskem rudniku svinca in cinka, med njimi je bil tudi pripovedovalkin oče. Tisti, ki se niso z družino preselili v Rabelj, so se domov odpravili ob sobotah po šihtu, kjer so ostali do nedelje popoldne. Med šestdnevnim delovnim tednom so živeli v kasarnah,¹²¹ kjer so si, vsak sam, kakor je vedel in znal, pripravljali hrano, spali in se družili. Delodajalci niso poskrbeli niti za malico niti za oblačila in drugo osebno delovno opremo. Marsikdo je v jami delal v coklah, dokler si ni prislužil za škornje.¹²² V tej pripovedi je naveden eden izmed načinov preživljanja prostega časa, tj. druženje s pogovorom in pripovedovanjem (laganjem), s katerim so se delavci razvedrili in si krajšali čas.

¹²¹ Ko so v 60. letih 20. stoletja dobili redno avtobusno povezavo, se je večina rudarjev z Bovškega vračala domov vsak dan. Rudnik so zaradi nerentabilnosti zaprli leta 1991.

¹²² Intervju z Mirkom Komacem, Rabelj, 11. 9. 2009, avdioposnetek B. Ivančič Kutin.

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 18. in 19. zgodbo

Zgodba in način, kako je povedana, izzoveta kar nekaj smeha in zmajevanja z glavo. Vera nato pogleda na listek z naslovi in Tino spodbudi z vprašanjem: »Katera je imela pa kure neslane?« Tina odgovori z naslednjo zgodbo (19. Kokoši ne nesejo, če so neslane).

19. Kokoši ne nesejo, če so neslane

Fonetična transkripcija

Vera: Kięra ję mięla pa kú:re neślà:ne?

Tina: Ajà:, nùotre ję bi'la 'na žé:na .. ja ká:bi, kú:re ję ní:so 'neč 'bęč né:sle bi:šno puzí:me, .. 'šęđę ... »Jò::jš!« je 'dęla, »te kú:re mę nę né:sęjo žę 'kaj cà:jta 'neč.« 'Ja, šę 'dęn . sùosęđ ję 'dęu: »Ja 'bi:š 'kej! zatù: k mà:š neślà:ne,« ję 'dęu: Ję 'dęu: »Ti: mà:š kú:re neślà:ne,« ję 'dęu (zaf^rkljivo), »ti: mò:rš má:lo sulí: dà:tę,« ję 'dęu, »šę 'bojo zęčięle né:stę, 'ne!« Šę kú:ra pa sp'lox sulí: nę smię dubi:tę, 'ne, ka čę 'ne, cò:rkne. .. Šęđ ə: 'peč ęltà: sęřùota ęrię ... ə ... anə.. dà: ... ə:: ... kú:ręm sò:u nùotər u:: .. tu ję:stę. Je zmišà:la bí:šno čuompe an trùobe, 'kejzvjemkej je dá:la, šę ję 'dęla šę sò:u nùotər. Jà:, ję 'dęla (*osuplo*): »Pri:dęm zjú:tro 'ta u xlięu,« ję 'dęla, »tę:jste kú:re,« ję 'dęla, »tem u'kou kriępe so dəržá:le ęse ýá:re nę 'loft (*obupano*) .. {smeh} sęvę:da so [???] dəržá:le ęse ýá:re nę 'loft! ęse so b'le ýi:n!« So sę sulí: neję:dle. {Vera se smeje}

Barbara: Bùoęę ..

Tina: Jà:, šę z'dej 'tista bùoęa žé:na je pà:ršla še'le uę kú:re, nęmięsto dę ję b'lu má:lo .. pudù:čļę, dę 'zej je zí:ma, dę sędè:j kú:re nę né:sęjo, so ję dięl, dę mùore sò:u dà:tę. Nęzà:dnje so krępá:le ęse kú:re {med smehom} ..

Barbara: 'Kej pumę:nę ýá:re nę 'loft?

Tina, Vera: Nuyię!! [*Obe naenkrat poskusita razložiti, da so kokoši ležale na hrbtu in držale noge v zrak.*]

Priredba

Vera: Katera je imela pa kure neslane?

Tina: Aja! Notri (v Bavšici, op. a.) je bila ena žena ... Ja, – kabi – kure niso nič več nesle pozimi in ... »Jooojš,« je dela, »te kure mi ne nesejo že toliko cajta nič!« Ja, potem en so-sed je rekel: »Ja, a veš kaj! Zato ker imaš neslane!« Je del: »Ti imaš kure neslane.« Je del (*zaf^rkljivo*): »Ti jim moraš malo soli dati,« je del, »potem bodo začele nesti, ne.« In kura pa sploh soli ne sme dobiti, ne, saj če ne, crkne! In pač, tale sirota gre ... in da ... kuram sol notri ... v jesti. Je zamešala bišno čompe in otrobi, kaj vem kaj je dala, potem je dela še sol notri. Je dela (*osuplo*): »Pridem zjutraj tja v hlev,« je dela, »tiste kure« je dela, »tam okoli k^rępe so držale vse g^are na loft (*obupano*)!« {smeh} Seveda so držale vse gare na loft. Vse so bile gin, ker so se soli najedle. {Vera se smeje}

Barbara: Uboge ...

Tina: Ja, in potem zdaj tista uboga žena je prišla še ob kure. Namesto da bi jo bili malo podučili, da zdaj je zima, da sedaj pač kure ne nesejo, so ji deli, da jim mora sol dati. Nazadnje so krepale vse kure. {med smehom}

Barbara: Kaj pomeni gare na loft?

Tina, Vera: Noge! [*Obe naenkrat poskusita razložiti, da so kokoši ležale na hrbtu in držale noge v zraku.*]

čompa – krompir

krepa – glava

gare – noge

držati gare na loft – ležati na hrbtu z nogami v zraku, poginiti

gin – mrtev

še – še, celo

Redakcija

Ni redakcijskih posegov.

Opombe o vsebini

V šaljivi pripovedi, z nekoliko grenkim prizvokom, o neslani šali neimenovanega soseda na račun nevednosti in naivnosti ženske, se kaže pripovedovalnikovo neodobranje takšnih šal: namesto da bi žensko poučili, so ji dali škodljiv nasvet. Ker protagonistka ne pozna splošno znanih dejstev pri reji kokoši, tj., da kokoši pozimi pač ne nesejo in da se jim ne sme dati soli, sicer poginejo, upošteva nasvet, ki ima za posledico gmotno škodo: vse kokoši poginejo. Pripovedovalka mimogrede omeni tudi sestavine običajnega obroka za kokoši: krompir in otrobi. Uporabi pa tudi posebno narečno besedno zvezo, ki je znana le v Bavšici, drugod na Bovškem pa ne: *imeti/držati gare na loft* (poginiti oz. ležati na hrbtu z nogami v zraku).

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 19. in 20. zgodbo

Zgodbica je kljub grenkemu prizvoku komična. Raziskovalka je med pripovedovanjem zasledila nekaj neznanih besed in besednih zvez, o katerih zdaj sprašuje; med njimi *gare na loft*. Pojasnjujeta, da se reče *gare* živalskim nogam in navajata primere, v katerih se uporablja besedna zveza. Nato se zvrsti še nekaj razmišljanj o potegavščinah, pri katerih je tisti, ki so si ga privoščili, imel škodo. Pri tem se pogovor umiri in raziskovalka spet načne temo o socialnih stikih med vaščani z vprašanjem, kdaj, v katerem času so se najpogosteje družili. Tina tako pove naslednjo pripoved (20. Ljudje se pozimi radi družijo).

20. Ljudje se pozimi radi družijo

Fonetična transkripcija

Barbara: Kɛdá: so se šɛ ɔrci:mo ɛldiɛ zbiɛrɛlɛ .. tku t'lɛ ɥ Bâ:uščɛ ... pu xi:sɛx?

Tina: 'Hou, zbečičer. Ká:jšɛn, ku so diɛl, 'kašne b̂a:bɛnce, so skù:xɛle kusí:lo žɛ ɥ dná:jsti ù:rɛ, šɛ so uzíɛle štri:kɛnje, so pa š'le ntu kà:ko b̂a:jto. .. So pa štri:kɛle, so 'dɛle: »Jà:, z'dej 'bomo tliɛ da nɛ nɛ tré:jčɛ, štá:rte ù:re, šɛ al pò:m̂mo {zarek} kà:ko žbi:nɛ {zarek} .. žbi:n klà:st, an {nerazumljivo}...« »'A,« sɛ 'kašna jɛ 'dɛla: »Bè:jš! Saj žbi:no žɛ purò:una pa .. pa tɛ stà:rɛ! Pa fò:tər!« Šɛ p'rab: »Zɛ fciɛrjo saj se m pa nɛ mù:dɛ! 'A,« p'rau, »zɛbri:šɛm má:lo čuomp γó:re, kər prí:dɛm, má:ɥ čuomp an skú:te, ɛn mà:ɥ skú:tɛnce to zrâ:wɛn, má:lo skú:tɛɣa muóɛɛɣka, šɛt pó:m̂o pa nùotər nɛ pè:jč.«

Barbara: Jà:, so se m'se rá:dɛ mɛnâ:lɛ, 'ne?

Tina: Jâ:...

Vera: 'Tɛscâ:jt k so lí:člɛ, 'ne, | tejscâ:jt so 'kej puvíɛdɛlɛ {slabo razumljivo}..

Tina: Ja, ... k so pa lí:člɛ, smo miɛl pa b̂é:žo zmiɛrɛm ... – Saj skó:ri 'bɛč al mɛ:jn usà:k sɛ 'mou b̂é:žo tu xi:sɛ, priɛk tu xi:sɛ prè:j ku z b'la pó:ršla ɥ kú:xnjo .. šɛ z'mɛrɛm put 'tɛsto b̂é:žo jɛ biɥ ciɛɥ kù:pc ú:nɛɣa, pɛnùol p'rɛt ... saj smo pərdíɛlɛlɛ z'lo pɛnùol tu Bâ:uščɛ. Z'lo siɛrka. Šɛ smo pa puprusí:lɛ, jâ: .. ɛncùo jɛ .. so pà:ršle to x nè:m, drù:ɣo fciɛr 'ta x nɛ drù:ɣi b̂a:jtɛ ... Ja 'ke:j – madò:na!! smo .. učâ:sɛx so nɛriedlɛ 'bɛč škùode kù:kər dubi:čka. Ja m̂sâ:kɛɣkaj cà:jta je usmùodu 'kašɛn 'tɛste pɛnùole al ká:jšɛnmo ta ɥ nùos, {med smehom}, dɛ jɛ 'mou kar rùoh tu kriɛpɛ! {Vera se smeje}

Tina: 'Hə! ɢa je za'dou 'tist štrú:cɛl . 'kašnmo jɛ š'lo še kri: {smeh}

Barbara: Jó:??? So sɛ šɛ stú:klɛ nɛ kùoncɛ kâ:jšɛnɛ?

Tina (*presliši vprašanje in dramatično in zgrazajoče nadaljuje*): An m'se ɥmiɛs, ti:, so miɛlɛ! u'se miɛs, u'se miɛs, ti: .. li:čje, pɛnùole, štùore, . šɛt pɛnùole ni:ti ɥbli:čɛne ní:so bliɛ! Takobi:š jɛ b'lu učè:jɛno, b̂iš, učâ:sɛx b jɛx cɛ:bnu kar tu 'rɛt, 'kašɛn so b'li! {smeh} {nerazumljivo}

Barbara: Tù: so b'li pùobɛ, čé:čɛ, m'se ɣ'lix |tɛ stà:rɛ an tɛ mlâ:dɛ?

Tina {govori hkrati z Barbaro}: Ká:bi! . m'se ɣ'lix, m'se ɣ'lix!

Vera: So zɣá:njɛlɛ nù:mnost.

Tina {govori hkrati z Vero}: {nerazumljivo} sɛ žɛ 'mɛnj.. zɛ miɛr dubi:š {nerazumljivo} šɛ 'kašne pɛnùole so miɛle pa ɣuóbe, 'tiste ta čâ:rne, 'ne, 'tiste ó:rne ɣuóbe. A, tù:ste je b'lu kù:kər sá:je.

Barbara: Məɦə ..

Tina: Jɛ pa {se posmeje} pa z_(z)ɛbri:su kâ:jšɛnmo ta u nùos {med smehom}, je biɥ kù:kər 'ɛn čɛrò:ɥnik wɛs čó:rɛɥ.

Barbara: Pa j kâ:jšɛn ɣuodu tùodɛ tacâ:jt?

Tina: Jâ:, šɛ p'tem so pa lɛɣá:lɛ n 'tɛmo drù:ɣmo, 'kej se je duɣá:jɛlo .. čɛp'rou jɛ b'lu ..

Vera: Pa Jâ:nɛs je ɣuodu, 'ne.

Tina: Jâ: ja .. Jâ:nɛs jɛ pa ɣuodu, 'ja. Jâ: nɛ kùoncɛ .. Nɛ kùoncɛ je pa ɣuodu.

Priredba

Barbara: Kdaj so se ljudje najraje družili tu v Bavšici ... po hišah?

Tina: Hoj, zvečer! [...] So deli, so bile kakšne babnice, so skuhale kosilo že ob enajsti uri, potem so vzele štrikanje, so pa šle v kakšno bajto. So štrikale, so dele: »Ja, zdaj bomo tu do tretje, četrte ure, potem pojdemo pa živini klast. »Ah,« je dela katera. »Beži! Saj živino že poravna pa ... pa ta stari! Pa foter!« In pravi: »Za večerjo, saj se mi pa ne mudi! A,« pravi, »zabrišem malo čomp gor (na štedilnik, op. a.) in skute in malo skutnice zraven, malo skutnega močnika, potem pojdemo pa noter na peč!«

Barbara: So se vsi radi menali, ne?

Vera: Takrat, ko so ličili, takrat so kakšno povedali ...

Tina: Ja ... ko so pa ličili ... smo imeli pa vežo, saj skoraj več ali manj vsak je imel vežo v hiši, preden si prišel v kuhinjo. In v veži je bil cel kupec panol, ... saj prej smo pridelali zlo panol tu v Bavšici. Zlo sirka! Potem smo pa poprosili. Ja – noco so prišli tu k nam, drugo večer k eni drugi bajti. Ja kaj – madona!!! – smo včasih naredili več škode kot dobička. Ja, vsake toliko cajta je usmodil kdo komu tisto panolo tja v nos {med smehom}, da je imel kar rog v krep! Ha – in ga je zadel tisti štrucelj, je komu šla še kri {smeh} [...]

Barbara: Joj? So se še stolkli na koncu kateri?

Tina (*presliši vprašanje ter dramatično in z zgražanjem nadaljuje*): In vmes, ti, in vmes so imeli, vse vmes, vse vmes, ti, ličje, panole, šture, in panole niti obličene niso bile!! Tako je bilo učejeno, da bi jih včasih cebnil kar v rit, kakšni so bili! {smeh} [...]

Barbara: To so bili pobi in čeče, stari in mladi?

Tina: Kabi! Vsi glih. Vsi glih!

Vera: So zganjali neumnosti.

Tina {govori hkrati z Vera}: [...] In nekatere panole so imele pa gobe, tiste črne, ne, tiste črne gobe! Ja, tisto je bilo kakor saje. Je pa {se posmeje} zabrisal komu v nos, {med smehom} je bil kot kak čarovnik ves črn.

Barbara: A je kdo tudi godel tačas?

Tina: Ja, in potem so pa lagali en drugemu, kaj se je dogajalo, čeprav je bilo ...

Vera: Ja, Janez je godel, ne.

Tina: Ja, ja, ... Janez je pa godel. Ja, na koncu. Na koncu je pa godel.

štrikanje – pletenje

bajta – hiša

klasti – pokladati, dajati živini krmo

beži – medm., izraža zavrnitev (beži, beži ...)

kupec – kup

ličiti – ličkati

skutnica – jed iz kropa in (navadno starane, zelo močne) skute

zlo – veliko, mnogo

panola – koruzni storž

sirek – koruza

nocó – nocoj
obličén – oličkan
usmoditi – udariti
cebniti – brcniti
krepa – glava
štrucelj – koruzni storž brez zrnja
učejeno – razmetano, v neredu
kabi – seveda
glih – enak

Redakcija

Izločitev posamičnih nerazumljivih besed.

Opombe o vsebini

V uvodu pripovedovalka opiše zimski delavnik nekaterih manj pridnih žensk (negativno oznako izraža poimenovanje *babnice*), ki so že zgodaj skuhale kosilo, potem pa so si vzele prosto celo popoldne: šle so na obisk k sosedom, kjer so klepetale in pletle. Delo se je nadaljevalo šele s kuhanjem večerje; pri tem pripovedovalka opiše preprost in dokaj značilen jedilnik, sestavljen zgolj iz doma pridelane hrane (krompir s skuto, skutni močnik, skutnica).¹²³ Vmes so take gospodinje včasih pozabile na sicer žensko opravilo, pokladanje krme živini, ki jo je v tem primeru opravil kdo od moških, največkrat *ta stari* (mož, soprog). Tudi po večerji se nadaljuje počitek (pletenje, pogovor) na peči, saj je bilo za v posteljo še zgodaj. Gotovo so te ženske tudi pomile posodo in pospravile kuhinjo, pa tudi šivanje in pletenje je bilo delo, ki ga je moral nekdo opraviti, da je imela družina toplo obleko in obutev (nogavice, jope idr.), z morebitno prodajo teh izdelkov pa so ženske prispevale k družinskemu proračunu, kar pa v pripovedi ni omenjeno.

V drugem delu pripovedi je orisano *ličenje* (ličkanje) koruze. Za to opravilo so se ljudje zbrali v hiši, ki je potrebovala pomoč (*so poprosili*). Hkrati je bila to priložnost za druženje in zabavo, ko so se mladi in stari sprostiti: pripovedovali so zgodbe (*lagali en drugemu*), se šalili in po opravljenem delu tudi zaigrali in zaplesali. Pridelovanje koruze je bilo včasih pomembna kmetijska dejavnost, ki je bila ob krompirju in mleku (oz. skutni) pomemben vir za prehrano (moka za polento) in krmo. Opustili so jo v desetletjih po drugi svetovni vojni. Omenjena je tudi značilnost bivalne kulture, in sicer razporeditev prostorov v hiši: vsaka hiša je imela pred kuhinjo vežo, kjer so ličkali.

¹²³ *Skutnica* je v kropu skuhana slana in čim starejša skuta; napitek je veljal tudi kot zdravilo pri prehladih in pljučnici. Skutni močnik je slana skuta, zakuhana v redk koruzni močnik; to jed so pili.

Njiva s koruzo v Bavšici (foto: Boris Orel. Teren 8 – Trenta – Bovec, 1.7. – 31.7. 1952; Arhiv SEM T8_273).

Današnji pogled na mesto, kjer je bilo včasih koruzno polje (foto: Mateja Komac, 2011).

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 20. in 21. zgodbo

Srečanje se nadaljuje z daljšim pogovorom o življenju na vasi. Tina pripoveduje, kako so se ljudje obiskovali, kakšna je bila oprema hiš, kaj so jedli, s čim so se zabavali. Razgovori se o igralcih kart in o pripravi za klicanje števil, imenovani durek, s katero so igrali tomboli podobno igro. Ljudje so se družili tudi za skupno molitev. Tina pripoveduje o ženski, ki je zelo rada molila, in ko je začela, ni bilo ne konca ne kraja, saj je znala za cele ure najrazličnejših molitev, v katerih je omenila vse svetnike. Tina se skuša spomniti molitve, ki jo je ta ženska pogosto molila (o svetnikih, ki so sedeli na stolčkih), vendar se ji ne posreči. Nato Tina postopoma preide na hiše v vasi, opisuje hišna imena in prebivalce. Ko omeni priimek Kravanja, jo raziskovalka vpraša, ali pozna zgodbo o tem, kako je nastal ta priimek. Začne pripovedovati, vendar ne pove do konca, saj vmes spet zaide v pripoved o hišah.¹²⁴ Čez čas raziskovalka vpraša, ali pozna kakšno zgodbo o križu na steni tik nad njihovo hišo. Tina pove tole zgodbo (21. Križ v steni).

21. Križ v steni

Fonetična transkripcija

Tina: So djà:l, dɛ̃ jɛ̃ 'biu̯ ɛ̃n dɛ̃sɛ̃tɛ̃ŋk ... Dɛ̃sɛ̃tɛ̃ŋk je tɛ̃ dɛ̃sɛ̃:tɛ̃ pùob, 'ne,

Barbara: A'ña ...

Tina: .. al pa 'tista dɛ̃sɛ̃:ta čé:ča. Pa so djà:l, dɛ̃ jɛ̃ 'biu̯ ɛ̃n dɛ̃sɛ̃tɛ̃ŋk ... an 'šɛ̃dɛ̃ ɣa je lú:na wɛ̃zi:la . tukliɛ̃, kɛ̃r je bí:la pù:xna lú:na bi:šno, 'šɛ̃dɛ̃ jɛ̃... dɛ̃ je miɛ̃la .. al je 'biu̯ ó:n kabì:š š'vox al je bí:la lú:n mó:čna, nɛ̃ viɛ̃m, dɛ̃ ɣa j b'la ɣwà:utɛ̃k. 'Šɛ̃de je 'mou pa ..

Vera: U spá:njɛ̃, 'ne, ɣa jɛ̃ ...

Tina: Je 'biu̯ pa já:ɣɔr, 'ne.

Barbara: Məhəm.

Tina: 'No, 'šɛ̃dɛ̃ jɛ̃ 'šu wə:ŋka pu stɛ̃ni:. K je pò:ršu ɣó:re u s'red stiɛ̃ne, .. sɛ̃ jɛ̃ pa zbù:du. Bi:šno, lú:na bi:šno je pɛ̃sà:la, an tɛ̃sɛ̃:jt bi:šno, sɛ̃ j pa zbù:du. 'No, šɛ̃ so 'peč puklí:cɛ̃lɛ̃ tɔ̀:una, dɛ̃ ɣa je pò:ršu spubiɛ̃dɛ̃t. Šɛ̃ k .. jɛ̃ 'dɛ̃u, k se je spubiɛ̃du, ka j 'dɛ̃u, da m wə:rɛ̃ pú:ša 'dɔ̃u (*glasno*): »Čɛ̃ sɛ̃ pù:ša ustà:ne ciɛ̃la, 'boš tù:di ti:, čɛ̃ sɛ̃ pa sciɛ̃pɛ̃, 'bo pa tù:di té:be kó:nc.« Šɛ̃dɛ̃ .. ka j 'dɛ̃u (*vdano*): »Buóža wè:lja naj se zɣó:di!« .. 'No, šɛ̃ tiscà:jt bí:šno, je pà:du ó:n 'dɔ̃u, tejsɛ̃:jt sɛ̃ jɛ̃ pa stiɛ̃na ɛ̃rsɛ̃.. {zarek} scɛ̃pì:la u krí:š (*prekriža kazalca, da pokaže*). Tuki:š so diɛ̃l, ... kɛ̃r je pà:du 'dɔ̃u, se je ubù:, šiẽ s {zarek} se j scɛ̃pì:la pa stiɛ̃na, dɛ̃ jɛ̃ šɛ̃ z'dɛ̃j krí:ž ɣó:r.

¹²⁴ Začetek razlagalne povedke o nastanku priimka Kravanja je zapisan v Ivančič Kutin 2005b: 86.

Križ v steni nad Zabrajdo (foto: Barbara Ivančič Kutin, 2003).

Priredba

Tina: So deli, da je bil en desetnik. Desetnik je ta deseti pob, ne, [...] ali pa ta deseta čeca. Pa so rekli, da je bil en desetnik ... in da ga je luna vozila. Takole, ko je bila polna luna, bišno, da je imela ... ali je bil on tako švoh ali je bila luna močna, ne vem, da ga je bila gvaltik.

Vera: V spanju, ne, ga je ...

Tina: Je bil pa jager, ne. No, in je šel gor po steni. Ko je prišel gor v sred stene, se je pa zbudil. Bišno luna je pasála, in tistcajt, bišno, se je pa zbudil! ... No, in so pač poklicali duhovna, da ga je prišel spovedat. In ko ga je spovedal, mu je del, da naj vrže pušo dol (*glasno*): »Če puša ostane cela, boš tudi ti, če pa se scepi, bo pa tudi tebe konec.« In je rekel (*vdano*): »Božja volja naj se zgodi!« No, in tistcajt, bišno, je padel on dol. In tiscajt se je pa stena scepila takole v križ (*prekriža kazalca*). Takole so deli ... Ko je padel dol, se je ubil in se je scepila pa stena, da je še zdaj križ gor.

ga je luna vozila – bil je mesečnik

bišno – verjetno, najbrž

švoh – šibek

gvaltik biti – biti kos komu/čemu

pasáti – zaiti, miniti, iti mimo

duhoven – duhovnik

puša – puška

Redakcija

Ni redakcijskih posegov.

Opombe o vsebini

Razlagalna povedka o nastanku razpoke v obliki križa na prepadni steni, ki se razteza nad Zabrajdo, najprej pojasni pojem desetnika, desetega otroka po vrsti (dekleta ali fanta), ki je imel po verovanju ljudi posebne moči in sposobnosti (Kropej 2008: 145–156; gl. tudi pripadajoče vezno besedilo). Iz pripovedi odseva tudi verovanje v nujnost spovedi in kesanja – to ljudje omogočijo protagonistu v brezizhodnem položaju, da se potem z večjim zaupanjem preda božji volji. Pripoved o nastanku križa v steni grebena Izgora je na Bovškem znana ter dokumentirana in objavljena v več različicah (gl. Ivančič Kutin 1998: 30, 32; Dolenc 1992: 164).

Opombe o sobesedilu: vezno besedilo med 20. in 21. zgodbo

Raziskovalka poizveduje o posebnih močeh desetnikov. Obe informatorki povesta, da so jih ljudje cenili, saj so imeli posebne sposobnosti, npr., da so videli v prihodnost. Pogovor teče še o raznih drobnih šaljivih dogodkih. Nato Tina spodbudi Vera, naj še ona pove kakšno zgodbo, npr. tisto, ko se je cela Bavšica smejala. Vera se sprva nekoliko brani, potem pa le pove zgodbo. Pokaže se, da zna pripovedovati (22. »Potegnjeni« vasovalec).

22. Potegnjeni vasovalec

Fonetična transkripcija

Tina: Jà: šę pu.. pubè:j pa šę sá:ma s:é:be, 'ki s nórdí:la.

Vera: 'Kej?!

Tina: ... Ku se neštá:bla pa tí:! ... {smeh} K sę ję use'kop smejà:lo.

Vera: 'Te, a tèt:jsto bá:bo, k sęm neprà:bla?

Tina: Jà::!

Vera: Ajè::j! {se smeje} Tù:ste pa žę má:lo ni zę tu zęodoví:no! {se smeje}

Barbara: 'Je, 'sej ni wà:žnu .. 'Kej dę ję b'lu? {Vera se smeje}

Vera: Ajà:j, tiscà:jt sęm bí:la pa mù:la. Je xó:du 'dęn t'le pu wé:sę x mé:ne, šę ęa ní:sęm mà:ręla, 'ne.

Barbara: A'fã ...

Vera: An šiđę ... ęŋ'kaj .. an šiđę je 'biu p'rece stà:riš uđ mé:ne, šę sęm se 'peč rá:da má:lo nó:ra dięlęla, 'ne, sęm b'la kar zę cà:jt pęsà:tę | bęrjá:m mi, 'ne {nerazumljivo} {Barbara se smeje} Z'de je 'dęu, »Jà:,« je 'dęu, »zej d ù:n dà:n prí:dęm spięk,« 'ne, z'dej_(l)es sęm bla kabí:š mlá:da.

Barbara: Afã: ...

Tina: Pa ję 'dęu: »Pãrdi: m prùotę! |{nerazumljivo}«

Vera: {govori hkrati s Tini} 'Ne. Jà:. ję d'jau .. je d'jau ə:: jà: ję 'dęu: »S kà:biš mlá:da,« je 'dęu, šę j 'dęu (*utiša glas*), »dę t má:ma an tà:ta je 'dęu, se ne bùota tlię mà:lo čú:dno ęliđđęla, dę prí:dęm 'sem u xí:šo,« je 'dęu, »prí:đ rà:jš me 'kem čà:kęt ta nuotər u ęà:rme, 'ne!« | »Ja,« sęm 'dęla, »saj {nerazumljivo} ni problèm, saj prí:dęm, 'ne ...« Šę zej ję 'dęu: »Γdà:« »Jà:,« sęm djà:la, »biš 'kej, é:jŋkęt kər se mà:lo mrà:k nãriędi, 'ne. Ne p'ru té:ma, mrà:k. Punò:č ne mùoreŋ ukò:u xudi:tę, 'ne.« 'Jęs xí:tro, 'beš 'kej! Ta té:ta, k je bí:la tę p tej xí:šę (*kaže*) stá:ra žię, j bi'la pa ški:nja, šię . je mięla 'tist modè:l, bięš, zę ublięke dięlętę . vięš ə:: 'na nó:ęa [...], 'tis t'rup ýó:re, jà:? Tí:, xí:tro 'ęor ne 'tisto bá:bo sęm dięla 'jes, sęm ubliękla nięki 'ne mó:je ki:klje ęn juópe, 'ne, ýó:re sęm dięla no má:čkaro zę pù:st, fęçò:u 'ęor ne ęlã:ęo, an šię sęm neštá:bla 'tota u ęà:rme, 'toto má:lo tkí:š neŋər u lięšęje, dę se ni tò:čno biđđęlo, dę 'kej je. 'Ne, má:lo dę sę j nuęię skrí:lo tu lięšęje. 'Jes sęm š'la pa 'ęor zę ęà:rm čã:kęt, 'kej bũo! {se smeje, od smeha komaj govori} ... An ə::, tí:,

ə: ... prí:de z motò:rjëm, pustí: motò:r 'tem dó:le dà:lje, tí:, prí:de tbi:š 'yor – lix kà:bi:š je biu mrà:k lox'ko šë mà:u tëmne:jš, ku z'dej (*pokaže skozi okno*) {se odkašlja} šë prí:de ..

Tina: 'O, sviède j b'lu 'bël tē:ma ..

Vera: Bù:lj 'tēma j b'la, jà:. Prí:de sēm prùot (*naglas, samozavestno*): »Dobroščier!« prà:bë, 'ne. {se smeje}. Sēm 'kar tí:xo dó:le, 'ne (*šepeta*). Trì:kët punà:ulja dofčier, 'ne. (*pripovedovalka komaj zadržuje smeh*) Ja 'neč! Šë pëj má:lo bli:žë, {smeh} šë .. ə: čë pàrjè:t, šë má:lo së žë ustrà:šë {se glasno smeje}. An ə: {se posmeje} anə ęncà:jt dó:le se nì:ki mēnà: (*zadržano*): »Jà: pa 'kaj t je, dë se nē:jčëš 'neč mēnà:të? Pa kè:j 'kaj t je? Pa zë'kej mà:š pa fëcò:u, a te boli:jo zubie?« 'Kejzviëmkà:j jë dó:le plëdrò:u u 'tistë žà:rëm {se dolgo smeje, se odkašlja} ... ęncà:jt së j niëki mē'nou, 'jes sēm mì:sël'na, me spì:xne smiëx 'yor zë žà:rëmëx. Encà:jt tù:ste, tí:, 'tem bì:dë, dë ni udỳ:wəra (*dramatično*), prí:de 'ta, nì:ki striëse, bí:šno je puyrù:ntu 'kaj_(j)e, nębà:sa ta puđ pà:sko, pərné:se sem x_(x) í:šë!!

Tina {med smehom Vere in Barbare}: 'Jas sēm bí:la lix ka pu štè:jnyëx, sēm š'la 'lix krá:wo mù:st, prí:de sem s 'tistëm puđ pà:sko. Sēm 'dëla: »'Kej pa tí: ulá:čëš tlië u'kou?« »'O,« jë 'dëu, »bí:šno 'kak mù:lje so nęstá:blë!« (*zniža glas*) jë 'dëu, {smeh} ya jë b'lu srà:m puviédëte {slabo razumljivo}. »Kak mù:lje bí:šno so nęstá:vlë!« {dolg smeh}

Barbara: Tù: ste së pa nęsmejá:lë, 'a? ...

Vera: 'Jes sēm pərlà:uřëla pa 'sem, sēm šlá: yó:r u ká:mbro yor ne wərx, yó:re sēm pušlušá:la, kà:jšno je š'lo 'dol spùot. 'Ete ni wà:hu 'neč pər'vëč ywəri:të. Má:ma je 'dëla: »Γví:šno je ëltà: 'kej učiedla!« {smeh}

Barbara: Šë ste ví: rá:da kà:jšno tà:ko ušpi:čla?

Vera: Jes_(s)ëm b'la .. 'jes_(s)ëm b'la .. sēm rá:da 'kakšno ušpi:čla {smeh} ..

Priredba

Tina: Ja, povej pa še sama od sebe, kaj si naredila.

Vera: Kaj?!

Tina: Kako si pa ti nastavila, {smeh} ko se je vse smejalo.

Vera: A tisto babo, ko sem napravila?

Tina: Jaaaa!

Vera: Ajej! {se smeje} Tole pa ni za v zgodovino! {se smeje}

Barbara: Saj ni važno? Kaj da je bilo?

Vera: Ajej, tiscajt sem bila mula. Je hodil en tu po vasi k meni, in jaz ga pa nisem marala, ne. In ... in je bil precej starejši od mene ... in jaz sem se rada malce norca delala, ne, sem imela kar za cajt pasati. [...] Zdaj – je rekel: »Ja, zdaj en dan pridem spet.« Zdaj, jaz sem bila tako mlada.

Tina: Pa je rekel: »Pa mi pridi naproti!«

Vera: Ne. Ja, je rekel: »Tako si mlada,« je rekel (*utiša glas*), »da mama in tata ne bosta čudno gledala, da pridem v hišo,« pravi, »pridi me raje čakati notri v grme, ne!« »Ja,« sem dela, »saj ni problem, saj pridem, ne ...« In je del: »Kdaj?« »Ja,« sem rekla, »veš kaj, ko se enkrat malo mrak naredi, ne. Ne prav tema. Mrak! Ponoči ne morem okrog hoditi, ne.« Jaz hitro – a veš kaj!? Ta teta, ki je bila v tejle hiši zraven (*kaže*), stara že, je bila pa škinja.

Je imela pa model, veš, za obleke delati. Saj veš, tista noga, pa tisti trup gor. Ti, jaz hitro – gor na tisto babo sem oblekla neke moje kiklje in jope, ne, gor sem ji dala še mačkaro za pust, facol gor na glavo in sem to nastavila tja v grme. Takole malo notri v leščje, da se ni točno videlo, kaj da je. Malo tako, da se je noge skrilo v leščje. Jaz pa sem šla gor za en drug grm čakat, kaj bo. {se smeje, da komaj govori} In, ti, ... pride z motorjem. Pusti motor tam doli, malo dlje, ti, pride gor – ravno toliko je bil mrak, še malo temnejše kot zdaj (*pokaže skozi okno*). {se odkašlja} in pride...

Tina: O, seveda je bilo.

Vera: Bolj tema je bila, ja – pride sem proti (*naglas, samozavestno*): »Dobro večer!« pravi, ne {smeh}. Sem kar tiho tam (*šepeta*). Ene trikrat ponovi: »Dobro večer!«, ne. (*pripovedovalka komaj zadržuje smeh*) Ja, nič! {med smehom} Pride malo bližje, če prijeti, malo se že ustraši {pripovedovalka se smeji, da ne more nadaljevati} ... In nekaj časa se doli nekaj mená (*zadržano*): »Ja, pa kaj ti je, da se nečeš menati? Pa kaj ti je? Pa zakaj imaš pa facol? A te boljjo zobje?« Kaj jaz vem, kaj je vse pledral v tistem grmovju. {smeh} En čas se je doli takole menil, sem mislila, da me spihne tam za grmom. Takole, ti, vidi, da tam ni odgovora (*dramatično*), pride tja, nekaj strese – je bišno pogruntal, kaj je, nabasa pod pasko, prinese sem k hiši!

Tina {med smehom Vere in Barbare}: Jaz sem bila ravno na štengah, sem ravno šla krave molst, ko pride sem s tistim pod pasko. Sem dela: »Kaj pa ti vlačiš tu okoli?« »O,« je rekel (*zniža glas*), »bišno kaki mulji so nastavili!« Ga je bilo sram povedati. »Mulji bišno so nastavili!« {dolga smeh}

Barbara: Ste se pa nasmejali, kaj?

Vera: Jaz sem prilavfala pa sem, sem šla gori v kamro, gor sem poslušala, kakšno je šlo dol spodaj. Se ni vagal nič kaj preveč govoriti. Mama je dela: »Gvišno je le-ta kaj učedila!« {smeh}

Barbara: Ste vi rada kakšno ušpičila?

Vera: Jaz sem bila ... sem rada kakšno ušpičila. {smeh}

mula – smrklja, najstnica
po vasi hoditi – vasovati
za cajt pasati – za kratek čas
škinja – šivilja
kiklja – krilo
mačkara – pustna maska
facol – ruta
leščje – leščevje
če – hoče (teti – hoteti)
menati se – pogovarjati se
pledrali – govoriti tjavendan
spihniti – počiti od zadrževanega smeha
nabasati – dvigniti, vzeti
paska – pazduha

mulji – mularija, otročad
prilavfati – priteči
vagati – upati si
gvišno – gotovo
učediti – ušpiciti kaj

Redakcija

Izložena je zadnja poved v pripovedi, ko pripovedovalka razkrije identiteto protagonista ter nekaj z njim povezanih sklepnih komentarjev.

Opombe o vsebini

Šaljiva pripoved o vasovanju na eni strani prikazuje starejšega moškega, ki se dobro zaveda, da razmerje med njim in mladoletnico v lokalnem okolju ni sprejemljivo, kljub temu pa predlaga zmenek na skrivnem mestu. Na drugi strani je razigranost in šegavost mladega dekleta, ki se v lastno zabavo iz vasovalca ponorčuje ter s tem pokaže, da je zveza ne zanima. V pripovedi je omenjena šiviljska obrt v Bavšici, protagonistkina teta je bila šivilja (*škinja*), šiviljski pripomoček (model na nogi) ter številni narečni izrazi, med njimi tudi beseda za pustno obrazno masko (*mačkara*). Besedilo je na več mestih prekinjeno s smehom ali izrečeno med smehom, smejeta pa se tudi obe drugi udeleženci.

Opombe o sobesedilu: konec srečanja

Verino pripovedovanje zelo smešne zgodbe iz njenih spominov do solz nasmeje vse tri udeležence. Vera s pripovedjo, ki je dobro sprejeta, dobi zalet za še eno smešno zgodbo,¹²⁵ ki je bila pozneje zaradi prepoznavnosti protagonistov izložena iz objave. Druženje je že dolgo, zunaj je že noč, vse tri udeležence so že nekoliko utrujene, vendar zadovoljne. Raziskovalka se počasi poslovi.

¹²⁵ Ta zgodba z naslovom »Padec v gnojnico« je objavljena v Ivančič Kutin 2005a: 88.

Opis narečnega govora

Karmen Kenda-Jež

Dosedanje raziskave bovškega govora

Bovški govor spada med redke slovenske narečne idiome, za katere lahko trdimo, da je bila pri njihovem dosedanjem (p)opisu bolj v ospredju obravnava besedja (pozneje pa tudi zapisovanje narečnih besedil)¹²⁶ kot pa zgodovinski razvoj glasovja oz. njegov sinhroni sestav, kar je sicer navadno izhodišče slovenskih dialektoloških raziskav. Zbiranje slovarskega gradiva se je začelo že v drugi polovici 19. stol. z zbirkami besedja *Iz potne torbe* Frana Erjavca (Erjavec 1875, 1879, 1880, 1882–1883), zato je precej krajevno označenega gradiva z Bovškega zajel Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (1894–1895).¹²⁷ Sledile so ljubiteljske rokopisne slovarske zbirke ali sezname,¹²⁸ leta 2007 pa je izšel razlikovalni slovar bovškega govora (Ivančič Kutin 2007). Ta se je torej lahko po eni strani opiral na diahrono gradivo in na vzorce prehajanja bovških narečnih besed v tezaver slovenskega (potencialno knjižnega) besedja, po drugi pa na živo krajevno slovaropisno izročilo.

Nasprotno pa opis bovškega govora, ki je del slovarskega uvoda (Ivančič Kutin 2007: 12–18), obenem pa do zdaj pravzaprav prva objavljena samostojna obravnava tega govora, prav zaradi fragmentarnosti do zdaj objavljenih podatkov skoraj izključno temelji na izsledkih avtoričinega lastnega terenskega dela v drugi polovici 90. let prejšnjega stoletja. Ker iz tam začrtanih razmerij izhaja tudi tukajšnji fonetični zapis pripovedi iz Bavšice, saj lahko o lastnostih tega govora sklepamo le na podlagi zelo omejene gradivske zbirke, se zdi potrebno opozoriti na odprta vprašanja, ki jih razkriva celovitejša primerjava dosedanjih ugotovitev. Te so se oblikovale predvsem med popisovanjem krajevnih govorov za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), in sicer v Logu pod Mangartom

¹²⁶ V povezavi z bogatim folklornim izročilom, pospešeno zlasti od 90. let prejšnjega stoletja, prim. Ivančič Kutin 2004. Zanimivo je, da so zgodnejše zbirke folklornih pripovedi izpričane predvsem za področji južno in vzhodno od tu obravnavanega, prim. *Narodne pripovedke v Soških planinah 1–3* Andreja Gabrščka (1–2, 1894) ter Josipa Kenda in Andreja Gabrščka (3, 1896), ki so izhajale v *Slovenski knjižnici* in bile ponatisnjene leta 1910, ter *Tolminske narodne pravljice* Josipa [Jožefa] Kenda, Cirila Drekonja in Andreja Šavlija iz leta 1932.

¹²⁷ S krajevnimi označevalniki Bolc (163 leksemov), v Bolcu (1), Bolške planine (4), Bolčani (1), Bolčanje (2), Bolško (3), na Bolškem (3), na Bolškem, pos. v Trenti (1), Plužna [pri Bolcu / Bolci / na Bolškem] (76), Srpenica [pri Bolcu / na Bolškem] (11), Žaga [pri Bolcu] (3), Trenta (12), [vas] Soča (18), Lepena pri Soči (1), pod Mangartom (1), Planina (pod Mangartom (1) je označeno pretežno besedje, ki ga je zbral Fran Erjavec, za drug vir gre pri manj kot desetih leksemih (po dva leksema sta iz Cafovega in Štrekrljevega gradiva, iztočnici *mezda* in *perta* pa sta opremljeni tudi z etnografskim komentarjem).

¹²⁸ Prim. seznam v *Slovarju bovškega govora* upoštevanih rokopisnih slovarjev (Ivančič Kutin 2007: 116).

(T066), Trenti (T067) in Bovcu (T068) ter Čezsoči, ki je ostala zunaj mreže krajev, predvidenih za kartiranje. Čeprav je Tine Logar leta 1952 v poročilu o raziskavah v Bovcu in Logu pod Mangartom zapisal, da njegov opis narečnih značilnosti glede na Ramovšev kratki oris v Dialektih (1935: 76–81) ne prinaša »bistveno nič novega« ter da med raziskovanima govoroma in govori širše okolice »ni nobene razvojne razlike« oziroma je ta »take narave, da je grafično in z besedami ni mogoče prikazati« (Logar 1952a: 1),¹²⁹ gradivo samo izpričuje variabilnost tako v glasovnem sestavu kot v načinu njegovega zapisovanja.

Če npr. lahko na splošno (Logar (1996 [1958]: 14–15; Smole 2001: 35) trdimo, da je za obsoško narečje (in s tem tudi za bovški govor oz. »podnarečje«) značilen sovpad izhodiščno-slovenskih nosnikov $\epsilon(\cdot)$ oz. $\varrho(\cdot)$ ter $\check{\epsilon}(\cdot)$, e : oz. o :¹³⁰ in e oz. o v nezadnjem besednem besednem zlogu v *ie* in *uo*, pa lahko vse do zapisov Barbare Ivančič Kutin (2007: 13–14) spremljamo vsaj sledove nekdanjih dveh parov dvoglasnikov,¹³¹ obenem pa je za zgodnejše Logarjeve zapise značilno tudi omahovanje v njihovem fonetičnem zapisu. Tako je npr. v Bovcu med drugim beležil tudi (relativno) razliko v količini med kontinuantami akutiranih in cirkumflektiranih samoglasnikov, npr. $\check{\epsilon}(\cdot) = ri\acute{e}zate, bri\acute{e}\check{b}arca$: $m\check{i}\acute{e}sc, b\check{i}\acute{e}t\acute{a}r$; $e = jes\check{i}\acute{e}n, \check{s}\check{i}\acute{e}st, e = kli\acute{e}plem, \check{z}i\acute{e}y\check{y}$; $\epsilon(\cdot) = ri\acute{e}p, pri\acute{e}dla$: $p\check{i}\acute{e}st, p\check{i}\acute{e}t$; $o = n\check{u}\acute{e}s, r\check{u}\acute{e}x, [kul\acute{u}, j\acute{e}y\acute{u}]$; $o = sku\acute{a}rja, ku\acute{a}\check{z}a, bu\acute{o}tra$; $\varrho(\cdot) = \gamma u\acute{a}ba, ukru\acute{a}yu$: $l\check{i}\acute{u}x, r\check{u}\acute{a}p$ (Logar 1952b), v Trenti pa jih zapisuje celo kot triglasnike, npr. $n^u\acute{a}\check{s}, k^u\acute{u}\acute{o}\check{z}a; sk^u\acute{o}r\acute{i}a$ (Logar 1948) : $n\check{u}os, n\check{u}^s, n\check{u}\acute{o}s$ (Logar 1960b) : $n\check{u}\acute{o}s$ (Rigler 1960). V prihodnjih raziskavah bi bilo zato treba na dovolj kakovostno posnetem gradivu ponovno preveriti dejansko fonološko vrednost dvoglasnikov oz. njihovih različic.

Odrpto je tudi vprašanje o kakovosti nenaglašanih samoglasnikov, kar pa verjetno ni povezano samo z različnimi manirami zapisovanja, ampak z dejanskim glasovnim razvojem v zadnjih šestdesetih letih in usmerjenostjo nenaglašanih samoglasnikov proti sredinskim legam. Logar namreč še ne beleži takšnega sovpada nenaglašanih samoglasnikov, kakršnega je mogoče opazovati v novejših zapisih (prim. npr. Bovec (Logar 1952b): prednaglasno $a > e/a; e > e/\epsilon/\epsilon/i; \check{\epsilon}, \epsilon > e; i, \acute{o} > \epsilon/a; u > e$, ponaglasno $a > e/\epsilon/a; e, \check{\epsilon} > e; i > \epsilon/i, u > \epsilon$; Log pod Mangartom (Logar 1952c, 1960a): prednaglasno $a, e, \check{\epsilon}, \epsilon > e; i > \epsilon; u > u$, ponaglasno $a > e/\epsilon; i, u > \epsilon$; Trenta (Logar 1948): prednaglasno $a > e, \epsilon; \acute{o} > e, \epsilon; e, \check{\epsilon}, i > e; u, \acute{o} > \epsilon$, ponaglasno $a, \acute{o} > \epsilon; e > e; i > \epsilon/\acute{o}/e; u > \acute{o}$; Čezsoča (Jonko): $\acute{o}, \check{\epsilon}, e, i > \epsilon; u, a > \acute{o}$).¹³²

¹²⁹ Kar pojasnjuje takole: »Gre za nianse v besedni in celotni govorni melodiki, ki jih domačini čutijo, tujec pa jih v dveh dneh ne more dojeti« (Logar 1952a: 1); prim. še: »Med Koritnico in Logom ni razlike v govoru. Bovški govor se razlikuje od loškega v glavnem po malo drugačni melodiki, ki pa jo je težko opisati. Domačini Bovčana po govoru spoznajo« (Logar 1952c).

¹³⁰ V bovškem govoru z izjemo *o*: v odprtih izglasnih zlogih.

¹³¹ V gradivu za Log pod Mangartom (Logar 1952c) npr. *o*: $o > \acute{u}\acute{o}$; $\varrho(\cdot) > u\acute{o}/u\acute{o}$: $\check{\epsilon}(\cdot), \epsilon(\cdot), e > i\acute{e}$, vendar se pojavljajo tudi zapisi kot *ni\acute{e}su, pi\acute{e}ku*. V Slovenskih narečjih Logar (1993: 124) sicer omenja, da »[n]ekateri obsoški govori [...], vsaj tako se zdi (poud. K. K.-J.), še ločijo dva para zelo podobnih diftongov: *i\acute{e}/i\acute{e}* in *u\acute{o}/u\acute{o}*, kar je starejše, še nepoenoostavljeno stanje.« Gradivo v Ivančič Kutin 2007 in v tej besedilni zbirki večinoma izpričuje dva različna *e*-jevska dvoglasnika (*i\acute{e}* : *i\acute{e} < \epsilon(\cdot)*).

¹³² Ničti odrazi nenaglašanih samoglasnikov v tem seznamu niso navedeni.

Nekateri glasovni razvoji so bili sicer že zgodaj popisani, vendar še ne interpretirani ali pa je razlaga ostala v rokopisnem gradivu. Tak primer je pojav fonema ϵ ; ki je npr. v Trenti odraz podaljšanega »kratkopoudarjenega ϵ (različnega izvora), ki je prišel pod akcent v nezadnjem zlogu« (Rigler 2001 [1958]: 47). V Logu pod Mangartom je Logar (1960a) primere kot *méyla*, *déža* (Red) in *pés* poskušal razlagati kot beneškoslovenski substrat (»*məglà* > *maglà* > *meɣlà* > *méyla*«).¹³³ V opisu bovškega govora sicer ta fonem ne nastopa (Ivančič Kutin 2007: 13), v govoru Bavšice pa je celo fakultativna različica naglašena *a* v zadnjem zlogu.

Ravno tako še nista dovolj raziskana obstoj in fonetična vrednost mehkih oz. mehčanih glasov *ń/n'*, *ĺ/l'*, *č/č'* v teh govorih. Starejši zapisovalci se nagibajo k zapisom tipa *s/s'*,¹³⁴ mlajši k zapisu *s + j* (v neizglasnih položajih) oz. *č* (Ivančič Kutin 2007: 16), zvočno gradivo iz Bavšice pa žal ne omogoča niti zanesljivega slušnega prepoznavanja niti morebitne eksperimentalnofonetične razčlembе.

Opis je ob zavesti o morebitnih nedoslednostih, ki so posledica trenutnega poznavanja jezikovne strukture, oprt na znane podatke o bovškem govoru obsoškega narečja (prim. Smole 2001: 35–37; Ivančič Kutin 2007: 17–18). Razvoj dolgega samoglasniškega sistema se bolj ali manj ujema z razvojem v narečjih celotne primorske narečne skupine (prehod izhodiščnoslovenskih *ě(č)* in *o*: v *ie/uo*, *a*: in *ə*: v *a*; ohranitev dolgih *i*: in *u*); prav tako je z razvoji soglasniškega sestava, kot so odrazi *ń/n'nj* oz. *ĺ/l'lj* za nekdanja mehka *ń* in *ĺ*, *γ* za *g*. Tonemsko naglaševanje s posebnim tonskim potekom akuta v dvo-zložnicah (tonični višek na drugem zlogu) govor povezuje tudi s koroškimi ziljskimi narečji. Razvoj *w > v > b* pred sprednjimi samoglasniki in (morebitno) ohranjanje zvonečnosti nezvočnikov v izglasju pa ima širši areal, saj ne zajema samo ziljščine, ampak tudi tolminsko rovtarsko narečje. Posebnosti bovškega govora v razvoju glasovja so zgodnja denazalizacija nosnikov in že omenjeni pretežni sovpad z odrazi za izhodiščnoslovenska *e* oz. *o* v nezadnjem zlogu, prednaglasno ukanje z žariščem v govoru Bovca, močna redukcija in sovpad nenaglašanih *a*, *i*, *u* v ϵ/∂ oz. \emptyset . Med posebnostmi z drugih jezikovnih ravnin so najpogosteje omenjani tvorba pogojnika z oblikami za predpreteklik, tvorba manjšalnic s pripono *-ič/-ičič* in okrepljevanje predlogov s prislovi.

¹³³ Z opombo (Logar 1960a): »Drugače si refleksa $e < ə$ ni mogoče razlagati. V tem dialektu je vsak kratki *a* > *e*, tako tudi *a < ə*.«

¹³⁴ *s* = soglasnik. Prim. Bovec (Logar 1952b): *uynišće*, *lónčič*, *čuál'a* (= čolja 'tvalo'), *čebelniák*; Log pod Mangartom (Logar 1952c, 1960a): *lónčič*, *uáyl'e* 'oglje', *óyjn* 'ogenj'; Trenta (Logar 1960b): *košiščē* 'košiče', *oyníščē*, *rinčič* (= rinčič 'obroč(ek)'), *óčá* 'oče', *sénĕm* 'sejem', *mréul'a* 'mravlja'.

Kratki samoglasniki

Naglašeni

(i)¹³⁷ u
e ɛ o
ə
(a)

Nenaglašeni

i u
e ɛ o
ə
a

Redko namesto zveze (reducirani) samoglasnik + zvočnik v besedilu nastopajo zlogotvorni zvočniki – *žá:kŕl mà:čk*.

Soglasniki

Zvočniki

w m
[v]
l r n
j

r ima tako kot v ziljskem narečju Kanalske doline (Jurgec 2005: 65–66) pogosto več kot eno vibracijo. Redko je (tudi zaradi slabe kakovosti posnetka) mogoče potrditi obstoj *l* in *n* (npr. *pu ní:ḅe*).

Nezvočniki

p ḅ
f [ɸ]
t [ʈ] ḁ
c [ʒ] s z
č [ʒ̣] š ž
k x γ
(h)

γ v nekaterih položajih izgublja zvonečnost in prehaja v *h*.

¹³⁷ V okroglih oklepajih so redko pojavljajoči se glasovi.

Prozodija

Naglasno mesto v besedah je svobodno. Naglašeni samoglasniki so lahko dolgi (akutirani ali cirkumfektirani) ali kratki. Zaradi slabše kakovosti posnetkov je iz gradiva težko določiti, kako trdna so tonemska nasprotja na zadnjih zlogih. V besedilu so kratki naglašeni samoglasniki včasih (fonetično?) podaljšani (prim. zglede v poglavju o izvoru dolgih samoglasnikov).

Izvor

Samoglasniki

Dolgi naglašeni samoglasniki

i:	←	i: – xudí:č
	←	naglašeneda i v nezadnjem besednem zlogu – xí:ša, ví:du (del -l med), zí:ma, puzí:mę
	←	včasih iz ě(:) – nì:ki, rì:węžęx, dù:bi: ‘kdove’, li:t (Rmn)
u:	←	u: – lú:na, jù:tre
	←	naglašeneda u v nezadnjem besednem zlogu – krú:xa (Red)
	←	o: v izglasju – sęnù:, tù:, buyù: (Ded)
	←	neizglasnega o: v besedah skù:s, bù:x ‘bog’ (≈ bùox) bù:x ‘ubogi’ (Imn), ɣnù:j, rù:x (≈ rùoh)
	←	ɭ(:) – sù:nce, pù:xno, pumù:zu, ɯmrù: ‘umrl’, mù:st ‘molst’
ię	←	ę: – mlięko, rięč, brięx, rięs
	←	naglašeneda ę v nezadnjem besednem zlogu – dięłęę, lięto, pięęę, pu cię:sti
	←	e: – zvęčięr, pupięu, ɯldię ¹³⁸
	←	naglašeneda e v nezadnjem besednem zlogu – nięsu, ɣriępst (nam.)
	←	včasih iz ę: – pusnięmęla
	←	naglašeneda ę v nezadnjem besednem zlogu – nęriędu, (z)mięstę
	←	i(:) pred r – sięru (del -l med)
ie	←	ę: – uzięt, u:đę tęlięęę, puɣliędęm, klięęę
	←	ę v nezadnjem zlogu
uo	←	neizglasnega o: – bùox ‘bog’, zluodi, nuos
	←	naglašeneda o v nezadnjem besednem zlogu – duóbęr
	←	q: – mùoš, pùot, kùos
	←	naglašeneda q v nezadnjem besednem zlogu – ɣuóbe
	←	včasih iz u(:) – tùodi ‘tudi’
e:	←	prednaglasnega e po umiku s kratkega zadnjega besednega zloga –

¹³⁸ Ker je besedje vzeto iz besedila, je z znakom ɯ pred besedo opozorjeno, da taka besedna oblika nastopa samo v govorni verigi.

- té:ta, žé:na, puné:se (3ed), sé:stra, užé:nu (del -l med), té:le
- ← ě(:), e(:), e(:) pred j različnega izvora – pè:jč, sré:jčo (Ted), mé:jžnø, ré:jčø
- ← včasih namesto pričakovanega e za a v zadnjem besednem zlogu – brè:t, srè:t 'srat' (nam.), s:è:t 'sesat' (nam.)
- ← o za w različnega izvora – wé:søm 'osem', uđ wé:de (Red), wé:jske
- ← ə za w različnega izvora – pu wé:s
- ← e(:) za j – spøjé:la
- o: ← prednaglasnega o po umiku s kratkega zadnjega besednega zloga – nò:ȳa, dó:bra, xó:du, kó:nc, ȳó:rø 'gori', ó:kno
- ← o(:), q(:) pred ū različnega izvora – dò:uxtø, zøçò:upru, dømò:u
- ← o(:) pred j različnega izvora – pó:jde
- e: ← prednaglasnega ə po umiku s kratkega zadnjega zloga – tè:ma, cè:bnu 'brcnil'
- ← naglašena ə v zadnjem ali edinem besednem zlogu – dè:n 'eden', dè:š
- ← včasih iz naglašena a v zadnjem ali edinem besednem zlogu – brè:t
- ← včasih iz ĩ(:) – Bè:c
- ← včasih iz ě(:), e(:), e(:) za j različnega izvora – pujé:dle (≈ pujé:dle)
- a: ← a: – strà:x, žwà:u
- ← naglašena a v nezadnjem besednem zlogu – krá:wa, má:t, pá:ša, bá:be, sá:je
- ← ə: – dà:n, là:š
- ← naglašena ə v nezadnjem besednem zlogu – pør má:šø
- ø: ← r:/r skupaj z r – mè:rzlo, čs:rø, ta tà:rða, umò:rla
- ← ə, ki je nastal po redukciji samoglasnikov, po umiku s kratkega zadnjega zloga – pò:ršlo
- ← včasih iz ě(:) za j – jò:dla, pujó:dle (≈ pujé:dle)

Kratki samoglasniki

Naglašeni samoglasniki

- i ← namesto i: v allegro oblikah – 'tisto, ȳ'lix
- u ← naglašeni -əl, -əl, -il, -ul – 'šu 'šel', ≈ 'mu 'imel'
- e ← naglašena a v zadnjem ali edinem besednem zlogu – 'nes 'nas', 'wes 'vas', 'peč, 'neš, z'dej, ≈ 'zej, øŋk'ret, s'ter, 'ređ 'rad'
- ← naglašena e v zadnjem ali edinem besednem zlogu – p'reč, u'se
- ← naglašena e v zadnjem ali edinem besednem zlogu – š'le
- o ← naglašeni a, ě v zadnjem ali edinem zaprtem besednem zlogu pred ū (< ĩ) – d'joŋ 'dejal', sku'pou 'skopal', pu'sou 'posesal', z'noŋ, ≈ 'mou 'imel'
- ← naglašena q v zadnjem besednem zlogu – d'no 'eno'
- ← naglašena o v izglasju in zadnjem ali edinem zaprtem besednem

	←	zlogu pred u – z'lo, u'kou, 'dou, su'rou
	←	naglašenega u v zadnjem ali edinem besednem zlogu – use'kop 'vse skupaj', 'loft (= luft 'zrak')
	←	umično naglašenega ə za l – 'loxno, 'loxnu
ę	←	naglašenega ę v zadnjem besednem zlogu – 'bęč 'več'
	←	naglašenega i v zadnjem ali edinem besednem zlogu – š'lę (3mn), 'nęč
ə	←	naglašenega i v zadnjem ali edinem besednem zlogu pred r – 'sər
	←	sekundarni glas po samoglasniški redukciji – 'ərt (= rit 'zadnjica')
a	←	namesto a: v allegro oblikah – 'takle

Nenaglašeni samoglasniki

i	←	-ji – tu lísti 'v listju'
	←	ji- – ix 'jih'
	←	včasih iz nenaglašenega i – ni, niti
	←	-ěj, -aj – zlùodi, ni:ki
u	←	prednaglasnega o – xudi:l, pubuóžnę, bu'la:n, muli:tę
	←	prednaglasnega ɔ – rubmi:, ɣudljà:lę (del -l mmn = godljati 'mešati tekočino'), susięde
	←	včasih iz prednaglasnega a – pupięr
	←	nenaglašenega ɰ – mućá:le
	←	izglasnih -al, -əl, -il, -el – pərskú:šu, nębá:su, pumù:zu, pə:ršu, punú:du, pù:stu
	←	-ov – pùobu, škrà:tęlcu
e	←	izglasnega e – je
	←	izglasnega ě (?) – ɣó:re, pər pè:jče
	←	izglasnega ę – té:le, mà:čke
o	←	izglasnega u – prut xri:bo, prot jú:tro
	←	izglasnega o – ustrà:šlo, smo, mà:rzlo, pí:smo
ę	←	ponaglasnega i – ućá:sęx, zmi:slęš, pà:ršlę
	←	prednaglasnega e – rędi:u, zvęčięr
	←	včasih iz prednaglasnega o – dęmò:u, dęmà:
	←	včasih iz prednaglasnega ɔ – z rękùo
	←	ponaglasnega o – zmięřem
	←	nenaglašenega ě – sęnù:, dęjà:l, sùosęđ, vi:dęla, pu stęni:
	←	nenaglašenega ə – 'kašęn
	←	nenaglašenega a – zępisá:tę, zęɣliędęla, plięzęt, rà:jęlę, teliętę (Red)
	←	prednaglasnega ɰ – bęčà:na 'Bovčana'
ə	←	iz nenaglašenih reduciranih samoglasnikov pred r – nərđi:tę, piętlərca, mé:jžnər, hərjù:pa (= gorjupa 'grenka'), dərɣà:čę, pərmužè:jna, pərd_ 'pred'
a	←	izglasnega a – znà:la

Soglasniki

Zvočniki

j	←	prehodnega j – mé:jžnər, kurá:jžne
	←	í (j + č) – pè:jč, nùojč, tré:jče
	←	Í skupaj z l (l + j) – bù:lje ‘bolje’
	←	ń skupaj z j (n + j / j + n) – u kù:xnjo (Ted), z nji:mę, pərmužè:jna
	←	ń pred k, g, skupaj z n (j + n) – (z)mà:jŋkɛłɛ, rà:jŋka, plà:jŋke, nę ɣà:jŋkɛ, pu štè:jŋɣɛx
	←	medsamoglasniškega d – prí:je ‘pride’, pri:jo ‘pridejo’, pà:ja ‘pada’
l	←	vrinjenega l – zrà:ɹlja (Red)
	←	Í (navadno skupaj z j) – ljù:p (= ljub Red ‘ljubic’), wè:lja, pɛłá:t
n	←	ń (navadno skupaj z j) – x ‘nem ‘njim’
ɹ	←	nastopa za o-jevskimi glasovi različnega izvora – izvor glasu ni povsem jasen, podobni odrazi so npr. v cerkljanskem narečju (Rigler 1981: 70) razloženi kot položajni razvoji iz o: pred n, m (o + ɹ), vendar gre tu za veliko širši pojav, ki pa ga zaenkrat tudi iz slovarskega gradiva v Ivančič Kutin 2007 ni mogoče zadovoljivo pojasniti – dò:ɹxtər, zęçò:ɹpru
w	←	kot proteza – wé:sməɣa, waɹstri:cę ‘Avstrijci’
v	←	včasih iz w pred sprednjimi samoglasniki – viędu (≈ biędu)
	←	včasih iz b – và:jtę ‘bajte’

Nezvočniki

p	←	včasih iz -b/b (< -vi) v izglasju ali pred nezvenečimi nezvočniki – p'rap ‘pravi’, ustà:pta sę ‘ustavita’, psó:ka ‘visoka’
b [b]	←	včasih iz w pred sprednjimi samoglasniki – bí:dɛłɛ (3mn), pər'bɛč, biędu (≈ viędu), vendar tudi bujá:k
	←	m v skupini mn – pùobnɛm
č	←	í skupaj z j (j + č) – tré:jče
š	←	včasih iz šč – strięšu (= streščil ‘raztresel’) : tęščá:lo
	←	s po prekozložni asimilaciji – štrięšęne (= streščene ‘raztresene’), šbi:nčnik, šli:š ‘slišiš’, šli:šęle, šli:šwa, pušù:ši (≈ pusù:ši), šú:ša
z	←	ostanki II. palatalizacije – bùozɣa, tę drù:zɛx
f	←	v po redukciji nenaglašnega samoglasnika pred nezvenečim nezvočnikom – fčięr
	←	izglasnega -b, -v – pò:rɸ
k	←	t v besedah spet (po razvoju v skupini t_n?) – spięk nę ‘spet ne’ –, kajti ‘zelo’ – 'kajk
[ɸ]	←	včasih iz izglasnega -b, -v – xri:ɸ, xlięp
[θ]	←	včasih iz izglasnega -d – prięθ ‘prej’

γ	←	g
	←	kot proteza – γè:nja
h	←	včasih namesto pričakovanega γ (v vzglasju za nezvenečim soglasnikom) – 'bëç hørjù:pa
	←	včasih iz izglasnega g – u Lùoh
x	←	k v skupini km – xmà:u

Drugosistemske prvine

V besedilu so opazni tudi premiki k nadnarečnemu različku obravnavanega govora (prim. *në vè:m*; 'kaj : 'kej; *je pərš'lo pí:smo : je pəršlo pí:smo*). Značilna je odprava ukanja (*tà:kəḷə rëçì se doγà:jejo, pomù:zu : pumù:zu*), pogostejše so v govoru mlajše pripovedovalke (*zγodovì:no*).

Izguba glasov

i → 0	zmù:o 'zimo' (Ted), 'ərt 'rit', nęwà:djo (3mn), čù:t (3ed)
u → 0	psti:ta (2ed)
o → 0	γwə:rlə, stərxwá:l, pərdà:ju 'prodajal', u γri:co ('Gorico')
ě → 0	djà:la, z'lo 'zelo'
a → 0	smù:, smì: 'sami', _rčù:na, krięyle
ə → 0	kó:nc, uprà:uk
v → 0	v skupini sv – pu só:jęm, vz – pərziętnost (≈ pərziętnost)
l → 0	zmi:sęm (= zmislím 'spomnim'), zmi:š, pušù:ši, ≈ pusù:ši 'poslušaj'
t → 0	v skupini st/ts v allegro oblikah – 'te:js, ≈ 'tęs, spię se 'spet se', ≈ 'jes (≈ tèt:jstę, ≈ 'jest)
d → 0	v skupini zd – 'zej 'zdaj' (≈ z'đej), zrà:vlja 'zdravja' –, dn – tę zà:nja 'zadnja', v položaju med samoglasnikoma (> j > 0 – prí:mo 'pridemo')
g → 0	v skupini gv- – bí:šno 'gotovo' (≈ h'bišno) –, gl- – 'lix –, gd- – dù:bi: 'kdove'
k → 0	'kašęn 'kakšęn' (≈ 'kajšęn)
p → 0	sti:tę (≈ psti:ta) ¹³⁹

Posameznosti z drugih jezikovnih ravnin

V pripovedih najdemo potrditve za pojave, ki so bili kot značilnosti tega govora že omenjeni v dosedanji literaturi (Ramovš 1935; Logar 1952a, b, c, 1960a, b; Rigler 1960; Ivančič Kutin 2007).

¹³⁹ Skupina čr je ohranjena – črięs.

Oblikoslovje

Število: Dvojina za ženski spol se v pretekliku in prihodnjiku tvori s števnikom dva/oba in/ali z dvojinsko obliko pomožnika biti:

dbiɛ sò:ɥ sa cbi:kɛle
nì:sta tiɛle spá:tɛ ubiɛ tu siɛnɛ al pa ubiɛ tu lí:stjɛ
młɛdiɛ swa bliɛ [...], swa rá:de rà:jɛle
bùowa dó:le spá:le
swa š'le mɛđbiɛ xì:tro
so pàršle dbiɛ stá:re žé:ne

Drugače je s sedanjiškimi oblikami:

ustà:pta se to pər 'nes, pò:jta jù:trɛ
mɛđbiɛ ɣ'rɛwa nɛprè:j

Spol: Samostalnik *večer* je tako kot sploh v bovškem govoru (Ivančič Kutin 2007) ženskega spola.

Samostalnik

V sklanjatvenih paradigmah se kot alomorf pojavlja jatovska končnica v DMed ž in Med m: *pər pè:jčɛ*.

Za sklanjatev enozložnic moškega spola (mešani naglasni tip, prim. *mùoš – možà: – mužù: ...*), sta značilni pogosti končnici Red -ù: iz sklanjatve nekdanjih *u*-debel (*ɣnujù:*) in Omn -mì: iz sklanjatve nekdanjih *i*- oz. *u*-debel (z *roɣmì:, puđ rubmì:*).

V gradivu se poleg končnice *-e* v imenovalniku množine ženskega spola pojavi tudi končnica *-a*: *nìɛki ne xí:ša so bliɛ ɣó:re*. Verjetno gre za pojav končniškega razlikovanja med skupnim in neskupnim, pri čemer naj bi *hiša* pomenilo 'skupino hiš', *hiše* pa navadno množino, na kar sta opozorila Steenwijk (1999: 43) za rezijansko in Šekli (2006: 110) za nadiško narečje.

Pridevnik

Pri sklanjatvi določnih pridevnikov se pregiba tudi člen: *te slà:p* (m Ied) : *ti slà:bɛ, ti drù:x, ≈ tɛ drù:ɣɛ* (m Imn), *tɛ stà:rɛm* (Dmn), *ta tà:rđa* (ž Ied), *to ɣlà:ɥno* (Ted), *pər ti prà:vi* : *tɛx mlà:dɛx* (Rmn).

Glagol

Govor pozna le dolge nedoločniške oblike: *diɛlɛtɛ, né:stɛ, puklɛknì:t, mulì:tɛ*. Pri glagolih s sedanjikom na *-im* je prišlo do posplošitve korenkega naglasa (prim. Ivančič Kutin 2007: 18): *bò:jwa se 'ne* 'bati se', *pù:stem – pù:sta* 'pustiti', *pošù:ši, ɣyó:di, nəriɛdi*.

Nepolnopomenske besede

Že Ramovš (1935: 76, prim. tudi Ivančič Kutin 2007: 17) je opozoril, da je za celotno obsoško narečje značilno okrepljevanje predlogov in prislovov s prislovoma *tu/tam*, na uporabo členice *-ka* – *'duka / dò:ɥka z Lùoɣa* in na nihanje v rabi členice *-j* (v gradivu je večinoma *ncùo, zjú:tro, zú:tra, tięd, wà:ŋka, p'rece, z'de, ɣdà: : zę'kej*).

Besedje

Beseda *jaček* [*já:ček*] v pomenu 'naravna vdolbina v apnenčasti ali peščeni steni' je bila do slovarskega popisa bovškega govora (Ivančič Kutin 2007) evidentirana samo v lastnem imenju (prim. ESSJ 1977: 221). Tukajšnje sobesedilo kaže na pomen 'luknja, votlina'. Zanimiva so tudi tabuistična poimenovanja za hudiča (*ta slabi, ta slab z rogmi*).

Skladnja

Pogojnik:

V besedilih je nekaj potrditev za tvorbo pogojnika z oblikami za predpreteklik (Ivančič Kutin 2007: 18):

swa mięle sré:jčo, dę swa še tabi:s blię kurá:jžne, dę swa š'le neprè:j, dę čę swa se b'le wərnì:le, dę ję b'lu pa slà:bišę ('če bi se vrnili')
'ređ je bių vərjè:ų, dę je rięs ('bi verjel')
dę bę . swa mò:yle 'tęm stì:tę, dę so blię ó:ne né:sle, sęmù: dę ję b'lu ustá:lo n'jim 'kej ('da bi jim kaj ostalo')

Stavčni poudarek:

Ramovš (1935: 81) je ugotovil, da lahko v bovškem govoru stavčni poudarek prevzamejo tudi naslonke, kar se uresničuje tudi v analiziranem govoru:

'jas_(s)e neprà:bęm, ɣrięm 'zę n'jem

Ugotovitve

Struktura govora Tine Kravanja se torej v temeljnih značilnostih ne razlikuje od govora Bovca in okolice, kakor je predstavljen v opisu Barbare Ivančič Kutin (2007: 12–16). Obstoje fonema *e:* pa ga povezuje tudi z govoroma Loga pod Mangartom (Logar 1952c, 1960a) in Trente (Logar 1948, 1960b; Rigler 1960), medtem ko je opažena manjša zvenečnost γ (kot v Bovcu) po podatkih, ki so na voljo (Logar 1952c), značilna le za Log. Seveda pa ostaja nerešena cela vrsta v prispevku omenjenih drobnih vprašanj, zaradi katerih so dejanska razmerja med govori posameznih vasi precej nejasna. Nanje bi bilo mogoče odgovoriti le z vrnitvijo na teren – z regionalno prilagojeno slovnično vprašalnico in načrtom za nadaljnje snemanje besedilnega gradiva –, če bo seveda mogoče pridobiti še kakšnega narečnega govorca iz te vasi.

Sklep

V 70. letih 20. stoletja se je fokus folklorističnih raziskav dokončno premaknil s teksta na kontekst oz. na vpliv komunikacijskega, socialnega in kulturnega konteksta na folklorno izvedbo in njeno recepcijo.

Ta študija želi na podlagi konkretnega gradiva predstaviti predvsem probleme, opažanja in interpretacije, ki izhajajo iz lastnega praktičnega terenskega in kabinetnega dela ob empiričnem preučevanju in analiziranju fenomenov v procesu pripovedovanja. Pri tem je pozornost namenjena prekodiranju, tj. prenosu procesa živega pripovedovanja v trajen zapis. Temelj razprave je enakovredna opredelitev treh ravnin slovsstvene folklore: teksta (besedno izražene prvine), teksture (izvedba) in konteksta (družbena situacija, v kateri poteka pripovedovanje). Vse tri ravnine se namreč prepletajo, vplivajo druga na drugo, so torej neločljivo povezane.

Pripovedovanje kot dinamičen proces v enkratnem, neponovljivem kontekstu (vzgi-bi, sprožilci, izmenjavanje vlog med pripovedovalcem in sprejemalci, ki s svojimi komentarji in čustvenimi odzivi vplivajo na potek pripovedovanja) in njegovo prekodiranje sta ponazorjena s konkretnim primerom folklornega srečanja (pri Tini Kravanja in njeni hčeri Veri Černuta v Zabrajdi v dolini Bavšice na Bovškem).

Glavni poudarki raziskave so sledeči.

Definiranje folklornega srečanja. Folklorno srečanje je sosledje folklornih dogodkov in veznih besedil v procesu pripovedovanja. Folklorni dogodki so enote pripovedovanja (zaokrožene zgodbe), za katero je značilna estetska vrednost govorjenega jezika, gre torej za umetnostni diskurz. Folklorne dogodke povezujejo vmesna vezna besedila; v teh pogovor med udeleženci poteka na ravni vsakdanjega govornega posredovanja. Vezna besedila, ki obkrožajo posamičen folklorni dogodek, so pomemben del konteksta, saj poganjajo proces pripovedovanja in so kohezivno vezivo folklornega srečanja v celoti: le v tem okviru je mogoče razbrati semantično in konotacijsko vrednost diskurza v celoti ter njegovih posameznih delov ali elementov. Iz izmenjavanja veznih besedil, njihove dolžine in vsebine je mogoče opazovati dinamiko oz. intenzivnost pripovedovanja v folklornem srečanju.

Opredelitev vlog sprejemalca. Vloge sprejemalca aktivno vplivajo na potek pripovedovalskega folklornega srečanja. Glede na vključevanje udeležencev v folklorno srečanje je vloga sprejemalcev razčlenjena v šest podrobnejših vlog: spodbujevalec (motivator), pomočnik (asistent), poizvedovalec (detajlist), pritrjevalec/nasprotovalec (cenzor), dopolnjevalec (suplent), pripominjevalec (komentator). Pri nekaterih vlogah je bistveno poznavanje pripovedovalčevega repertoarja.

Notranja diferenciacija govorjenega (narečnega) jezika glede na njegovo funkcijo. Pri pripovedovanju je estetska funkcija povečana. Znaki, ki kažejo na umetnostno izvedbo

pripovedi, so opredeljeni z vrsto teksture (izvedbe): na jezikovni ravni izražena tekstura (diskurzivni označevalci, besedne in stavčne figure) ter nejezikovno izražena tekstura, ki je glasovna (medmeti, način izgovora) in neglasovna (govorica telesa). Tekstura podpira in dopolnjuje besedilo in je povezana z individualnimi lastnostmi ter govorno oz. izrazno spretnostjo pripovedovalca, vendar je hkrati odvisna tudi od trenutnih okoliščin, torej od besedilnega, vsebinskega in socialnega konteksta.

Stopnje in načini terenskega dokumentiranja. Opredeljeni sta dve fazi dela na terenu, motivacijska in aktivna. V motivacijski oz. pripravljalni fazi skuša raziskovalec ustvariti ugodne okoliščine za pripovedovanje; v aktivni fazi se odvija pripovedovanje. Opisani so načini pridobivanja terenskega gradiva: dogovorjeni sestanki z informatorjem, načrtovana navzočnost v okoliščinah, ugodnih za pripovedovanje ter naključna navzočnost pri pripovedovanju.

Prekodiranje pripovedovanja v živo v trajen zapis. Zvočni ali videoposneteki, fonetične transkripcije in knjižnemu jeziku približane priredbe prestavijo pripovedi iz naravnega tipa komunikacije v tehnični tip. Tako prozna folklorizacija izgubi svojo primarno, naravno identiteto, ki jo ima v živi situaciji, odpadejo namreč elementi, ki so značilni za neposredno komunikacijo v živo, tj. neverbalno izražanje z glasom in telesom, ter kontekst. Da bi ohranili kar največ »nezapisljivih« elementov, tukajšnja študija ponuja rešitev v kombinaciji natančnega fonetičnega zapisa besedila, simultanih opomb o njegovi izvedbi ter opis širokega spektra okoliščin pripovedovanja. Prekodiranje besedil v tri oblike zapisa je poskus, da bi pripovedi približali *bralcu*, ki v času pripovedovanja ni bil naslovnik. Kljub natančnosti in raznolikosti dokumentarnega aparata je treba upoštevati, da je zapis v določeni meri vselej interpretacija zapisovalca, ki kot opazovalec in udeleženec pripovedovanja v živo po svoje dojema, doživlja in razume okoliščine in ne/ govorna dejanja, kar vse vpliva na njegov zapis.

Gradivo. Gradivo obsega 22 folklornih in spominskih pripovedi: 21 jih je povedala pripovedovalka Tina Kravanja, zadnjo pa hči Vera Černuta. Tematsko so pripovedi pretežno šaljive (15 od 22), nekaj je strašljivih povedk in ena razlagalna. Vse so vpete v lokalni prostor: iz njih je mogoče razbirati najrazličnejše odseve materialne, socialne in duhovne kulture v preteklosti v Bavšici in na Bovškem. Lokalna identiteta se najizraziteje kaže v narečnem jeziku, v katerem teče pripovedovanje. Zato je knjigi dodan dialektološki opis temeljnih značilnosti in posebnosti govora Bavšice – na podlagi zvočnih posnetkov in fonetičnega prepisa besedil ga je pripravila Karmen Kenda-Jež.

Viri in literatura

Abrahams, Roger D.

1970 *Deep Down in the Jungle: Negro Narrative Folklore from the Streets of Philadelphia*. Chicago: Aldine.

1982 Storytelling Events: Wake Amusements and the Structure of Nonsense on St. Vincent. *Journal of American Folklore* 95: 389–414.

Antonijević, Dragoslav

1988 Kazivanje – folklorna monodrama. V: Kiss, Mária (ur.), *Folklor es tradicio*. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 20–25.

Babič, Saša

2010 Sodobne modifikacije pogovorov, frazemov in drugih folklornih obrazcev. *Slavica Slovaca* 45 (2): 154–161.

Bartmiński, Jerzy

1973 *O języku folkloru*. Wrocław [idr.]: Ossolineum.

Bascom, William R.

1965 Four Functions of Folklore. V: Dundes, Alan (ur.), *The study of Folklore*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 279–298.

Baš, Angelos (ur.)

2004 *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bauman, Richard

1988 [1986] *Story, Performance and Event: Contextual Studies of Oral Narrative*. Cambridge, New York in New Rochelle: Cambridge University Press (Cambridge Studies in Oral and Literate Culture 10).

Bausinger, Hermann

1987 [1986] Jezik v etnologiji. *Traditiones* 16: 35–49.

Ben-Amos, Dan

2010 [1971] Prema definiciji folkloru u kontekstu. V: Hameršak in Marjanić (ur.), 121–137.

Bernardi, Philip

1992 *Improvisation Starters: A Collection of 900 Improvisation Situations for the Theater*. Cincinnati, Ohio: Betterway Books.

Bogataj, Janez

1985 *Razvoj načina in tehnik etnološkega raziskovalnega dela na Slovenskem* (doktorska disertacija). Ljubljana: Oddelek za etnologijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Bogatyrev, Petr in Roman Jakobson

1982 [1929] Folklore as a Special Form of Creativity. V: Steiner, P. (ur.), *The Prague School: Selected Writings, 1929–1946*. Austin: University of Texas, 23–46.

Bošković-Stulli, Maja

1959 O narodnoj priči i njezinu autentičnom izrazu. *Slovenski etnograf* 12: 107–119.

1967 *Narodna predaja o vladarevoj tajni*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.

2010 [1983] O ustmenoj književnosti izvan izvornoga konteksta. V: Hameršak in Marjanić (ur.), 181–198.

Čistov, V. Kiril

2010 [1975] Specifičnosti folkloru u svjetlu teorije informacije. V: Hameršak in Marjanić (ur.), 139–158.

Dapit, Roberto

2006 *Govor in pisava v Reziji danes* [videoposnetek; scenarij, kamera, režija Roberto Dapit, montaža Naško Križnar]. Ljubljana: Avdiovizualni laboratorij Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Dégh, Linda

1995 *Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration*. Helsinki (FFC 255).

Dolenc, Janez

1992 *Zlati Bogatin*. Ljubljana: Založba Kmečki glas (Glasovi).

Duncan, Starkey Jr.

1972 Some signals and rules for taking speaking turns in conversations. *Journal of Personality and Social Psychology* 23 (2): 283–292. http://www.justinecassell.com/discourse/pdfs/duncan_some_signals_and_rules.pdf

1992 Interaction Face-to Face. V: Bauman, Richard (ur.), *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments: A Communication-Centered Handbook*. New York in Oxford: Oxford University Press, 21–28.

Dundes, Alan

1965 What is Folklore. V: Dundes, Alan (ur.), *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.

1980 *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana University Press.

2010 [1980] Tekstura, tekst i kontekst. V: Hameršak in Marjanić (ur.), 91–106.

Erjavec, Fran,

1875 Iz pótne torbe. *Letopis Matice slovenske*, 218–228.

1879 Iz pótne torbe, *Letopis Matice slovenske*, 118–147.

1880 Iz pótne torbe, *Letopis Matice slovenske*, 156–223.

1882–83 Iz pótne torbe, *Letopis Matice slovenske*, 195–351.

Feral, Josette

1993 Performans in teatralnost. *Maska: revija za gledališče, ples, opero* 3 (2/3): 34–38.

Finnegan, Ruth

1996 Oral Tradition and Historical Evidence. V: Dunaway, David K. in Willa K. Baum (ur.), *Oral history: An Interdisciplinary Anthology*. Walnut Creek, London in New Delhi: AltaMira Press, 126–134.

Gusev, Viktor Evgen

1967 *Ėstetika fol'klora*. Leningrad: Akademija Nauk SSSR, Institut ruskoj literatury.

Golež Kaučič, Marjetka

- 2001 Raziskovalne metode v folkloristiki – med tradicionalnim in inovativnim. *Traditiones* 30 (1): 279–291.
- 2003 Teorija intertekstualnosti in njena uporaba v folklorističnih raziskavah. *Slaviistična revija* 51 (pos. št.): 311–328.

Grafenauer, Ivan

- 1943 *Lepa Vida. Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi*. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.
- 1951 *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu*. Ljubljana: SAZU.

Gros, Jerneja

- 2000 *Samodejno tvorjenje govora iz besedil. Postopek za izdelavo sintetizatorja slovenskega govora*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Hadalin, Jelka

- 1993 Folklorna pripoved – od pripovedovalcev k bralcem. *Traditiones* 23: 161–176.

Hameršak, Marijana in Suzana Marjanič (ur.)

- 2010 *Folkloristička čitanka*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

Hansen, Gregory

- 2006 Performance Theory. V: Clements, William M. (ur.), *The Greenwood Encyclopedia of World Folklore and Folklife*. Vol. 1. Westport, Connecticut in London: Greenwood Press, 68–71.

Hazler, Vito

- 2004 Gank. V: Baš (ur.), 139.

Hymes, Dell

- 1962 The Ethnography of Speaking. V: Gladwin, T. in W. C. Sturtevant (ur.), *Anthropology and Human Behavior*. Washington: The Anthropology Society of Washington, 13–53.
- 1996 *Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality: Toward Understanding of Voice*. London in Bristol: Taylor & Francis.

Ivančič Kutin, Barbara

- 1998 *Bovški govor. Fonetični zapis besedil* (A–diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.
- 2001 Dober pripovedovalec z zornega kota poslušalca in raziskovalca. *Traditiones* 30 (1): 183–191.
- 2002 *Naratoška primerjava besedil* (podiplomska seminarska naloga). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko.
- 2003 Raziskovalni položaji pri terenskem zbiranju prozne folklore. *Traditiones* 32 (1): 117–124.
- 2004 Razmerje med vsakdanjim govornim posredovanjem in pripovedovanjem. V: Kržišnik, Erika (ur.), *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (Obdobja 22), 255–261.
- 2005a *Kontekst in tekstura folklornih pripovedi na Bovškem* (disertacija). Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- 2005b Kilci in Peteruše. *Gea* 15 (5): 39.

- 2006a O kontekstu in teksturi folklornih pripovedi. Rezultati ankete med sodelavci zbirke Glasovi. *Slovstvena folkloristika* 1 (6): 18–25.
- 2006b Vpliv konteksta kraja in časa na pripovedovanje folklornih pripovedi. V: Novak Popov, Irena (ur.), *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (Obdobja 23), 627–643.
- 2007a *Slovar bovškega govora*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2007b The Roles of Participants in a Storytelling Event. *Folklore* 37: 35–41 (<http://www.folklore.ee/folklore/vol37/kutin.pdf>).
- 2010a Folklorna pripoved v urbanem okolju, v javnem prostoru. Pripovedovalski dogodki v slovenski prestolnici. V: Novak Popov, Irena (ur.), *Vloge središča. Konvergenca regij in kultur. Slovenski slavistični kongres 2010*. Ljubljana, 200–209.
- 2010b *Kako je prišel na Žago priimek Rot* [videoposnetek; raziskava, izbor Barbara Ivančič Kutin; montaža Miha Peče; kamera Vesna Moličnik]. Ljubljana: AVL ZRC SAZU. 1 video DVD (2 min, 19 sek).
- 2010c *Pravljica o Zvezdici in Repnici* [videoposnetek; raziskava, izbor Barbara Ivančič Kutin; kamera in montaža Miha Peče]. Ljubljana: AVL ZRC SAZU. 1 video DVD (6 min, 30 sek).

Jakobson, Roman

- 1971 [1957] Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb. V: Rudy, Stephen (ur.), *Roman Jakobson: Selected Writings*. Vol. 2. Paris in The Hague: Mouton, 130–147.

Jason, Heda

- 1997 Texture, Text and Context of the Folklor Texts vs. Indexing. *Journal of Folklore research* 34 (3): 221–225.

Jolles, André

- 1978 [1930] *Jednostavni oblici*. Zagreb: Studentski centar Sveučilišta.

Jonko, Soča

- [b. n. l.] *Govor vasi Čezsoča pri Bovcu* (diplomska naloga). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Jurgec, Peter

- 2005 Fonetični opis govora Ovčje vasi. V: Komac, Nataša in Vera Smole (ur.), *Ovčja vas in njena slovenska govorica. Raziskovalni tabor Kanalska dolina 2003*, 29. 6. 2003 – 5. 7. 2003. Ukve: Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC, ZRC SAZU, 60–70.

Kenda-Jež, Karmen

- 1996 Uvodna pojasnila. V: Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. VII–XVI–II.
- 2002 *Cerkljansko narečje. Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja* (doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- 2005 Narečna besedila iz Ovčje vasi. V: Komac, Nataša in Vera Smole (ur.), *Ovčja vas in njena slovenska govorica. Raziskovalni tabor Kanalska dolina 2003*, 29. 6.

- 2003 – 5. 7. 2003. Ukve: Slovensko kulturno središče Planika Kanalska dolina, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC, ZRC SAZU, 129–220.
- Kerševan, Nada in Marija Krebelj
2003 *Duša na bicikli*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi).
- Kidrič, France
1929–1938 *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Klobčar, Marija
2000 Od pašnika do odra. Ustvarjalnost posameznika med izročilom in vplivi množične kulture. *Traditiones* 29 (1): 93–106.
- Komac, Mateja
2007 *Življenje v osrčju gora včeraj, danes, jutri na primeru Bavšice* (diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska Fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Komac, Vlasta Terezija
1995 *Na Klužah tice strašijo*. Nova Gorica: Založba Branko.
2003 *Zakladnica bovške preteklosti*. Idrija: Založba Bogataj.
- Kos, Janko
2001 *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.
- Kotnik, France
1952 Iz ljudske medicine. V: Grafenauer, Ivan in Boris Orel (ur.), *Narodopisje Slovencev II*. Ljubljana: DZS, 122–133.
- Kovač, Irena (ur.)
1994 Uvod. V: *Analiza diskurza 2*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje, 5–10.
- Kozorog, Miha
2011 Nekaj pripomb za več družbenega konteksta v sodobni slovenski folkloristiki. *Traditiones* 40 (3): 27–50.
- Krajnc Ivič, Mira
2009 *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora 63, Mednarodna knjižna zbirka Zora).
- Kranjc, Simona
2006 *Poglavja iz skladnje otroškega govora*, Mengeš: Izolit.
- Križnar, Naško
1996 *Vizualne raziskave v etnologiji*. Ljubljana: ZRC SAZU.
2006 *Trentarski obrabi* 3. DVD, 17 min, 3 sek [videoposnetek; strokovni sodelavec Janez Bizjak; kamera, montaža in urejanje Naško Križnar; asistent Sašo Kuharič]. Ljubljana: Avdiovizualni laboratorij Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
- Krohn, Kaarle Leopold
1926 *Die folkloristische Arbeitsmethode*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Kropej, Monika
2008 *Od ajda do zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja* Celovec, Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva družba.

Kuret, Niko

1961–62 Etnografovi tehnični pripomočki. *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 3 (1): 3.

Lazar, Branka

2010 *Dobropoljska dolina stoji na jezeru. Dobropoljske ljudske pripovedi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Lihačov, Dimitrij Sergejevič

1972 *Poetika stare ruske književnosti*. Beograd: Srpska književna zadruga.

Lipušček, Radovan

1995 Bavšica. V: Orožen Adamič, Milan, Drago Perko in Drago Kladnik (ur.), *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS.

LISVK

1980 *Lexikalische Inventarisierung der Slowenischen Volkssprache in Kärnten. Grundsätzliches und Allgemeines* (ur. Hafner, Stanislaus in Erich Prunč). Graz: Institut Für Slawistik Der Universität Graz, 1980 (Slowenistische Forschungsberichte 1).

Logar, Tine

1948 *Trenta* (SLA T067) [1. zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, rokopis v arhivu dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

1952a [Poročilo o zbiranju narečnega gradiva v Bovcu in Logu pod Mangartom ter v Ročinju in Avčah], Arhiv Inštituta za slovenski jezik, št. 22-192/52, 19. julija 1952 (Tipkopis).

1952b *Bovec* (SLA T068) [zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, rokopis v arhivu dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

1952c *Log pod Mangartom* (SLA T066) [1. zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, rokopis v arhivu dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

1960a *Log pod Mangartom* (SLA T066) [2. zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, rokopis v arhivu dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

1960b *Trenta* (SLA T067) [2. zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, rokopis v arhivu dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].

¹1975 *Slovenska narečja. Besedila*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor 154).

1978 Konzonantski sistemi v slovenskih narečjih. V: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 14. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 19–31.

²1993 *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

1996 *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave* (ur. Karmen Kenda-Jež). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Lord, Albert Bates

1953 Opšti uvod. V: Lord, A. B. (ur.), *Srpskohrvatske junačke pjesme. Druga knjiga*.

Beograd in Cambridge: Srpska akademija nauka in Harvard University Press, XV–XXV.

Makarovič, Marija

1976 Neposredno opazovanje z udeležbo kot ena od metod etnološkega raziskovanja na terenu. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 16 (3): 49–52.

Matičeto, Milko

1952 Utrinki iz ljudskega pesništva. *Novi svet* 7 (2): 186–192 (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WGM5MRV4>).

1956a Ljudska proza. V: Legiša, Lino, in Alfonz Gspan (ur.), *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ljubljana, Slovenska matica, 119–138.

1956b Brat in ljubi. *Zbornik primorske založbe Lipa*. Koper: Lipa, 35–62.

1958 Skok čez jarek in Sestra izdajalka. V: *Von Prinzen, Trollen und Herrn Fro. Märchen der europäischen Völker*. Schloß Bentlage bei Rheine in Westfalen: Gesellschaft zur Pflege des Märchengutes der europäischen Völker e. v., 144–156.

1961 *Sežgani in prerajeni človek*. Ljubljana: SAZU.

1963/64 Pri slovenskih pravljicarjih, Katra Jovžkova iz Trente. *Pionir* 4: 108–109.

1963/64 Pri slovenskih pravljicarjih, Marinčič Pod Skalo. *Pionir* 3: 76.

1965–66 Pri treh Boganjčarjih, ki znajo »lagati«. *Slovenski etnograf* 18–19: 81–114.

1973a *Zverinice iz Rezijske*. Ljubljana in Trst: Mladinska knjiga.

1973b Basmi koroških Slovencev. V: Prunč, Erik in Gustav Malle (ur.), *Koroški kulturni dnevi I. Zbornik predavanj*. Maribor: Obzorja, 188–197.

Maurer-Lausegger, Herta

1999 *Kruh iz črne kuhinje* [videoposnetek; dokumentacijo pripravila Herta Maurer-Lausegger; kamera Ivan Klarič; glasba Roman Verdel; produkcija univerze v Celovcu, 25 min]. Klagenfurt/Celovec: Univerza v Celovcu.

Mencej, Mirjam

2006 *Coprnice so me nosile. Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Županičeva knjižnica 18).

Miklavčič Brezigar, Inga

1996 *Etnološka topografija slovenskega etničnega prostora. Občina Tolmin*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Mlekuž, Danica

1980 *Dialektično gradivo za govor Čezsoče pri Bovcu, zaselek Jablanca* (seminarska naloga). Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Mukařovský, Jan

1978 *Estetske razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.

Murko, Matija

1951a *Tragom sprpsko-hrvatske narodne epike I–II*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

1951b *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.

1962 [1896] Nauki za Slovence. Iz poročila »Narodopisna razstava češkoslovska v Pragi leta 1895«. V: Slodnjak, Anton (ur.), *Matija Murko. Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica, 215–220.

Ocvirk Anton

1981 *Literarno delo in jezikovna izrazna sredstva*. Ljubljana: DZS.

Orel, Boris

1944 *Slovenski ljudski običaji*. V: Ložar, Rajko (ur.), *Narodopisje Slovencev I*. Ljubljana: Klas, 263–349.

Oring, Elliott (ur.)

1986 [1993] *Folk Groups and Folklore Genres: An Introduction*. Logan, Utah: Utah State University Press.

Ovsec, Damjan J.

2001 *Vraževerje sveta*. Ljubljana: Kmečki glas.

Ortutay, Gyula

1972 *Hungarian Folklore: Essays*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Ožbolt, Milena

2004 *Andrejeva stopinja*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi).

Paredes, Américo in Richard Bauman (ur.)

1972 *Toward New Perspectives in Folklore*. Austin: University of Texas Press.

Parry, Milman

1953 *Srpskohrvatske junačke pjesme* (ur. Albert B. Lord). Druga knjiga. Beograd in Cambridge: Srpska akademija nauka in Harvard University Press.

Pavis, Patrice

1997 *Gledališki slovar*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.

Pisk, Marjeta

2008 Raziskave ljudske pesmi med tekstom in kontekstom. *Traditiones* 37 (1): 99–111.

Pleteršnik, Maks

1894–95 *Slovensko-nemški slovar 1–2*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.

Praprotnik, Jože

2008 Pod Bavškim Grintavcem je plalo življenje. *Večer*, 24. 6. 2008.

Propp, Vladimir Jakovlevič

2005 [1928] *Morfologija pravljice*. Ljubljana: Cicero, Studia humanitatis.

Ramovš, Fran

1935 *Historična gramatika slovenskega jezika 7. Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Ramšak, Mojca

2002 Berači in odnos do njih na avstrijskem Koroškem v prvi polovici 20. stoletja. *Etnolog* 12: 81–88.

Reuster-Jahn, Uta

2005 Interaction in Narration: The Co-operative Style of Mwera Story-telling (Tanzania). V: Dauphin-Tinturier, Anne-Marie (ur.), *Oralité africaine et création*. Paris: Karthala, 161–179.

Rigler, Jakob

1960 *Trenta* (SLA T067) [zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, rokopis

- v arhivu dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- 1986 *Razprave o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Slovenska matica.
- 2001 *Zbrani spisi 1. Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave* (ur. Vera Smole). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Siikala, Anna-Lena
- 1990 *Interpreting Oral Narrative*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica.
- Slavec Gradišnik, Ingrid
- 2000 *Etnologija na Slovenskem. Med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slavec Gradišnik, Ingrid in Marija Stanonik
- 2004 Zemljepisno-zgodovinska metoda. V: Baš (ur.), 706–707.
- Slodnjak, Anton
- 1961 Uvod. V: Slodnjak, A. (ur.), *Matija Murko. Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica, 5–12.
- Smole, Vera
- 2001 Zahodna slovenska narečja. V: Javornik, Marjan (ur.), *Enciklopedija Slovenije* 15. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Smolej, Mojca
- 2006 *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur. Primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru* (disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Stanonik, Marija
- 1982/83 Slovstvena folklor med terenom in kabinetom. *Jezik in slovstvo* 3: 71–78.
- 1989 Slovenska različica primerjalne slovstvene folkloristike. Oris raziskovalnega dela dr. M. Matičetovega. *Traditiones* 18: 7–54.
- 1990 *Slovstvena folklor v domačem okolju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- 1994 Tekstura – dinamični princip slovstvene folklore. V: Zobec, Metka (ur.), *O amaterskem gledališču*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije, 58–75.
- 1995 Slovenskim pravljicam na pot. V: Stanonik, Marija (ur.), *V deveti deželi. Sto slovenskih pravljic iz naših dni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 275–293.
- 1999 *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: DZS.
- 2001 *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2004 *Slovstvena folkloristika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2009 *Zgodovina slovenske slovstvene folklore. Od srednjega veka do sedanjosti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- 2011 Ivan Grafenauer. Njegove kulturnohistorične in etnološkoprimerjalne raziskave (slovenske) slovstvene folklore. *Traditiones* 40 (1) [v tisku].
- Steenwijk, Han
- 1999 *Grammatica pratica resiana: il sostantivo*, Padova: CLEUP.
- Stele, France
- 1985 Predavanje o narodopisnem zbirateljskem delu. *Traditiones* 14: 128–134.

Stramljič Breznik, Irena

2002 Medmetni frazemi s sestavino bog v slovenščini in hrvaščini. *Studia slavica Saviariensia* [Szombathely] 1–2: 68–73.

Stres, Peter

1988 Prebivalstvo Bovškega v času Soške fronte. V: Kunaver, Jurij (ur.), *Pokrajina in ljudje na Bovškem. Alpski mladinski raziskovalni tabori Bovec, 1985–1987*. Ljubljana: Republiški koordinatorski odbor gibanja »Znanost mladini«.

SURS

Statistični urad Republike Slovenije (<http://www.stat.si/>).

Šekli, Matej

2006 *Ledinska imena v kraju Livek in njegovi okolici* (doktorska disertacija), Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Šekoranja, Matjaž

1981 *Gledališče enega. Analiza pojavov v sedemdesetih letih v srednjeevropskem prostoru*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.

Štefan, Anja

1999 *Folklorno pripovedovanje kot prepletanje izročila in osebne ustvarjalnosti* (magistrsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Štefan, Anja in Matičetov, Milko

2010 *Anton Dremelj - Resnik*. Ljubljana: ZRC SAZU (Slovenski pravljicarji).

Štrekelj, Karel

1887 Prošnja za narodno blago. *Slovan* 4: 318–320.

Terseglav, Marko

1980 Ustno slovstvo kot predmet etnološke, literarne in folkloristične znanosti. *Glasnik SED* 20 (2): 44–48.

1983 Težnje v povojni slovenski folkloristiki. V: Bogataj, Janez in Marko Terseglav (ur.), *Zbornik 1. Kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov* 1. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica Glasnika SED 10/1), 176–202.

Thompson, Neil

2003 *Communication and Language: A Handbook of Theory and Practice*. New York: Palgrave Macmillan.

Thompson, Stith

1961 *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen (FFC No. 3) translated and enlarged*. Second Revision. Helsinki (FFC 184).

1997 [1932–36] *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.

Thoms, William John

1996 [1846] Folk-Lore. *Journal of Folklore Research* 33 (3): 187–189.

Toelken, Barre

1996 *The Dynamics of Folklore*. Logan, Utah: Utah State University Press.

- Tončič Štrancar, Marija
2005 *Frk čez drn – frk čez trn*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi).
- Toporišič, Jože
2000 *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Tuma, Henrik
2000 *Planinski spisi* (ur. Branko Marušič). Ljubljana: Tuma.
- Unuk, Drago
1997/98 Dialektologija kot jezikoslovna disciplina. *Jezik in slovstvo* 43 (7/8): 307–314.
- Valh Lopert, Alenka
2005 *Kultura govora na Radiu Maribor*. Maribor: Slavistično društvo (Zora 36).
- Verdonik, Darinka
2007 *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru. Diskurzni označevalci in popravljajna*. Maribor: Slavistično društvo (Zora 48).
- Wales, Katie
1990 *A Dictionary of Stylistics*. London and New York: Longman.
- Weiss, Peter
1990 *Govori zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami. Glasoslovje, oblikoslovje in skladnja* (magistrsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Wilson, William A.
1993 *Documenting Folklore. V: Oring, Elliot (ur.), Folk Groups and Folklore Genres: An Introduction*. Logan Utah: Utah State University Press.
- Zemljak Jontes, Melita (idr.)
2002 Računalniški simbolni fonetični zapis slovenskega govora. *Slavistična revija* 50 (2): 159–169.
- Zemljarič Miklavčič, Jana
2008 *Govorni korpusi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za prevajalstvo (Prevodoslovje in uporabno jezikoslovje).
- Zonabend, Françoise
1993 *Dolgi spomin. Časi iz zgodovine v vasi*. Ljubljana: ŠKUC, FF (Studia Humanitatis).
- Zuljan Kumar, Danila
2007 *Narečni diskurz. Diskurzivna analiza briških pogovorov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica 16).
- Zwitter Vitez, Ana (idr.)
2009 Načela transkribiranja in označevanja posnetkov v referenčnem govornem korpusu slovenščine. V: Stabej, Marko, Mojca Nidorfer Šiškovič in Damjan Huber (ur.), *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Obdobja 28), 437–442.
- Žele, Andreja
1996 Je bolje zavreči kot narediti uporabno? *Primorska srečanja* 20 (183/184): 553–555.

Informatorji in terenski dokumenti

Pogovor s Fani Cuder, december 1997 (avdioposnetek B. Ivančič Kutin).

Pogovor z Vero Černuta in Tino Kravanja, Zabrajda, 2. 11. 2000
(avdioposnetek B. Ivančič Kutin).

Pogovor z Vero Černuta in Tino Kravanja, Zabrajda, 21. 1. 2001
(avdioposnetek B. Ivančič Kutin).

Videoposnetek (14 min, 7 sek) pripovedovanja Tine Kravanja, Zabrajda 10. 11. 2001
(vodja raziskave B. Ivančič Kutin, kamera in montaža M. Peče), AVL ISN ZRC SAZU.

Pogovor z Mirkom Komacem, Rabelj, 11. 9. 2009 (avdioposnetek B. Ivančič Kutin).

Pogovor z Vero Černuta, Zabrajda, 26. 11. 2010 (avdioposnetek B. Ivančič Kutin).

Številni pogovori z Vero Černuta brez avdioposnetkov od leta 2001 do 2011.

Pogovor s Fanči Šarf, Ljubljana, 22. 11. 2011 (avdioposnetek B. Ivančič Kutin).

A Written Record of Live Storytelling:

*Context, Texture, and Transcoding
of Stories Told Live by Tina Kravanja
from Bavšica*

In recent decades, the issues of the context and texture of different forms of folklore, including literary ones, have been treated from a wide variety of viewpoints by numerous folklorists, predominantly from the USA. The general issue addressed by the present book is therefore not new in folkloristics. What is new and unique is every single research that explores a live, unrepeatable situation with a singular combination of internal and external influences. The present book is therefore a study aimed at a concrete situation: its principal objective is to present the problems, observations, and interpretations deriving from the author's own practical field and analytical research - the empirical study and analysis of the phenomena in a narration process, based on concrete material and research work. For this presentation, the stories of Tina Kravanja from Bavšica have been chosen.

Including the introduction and conclusions, the book is divided into eight chapters. The introductory chapter briefly defines the basic terms of the theory of literary folklore and provides a brief overview of how the focus of folkloristic research has shifted from text to performance, i.e. to context and texture; a cartoon (drawn by Ciril Horjak) illustrates the problems addressed in the book's following chapters.

The three central chapters first address the phenomenon of context, then that of texture and, finally, the methodology of field and study work.

The principal emphases of the chapter on context are the definitions of a folklore meeting and the role of recipient. A folklore meeting is a sequence of folklore events and linking texts on a temporal axis in the process of storytelling. Folklore events are individual units of storytelling (self-contained stories), in which the storyteller enhances the aesthetic value of the spoken language, meaning that it is an artistic discourse. The folklore events are connected by linking texts, and the discourse between the participants takes place at the level of ordinary spoken intervention. The linking texts that surround an individual folklore event are an important part of the context, because they drive on the storytelling process and are the cohesive ties of the folklore meeting as a whole: only when considering this framework can we identify the semantic and connotive values of the discourse as a whole and its individual parts or elements. The exchanging linking texts, their duration and contents allow us to observe the dynamics or intensity of the storytelling in a folklore meeting. The roles of the recipients actively influence the co-

urse of a folklore storytelling meeting. Considering the engagement of the individual participants in the course of a folklore storytelling event, six specific roles of recipient are defined: motivator, assistant, inquirer, yea-sayer/nay-sayer (censor), complementor, and commentator. For some roles it is essential that the recipient is well acquainted with the storyteller's repertoire.

The chapter on texture deals with the internal differentiation of the spoken (dialect) language based on its function: in storytelling its aesthetic function is enhanced. The signs indicating an artistic narrative performance are defined by the type of texture (performance): texture expressed at the verbal level (discourse markers, figurative words and sentences) and texture expressed without words, divided into vocal texture (interjections, way of pronunciation) and non-vocal texture or body language. The texture supports and complements the text and is connected with the storyteller's general individual qualities and his/her vocal or expressive skills, but at the same time it also depends on the momentary situation – on the context created by the text, its contents and the social circumstances.

The chapter on methodology presents the role of the researcher in the individual work phases; it defines the phases of field work in documenting folklore stories: the motivational or preparatory phase, together with the informant in the field, immediately before the storytelling – the active phase – starts; it describes the strategies used in acquiring field material: setting up meetings with informants, planned presence in circumstances favourable to storytelling, and accidental presence at a storytelling event.

Special attention is dedicated to the steps of transcoding live situations into permanent (sound or video) records, phonetic transcription of the material, and partial adaptation to the standard language. All this raises questions about technical solutions, e.g. on the recording of (micro) vocal elements (e.g. laughter) and elements that are not expressed vocally (e.g. silent breaks, pauses, etc.): based on their positioning in the context and their function these elements may essentially influence the text's message and connotational values. The chapter concludes with a graph illustrating the loss of information in the individual transcoding steps.

The following chapter starts the analysis of a concrete storytelling process, featuring Tina Kravanja from Bavšica, with a description of the context. The concrete phenomena that shape the storytelling process and the narration itself are applied to the theoretical model presented in the preceding chapters.

This is followed by the transcriptions of twenty-two texts. Based on the sources from which the texts were added to the storyteller's repertoire, they are either memory stories (the storyteller as first-person witness) and folklore stories (adapted from other storytellers) in a 12:10 ratio. The last, twenty-second, story was told by Tina's daughter Vera Černuta. Divided by themes, the stories are mostly humorous (15 out of 22), and they are all locally embedded. Besides the storyline, we can identify a great variety of reflections of the past material, social, and spiritual culture in Bavšica and the Bovec area in general. The phonetic transcriptions accurately follow the sound records in terms of voice, words and composition and they are as consistent as possible record of the spoken dialect

of the narration. Every story is also presented in a version approximated to the standard language. Both types of records contain inserted notes on the non-vocal texture (ways of pronunciation, gestures, etc.). The transcribed records are equipped with descriptive notes on the linking texts, which drive on the narration process, pointing out the correlations between the story's content and the context in which it was told; additional notes refer to the editing of the texts and their contents.

The phonetic transcriptions were reviewed, complemented, and edited by Karmen Kenda-Jež, who wrote the explanations about the phonetic transcriptions and the dialectological description of the Bavšica speech in the final chapter.

The book's objective is to present storytelling as a dynamic process in a unique, unrepeatable context: its motives, triggers, exchanging roles between the storyteller and the other participants, the recipients, whose comments, emotional and verbal responses influence the narration's course.

Sound and video records, phonetic transcriptions, and adaptations to the standard language transfer stories from a natural to a technical type of communication. Folklore prose thus loses the primary, natural identity it has in a live situation, because it is deprived of the elements that are typical of direct live communication, i.e. non-verbal expression by means of voice, body, and context. In order to preserve as many as possible "unrecordable" elements, the present study provides a solution by combining an accurate phonetic transcription of the text with simultaneous notes on its performance and a description of the wide range of the circumstances of narration. Transcribing the text into three forms of records is an attempt to bring the stories closer to the reader, who was not a recipient at the time they were told. In spite of the accuracy and diversity of the documentary apparatus we should note that a record is to some extent always an interpretation of the recorder, who as an observer and participant of live storytelling perceives, experiences, and understands the circumstances and non-verbal action in his own way, and all this influences his record.

The archived sound material, its phonetic transcriptions and adaptations are useful for further folkloristic and linguistic research (dialectological research, research of spoken discourse), but they also witness to and describe a concrete local environment, the closed valley of Bavšica, in which people once lived a hard but animated life, and where today (2011) one can count the permanent inhabitants (without the weekend cottage owners) on the fingers of one hand. The photographs help the reader create a visual image of the space and object reality connected with the environment and the story's content; most of them are from the archives of the Slovene Ethnographic Museum and were taken by Boris Orel's field team visiting the Bovec area in July 1952.

Od folklornega srečanja do njegove interpretacije

Jožica Škofic

Barbara Ivančič Kutin v monografiji *Živa pripoved v zapisu. Kontekst, tekstura in prekodiranje pripovedi Tine Kravanja iz Bavšice* uresničuje več zastavljenih ciljev: na ravni teksta je z dialektološko fonetično transkripcijo zapisala in tako ohranila sodobni govor Bavšice in pristno obliko folklornih pripovedi, na ravni konteksta je prikazala in natančno analizirala potek izbranega folklornega srečanja in vloge udeleženk v njem, na ravni teksture pa je opredelila značilna besedna in nebesedna slogovna sredstva, ki folklorno pripoved estetsko dvigajo nad vsakdanjo praktičnosporazumevalno zvrst narečja.

O vprašanih »prekodiranja, tj. prenosa žive govornice v pisani medij, česar posledica je največkrat opuščanje narečnega in približevanje knjižnemu jeziku« (Stanonik 2004: 178–179), razmišljajo etnologi – slovstveni folkloristi,¹⁴⁰ jezikoslovci – zlasti dialektologi¹⁴¹ in raziskovalci govornega diskurza.¹⁴² Marija Stanonik ugotavlja, da je po »navedbah iz (tudi tuje) strokovne literature sodeč [...] iluzorno pričakovati, da bi bili zapisi slovstvene folklore hkrati enakovredno gradivo za dialektološko glasoslovje. Seveda tudi zapisi v knjižnem jeziku niso idealna rešitev, prej izhod v sili. Zato bo slovstvena folkloristika morala še naprej krmariti med Scilo in Karibdo obeh omenjenih skrajnosti, zaupajoč v svojo identiteto, vendar pa stalno na preži, kako se izogniti čerem v zvezi z zapisovanjem, in z zavestjo, da idealne rešitve preprosto ni« (Stanonik 2004: 179).

Zavest, da vsako »zapisovanje folklornega gradiva deluje na to gradivo in ga na poseben način spreminja že s tem, ko ga prenaša iz izvirnega prvotnega konteksta« (Stanonik 2001: 380), je bila povod tudi za raziskavo o kontekstu in teksturi folklornih pripovedi na Bovškem. Del gradiva in refleksijo ob njem prinaša ta knjiga. V njej je predstavljeno dokumentiranje folklornega srečanja, v katerega središču je sicer besedilo (tekst), ki pa ga vedno znova unikatno določata njegov kontekst (tj. okoliščine pripovedovanja, med njimi ne le čas in prostor, temveč predvsem udeleženci z različnimi vlogami in zavedanjem o kompleksnosti vsakega folklornega dogodka ter različna tehnična sredstva za dokumentiranje) in tekstura (tj. način izvedbe na besedni in nebesedni ravni).

Prav ravni konteksta in teksture sta v središču raziskovalkega zanimanja, saj bistveno sooblikujeta vsak folklorni dogodek oz. vplivata na potek celotnega folklornega

¹⁴⁰ O tem največ Stanonik 2001, 2004 ter avtorji in uredniki knjig iz zbirke *Glasovi*.

¹⁴¹ Npr. Smole 1994; Škofic 2001, 2006 idr.

¹⁴² Danila Zuljan Kumar je leta 2007 objavila monografijo o narečnem diskurzu.

srečanja. Gre za temeljni problem dokumentiranja slovstvene folklorne v obliki (črkovnega) zapisa, in sicer, kako kontaktni tip komunikacije prenesti v tehnični tip oz. kako na papir ob besedilu/tekstu prenesti tudi avtentično teksturo in ves kontekst, ki je vplival tako na način interpretiranja kot na samo besedilo. »Tako kot je poudarjanje konteksta na škodo teksta pretirano in opredeljevanje slovstvene folklorne zgolj z vidika procesa prav tako enostransko, ker ne ustreza njeni kompleksni naravi, če zanemarja proizvod tega procesa, tj. besedilo, je za sedanjo stopnjo intelektualne in strokovne zavesti morda najprimernejše tisto stališče, ki si pri analizi slovstvene folklorne pomaga s tremi ravninami. Te so: tekst, tekstura, kontekst. Pri vsaki živi izvedbi slovstvene folklorne note so navzoče vse tri ravnine, le da so si v različnem razmerju.« (Stanonik 2001: 339)

Slovstvena folklorja je zelo spremenljiva, skorajda neulovljiva, saj primarno deluje v naravnem tipu komunikacije, za katerega je značilno, da je namenjen sočasnemu podajanju in sprejemanju. Zato besedilo nastaja v enkratnih/neponovljivih okoliščinah, od katerih je odvisen tudi sam način upovedovanja. Folklorni dogodek avtorica definira kot »družabn[o] situacij[o], pri kateri se odvija pripovedovanje [...] vsebin, katerega rezultat je folklorna pripoved [...], pri tem pa [...] sodelujejo aktivni udeleženci pripovedovalci [...] in [...] tisti, ki jim je pripovedovanje [...] namenjeno; slednji spremljajo aktivnosti s poslušanjem in gledanjem ter na potek folklornega dogodka vplivajo na različne načine« (Ivančič Kutin, tu).

Na potek folklornega srečanja vplivajo tako osebne lastnosti udeležencev (pripovedovalcev, aktivnih/pasivnih poslušalcev, raziskovalcev in celo potencialnih neprisotnih naslovnikov/bralcev) kot tudi odnosi med njimi – bolj ko so ti sproščeni, bolj domači, zaupljivejši in hkrati samozavestnejši so pripovedovalci in kakovostnejše ter folklornih dogodkov polno je zato folklorno srečanje, ugotavlja raziskovalka. Odnos med udeleženci je razviden tako iz vsebine folklornih dogodkov (repertoar pripovedi) kot iz uporabljenih jezikovnih sredstev – avtorica navaja vikanje/tikanje, rabo ekspresivnega besedja (npr. evfemističnega, pejorativnega) ipd. Medtem ko je dober pripovedovalec tisti, ki »zmore prestopiti iz vsakdanjega govornega posredovanja informacij v artistično obliko govorjenega jezika in z avtorskim ustvarjalnim procesom ubesediti pripoved« (v raziskavi je predstavljen kot narečni govorec in kot avtor ubeseditve določene variante folklorne pripovedi oz. funkcijske zvrsti narečja, saj pri folklornem dogodku ni pomembno samo posredovanje vsebine, ampak tudi način posredovanja), je za dobrega poslušalca značilno, da »reagira na pripoved in s tem kroji potek folklornega srečanja« kot motivator, asistent, detajlist, cenzor, suplent ali komentator. Vse te vloge, ugotavlja avtorica, ki je bila tudi soudeleženka tu predstavljenega folklornega srečanja, se lahko izmenjujejo in prepletajo – vloge udeleženk in dinamika folklornega srečanja so nazorno predstavljene v priloženih tabelah. Posebno vlogo imajo v folklornem srečanju tudi tehnična sredstva, s katerimi raziskovalec (tudi nehote) posega v njegovo avtentičnost – raziskovalka primerja zlasti vpliv diktafona, ki snema le zvok, in kamere, ki dokumentira tudi sliko, in zato v udeležencih zbuja več zadržkov za sproščeno izražanje.

Folklorni dogodek je med drugim rezultat različnih načinov sporočanja – ne le besednega, ampak tudi nebesednega, ki se izraža z barvanjem glasu, gibi, mimiko in

drugimi elementi govornice telesa. Prav tekstura folklornega dogodka z estetsko in dramatsko razsežnostjo je v vsakem folklornem dogodku drugačna, saj je najbolj odvisna od konteksta folklornega srečanja. Avtorica raziskovalno pozornost v tem delu usmerja predvsem v t. i. diskurzivne označevalce, »ki signalizirajo stik med pripovedovalcem, poslušalcem in sporočilom«, v besedne in stavčne figure (ponavljanje, pretiravanje, okrasni pridevki, dvodelne forme, slikovite primere, rekla, premi govor, eliptični stavki, dramatični sedanjik), ki vplivajo na dramatični učinek in estetsko oblikovanost besedila.

Za dialektologijo je posebno pomembna natančna narečna transkripcija pripovedi, kar je gotovo novost pri folklorističnem raziskovanju narečnih besedil (transkribirano je vse, kar je bilo mogoče razbrati s posnetka, tudi različna ponavljanja, zareke, pripombe ipd., redke redakcijske posege, ki so bili povezani le z etičnimi vidiki). Avtorica se zaveda razlik med folklorističnim in dialektološkim raziskovanjem in čeprav je njena naloga v prvi vrsti posvečena raziskavi konteksta in teksture, pomenijo zapisana besedila tudi pomemben prispevek k slovenski dialektologiji in kakovostni (ne le kvantitativni) rasti nabora slovenskih narečnih besedil.

V nadaljevanju Ivančič Kutinova posebno pozornost namenja teoretičnemu modelu dokumentiranja folklornega srečanja – tu ne povzema le pomembnih teorij, ampak jih aplicira na konkretno raziskavo. Zanimajo jo vse faze zbiranja gradiva z udeležbo raziskovalca, posebno pozornost pa namenja raziskovalčevemu vzpostavljanju stika s pripovedovalci (dogovorjena, načrtovana, naključna navzočnost in njen vpliv na avtentičnost folklornega dogodka) in kabinetni interpretaciji na terenu posnetega gradiva. Zaradi interdisciplinarnar narave slovstvene folkloristike je raziskovalka med zbiranjem, dokumentiranjem, transkribiranjem in interpretacijo gradiva uporabljala metode različnih ved, tj. etnologije, jezikoslovja, literarne vede in sociologije: metodo usmerjenega pogovora, biografsko metodo, polstrukturirani intervju, terenske zapiske, zvočno in vizualno dokumentiranje na terenu, anketo, v kabinetu pa se je ukvarjala s fonetično transkripcijo »lokalnega jezika«, oblikovanostjo besedila, vlogami udeležencev v folklornem dogodku itn.

Zapis folklornih dogodkov, ki so skupaj z veznimi besedili nanizani v folklorno srečanje, pa je, kot ugotavlja Ivančič Kutinova, odvisen tudi od interpretacije zapisovalca, prav tako soudeleženca folklornega srečanja – in prav različnim načinom zapisa, tj. prekodiranju teksta iz njegove slušne podobe (v izvirnem okolju) v pisno podobo (redakcija zvočnih posnetkov, fonetična transkripcija in poknjiženje besedil), in izgubljanju informacij pri posameznih korakih prekodiranja avtorica v tem delu posveča največ svoje raziskovalne pozornosti (duhovito je izgubljanje informacij predstavljeno tudi v stripu).

Ob preučevanju posameznih stopenj prekodiranja (živega) govornega dogodka v zapis avtorica ugotavlja, da je zvočni posnetek najbližje pripovedi v živo (naslovnik sliši narečje, sledi njegovi akustični podobi, oblikovanju pripovedi z barvanjem glasu, ekspresivni izreki, premorom, smehu, vzklikom ipd.), medtem ko se mu je s fonetično transkripcijo mogoče le približati, čeprav ta skuša zajeti čim več akustičnih prvin s prozodičnimi oznakami, znaki za premore, z označevanjem prekrivnega govora, z

opombami o tistih akustičnih elementih, ki jih ni mogoče grafično ponazoriti (način izreke, smeh, vzkliki ...), in z opombami o telesni govorici (kimanje, kazenje z rokami, izraz na obrazu), ki ponekod lahko nadomešča besedni jezik. Fonetična transkripcija, ki je namenjena predvsem jezikoslovnim raziskavam (čeprav je način zapisovanja tudi tu še vedno kompromisen vsaj glede rabe velike začetnice in ločil za označevanje intonacijskih potekov), je osnova za zapis v knjižnem jeziku, ki sicer omogoča enostavnejše branje, a je od živega folklornega dogodka še bolj oddaljen: ohranjeni so besedni red, besedni lokalizmi, bistvene opombe o načinu posredovanja, medtem ko so označbe večine akustičnih in vizualnih prvin izpuščene – tu je torej bolj kot tekstura/proces pripovedovanja zanimivo besedilo samo, torej zgodba oz. njena vsebina. V redakcijskih in vsebinskih opombah ter veznem besedilu, ki spremljajo vsako zgodbo, pa so predstavljene (nekatero) posebnosti teksture in konteksta. Tudi govorjene narečne skladijske in leksikalne značilnosti (s pomenskimi pojasnili v enostavnih »slovarčkih« pod besedilom) so v knjižni priredbi, pripravljene za bralca, ki narečja ne razume, ohranjene predvsem zato, da bralcu folklornega besedila omogočajo boljše razumevanje in predstavo o dogodku in njegovi vsebini, ne morejo »pa nadomestiti estetskega in čustvenega doživetja, ki ga nudi sprejemanje v živo«.

Preplet teksta s kontekstom in teksturo je v knjigi natančno predstavljen s potekom folklornega srečanja s pripovedovalko Tino Kravanja (in njeno hčerjo Vero Černuta) iz Bavšice – to folklorno srečanje zajema 22 folklornih dogodkov, ki so se nanizali pri enem terenskem obisku pri informatorki, in vezna besedila, ki predstavljajo kontekst, v katerem so se zvrstili folklorni dogodki.

Natančno transkribiranim in s podatki o kontekstu in teksturi ter redakcijskih postopkih opremljenim narečnim besedilom sledi še kratka dialektološka predstavitev (dialektologinje Karmen Kenda-Jež) govora Bavšice, ki spada v bovški govor obsoškega narečja primorske narečne skupine, saj se avtorica monografije zaveda, da je pri raziskovanju slovstvene folklorne pomembno čim boljše poznavanje krajevnega govora na vseh jezikovnih ravninah (glasoslovni, oblikoslovni, skladijski in leksikalno-semantični). Ker govor Bavšice doslej še ni bil dialektološko raziskan, so tako znanstveni zapisi besedil v fonetični transkripciji kot opis krajevnega govora (ali morda vsaj idiolekt pripovedovalke, ki ta govor ubeseduje) pomemben prispevek tudi k slovenski dialektologiji.

Monografija je vsebinsko zanimiva za več humanističnih strok – po njej bodo posegali domači in tuji strokovnjaki s področja etnologije (zlasti slovstvene folklorne), jezikoslovja (zlasti slovenske dialektologije, raziskovanja govorjenega diskurza, sociolingvistike), literarnih ved in etnologije, veliko pozornosti pa ji bo zagotovo namenila tudi nestrokovna javnost, vključno s srednješolci in osnovnošolci (zlasti z Bovškega) pri spoznavanju kulturne dediščine Zgornjega Posočja, saj se pripovedi »enotno navezujejo na lokalni prostor in življenje v njem v preteklosti«. Bogata literatura in slikovno gradivo dajeta monografiji še dodatno vrednost.

Literatura

Ivančič Kutin, Barbara

2007 *Slovar bovškega govora*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Smole, Vera

1994 Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem. *Traditiones* 23: 143–154.

Stanonik, Marija

2001 *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

2004 *Slovstvena folkloristika. Med jezikoslovjem in literarno vedo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Škofic, Jožica

2001 Od krajevnega govora h knjižnemu jeziku v literarnem delu. V: Jan, Zoltan (ur.), *Sodobna slovenska narečna poezija. Ciril Kosmač in razvoj povojne slovenske proze*, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo (Zbornik Slavističnega društva Slovenije; 11), 115–130.

2006 Prevajanje govorjenega narečnega besedila v pisani knjižni jezik. V: Koletnik, Mihaela in Vera Smole (ur.), *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor: Slavistično društvo (Zora; 41), 174–182.

Zuljan Kumar, Danila

2007 *Narečni diskurz. Diskurzivna analiza briških pogovorov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica 16).

Ethnologica – Dissertationes 3

Dr. Barbara Ivančič Kutin je znanstvena sodelavka v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Njene raziskave združujejo polja slovstvene folkloristike, etnologije in dialektologije in so tesno povezane s terenskim delom. Ukvarja se s slovenskim pripovednim izročilom, največ v Zgornjem Posočju, pri čemer se posveča procesu pripovedovanja v avtentičnem kontekstu in načinom izvedbe (vpliv konteksta na teksturo, estetska razsežnost teksture ipd.), ter z metodološkimi in tehničnimi vprašanji terenskega dokumentiranja. Raziskuje tudi slovstveno folkloro pri slovenskih izseljencih v ZDA, transformacije slovstvene folklore iz njenega naravnega (domačega) okolja v javni prostor (pripovedovalske prireditve), ledinska imena, kratke folklorne oblike, narečno leksiko ipd. Je avtorica *Slovarja bovškega govora* (2007).

Zavest, da vsako »zapisovanje folklornega gradiva deluje na to gradivo in ga na poseben način spreminja že s tem, ko ga prenaša iz izvirnega prvotnega konteksta«, je bila povod za raziskavo o kontekstu in teksturi folklornih pripovedi na Bovškem. Del gradiva in refleksijo ob njem prinaša ta knjiga. V njej je predstavljeno dokumentiranje folklornega srečanja, v središču katerega je sicer besedilo (tekst), ki pa ga vedno znova unikatno določata njegov kontekst (tj. okoliščine pripovedovanja, med njimi ne le čas in prostor, temveč predvsem udeleženci z različnimi vlogami in zavedanjem o kompleksnosti vsakega folklornega dogodka ter različna tehnična sredstva za dokumentiranje) in tekstura (tj. način izvedbe na besedni in nebesedni ravni). /.../ Zapis folklornih dogodkov, ki so skupaj z veznimi besedili nanizani v folklorno srečanje, pa je, kot ugotavlja Ivančič Kutinova, odvisen tudi od interpretacije zapisovalca, prav tako soudeleženca folklornega srečanja – in prav različnim načinom zapisa, tj. prekodiranju teksta iz njegove slušne podobe (v izvirnem okolju) v pisno podobo (redakcija zvočnih posnetkov, fonetična transkripcija in poknjžjenje besedil), in zgubljanju informacij pri posameznih korakih prekodiranja avtorica v tem delu posveča največ svoje raziskovalne energije (duhovito je izgubljanje informacij predstavljeno tudi v stripu). Iz spremne besede dr. Jožice Škofic

ISBN 978-961-254-351-8

9 789612 543518 >

<http://zalozba.zrc-sazu.si>